199

CICERONIS

De Oratore libri III.
De optimo genere Oratorum.
De claris Oratoribus.

SCHOLIA PAVLI MANVTII.

AL DVS

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

VENETIIS, M. D. LXIIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

AD IOANNEM MONLVCIVM, *Chriſtianiſſimi Regis conſiliarium, eiuſdemq. apud Venetam Rempublicam Oratorem,* PAVLI MANVTII *in Ciceronis oratorios libros praefatio.*

QVOD te non fugit, Monluci ſapientiſſime, praeſtare omnes ceteris hominibus, ſed alius alia re uult. non enim uniuſmodi ſunt noſtrae uoluntates; ſed quoniam ex animo, qui uarie afficitur, tanquam ex typo effinguntur, ipſae quoque uariae ſint, et multiformes, neceſſe eſt. ergo non eadem omnibus prima ſunt. Quoniam uero ex ijs, quae appetuntur, neceſſe eſt aliquid excellat, ut de multis optabilibus unum optabile maxime ſit: quid ſit id, quod ego ceteris praeſtare putem, ſi de me quaeratur; dicam, id, quod qui aſſequuntur, eorum in poteſtate ſenſus omnium animiq. ſunt. id autem ſine dubio eloquentia eſt: quae tantum poſſidet dignitatis, ut infra uel eorum fortunae, quorum imperium prouinciae nutumq. ſequuntur, me quidem iudice conſtituantur: cum ita accidat, ut ab hac quamcunque in partem uolentes ducamur, illis inuiti ſaepe pareamus. Sed quoniam quo loco poſita laus eſt, eum locum maximis difficultatibus natura circumſepſit, ut perueniendi facultatem pauciſſimis relinqueret: non eſt, quare nobis in mentem ue-

Digitized by Google

niat mirari, cur neque diuturna, neque in multis perfectae fuerit ſpecies eloquentiae. illud uideo, cum in hanc cogitationem mentis aciem intendi, bene dicendi gloriam duabus rebus ali maxime, otio, & libertate. itaque in urbe Roma, quae bonorum oratorum quaſi foecunda genitrix partus edidit uberrimos, neque ante ſecundum Punicum bellum, neque poſt Caeſaris dominationem magnopere fuit, quod in hoc genere probares. Hannibale uicto, hoſtis Italiae terribilis nemo fuit. tum in urbe ſecuritas, tum ſumma tranquillitas orta: tum ſeditioſorum hominum ingenia popularibus concionibus acuit ambitio. conciones, inquam, eloquentiam pepererunt: niſi quid me fallit ratiocinantem: ratiocinor autem ſic, & per hos quaſi gradus interrogationis aſcendo: Eloquentiae quod ſummum fuit propoſitum praemium? conſulatus; qui ſummus honor fuit. conſulatum quis mandauit? populus. populum quis tenuit? concionator optimus. ergo a concionibus extitit orator. ideq., ſublatis concionibus, nullus fuit. cum enim ciuilibus armis oppreſſa reſpublica iaceret; uetus conſuetudo periſſet; a populo, cuius poteſtas uniuerſi translata ad unum eſſet, non iam magiſtratus, non praefecturae peterentur: eloquentiae, quae po puli gratiam honorum ſpe quaeſierat, inanis omnis & ſuperuacua fuit exercitatio. ſic oratoria fa cultas, ſummorum hominum ſtudijs exercitationibusq. culta, cum a duobus Gracchis ad C. Caeſaris aetatem, hoc eſt per annos cētum fere ita uiguiſ-

ſet,

Digitized by Google

ſet, ut nihil unquam fuerit illuſtrius; non effugit rerum humanarum commune fatum: quas ubi ad ſummum ſiue induſtria, ſiue natura perduxit, retro fere praecipiti lapſu reuoluuntur. Imperatores deinde multi rem Romanam exceperunt: quorum aetatibus ueſtigiū ueteris eloquentiae nullum agnoſceres. quid poſt? multo minus. nam imperij ſede in Graeciam translata, crebrae uaſtationes Italiae cōſecutae; cum influentes barbararum nationum copias reprimeret nemo, tum non eloquentia modo, ſed ipſa paene litterarum memoria funditus deleta, nec ſuus eſt bonis diſciplinis honor niſi multis poſt ſaeculis reſtitutus. patrum denique, aut auorum noſtrorum memoria, cum exteros mores Italici caeli temperies aliquādo ad humanitatem deduxiſſet, paullulum oculos litterae ſuſtulerunt. doctrina primum, ſerius enituit eloquentia: nec mirum: doctrinam enim ſine eloquentia laudamus; eloquentem ſine doctrina recte intelligens nemo duxit. nunc in oratorum nomine, quod eximium ſemper fuit, nihilo minor, atque haud ſcio an etiam maior, quam priſcis illis temporibus, dignitas, & amplitudo eſt. mittuntur a Regibus ad Reges, aut ad liberas ciuitates, qui non de ſtillicidijs agant, non de iure fundi; quarum rerum controuerſias qui perite, & copioſe diſceptarunt, ſcimus olim habitos eſſe eloquentes; ſed ea tractent, quae prudenter diſputata, otium gentibus conſtituere, dignitatem imperij conſeruare, terminos proferre poſſunt. hoc qui praeſtat, eum

ego ueteribus oratoribus non comparo ſolum, ſed etiam antepono. illi cauſſas agebant primum apud iudices ſorte ductos, deinde apud eos iudices, quibus de aliena re, non de ſua iudicantibus perſuadere orator ſiue hoc, ſiue illud non magno negotio poſſet. nnnc agitur in conſilio lectiſſimorum uirorum: agitur ijs de rebus, unde ad eos ipſos, qui iudicant, maximum poteſt ſiue emolumentum, ſiue damnum redundare; cum & de publica re iudicent, & in publica, extra quam nihil eſt, priuata cuiuſque contineatur. his probare quae uelis, eo maioris ingenij uidetur eſſe, quo difficilius ab artificio capitur prudentia. itaque cum hoc multi uoluerint, magnum decus, atque ornamentum eſt eorum, quibus contigit, ut poſſent; qui ſane pauci ſunt: maximũ uero, ſi cui tantum aut natura dedit, aut exercitatio doctrinae, ut inter hos ipſos emineret. qualem ſi quis te iudicet, Monluci clariſſime, hunc ego recte iudicare mihi perſuadeam. nam ſi conſideremus, primum a quo miſſus orator ſis, deinde ad quos, tum quibus de rebus miſſus: ita reperiemus, miſſum ab eo Rege, qui omnes Reges ſapientia uicerit, quoniam quidem omnium unus, quid contra fortunam uirtus poſſet, maxime declarauit: ad eam rempublicam, quae niſi ſapientiſſimorum ciuium copia floreret, ſemperq. floruiſſet, profecto neque tanta nunc eſſet, cum olim minima fuerit; neque tam diu ſtaret, cum ceterae reſpublicae ſuorum ciuium temeritate conciderint: ijs autem de rebus eſſe miſſum

ſum

ſum, quarum quae magnitudo ſit, ex eorum, ad quos pertinent, opibus apparet; quae tantae ſunt, ut paucorum imperijs diſtributus terrarum orbis teneatur. Et cum haec legatio tibi perhonorifica fuit, tum illud ad tui nominis celebritatem longe maximum acceſſit, quod cum a principe Turcarum Solymano pacem defeſſa bellis Europa peroptaret, eaq. ſine Chriſtianiſſimi Regis interceſſione deſperaretur; unus electus, qui tantum muneris obires, acceptis a Rege mandatis, aeſtate media, ſummis caloribus in Graciam nauigaſti. pacem ut componeres, optabatur: compoſuiſti. hieme ſumma, difficillimis itineribus, per diſpoſitos equos in Galliam recurriſti. exceptus alia cura, cum de ſedandis inter Regem tuum, Regem q. Britannnm magni momenti controuerſijs ageretur, praefuiſti. te conſulente, agente, ultro citroq. curſante, abiectis armis pax inter eos firmiſſimo foedere conſtituta. habes hoc omnino, Monluci, non dico a fortuna, quam caſus & temeritas regit, ſed a te ipſo, qui ad conſilium & rationem omnia refers, ut in tuis actionibus felix uſquequaque ſis. nimirum ſors, quam in rebus humanis dominari quidam ſunt opinati, non omnium eſt aeque communis, ſed ipſa ſibi uirtus propriam fortunam architectatur. non erras, quia non eſt errare ſapientis: & quia ſapienter agis, omnia procedunt. Bonus etiam orator es, quia bonus uir: ingenium enim probitas commendat; nec minus mouet is, qui dicit, quàm ea, quae dicuntur. quod

niſi latinum ſermonem in Italia peregrinitas immutaſſet: nae tu nobis longo interuallo & Craſſos, & Antonios retuliſſes. ſed quoniam ea lingua utimur, quam multis coeuntibus linguis generatam corrupta conſuetudo peperit: ueteribus Romanis oratione diſſimilis, ingenio ſimillimus, non tu quidem loqueris ut illi, ſed ut illi tamen & ſapis, & perſuades. Quare non fuit ab re, cum ego eos libros, in quibus perfecti formam oratoris a Cicerone uidemus expreſſam, mendis antea deformatos, nunc mea correctione in ſuam ueterem formam, integritatemq. magna ex parte reſtitutos emitterem: non fuit, inquam, ab re, tuo nomini dicatos emittere; ut, quae de perfecto oratore traduntur, ea perfecti item oratoris titulo cohoneſtarentur. hoc cum ita exiſtimaſſem, quia uidebatur eſſe aptiſſimum, feci, & feci eo libentius, quod, cum tu mihi et multa iam ſummae humanitatis officia tribuiſſes, & is eſſes, qui tribuere etiam maiora poſſes; ego, niſi aliquid, praeſertim ubi daretur occaſio, retribuerem, uerebar ne, ex duobus maxime inſignibus uitijs, alterutrius infamiam non effugerem, ut uel ea uiderer, quae a te accepiſſem, minus meminiſſe, quod a conſuetudine naturaq. mea alieniſſimum eſt; uel ea, quae ſperari poſſent, negligere; quod quia ſuperbi eſſet, abeſt non modo a fortuna mea, ſed etiam a uoluntate plurimum. Vale. M. D. XLVI. Venetijs.

M. Tullij

M. TVLLII CICERONIS
AD QVINCTVM FRATREM
DIALOGI DE ORATORE.

COGITANTI mihi ſaepenumero, & memoria uetera repetenti, perbeati fuiſſe, Quincte frater, illi uideri ſolent, qui in optima rep. cum & honoribus, & rerum geſtarum gloria florerent, eum uitae curſum tenere potuerunt, ut uel in negotio ſine periculo, uel in otio cum dignitate eſſe poſſent. Ac fuit quidem tempus illud, cum, mihi quoque initium requieſcendi, atque animum ad utriuſque noſtrum praeclara ſtudia referendi, fore, iuſtum, & prope ab omnibus conceſſum eſſe arbitrarer, ſi infinitus forenſium rerum labor, & ambitionis occupatio decurſu honorum, etiam aetatis flexu conſtitiſſet. quam ſpem cogitationum, & conſiliorum meorum cum graues communium temporum, tum uarij noſtri caſus fefellerunt. nam qui locus quietis, & tranquillitatis pleniſſimus fore uidebatur; in eo maximae moleſtiarum, & turbulentiſſimae tempeſtates extiterunt. neque uero nobis cupientibus, atque optantibus fructus otij datus eſt ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nosq. recolendas. nam & prima aetate incidimus in ipſam perturbationem diſciplinae ueteris: & conſulatu deuenimus in medium

dium

Digitized by Google

dium rerum omnium certamen, atque diſcrimen: & hoc tempus omne poſt conſulatum obiecimus ijs fluctibus, qui per nos a communi peſte depulſi, in noſmet ipſos redundarunt. Sed tamen in his uel aſperitatibus rerum, uel anguſtijs temporis obſequar ſtudijs noſtris: &, quantum mihi uel fraus inimicorum, uel cauſſae amicorum, uel ipſa reſp. tribuet otij, ad ſcribendum potiſſimum conferam. Tibi uero, frater, neque hortanti deero, neque roganti. nam neque auctoritate quiſquam apud me plus ualere te poteſt, neque uoluntate. Ac mihi repetenda eſt ueteris cuiuſdam memoriae non ſane ſatis explicata recordatio, ſed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris: ut cognoſcas, quae uiri omnium eloquentiſſimi clariſſimiq. ſenſerint de omni ratione dicendi. uis enim, ut mihi ſaepe dixiſti, quoniam, quae pueris, aut adoleſcentulis nobis ex commentariolis noſtris inchoata, atque rudia exciderunt, uix hac aetate digna, & hoc uſu, quem ex cauſſis, quas diximus, tot, tantisq. conſecuti ſumus, aliquid ijſdem de rebus politius a nobis, perfectiusq. proferri: ſolesq. nonnunquam hac de re a me in diſputationibus noſtris diſſentire; quod ego eruditiſſimorum hominum artibus eloquentiam contineri ſtatuam, tu autem illam ab elegantia doctrinae ſegregandam putes, & in quodam ingenij, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem ſaepenumero in ſummos homines, ac ſummis ingenijs praeditos

in-

intuenti, quaerendum eſſe uiſum eſt, quid eſſet, cur plures in omnibus artibus, quam in dicendo, admirabiles extitiſſent. nam quocunque te animo, & cogitatione conuerteris, permultos excellentes in quocunque genere uidebis, non mediocrium artium, ſed prope maximarum. quis enim eſt, qui, ſi clarorum hominum ſcientiam rerum geſtarum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori imperatorem? quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate praeſtantiſſimos paene innumerabiles, in dicendo autem excellentes uix paucos proferre poſſimus? Iam uero, conſilio, ac ſapientia qui regere, ac gubernare remp. poſſent, multi noſtra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt: cum boni perquandiu nulli, uix autem ſingulis aetatibus ſinguli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac ne quis forte cum alijs ſtudijs, quae reconditis in artibus, atque in quadam uarietate litterarum uerſentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni ſenatoris prudentia, comparandam putet: conuertat animum, et ea ipſa artium genera circumſpiciat, quiq. in ijs floruerint, quamq. multi: ſic facillime, quanta oratorum ſit, ſemperq. fuerit paucitas, iudicabit. neque enim te fugit, laudandarum artium omnium procreatricem quandam, & quaſi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Graeci uocant, ab hominibus doctiſſimis iudicari: in qua,

qua, difficile eſt enumerare, quot uiri, quanta ſcientia, quantaq. in ſuis ſtudijs uarietate, & copia fuerint; qui non aliqua in re una ſeparatim elaborarint, ſed omnia, quaecunque eſſent, uel ſcientiae perueſtigatione, uel diſſerendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ij, qui mathematici uocantur, quanta in obſcuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici, ſubtiliq. uerſentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, ut nemo fere ſtuduiſſe ei ſcientiae uehementius uideatur, quin, quod uoluerit, conſecutus ſit. Quis muſicis, quis huic ſtudio litterarum, quod profitentur ij, qui grammatici uocantur, penitus ſe dedidit, quin omnem illarum artium paene infinitam uim, & materiam ſcientia, & cognitione comprehenderit? Vere mihi hoc uideor eſſe dicturus; ex omnibus ijs, qui in harum artium ſtudijs liberaliſſimis ſint doctrinisq. uerſati, minimam copiam poetarum egregiorum extitiſſe: atque in hoc ipſo numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, ſi diligenter & ex noſtrorum, et Graecorum copia comparare uoles, multo tamen pauciores oratores, quam poetae boni reperientur. quod hoc etiam mirabilius debet uideri, quia ceterarum artium ſtudia fere reconditis, atque abditis e fontibus hauriuntur; dicendi autem omnis ratio in medio poſita, communi quodam in uſu, atque in hominum more, & ſermone uerſatur: ut in ceteris id

maxime

maxime excellat, quod longiſſime ſit ab imperitorum intelligentia, ſenſuq. diſiunctum; in dicendo autem uitium uel maximum ſit, a uulgari genere orationis, atque a conſuetudine communis ſenſus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici poteſt, aut plures ceteris artibus inſeruire, aut maiore delectatione, aut ſpe uberiore, aut praemijs ad perdiſcendum amplioribus commoueri. Atque, ut omittam Graeciam, quae ſemper eloquentiae princeps eſſe uoluit, atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus ſumma dicendi uis & inuenta eſt, & perfecta: in hac ipſa ciuitate profecto nulla unquam uehementius, quam eloquentiae ſtudia uiguerunt. nam poſteaquam, imperio omnium gentium conſtituto, diuturnitas pacis otium confirmauit; nemo fere laudis cupidus adoleſcens non ſibi ad dicendum ſtudio omni enitendum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam uiam, neque aliquod praeceptum artis eſſe arbitrarentur, tantum, quantum ingenio, & cogitatione poterant, conſequebantur. poſt autem, auditis oratoribus Graecis, cognitisq. eorum litteris, adhibitisq. doctoribus, incredibili quodam noſtri homines dicendi ſtudio flagrauerunt. excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitudoq. in omni genere cauſſarum; ut ad eam doctrinam, quam ſuo quiſque ſtudio conſecutus eſſet, adiungeretur uſus frequens, qui omnium magi-

ſtrorum praecepta ſuperaret. Erant autem huic ſtudio maxima, quae nunc quoque ſunt, propoſita praemia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem. ingenia uero, ut multis rebus poſſumus iudicare, noſtrorum hominum multum ceteris hominibus omnium gentium praeſtiterunt. Quibus de cauſſis, quis non iure miretur, ex omni memoria aetatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius eſt hoc quiddam, quam homines opinantur, & pluribus ex artibus, ſtudijsq. collectum. Quis enim aliud in maxima diſcentium multitudine, ſumma magiſtrorum copia, praeſtantiſſimis hominum ingenijs, infinita cauſſarum uarietate, ampliſſimis eloquentiae propoſitis praemijs, eſſe cauſſae putet, niſi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Eſt enim & ſcientia comprehendenda rerum plurimarum, ſine qua uerborum uolubilitas inanis, atque irridenda eſt: & ipſa oratio conformanda non ſolum electione, ſed etiam conſtructione uerborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoſcendi; quod omnis uis, ratioq. dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut ſedandis, aut excitandis exprimenda eſt. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiaeq., & eruditio libero digna, celeritasq., & breuitas & reſpondendi, & laceſſendi, ſubtili uenuſtate, atque urbanitate coniuncta. Tenenda praeterea

terea eſt omnis antiquitas, exemplorumq. uis. Neque legum, aut iuris ciuilis ſcientia negligenda. Nam quid ego de actione ipſa plura dicam? quae motu corporis, quae geſtu, quae uultu, quae uocis conformatione, ac uarietate moderanda eſt. quae ſola per ſe ipſa quanta ſit, histrionum leuis ars, & ſcena declarat: in qua cum omnes in oris, & uocis, & motus moderatione laborent; quis ignorat, quam pauci ſint, fuerintque, quos animo aequo ſpectare poſſimus? Quid dicam de theſauro rerum omnium memoria? quae niſi custos inuentis, cogitatisq. rebus, & uerbis adhibeatur; intelligimus omnia, etiam ſi praeclariſſima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari deſinamus, quae cauſſa ſit eloquentium paucitatis; cum ex illis rebus uniuerſis eloquentia conſtet, quibus in ſingulis elaborare permagnum eſt: hortemurq. potius liberos noſtros, ceterosq., quorum gloria nobis & dignitas cara eſt, ut animo rei magnitudinem complectantur; neque ijs aut praeceptis, aut magiſtris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, ſed alijs quibuſdam ſe id, quod expetunt, conſequi poſſe confidant. Ac mea quidem ſententia nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerum magnarum, atque artium ſcientiam conſecutus. etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quae, niſi ſubeſt res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elo-

cutionem,

cutionem, & paene puerilem. neque uero ego hoc tantum oneris imponam, noſtris praeſertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac uitae, nihil ut ijs putem licere neſcire. quanquam uis oratoris, profeſſioq. ipſa bene dicendi hoc ſuſcipere, ac polliceri uidetur; ut omni de re, quaecunque ſit propoſita, ab eo ornate, copioſeq. dicatur. ſed quia non dubito, quin hoc pleriſque immenſum, infinitumq. uideatur; & quod Graecos homines, non ſolum ingenio, & doctrina, ſed etiam otio, ſtudioq. abundantes, partitionem quandam artium feciſſe uideo, neque in uniuerſo genere ſingulos elaboraſſe, ſed ſepoſuiſſe a ceteris dictionibus eam partem dicendi, quae in forenſibus diſceptationibus iudiciorum, aut deliberationum uerſaretur, & id unum genus oratori reliquiſſe: non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi, re quaeſita, & multum diſputata, ſummorum hominum prope conſenſu eſt tributum: repetamq., non ab incunabulis noſtrae ueteris, puerilisq. doctrinae quendam ordinem praeceptorum, ſed ea, quae quondam accepi in noſtrorum hominum eloquentiſſimorum, & omni dignitate principum, diſputatione eſſe uerſata: non quo illa contemnam, quae Graeci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: ſed, cum illa pateant, in promptuq. ſint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi poſſint; dabis hanc ueniam, mi frater, ut opi-

nor, ut eorũ, quibus ſumma dicẽdi laus a noſtris hominibus cõceſſa eſt, auctoritatẽ Graecis anteponã.

Cvm igitur uehementius inueheretur in cauſſam principum conſul Philippus; Druſiq. tribunatus, pro ſenatus auctoritate ſuſceptus, infringi iam, ac debilitari uideretur: dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Craſſum, quaſi colligendi ſui cauſſa, ſe in Tuſculanum contuliſſe. ueniſſe eodem, ſocer eius qui fuerat, Q. Mucius dicebatur, & M. Antonius, homo & conſiliorum in rep. ſocius, & ſumma cum Craſſo familiaritate coniunctus. exierant autem cum ipſo Craſſo adoleſcentes & Druſi maxime familiares, & in quibus magnam tum ſpem maiores natu dignitatis ſuae collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum pl. petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magiſtratum petiturus putabatur. hi primo die de temporibus illis, deq. uniuerſa rep. quam ob cauſſam uenerant, multum inter ſe uſque ad extremum tempus diei collocuti ſunt. quo quidem in ſermone multa diuinitus a tribus illis conſularibus Cotta & commemorata, & deplorata narrabat: ut nihil incidiſſet poſtea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante uidiſſent. eo autem omni ſermone confecto, tantam in Craſſo humanitatem fuiſſe, ut, cum lauti accubuiſſent, tolleretur omnis illa ſuperioris triſtitia ſermonis, eaq. eſſet in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiae fuiſſe uidere-

tur, conuiuium Tuſculani. Poſtero autem die, cum illi maiores natu ſatis quieſſent, in ambulationem uentum eſſe dicebat: tum Scaeuolam, duobus ſpatijs, tribus ue factis, dixiſſe, cur non imitamur, Craſſe, Socratem illum, qui eſt in Phaedro Platonis? nam me haec tua platanus admonuit; quae non minus ad opacandum hunc locum patulis eſt diffuſa ramis, quam illa, cuius umbram ſecutus eſt Socrates: quae mihi uidetur non tam ipſa aquula, quae deſcribitur, quam Platonis oratione creuiſſe. & quod ille duriſſimis pedibus fecit, ut ſe abijceret in herba, atque ita illa, quae philoſophi diuinitus ferunt eſſe dicta, loqueretur; id meis pedibus certe concedi eſt aequius.

Tum Craſſum: Immo uero commodius etiam: puluinosq. popoſciſſe, & omnes in ijs ſedibus, quae erant ſub platano, conſediſſe dicebat. Ibi, ut ex priſtino ſermone relaxarentur animi omnium, ſolebat Cotta narrare, Craſſum ſermonem quendam de ſtudio dicendi intuliſſe. qui cum ita eſſet exorſus: non ſibi cohortandum Sulpicium, et Cottam, ſed magis utrunque collaudandum uideri, quod tantam iam eſſent facultatem adepti, ut non aequalibus ſuis ſolum anteponerentur, ſed cum maioribus natu compararentur: Neque uero mihi quidquam, inquit, praeſtabilius uidetur, quam poſſe dicendo tenere hominum coetus, mentes allicere, uoluntates impellere, quo uelis; unde autem uelis, deducere. haec una res in omni li

bero

bero populo, maximeq. in pacatis, tranquillisq. ciuitatibus praecipue ſemper floruit, ſemperq. dominata eſt. quid enim eſt aut tá admirabile, quam ex infinita multitudine hominum exiſtere unum, qui id, quod omnibus natura ſit datum, uel ſolus, uel cum paucis facere poſſit; aut tam iucundum cognitù, atque auditu, quam ſapientiſſimis ſententijs, grauiſſimisq. uerbis ornata oratio, & perpolita; aut tam potens, tamq. magnificum, quam populi motus, iudicum religionem, ſenatus grauitatem unius oratione conuerti? quid tam porro regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre ſupplicibus, excitare afflictos, dare ſalutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam neceſſarium, quam tenere ſemper arma, quibus uel tectus ipſe eſſe poſſis, uel prouocare improbos, uel te ulciſci laceſſitus? Age uero, ne ſemper forum, ſubſellia, Roſtra, curiamq. mediteris; quid eſſe poteſt in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quam ſermo facetus, ac nulla in re rudis? hoc enim uno praeſtamus uel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo ſenſa poſſumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, ſummeq. in eo elaborandum eſſe arbitretur, ut, quo uno homines maxime beſtijs praeſtent, in hoc hominibus ipſis antecellat? Vt uero iam ad illa ſumma ueniamus; quae uis alia potuit aut diſperſos homines unum in locum congregare;

aut a fera, agreſtiq. uita ad hunc humanum cultum, ciuilemq. deducere; aut iam conſtitutis ciuitatibus leges, iudicia, iura deſcribere? Ac ne plura, quae ſunt paene innumerabilia, conſecter, comprehendam breui. ſic enim ſtatuo, perfecti oratoris moderatione, & ſapientia non ſolum ipſius dignitatem, ſed & priuatorum plurimorum, & uniuerſae reip. ſalutem maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adoleſcentes, atque in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite: ut & uobis honori, & amicis utilitati, & reip. emolumento eſſe poſſitis. Tum Scaeuola comiter, ut ſolebat, Cetera, inquit, aſſentior Craſſo, ne aut de C. Laelij, ſoceri mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detraham: ſed illa duo, Craſſe, uereor ut tibi poſſim concedere, unum, quod ab oratoribus ciuitates & ab initio conſtitutas, & ſaepe conſeruatas eſſe dixiſti: alterum, quod, remoto foro, concione, iudicijs, ſenatu, ſtatuiſti oratorem in omni genere ſermonis, et humanitatis eſſe perfectum. Quis enim tibi hoc conceſſerit, aut initio genus hominum, in montibus, ac ſiluis diſſipatum, non prudentium conſilijs compulſum potius, quam diſertorum oratione delinitum, ſe oppidis, moenibusq. ſepſiſſe? aut uero reliquas utilitates aut inſtituendis, aut conſeruandis ciuitatibus, non a ſapientibus, & fortibus uiris, ſed a diſertis, & ornate dicentibus eſſe conſtitutas? An uero tibi Romulus ille aut paſtores, & conuenas

uenas congregaſſe, aut Sabinorum connubia coniunxiſſe, aut finitimorum uim repreſſiſſe eloquentia uidetur, non conſilio, & ſapientia ſingulari? Quid in Numa Pompilio? quid in Ser. Tullo? quid in ceteris regibus? quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam remp. num quod eloquentiae ueſtigium apparet? Quid exactis regibus? tametſi ipſam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti eſſe cernimus. ſed deinceps omnia non ne plena conſiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uero, ſi uelim & noſtrae ciuitatis exẽplis uti, & aliarũ, plura proferre poſſim detrimenta publicis rebus, quã adiumenta per homines eloquẽtiſſimos importata. ſed, ut reliqua praetermittam, omniũ mihi uideor, exceptis, Craſſe, uobis duobus, eloquẽtiſſimos audiſſe, Ti. et C. Sempronios: quorũ pater, homo prudens, & grauis, haudquaquã eloquens, & ſaepe alias, et maxime cenſor ſaluti reip. fuit. atque is non accurata quadam orationis copia, ſed nutu, atque uerbo libertinos in urbanas tribus tranſtulit: quod niſi feciſſet, remp. quam nunc uix tenemus, iamdiu nullam haberemus. at uero eius filij, diſerti, & omnibus uel naturae, uel doctrinae praeſidijs ad dicendum parati, cum ciuitatem uel paterno conſilio, uel auitis armis florentiſſimam accepiſſent, iſta praeclara gubernatrice, ut ais, ciuitatum eloquentia remp. diſſipauerunt. Quid leges ueteres, mosq. maiorum? quid auſpicia, quibus & ego, & tu, Craſſe, cum magna

reip. ſalute praeſumus? quid religiones, & caeri moniae? quid haec iura ciuilia, quae iampridem in noſtra familia ſine ulla eloquentiae laude uerſantur? num aut inuenta ſunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem et Ser. Galbam memoria teneo, diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, et C. ipſum Carbonem, quem tu adoleſcentulus perculiſti, ignarum legum, haeſitantem in maiorum inſtitutis, rudem in iure ciuili: et haec aetas noſtra, praeter te, Craſſe, qui tuo magis ſtudio, quam proprio munere aliquo diſertorum, ius a nobis ciuile didiciſti, quod interdum pudeat, iuris ignara eſt. Quod uero in extrema oratione quaſi tuo iure ſumpſiſti, oratorem in omni ſermonis diſputatione copioſiſſime poſſe uerſari: id, niſi hic in tuo regno eſſemus, non tuliſſem; multisq. praeeſſem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu conſertum uocarent, quod in alienas poſſeſſiones tam temere irruiſſes. Agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atque Democritici, ceteriq. in ſuo genere phyſici, uindicarentq. ornati homines in dicendo, & graues; quibuſcum tibi iuſto ſacramento contendere non liceret. Vrgerent praeterea philoſophorum greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate: nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione uitae didiciſſe, nihil omnino quaeſiſſe, nihil

ſcire

210

ſcire conuincerent: & cum uniuerſi in te impetum feciſſent, tum ſingulae familiae litem tibi intenderent. Inſtaret Academia, quae, quidquid dixiſſes, id te ipſum negare cogeret. Stoici uero noſtri diſputationum ſuarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam haec ipſa, quae propria oratorum putas eſſe adiumenta, atque ornamenta dicendi, ab ſe peti uincerent oportere: ac non ſolum meliora, ſed etiam multo plura Ariſtotelem, Theophraſtumq. de his rebus, quam omnes dicendi magiſtros, ſcripſiſſe oſtenderent. Miſſos facio mathematicos, grammaticos, muſicos, quorum artibus ueſtra iſta dicendi uis ne minima quidem ſocietate coniungitur. Quamobrem iſta tanta, tamq. multa profitenda, Craſſe, non cenſeo. ſatis id eſt magnum, quod potes praeſtare, ut in iudicijs ea cauſſa, quamcunque tu dicis, melior, et probabilior eſſe uideatur: ut in concionibus, ut in ſententijs dicendis ad perſuadendum tua plurimum ualeat oratio: denique, ut prudentibus diſerte, ſtultis etiam uere dicere uidearis. hoc amplius ſi quid poteris, non id mihi uidebitur orator, ſed Craſſus ſua quadam propria, non communi oratorum facultate poſſe. Tum ille, Non ſum, inquit, neſcius, Scaeuola, iſta inter Graecos dici, & diſceptari ſolere. audiui enim ſummos homines, cum quaeſtor ex Macedonia ueniſſem Athenas florente Academia, ut temporibus illis ferebatur; quod eam Carneades, & Clitomachus,

tomachus, & Aeſchines obtinebant. erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipſum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copioſiſſimum. uigebat auditor Panaetij illius tui Mneſarchus; & Peripatetici Critolaus, & Diodorus; multi etiam praeterea praeclari in philoſophia, & nobiles: a quibus omnibus una paene repelli uoce oratorem a gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerumq. maiorum ſcientia, ac tantum in iudicia, & conciunculas, tamquam in aliquod piſtrinum, detrudi, & compingi uidebam. Sed ego neque illis aſſentiebar, neque harum diſputationum inuentori, & principi, longe omnium in dicendo grauiſſimo, & eloquentiſſimo, Platoni: cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam. quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipſe orator ſummus uidebatur. uerbi enim controuerſia iamdiu torquet Graeculos homines, contentionis cupidiores, quàm ueritatis. Nam ſi quis hunc ſtatuet eſſe oratorem, qui tantummodo in iure, aut in iudicijs poſſit, aut apud populum, aut in ſenatu copioſe loqui: tamen huic ipſi multa tribuat, & concedat, neceſſe eſt. neque enim ſine multa pertractatione omnium rerum publicarum, neque ſine legum, moris, iuris ſcientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipſis rebus ſatis callide uerſari, & perite poteſt. qui autē haec

co-

cognouerit, ſine quibus ne illa quidem minima in cauſſis quiſquam recte tueri poteſt; quid huic abeſſe poterit de maximarum rerum ſcientia? Sin oratoris nihil uis eſſe, niſi compoſite, ornate, copioſe eloqui: quaero, id ipſum qui poſſit aſſequi ſine ea ſcientia, quam ei non conceditis? dicendi enim uirtus, niſi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta ſint, extare non poteſt. Quamobrem ſi ornate locutus eſt, ſicut fertur, & mihi uidetur, phyſicus ille Democritus: materies illa fuit phyſici, de qua dixit; ornatus uero ipſe uerborum oratoris putandus eſt. et ſi Plato de rebus a ciuilibus controuerſiis remotiſſimis diuinitus eſt locutus, quod ego cõcedo; ſi item Ariſtoteles, ſi Theophraſtus, ſi Carneades in rebus ijs, de quibus diſputauerunt, eloquentes, & in dicendo ſuaues, atque ornati fuerunt: ſint eae res, de quibus diſputant, in alijs quibuſdam ſtudijs; oratio quidem ipſa propria eſt huius unius rationis, de qua loquimur, & quaerimus. etenim uidemus ijſdem de rebus ieiune quoſdam, & exiliter, ut eum, quem acutiſſimum ferunt, Chryſippum, diſputauiſſe; neque ob eam rem philoſophiae non ſatisfeciſſe, quòd non habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatem. Quid ergo intereſt? aut qui diſcernes eorum, quos nominaui, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi uarietate, & elegantia non utuntur? unum erit profecto, quod ij, qui bene dicunt, afferunt proprium, compoſitam orationem,

nem, & ornatam, & artificio quodam, & expolitione diſtinctam. haec autem oratio, ſi res non ſubeſt ab oratore percepta, & cognita, aut nulla ſit neceſſe eſt, aut omnium irriſione ludatur. quid eſt enim tam furioſum, quam uerborum uel optimorum, atque ornatiſſimorum ſonitus inanis, nulla ſubiecta ſententia, nec ſcientia? Quidquid erit igitur, quacunque ex arte, quocunque de genere; id orator ſi, tamquam clientis cauſſam, didicerit, dicet melius, & ornatius, quam ille ipſe eius rei inuentor, atque artifex. Nam ſi quis erit, qui hoc dicat, eſſe quaſdam oratorum proprias ſentẽtias, atque cauſſas, et quaſi certarum rerum forenſibus cancellis circumſcriptam ſcientiam: fatebor equidem in his magis aſſidue uerſari hanc noſtram dictioné: ſed tamen in his ipſis rebus permulta ſunt, quae iſti magiſtri, qui rhetorici uocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim neſcit maximam uim exiſtere oratoris in hominum mẽtibus uel ad irá, aut odium, aut dolorem incitandis, uel ab hiſce iiſdem permotionibus ad lenitatem, miſericordiáq. reuocandis? quae, niſi qui naturas hominũ, uimq. omnem humanitatis, cauſſasq. eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perſpexerit, dicendo, quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philoſophorum putatur proprius: neque orator me auctore unquam repugnabit: ſed, cum illis cognitionem rerum conceſſerit, quod in ea ſolum illi uoluerint elaborare;

tra-

tractationem orationis, quae ſine illa ſcientia nulla eſt, ſibi aſſumet. hoc enim eſt proprium oratoris, quod ſaepe iam dixi, oratio grauis, & ornata, & hominum ſenſibus, ac mentibus accommodata. quibus de rebus Ariſtotelem, & Theophraſtum ſcripſiſſe fateor: ſed uide, ne hoc, Scaeuola, totum ſit a me. nam ego, quae ſunt oratore cum illis communia, non mutuor ab illis: iſti, quae de his rebus diſputant, oratorum eſſe concedunt. itaque ceteros libros artis ſuae nomine, hos rhetoricos & inſcribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci, quod perſaepe euenit, ut de dijs immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de aequitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni uirtutis genere ſit dicendum: clamabunt, credo, omnia gymnaſia, atque omnes philoſophorum ſcholae, ſua haec eſſe omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis conſumendi otij cauſſa diſſerant, cum conceſſero; illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, & exiguo ſermone diſputant, hic omni tum grauitate, tum etiam iucunditate explicet. Haec ego cum ipſis philoſophis tum Athenis diſſerebam. cogebat enim me M. Marcellus hic noſter, qui nunc aedilis cur. eſt: & profecto, niſi ludos nunc faceret, huic noſtro ſermoni intereſſet: ac iam tum erat adoleſcentulus

tulus his ſtudijs mirifice deditus. Iam uero de legibus inſtituendis, de bello, de pace, de ſocijs, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, aetatesq. deſcripto, dicant uel Graeci, ſi uolunt, Lycurgum, aut Solonem (quamquam illos quidem cenſemus in numero eloquentium reponẽdos) ſciſſe melius, quam Hyperidem, aut Demoſthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos: uel noſtros decemuiros, qui XII tabulas perſcripſerunt, quos neceſſe eſt fuiſſe prudentes, anteponant in hoc genere & Ser. Galbae, & ſocero tuo C. Laelio, quos conſtat dicendi gloria praeſtitiſſe. numquam enim negabo eſſe quaſdam artes proprias eorum, qui in his cognoſcendis, atque tractandis ſtudium ſuum omne poſuerunt: ſed oratorem plenum, atque perfectum eſſe eum dicã, qui de omnibus rebus poſſit uarie, copioſeq. dicere. etenim ſaepe in ijs cauſſis, quas omnes proprias eſſe oratorum confitentur, eſt aliquid, quod non ex uſu forenſi, quem ſolum oratoribus conceditis, ſed ex obſcuriore aliqua ſcientia ſit promendum, et aſſumendum. quaero enim, num poſſit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici ſine rei militaris uſu, aut ſaepe etiam ſine regionum terreſtrium, aut maritimarum ſcientia? nũ apud populum de legibus iubendis, aut uetandis, num in ſenatu de omni reip. genere dici ſine ſumma rerum ciuilium cognitione, & prudentia? num admoueri poſſit oratio ad ſenſus animorum, atq. mo

tus

tus uel inſlammandos, uel etiam extinguendos, quod unum in oratore dominatur, ſine diligentiſſima perueſtigatione earum omnium rationũ, quae de naturis humani generis, ac moribus a philoſophis explicantur? Atque haud ſcio, an minus hoc uobis ſim probaturus: equidem non dubitabo, quod ſentio, dicere. Phyſica iſta ipſa, & mathematica, & ceterarum artium propria, quae paullo ante poſuiſti, ſcientiae ſunt eorum, qui illa profitentur: illuſtrare autem oratione ſi quis iſtas ipſas artes uelit, ad oratoris ei confugiendum eſt facultatem. neque enim, ſi Philonem illum architectum, qui Athenienſibus armamentarium fecit, conſtat perdiſerte populo rationem operis ſui reddidiſſe; exiſtimandum eſt, architecti potius artificio diſertum, quam oratoris fuiſſe. nec, ſi huic M. Antonio pro Hermodoro fuiſſet de naualium opere dicendum, non, cum ab illo cauſſam didiciſſet, ipſe ornate de alieno artificio, copioſeq. dixiſſet. neque uero Aſclepiades, is, quo nos medico, amicoq. uſi ſumus, tum, cum eloquentia uincebat ceteros medicos, in eo ipſo, quod ornate dicebat, medicinae facultate utebatur, non eloquentiae. Atque illud eſt probabilius, neq. tamen uerum, quod Socrates dicere ſolebat; omnes in eo, quod ſcirent, ſatis eſſe eloquentes: illud uerius; neq. quemquam in eo diſertum eſſe poſſe, quod neſciat; neque, ſi optime ſciat, ignarusq. ſit faciundae, ac poliendae orationis, diſerte id ipſum, de quo ſciat, poſſe dicere.

re. Quamobrem, ſi quis uniuerſam, & propriam oratoris uim definire, complectiq. uult; is orator erit mea ſententia hoc tam graui dignus nomine; qui, quaecunque res inciderit, quae ſit dictione explicanda, prudenter, & compoſite, & ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. ſin cuipiam nimis infinitũ uidetur, quod ita propoſui quacunque de re: licet hinc, quantum cuique uidebitur, circumcidat, atque amputet: tamen illud tenebo; ſi, quae ceteris in artibus, aut ſtudijs ſita ſunt, orator ignoret; tantumq. ea teneat, quae ſint in diſceptationibus, aut in uſu forenſi; tamen, his de rebus ipſis ſi ſit ei dicendum; cum cognouerit ab ijs, qui tenent, quae ſint in quaque re; multo oratorem melius, quam ipſos illos, quorum eae ſunt artes, eſſe dicturum. Ita ſi de re militari dicendum huic erit Sulpicio; quaeret a C. Mario, affini noſtro, &, cum acceperit, ita pronunciabit, ut ipſi C. Mario paene hic melius, quam ipſe ille, ſcire uideatur. ſin de iure ciuili; tecum communicabit; teq. hominem prudentiſſimum, & peritiſſimum, in ijs ipſis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte ſuperabit. Sin quae res inciderit, in qua de natura, de uitijs hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum ſit: forſitan, ſi ei ſit uiſum, (etſi haec quidem noſſe debet orator) cum Sex. Pompeio, erudito homine in philoſophia, cõmunicabit: hoc profecto efficiet, ut quamcunque rem a quoque cogno-

gnouerit, de ea re multo dicat ornatius, quàm ille ipſe, unde cognorit. Sed, ſi me audierit, quoniá philoſophia in tres partes eſt diſtributa, in naturae obſcuritatem, in diſſerendi ſubtilitatem, in uitam, atque mores: duo illa relinquamus; idq. largiamur inertiae noſtrae: tertium uero, quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus; nihil oratori, in quo magnus eſſe poſſit, relinquemus. quare hic locus de uita, & moribus totus eſt oratori perdiſcendus: cetera, ſi non didicerit, tamen poterit, ſi quando uolet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, & tradita. etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum aſtrologiae ornatiſſimis, atque optimis uerſibus Aratum de caelo, ſtellisq. dixiſſe; ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum Nicandrum Colophonium poetica quadam facultate, non ruſtica ſcripſiſſe praeclare: quid eſt, cur non orator de rebus ijs eloquentiſſime dicat, quas ad certam cauſſam, tempusq. cognorit? eſt enim finitimus oratori poeta, numeris aſtrictior paullo, uerborum autem licentia liberior, multis uero ornandi generibus ſocius, ac paene par, in hoc quidem certe prope idem, nullis ut terminis circumſcribat, aut definiat ius ſuum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia uagari, qua uelit. Namque illud quare, Scaeuola negaſti te fuiſſe laturum, niſi in meo regno eſſes; quod in omni genere ſermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem per

poeta oratori finitimus.

fectum eſſe debere? numquam mehercule hoc dicerem, ſi eum, quem fingo, me ipſum eſſe arbitrarer: ſed, ut ſolebat C. Lucilius ſaepe dicere, homo tibi ſubiratus, mihi propter eam ipſam cauſſam minus, quam uolebat, familiaris, ſed tamen & doctus, & perurbanus, ſic ſentio, neminem eſſe in oratorum numero habendum, qui non ſit omnibus ijs artibus, quae ſunt libero homine dignae, perpolitus: quibus ipſis ſi in dicendo non utimur, tamen apparet, atque extat, utrum ſimus earum rerum rudes, an didicerimus. ut qui pila ludunt, non utuntur in ipſa luſione artificio proprio palaeſtrae, ſed indicat ipſe motus, didicerint ne palaeſtram, an neſciant; & qui aliquid fingunt, etſi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum ſciant pingere, an neſciant, non obſcurum eſt: ſic in orationibus hiſce ipſis iudiciorum, concionum, ſenatus, etiam ſi propriae ceterae non adhibentur artes, tamē facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio ſit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus inſtructus acceſſerit. Tum ridens Scaeuola, Non luctabor, inquit, tecum Craſſe amplius. id enim ipſum, quod contra me locutus es, artificio quodam es conſecutus, ut & mihi, quae ego uellem, non eſſe oratoris concederes; et ea ipſa neſcio quo modo rurſus detorqueres, atque oratori propria traderes. Haec, cum ego praetor Rhodum ueniſſem, & cum ſummo illo doctore

iſtius

iſtius diſciplinae. Apollonio ea, quae a Panaetio
acceperam, contuliſſem: irriſit ille quidem, ut ſo-
lebat, philoſophiam, atque contempſit; multaque
non tam grauiter dixit, quam facete: tua autem
fuit oratio eiuſmodi, non ut ullam artem, doctri-
namue contemneres, ſed ut omnes comites, ac mi
niſtras oratoris eſſe diceres. quas, ego, ſi quis ſit
unus complexus omnes, idemq. ſi ad eas faculta-
tem iſtam ornatiſſimae orationis adiunxerit; non
poſſum dicere, eum non egregium quendam homi
nem, atque admirandum fore: ſed is, ſi quis eſſet,
aut ſi etiam unquam fuiſſet, aut uero ſi eſſe poſſet;
tu eſſes unus profecto; qui & meo iudicio, & om
nium uix ullam ceteris oratoribus (pace horum
dixerim) laudem reliquiſti. uerum ſi tibi ipſi ni-
hil deeſt, quod in forenſibus rebus ciuilibusq. uer
ſetur, quin ſcias; neq. eam tamen ſcientiam, quam
adiungis oratori, cóplexus es: uideamus, ne plus
ei tribuas, quam res, & ueritas ipſa concedat.
Hic Craſſus, Memento, inquit, me non de mea, ſed
de oratoris facultate dixiſſe. quid enim nos aut di
dicimus, aut ſcire potuimus? qui ante ad agendú,
quam ad cognoſcendum, uenimus: quos in foro,
quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum
negotijs res ipſa ante confecit, quam poſſemus ali
quid de rebus tantis ſuſpicari. quod ſi tibi tantum
in nobis uidetur eſſe; quibus etiam ſi ingenium, ut
tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, &
otium, & hercule etiam ſtudium illud dicendi a-

cerrimum defuit: quid cenſes, ſi ad alicuius ingenium uel maius illa, quae ego non attigi, acceſſerint, qualem illum, & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, iſta Craſſe, quae dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus ſit, ſi quis omnium rerum, atque artium rationem, naturamq. comprehenderit. ſed primum id difficile factu eſt, praeſertim in hac noſtra uita, noſtrisq. occupationibus: deinde illud etiam uerendum eſt, ne abſtrahamur ab hac exercitatione, & conſuetudine dicendi populari, & forenſi. aliud enim mihi quoddã genus orationis eſſe uidetur eorum hominum, de quibus paullo ante dixiſti: quamuis illi ornate, & grauiter aut de natura rerum, aut humanis de rebus loquantur. nitidum quoddam genus eſt uerborum, & laetum, ſed palaeſtrae magis, & olei, quam huius ciuilis turbae, ac fori. namque egomet, qui ſero ac leuiter graecas litteras attigiſſem, tamen, cum proconſul in Ciliciam proficiſcens Athenas ueniſſem, complures tum ibi dies ſum propter nauigandi difficultatem commoratus. ſed cum quotidie mecum haberem homines doctiſſimos, eos fere ipſos, qui abs te modo ſunt nominati; cumque hoc neſcio quo modo apud eos increbuiſſet, me in cauſſis maioribus, ſicuti te, ſolere uerſari: pro ſe quiſque eorum, quantum quiſque poterat, de officio, & ratione oratoris diſputabat. Horum alij, ſicut iſte ipſe Mneſarchus, hos, quos nos oratores

no-

uocaremus, nihil eſſe dicebat, niſi quoſdam operarios lingua celeri, & exercitata: oratorem autē, niſi qui ſapiens eſſet, eſſe neminem: atque ipſam eloquentiam, quod ex bene dicendi ſcientia conſtaret, unam quandam eſſe uirtutem: & qui unam uirtutem haberet, omnes habere: easq. ipſas eſſe inter ſe aequales, et pares: ita, qui eſſet eloquēs, eum uirtutes omnes habere, atque eſſe ſapientem. Sed haec erat ſpinoſa quaedam, & exilis oratio, longeq. a noſtris ſenſibus abhorrebat. Carneades uero multo uberius ijſdē de rebus loquebatur: non quo aperiret ſententiam ſuam: (hic enim mos erat patrius Academiae, aduerſari ſemper omnibus in diſputando) ſed tum maxime tamen hoc ſignificabat; eos, qui rhetores nominarentur, et qui dicendi praecepta traderent, nihil plane tenere; neque poſſe quēquam facultatem aſſequi dicendi, niſi qui philoſophorum inuenta didiciſſet. Diſputabant contra diſerti homines Atheniēſes, in rep. cauſſisq. uerſati: in quibus erat etiam is, qui nuper Romae fuit, Menedemus, hoſpes meus. qui cū diceret eſſe quandam prudentiam, quae uerſaretur in perſpiciendis rationibus conſtituendarum, & regendarum rerum publicarum; excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili uarietate rerum, & copia. omnes enim partes illius ipſius prudentiae petendas eſſe a philoſophia docebat; neque ea, quae ſtatuerentur in rep. de dijs immortalibus, de diſciplina

iuuentutis, de iuſtitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque, ſine quibus ciuitates aut eſſe, aut bene moratae eſſe non poſſent, uſquam in eorum libris inueniri. Quod ſi tantam uim rerum maximarum arte ſua rhetorici illi doctores complecterentur: quaerebat, cur de prooemijs, & de epilogis, & de huiuſmodi nugis (ſic enim appellabat) referti eſſent eorum libri; de ciuitatibus inſtituendis, de ſcribendis legibus, de aequitate, de iuſtitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, conformandisq. hominum moribus littera in eorum libris nulla inueniretur. Ipſa uero praecepta ſic illudere ſolebat, ut oſtenderet non modo eos illius expertes eſſe prudentiae, quā ſibi adſciſcerent, ſed ne hanc quidem ipſam dicendi rationem, ac uiam noſſe. caput enim eſſe arbitrabatur oratoris, ut & ipſis, apud quos ageret, talis, qualem ſe ipſe optaret, uideretur; id fieri uitae dignitate; de qua nihil rhetorici iſti doctores in praeceptis ſuis reliquiſſent: et uti qui audirent, ſic afficerentur animis, ut eos affici uellet orator; quod item fieri nullo modo poſſe, niſi cognoſceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, et quo genere orationis in quamque partem mouerentur: haec autem eſſe penitus in media philoſophia retruſa, atque abdita: quae iſti rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent.

Ea Menedemus exemplis magis, quam argumētis, conabatur refellere. memoriter enim multa

ex

ex orationibus Demoſthenis, praeclare ſcripta, pronúcians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis nō ſuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quae negaret ille ſine philoſophia quemquam ſcire poſſe. Hic reſpondebat, non ſe negare Demoſthenem ſummam prudentiam, ſummamq. uim habuiſſe dicendi: ſed ſiue ille hoc ingenio potuiſſet; ſiue, id quod conſtaret, Platonis ſtudioſus audiēdi fuiſſet; non quid ille potuiſſet, ſed quid iſti docerent, eſſe quaerendum. Saepe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino diſputaret, nullam artem eſſe dicendi. idq. cum argumentis docuerat, quod ita nati eſſemus, ut & blandiri, & ſuppliciter inſinuare ijs, a quibus eſſet petendum, & aduerſarios minaciter terrere poſſemus; & rem geſtam exponere; & id, quod intenderemus, confirmare; & id, quod contra diceretur, refellere; & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorum uerſaretur facultas: & quod conſuetudo, exercitatioq. & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. nam primum quaſi dedita opera neminem ſcriptorem artis ne mediocriter quidem diſertum fuiſſe dicebat: cum repeteret uſque a Corace neſcio quo, & Tiſia; quos artis illius inuentores, & principes fuiſſe conſtaret. eloquentiſſimos autem homines, qui iſta nec didiciſſent, nec

omnino ſciſſe curaſſent, innumerabiles quoſdam nominabat: in quibus etiam ſiue ille irridens, ſiue quod ita putaret, atque ita audiſſet, me in illo numero, qui illa non didiciſſem, & tamen, ut ipſe dicebat, poſſem aliquid in dicendo, proferebat. quorum ego illi alterum facile aſſentiebar, nihil me didiciſſe: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipſum errare arbitrabar. Artem uero negabat eſſe ullam, niſi quae cognitis, penitusque perſpectis, & in unum exitum ſpectantibus, & numquam fallentibus rebus contineretur: haec autem omnia, quae tractarentur ab oratoribus, dubia eſſe, & incerta; cum & dicerentur ab ijs, qui ea omnia non plane tenerent; & audirentur ab ijs, quibus non ſcientia eſſet tradenda, ſed exigui temporis aut falſa, aut certe obſcura opinio. Quid multa? ſic mihi tum perſuadere uidebatur; neque artificium ullum eſſe dicendi; neque quemquam poſſè, niſi qui illa, quae a doctiſſimis hominibus in philoſophia dicerentur, cognoſſet, aut callide, aut copioſè dicere. Quibus dicere Carneades ſolebat, ingenium tuum, Craſſe, uehementer admirans, me ſibi perfacilem in dicendo, te perpugnacem in diſputando eſſe uiſum. Tumq. ego hac eadem opinione adductus, ſcripſi etiam illud quodã in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, & peruenit in manus hominum; diſertos me cognoſſe non nullos, eloquentem adhuc neminem: quod cum ſtatuebam diſertum, qui poſſet ſatis acu

te,

te,atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere; eloquentem uero, qui mirabilius, & magnificentius augere poſſet, atque ornare, quae uellet, omnesq. omnium rerum, quae ad dicendum pertinerent, fontes animo, ac memoria contineret. id ſi eſt difficile nobis, qui ante, quam ad diſcendum ingreſſi ſumus, obruimur ambitione, & foro; ſit tamen in re poſitum, atque natura. Ego enim, quantum auguror coniectura, quantaq. ingenia in noſtris hominibus eſſe uideo; non deſpero fore aliquem aliquando, qui & ſtudio acriore, quam nos ſumus, atque fuimus; & otio, ac facultate diſcendi maiore, ac maturiore; & labore, atque induſtria ſuperiore, cum ſe ad audiendum, legendum, ſcribendumq. maiore opera dediderit, exiſtat talis orator, qualem quaerimus; qui iure non ſolum diſertus, ſed etiam eloquens dici poſſit: qui tamen mea ſententia aut hic eſt iam Craſſus; aut, ſi quis pari fuerit ingenio, pluraque, quam hic, & audierit, & lectitarit, & ſcripſerit; paullum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpicius, Inſperanti mihi, inquit, & Cottae, ſed ualde optanti utrique noſtrum cecidit, ut in iſtum ſermonem, Craſſe, delaberemini. nobis enim huc uenietibus iucundum ſatis fore uidebatur, ſi, cum uos de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid ex ſermone ueſtro memoria dignum excipere poſſemus: ut uero penitus in eam ipſam totius huius

uel ſtudij, uel artificij, uel facultatis diſputationem paene intimam perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. ego enim, qui ab ineunte aetate incenſus eſſem ſtudio utriuſque ueſtrum, Craſſi uero etiam amore; cum ab eo nuſquam diſcederem, uerbum ex eo numquam elicere potui de uia, ac de ratione dicendi; cum & per me ipſum egiſſem, & per Druſum ſaepe tentaſſem. quo in genere tu, Antoni, (uere loquar) numquam mihi percunctanti, aut quaerenti aliquid defuiſti; & perſaepe me, quae ſoleres in dicendo obſeruare, docuiſti. nunc, quoniam uterque ueſtrum patefecit earum rerum ipſarum aditum, quas quaerimus; et quoniam princeps Craſſus eius ſermonis ordiēdi fuit: date nobis hanc ueniam, ut ea, quae ſentitis de omni genere dicendi, ſubtiliter perſequamini. quod quidem ſi erit a uobis impetratum: magnam habebo, Craſſe, huic palaeſtrae, et Tuſculano tuo gratiam; et longe Academiae illi, ac Lycio tuum hoc ſuburbanum gymnaſium anteponam. Tum ille, Immo uero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium; qui et poteſt facere id, quod requiris; et conſueuit, ut te audio dicere. nam me quidem fateor ſemper a genere hoc toto ſermonis refugiſſe, & tibi cupienti, atque inſtanti ſaepiſſime negaſſe, ut tute paullo ante dixiſti. quod ego non ſuperbia, neque inhumanitate faciebam; neque quo ſtudio rectiſſimo, atque optimo non obſequi uellem; praeſertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxi

me natum, aptumq. cognoſſem; ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentia, atque earum rerum, quae quaſi traduntur in arte, inſcitia. Tum Cotta. Quoniam id, quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus, Craſſe, loquerere, aſſecuti ſumus: de reliquo iam noſtra culpa fuerit, ſi te, niſi omnia, quae percunctati erimus, explicaris, dimiſerimus. De ijs, credo, rebus, inquit Craſſus, ut in critionibus ſcribi ſolet, quibus ſciam, poteroque. Tum ille: Nanque, quod tu non poteris, aut neſcies, quis noſtrum tam impudens eſt, qui ſe ſcire, aut poſſe poſtulet? Iam uero iſta condicione, dum mihi liceat negare poſſe, quod non potero, & fateri neſcire, quod neſciam; licet, inquit Craſſus, ueſtro arbitratu percunctemini. Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius expoſuit, quid ſentias quaerimus; exiſtimesne artem aliquam eſſe dicendi. Quid mihi nunc uos, inquit Craſſus, tãquam alicui Graeculo otioſo, & loquaci, & fortaſſe docto, atque erudito, quaeſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar, imponitis? quando enim me iſta curaſſe, aut cogitaſſe arbitramini? non ſemper irriſiſſe potius eorum hominum impudentiam, qui, cum in ſchola aſſediſſent, ex magna hominum frequentia dicere iuberent, ſi quis quid quaereret. quod primum ferunt Leontinum feciſſe Gorgiam: qui permagnum quiddam ſuſcipere, ac profiteri uidebatur,

cum

cum ſe ad omnia, de quibus quiſque audire uellet, eſſe paratum denunciaret. poſtea uero uulgo hoc facere coeperunt, hodieq. faciunt; ut nulla ſit res neque tanta, neque tam improuiſa, neque tam noua, de qua ſe non omnia, quae dici poſſunt, profiteantur eſſe dicturos. Quod ſi te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de his rebus audire uelle; adduxiſſem huc Graecum aliquem, qui nos iſtiuſmodi diſputationibus delectaret. quod ne nunc quidem difficile factu eſt. eſt enim apud M. Piſonem, adoleſcentem iam huic ſtudio deditum, ſummo hominem ingenio, noſtriq. cupidiſſimum, Peripateticus Staſeas, homo nobis ſane familiaris, & , ut inter homines peritos conſtare uideo, in illo ſuo genere omnium princeps. Quem tu mihi, inquit Mucius, Staſeam, quem Peripateticum narras? gerendus eſt tibi mos adoleſcentibus, Craſſe, qui non Graeci alicuius quotidianam loquacitatem ſine uſu, neque ex ſcholis cantilenam requirunt, ſed ex homine omnium ſapientiſſimo, atque ex eo, qui non in libellis, ſed in maximis cauſſis, & in hoc domicilio imperij, & gloriae ſit conſilio, linguaq. princeps: cuius ueſtigia perſequi cupiunt, eius ſententiam ſciſcitantur. Equidem te cum in dicendo ſemper putaui deum: tum uero tibi numquam eloquentiae maiorem tribui laudem, quam humanitatis: qua nunc te uti uel maxime decet, neque defugere eam diſputationem, ad quam te duo excellentis in-

ingenij adoleſcentes cupiunt accedere. Ego uero, inquit, iſtis obſequi ſtudeo: neque grauabor breuiter meo more, quid quaque de re ſentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam, auctoritatem tuam negligere, Scaeuola, fas mihi eſſe non puto) reſpondeo: mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuẽ uideri, ſed omnem eſſe contentionem inter homines doctos in uerbi controuerſia poſitam. Nam, ſi ars ita definitur, ut paullo ante expoſuit Antonius, ex rebus penitus perſpectis, planeq. cognitis, atque ab opinionis arbitrio ſeiunctis, ſcientiaq. comprehenſis: non mihi uidetur ars oratoris eſſe ulla. ſunt enim uaria, et ad uulgarem, popularemq. ſenſum accommodata omnia genera huius forenſis noſtrae dictionis. Sin autem ea, quae obſeruata ſunt in uſu, ac tractatione dicendi, haec ab hominibus callidis, ac peritis animaduerſa, ac notata, uerbis deſignata, generibus illuſtrata, partibus diſtributa ſunt; id quod fieri potuiſſe uideo: non intelligo, quamobrem non, ſi minus illa ſubtili definitione, at hac uulgari opinione ars eſſe uideatur. Sed ſiue eſt ars, ſiue artis quaedam ſimilitudo: non eſt quidem ea negligenda; uerum intelligendum eſt, alia quaedam ad conſequendam eloquentiam eſſe maiora.

Tum Antonius uehementer ſe aſſentiri Craſſo dixit: quod neque ita amplecteretur artem, ut ij ſolerent, qui omnem uim dicendi in arte ponerent; neque rurſum eam totam, ſicut plerique philoſophi

phi facerent, repudiaret. Sed exiſtimo, inquit, gratum te his eſſe, Craſſe, facturum, ſi iſta expoſueris, quae putas ad dicendum plus, quam ipſam artem, poſſe prodeſſe. Dicam equidem, quoniam inſtitui; petamq. a uobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis. quáquam moderabor ipſe: ne, ut quidam magiſter, atque artifex, ſed quaſi unus e togatorum numero, atque ex forenſi uſu homo mediocris, neque omnino rudis, uidear non ipſe aliquid a me prompſiſſe, ſed fortuito in ſermonem ueſtrum incidiſſe. Equidem cum peterem magiſtratus, ſolebam in prehenſando dimittere a me Scaeuolam; cum ei ita dicerem, me uelle eſſe ineptum. id erat petere blandius: quod niſi inepte fieret, bene non poſſet fieri: hunc autem eſſe unum hominem ex omnibus, quo praeſente ego ineptus eſſe minime uellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum teſtem, & ſpectatorem fortuna conſtituit. nam quid eſt ineptius, quam de dicendo dicere? cum id ipſum, dicere, numquam ſit non ineptum, niſi cum eſt neceſſarium. Perge uero, Craſſe, inquit Mucius: iſtam enim culpam, quam uereris, ego praeſtabo. Sic igitur ſentio, inquit Craſſus, naturam primum, atque ingenium ad dicendum uim afferre maximam: neque uero iſtis, de quibus paullo ante dixit Antonius, ſcriptoribus artis rationem dicendi, & uiam, ſed naturam defuiſſe. nam & animi, atque ingenij celeres quidam motus eſſe debent;

qui

221

qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumq. ſint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni: & ſi quis eſt, qui haec putet arte accipi poſſe; quod falſum eſt; (praeclare enim ſe res habeat, ſi haec accendi, aut commoueri arte poſſint: inſeri quidem, & donari ab arte non poſſunt omnia: ſunt enim illa dona naturae) quid de illis dicet, quae certe cum ipſo homine naſcuntur? linguae ſolutio, uocis ſonus, latera, uires, conformatio quaedam, & figura totius oris, & corporis. Neque haec ita dico, ut ars aliquid limare nõ poſſit: neque enim ignoro, & quae bona ſint, fieri meliora poſſe doctrina; & quae non optima, aliquo modo acui tamẽ, & corrigi poſſe: ſed ſunt quidam aut ita lingua haeſitantes, aut ita uoce abſoni, aut ita uultu, motuq. corporis uaſti, atque agreſtes; ut, etiam ſi ingenijs, atque arte ualeant, tamen in oratorum numerum uenire non poſſint: ſunt autem quidam ita naturae muneribus in ijſdem rebus habiles, ita ornati; ut non nati, ſed ab aliquo deo ficti eſſe uideantur. Magnum quoddã eſt onus, atque munus, ſuſcipere, atque profiteri, ſe eſſe, omnibus ſilentibus, unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. adeſt enim fere nemo, quin acutius, atque acrius uitia in dicente, quam recta uideat. ita quidquid eſt, in quo offenditur, id etiã illa, quae laudanda ſunt, obruit. Neque haec in eam ſententiam diſputo, ut homines adoleſcentes, ſi quid naturale forte non

habeant,

habeant, omnino a dicendi ſtudio deterream. quis enim non uideat, C. Caelio, aequali meo, maximo honori fuiſſe, homini nouo, illam ipſam, quamcumque aſſequi potuerit, in dicendo mediocritatẽ? quis ueſtrum aequalem Q. Varium, uaſtum hominem, atque foedum, non intelligit illa ipſa facultate, quamcumque habet, magnam eſſe in ciuitate gratiam conſecutum? Sed quia de oratore quaerimus, fingendus eſt nobis oratione noſtra detractis omnibus uitijs orator, atque omni laude cumulatus. neque enim, ſi multitudo litium, ſi uarietas cauſſarum, ſi haec turba, & barbaria forenſis dat locum uel uitioſiſſimis oratoribus, iccirco nos hoc, quod quaerimus, omittemus. itaque in ijs artibus, in quibus non utilitas quaeritur neceſſaria, ſed animi libera quaedam oblectatio, quam diligenter, & quam prope faſtidioſe iudicamus? nullae enim lites, neque controuerſiae ſunt, quae cogant homines, ſicut in foro non bonos oratores, itẽ in theatro actores malos perpeti. Eſt igitur oratori diligenter prouidendum, non uti illis ſatisfaciat, quibus neceſſe eſt; ſed ut ijs ipſis admirabilis eſſe uideatur, quibus libere liceat iudicare. Ac ſi quaeritis plane, quid ſentiam; enunciabo apud homines familiariſſimos, quod adhuc ſemper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam quique optime dicunt, quiq. id facillime, atque ornatiſſime facere poſſunt; tamen, niſi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, paene

impu-

impudentes uidentur. tametſi id non accidere non poteſt. ut enim quiſque optime dicit; ita maxime dicendi difficultatem, uariosq. euentus orationis, hominumq. iudicia pertimeſcit. qui uero nihil poteſt dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere; is mihi, etiam ſi commouetur in dicendo, tamen impudens uidetur. non enim pudendo, ſed non faciendo id, quod non decet, impudentiae nomen effugere debemus. quem uero non pudet; id quod in pleriſque uideo; hunc ego non reprehenſione ſolum, ſed etiam pœna dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere ſoleo, & in me ipſo ſaepiſſime experior, ut exalbeſcam in principijs dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremiſcam. adoleſcentulus uero ſic in initio accuſationis exanimatus ſum, ut hoc ſummum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo conſilium dimiſerit, ſimul ac me fractum, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes aſſenſi, ſignificare inter ſeſe, & colloqui cœperunt. fuit enim mirificus quidam in Craſſo pudor; qui tamen non modo non obeſſet eius orationi, ſed etiam probitatis cõmendatione prodeſſet. Tum Antonius, Saepe, ut dicis, inquit, animaduerti, Craſſe, & & te, & ceteros ſummos oratores, quamquam tibi par mea ſententia nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoueri. cuius quidem rei cum cauſſam quaererem, quidnam eſſet, cur, ut in quoque

oratore

oratore plurimum eſſet, ita maxime is pertimeſceret; has cauſſas inueniebam duas; unam, quod intelligerent ij, quos uſus, ac natura docuiſſet, nonnumquam ſummis oratoribus non ſatis ex ſententia euentum dicendi procedere; ita non iniuria, quotieſcunque dicerent, id, quod aliquando poſſet accidere, ne tum accideret, timere. altera eſt hæc, de qua queri ſaepe ſoleo. ceterarum homines artium ſpectati, & probati, ſi quando aliquid minus bene fecerunt, quam ſolent; aut noluiſſe, aut ualetudine impediti non potuiſſe conſequi id, quod ſcirent, putantur. noluit, inquiunt, hodie agere Roſcius, aut crudior fuit. oratoris peccatum, ſi quod eſt animaduerſum, ſtultitiae peccatum uidetur. ſtultitia autem excuſationem non habet: quia nemo uidetur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, ſtultus fuiſſe. quo etiam grauius iudicium in dicendo ſubimus. quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur. & qui ſemel in geſtu peccauit, non continuo exiſtimatur neſcire geſtum: cuius in dicendo aliquid reprehenſum eſt, aut aeterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uero, quod a te dictum eſt, eſſe permulta, quae orator niſi e natura haberet, non multum a magiſtro adiuuaretur; ualde tibi aſſentior; inq. eo uel maxime probaui ſummum illum doctorem Alabádenſem Apollonium: qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non poſſe oratores euadere,

operam

operam apud ſeſe perdere, dimittebatque, & ad quam quéque artem putabat eſſe aptum, ad eam impellere, atque hortari ſolebat. ſatis eſt enim ceteris artificijs percipiendis tantummodo ſimilem eſſe hominis, & id, quod tradatur, uel etiam inculcetur, ſi quis forte ſit tardior, poſſe percipere animo, & memoria cuſtodire. non quaeritur mobilitas linguae, non celeritas uerborum, non denique ea, quae nobis non poſſumus fingere, facies, uultus, ſonus. In oratore autem acumen dialecticorum, ſententiae philoſophorum, uerba prope poetarum, memoria iuriſconſultorum, uox tragoedorum, geſtus paene ſummorum actorum eſt requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri poteſt. quae enim ſingularum rerum artifices ſingula ſi mediocriter adepti ſunt, probantur; ea niſi omnia ſumma ſunt in oratore, probari non poſſunt. Tum Craſſus, Atqui uide, inquit, in artificio, & opera quam tenui, & leui quanto plus adhibeatur diligentiae, quam in hac re, quam conſtat eſſe maximam. ſaepe enim ſoleo audire Roſcium, cum ita dicat: ſe adhuc reperire diſcipulum, quem quidem probaret, potuiſſe neminem: non quo non eſſent quidam probabiles: ſed quia, ſi aliquid modo eſſet uitij, id ferre ipſe non poſſet. nihil eſt enim tam inſigne, nec tam ad diuturnitatem memoriae ſtabi e, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hanc ſimilitudinem hu-

ius hiſtrionis oratoriam laudem dirigamus; uide tis ne, quam nihil ab eo, niſi perfecte, nihil niſi cum ſumma uenuſtate fiat; nihil niſi ita, ut deceat, & uti omnes moueat, atque delectet? itaque hoc iamdiu eſt conſecutus, ut, in quo quiſque artificio excelleret, is in ſuo genere Roſcius diceretur. Hác ego abſolutionem, perfectionemq. in oratore deſiderans, a qua ipſe longe abſum, facio impudenter. mihi enim uolo ignoſci: ceteris ipſe non ignoſco. nam qui non poteſt, qui uitioſe facit, quem denique non decet; hunc, ut Apollonius iubebat, ad id, quod facere poſſit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes diſcere? nam quis ad iſta ſumma, atque in omni genere perfecta poteſt peruenire? Tú ille, Ego uero, inquit, quod in uobis egregiam quandam, ac praeclaram indolem ad dicendum eſſe cognoui, iccirco haec expoſui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non poſſent, quam ad uos, qui poſſetis, exacuendos accommodaui orationem meam. Et quamquam in utroque ueſtrum ſummum eſſe ingenium, ſtudiumq. perſpexi: tamen haec, quae ſunt in ſpecie poſita, de quibus plura fortaſſe dixi, quam ſolent Graeci dicere, in te, Sulpici, diuina ſunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipſo habitu, atque forma aptiorem, nec uoce pleniorem, aut ſuauiorem mihi uideor audiſſe. quae quibus a natura minora data ſunt, tamen illud aſſequi poſſunt, ut iis,

quae habeant, modice, & ſcienter utantur, & ut ne dedeceat. id enim eſt maxime uitandum: & de hoc uno minime eſt facile praecipere, non mihi modo, qui ſicut unus paterfamilias his de rebus loquor, ſed etiam ipſi illi Roſcio: quem ſaepe audio dicere, Caput eſſe artis, decere; quod tamen unum id eſſe, quod tradi arte non poſſit. Sed, ſi placet, ſermonem alio transferamus, & noſtro more aliquando, non rhetorico loquamur. Minime uero, inquit Cotta: nunc enim te iam exoremus, neceſſe eſt, quoniam retines nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid eſt iſtud, quod tu in dicendo potes. neque enim ſumus nimis auidi: iſta tua mediocri eloquentia contenti ſumus: idq. ex te quaerimus; ut ne plus non aſſequamur, quam quantulum tu in dicendo aſſecutus es; quoniam, quae a natura expetenda ſunt, ea dicis non nimis deeſſe nobis, quid praeterea eſſe aſſumendum putes. Tum Craſſus arridens, Quid cenſes, inquit, Cotta, niſi ſtudium, & ardorem quendam amoris? ſine quo cum in uita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam aſſequetur. Neque uero uos ad eam rem uideo eſſe cohortandos: quos, cum mihi quoque ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. ſed profecto ſtudia nihil proſunt perueniendi aliquo, niſi illud, quod eo, quo intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam

mihi leuius quoddam onus imponitis; neque ex me de oratoris arte, ſed de hac mea, quantulacunque eſt, facultate quaeritis: exponam uobis non quandam aut perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem conſuetudinis meae; qua quondam ſolitus ſum uti, cum mihi in iſto ſtudio uerſari adoleſcenti licebat.

Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum. quod enim neque precibus unquam, nec inſidiando, nec ſpeculando aſſequi potui, ut, quid Craſſus ageret meditandi, aut dicēdi cauſſa, non modo uidere mihi, ſed ex eius ſcriptore, & lectore Diphilo ſuſpicari liceret; id ſpero nos eſſe adeptos, omniaq. iam ex ipſo, quae diu cupimus, cognituros. Tum Craſſus. Atqui arbitror Sulpici, cum audieris, non tam te haec admiraturum, quae dixero, quam exiſtimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, cauſſam, cur cuperes, non fuiſſe. nihil enim dicam reconditum, nihil exſpectatione ueſtra dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiquam nouum. Nam principio illud, quod eſt homine ingenuo liberaliterq. educato dignum, non negabo, me iſta omnium communia, & contrita praecepta didiciſſe: Primum, oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum accommodate: deinde, eſſe omnem orationem aut de infinitae rei quaeſtione, ſine deſignatione perſonarum, & temporum; aut de re certis in perſonis, ac temporibus locata: in utraque

autem re quidquid in controuerſiam ueniat, in eo quaeri ſolere, aut factum ne ſit; aut, ſi eſt factum, quale ſit; aut etiam quo nomine uocetur; aut, quod non nulli addunt, recte ne factum eſſe uideatur: exiſtere autem controuerſias etiam ex ſcripti interpretatione; in quo aut ambigue quid ſit ſcriptum, aut contrarie, aut ita, ut a ſententia ſcriptum diſſideat: his autem omnibus partibus ſubiecta quaedam eſſe argumenta propria: ſed cauſſarum, quae ſint a communi quaeſtione ſeiunctae, partim in iudicijs uerſari, partim in deliberationibus: eſſe etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur: certosq. eſſe locos, quibus in iudicijs uteremur, in quibus aequitas quaeritur; alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus conſilium daremus; alios item in laudationibus, in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrétur. Cumq. eſſet omnis oratoris uis, ac facultas in quinque partes diſtributa; ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inuenta non ſolum ordine, ſed etiam momento quodam, atque iudicio diſpenſare, atque diſponere; tum ea denique ueſtire, atque ornare oratione; poſt memoria ſaepire; ad extremum agere cum dignitate, & uenuſtate: etiam illa cognoram, & acceperam, ante, quam de re diceremus, initio conciliandos eorum eſſe animos, qui audirent; deinde rem demonſtran-

dam; poſtea controuerſiam conſtituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; poſt, quae contra dicerentur, refellenda; extrema autem oratione, ea, quae pro nobis eſſent, amplificanda, & augenda; quaeq. eſſent pro aduerſarijs, infirmanda, atque frangenda. Audieram etiam, quae de orationis ipſius ornamentis traderentur: in qua praecipitur primum, ut pure, & latine loquamur; deinde, ut plane, & dilucide; tum, ut ornate; poſt ad rerum dignitatem apte, & quaſi decore: ſingularumq. rerum praecepta cognoram. Quin etiam, quae maxime propria eſſent naturae, tamen his ipſis artem adhiberi uideram. nam de actione, & de memoria quaedam breuia, ſed magna cum exercitatione praecepta guſtaram. In his enim fere rebus omnis iſtorum artificum doctrina uerſatur. quam ego ſi nihil dicam adiuuare, mentiar: habet enim quaedã quaſi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, & quo intuens, ab eo, quodcunque ſibi propoſuerit, minus aberret. uerũ ego hanc uim intelligo eſſe in praeceptis omnibus; non ut ea ſecuti oratores eloquentiae laudem ſint adepti; ſed quae ſua ſponte homines eloquentes facerent, ea quoſdam obſeruaſſe, atque delegiſſe: ſic eſſe non eloquentiam ex artificio, ſed artificium ex eloquẽtia natum: quod tamen, ut ante dixi, non eijcio: eſt enim etiam ſi minus neceſſarium ad bene dicendum, tamen ad cognoſcendum non illiberale.

Eius

Eius exercitatio quaedam ſuſcipienda nobis eſt: quamquam uos quidem iampridem eſtis in curſu: ſed ijs, qui ingrediuntur ad ſtudium, quiq. ea, quae agenda ſunt in foro tamquam in acie, poſſunt etiá nunc exercitatione quaſi ludicra praediſcere, ac meditari. Hanc ipſam, inquit Sulpicius, noſſe uolumus. attamen iſta, quae abs te breuiter de arte decurſa ſunt, audire cupimus: quamquam ſunt nobis quoque non inaudita. uerú illa mox: nunc, de ipſa exercitatione quid ſentias, quaerimus. Equidem probo iſta, Craſſus inquit, quae uos facere ſoletis; ut, cauſſa aliqua poſita conſimili cauſſarum earum, quae in forum deferuntur, dicatis quammaxime ad ueritatem accommodate. ſed plerique in hoc uocem modo, neque eam ſcienter, & uires exercent ſuas, & linguae celeritatem incitant, uerborumq. frequentia delectantur. in quo fallit eos, quod audierunt; dicendo homines, ut dicant, efficere ſolere. uere enim etiam illud dicitur; peruerſe dicere, homines peruerſe dicendo facillime conſequi. Quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus etſi utile eſt etiam ſubito ſaepe dicere: tamen illud utilius, ſumpto ſpatio ad cogitandum, paratius, atque accuratius dicere. Caput autem eſt; quod, ut uere dicam, minime facimus; eſt enim magni laboris, quem plerique fugimus; quam plurimum ſcribere. ſtylus optimus, & praeſtantiſſimus dicendi effector, ac magiſter: neque iniuria. nam ſi ſubitam, & fortuitam orationem com

mentatio, & cogitatio facile uincit: hanc ipſam profecto aſſidua, ac diligens ſcriptura ſuperabit. omnes enim ſiue artis ſunt loci, ſiue ingenij cuiuſdam, atque prudentiae, qui modo inſunt in ea re, de qua ſcribimus, inquirentibus nobis, omnique acie ingenij contemplantibus, oſtendunt ſe, & occurrunt; omnesq. ſententiae, uerbaq. omnia, quae ſunt cuiuſque generis maxime illuſtria, ſub acumẽ ſtyli ſubeant, & ſuccedant, neceſſe eſt. tum ipſa collocatio, conformatioq. uerborum perficitur in ſcribendo, non poetico, ſed quodam oratorio numero, & modo. Haec ſunt, quae clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt: neque ea quiſquam, niſi diu, multumq. ſcriptitarit, etiam ſi uehementiſſime ſe in his ſubitis dictionibus exercuerit, conſequetur: & qui a ſcribendi conſuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut, etiam ſubito ſi dicat, tamen illa, quae dicantur, ſimilia ſcriptorum eſſe uideantur: atque etiam, ſi quando in dicendo ſcriptum attulerit aliquid, cum ab eo diſceſſerit, reliqua ſimilis oratio conſequetur. ut concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipſa nauis motum, et curſum ſuum, intermiſſo impetu, pulſuq. remorum: ſic in oratione perpetua, cum ſcripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua curſum, ſcriptorum ſimilitudine & ui concitata. In quotidianis autẽ commentationibus equidem mihi adoleſcentulus proponere ſolebam illã exercitationem maxime,

qua C. Carbonem, noſtrum illum inimicum, ſolitum eſſe uti ſciebam; ut, aut uerſibus propoſitis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria poſſem comprehendere, eam rem ipſam, quam legiſſem, uerbis alijs quam maxime poſſem lectis pronunciarem. ſed poſt animaduerti hoc eſſe in hoc uitij; quod ea uerba, quae maxime cuiuſque rei propria, quaeq. eſſent ornatiſſima, atque optima, occupaſſet aut Ennius, ſi ad eius uerſus me exercerem; aut Gracchus, ſi eius orationem mihi forte propoſuiſſem: ita ſi iiſdem uerbis uterer, nihil prodeſſe; ſi alijs, etiam obeſſe, cum minus idoneis uti cõſueſcerem. Poſtea mihi placuit, eoq. ſum uſus adoleſcens, ut ſummorum oratorum graecas orationes explicarem: quibus lectis, hoc aſſequebar; ut, cũ ea, quae legerem graece, latine redderem, non ſolum optimis uerbis uterer, & tamen uſitatis; ſed etiam exprimerem quaedam uerba imitando, quae noua noſtris eſſent, dummodo eſſent idonea. Iam, uocis, & ſpiritus, & totius corporis, & ipſius linguae motus, & exercitationes non tam artis indigent, quam laboris. quibus in rebus habenda eſt ratio diligenter, quos imitemur, quorum ſimiles uelimus eſſe. intuendi nobis ſunt non ſolum oratores, ſed etiam actores; ne mala conſuetudine ad aliquam deformitatem, prauitatemq. ueniamus. Exercenda eſt etiam memoria ediſcendis ad uerbum quamplurimis & noſtris ſcriptis, et alie-

nis.

nis. atque in ea exercitatione non ſane mihi diſpli cet adhibere, ſi conſueris, etiam iſtam locorum, ſimulacrorumq. rationem, quae in arte traditur. Educenda deinde dictio eſt ex hac domeſtica exercitatione, & umbratili medium in agmen, in pul uerem, in clamorem, in caſtra, atque aciem foren ſem: ſubeundus uſus omnium; & periclitandae uires ingenij; & illa commentatio incluſa in ueri tatis lucem proferenda eſt. Legendi etiam poetae: cognoſcenda hiſtoria: omnium bonarum artium ſcriptores, ac doctores & legendi, & peruolutan di, & exercitationis cauſſa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperandi, refellendi: diſputandumq. de omni re in contrarias partes: et quid quid erit in quaque re, quod probabile uideri poſſit, eliciendum, atque dicendum. Perdiſcendum ius ciuile: cognoſcendae leges: percipienda omnis antiquitas: ſenatoria conſuetudo, diſciplina reip. iura ſociorum, foedera, pactiones, cauſſa imperij cognoſcenda eſt. Libandus eſt etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tamquam ſale perſpergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia, quae ſentiebam: quae fortaſſe, ſi quemcunque patremfamilias arripuiſſetis ex aliquo circulo, eadem uobis percunctantibus reſpondiſſet. Haec cum Craſſus dixiſſet, ſilentium eſt conſecutum. ſed quamquam ſatis ijs, qui aderát, ad id, quod erat propoſitum, dictum uidebatur: tamen ſentiebant celerius eſſe multo, quam ipſi uellent,

lent, ab eo peroratum. Tum Scaeuola, Quid eſt, Cotta, inquit? quid tacetis? nihil ne uobis in mentem uenit, quod praeterea a Craſſo requiratis?

Immo id mehercule, inquit, ipſum attendo. tantus enim curſus uerborum fuit; &, ſic euolauit oratio; ut eius uim, & incitationem adſpexerim, ueſtigia, ingreſſumq. non uiderim: &, tamquam in aliquam locupletem, ac refertam domum uenerim, non explicata ueſte, neque propoſito argento, neque tabulis, & ſignis propalam collocatis, ſed his omnibus multis, magnificisq. rebus conſtructis, ac reconditis; ſic modo in oratione Craſſi diuitias, ac ornamenta eius ingenij per quaedam inuolucra, atq. integumenta perſpexi; ſed ea cum contemplari cuperé, uix adſpiciendi poteſtas fuit. ita neque hoc poſſum dicere, me omnino ignorare, quid poſſideat; neque plane noſſe, ac uidiſſe.

Quin tu igitur facis idem, inquit Scaeuola, quod faceres, ſi in aliquam domum plenam ornamentorum illam ueniſſes. ſi ea ſepoſita, ut dicis, eſſent; tuq. ualde ſpectandi cupidus eſſes: non dubitares rogare dominum, ut proferri iuberet, praeſertim ſi eſſet familiaris. ſimiliter nunc petes a Craſſo, ut eam copiam ornamentorum ſuorum, quam conſtructam uno in loco quaſi per tranſennam praetereuntes ſtrictim adſpeximus, in lucem proferat, & ſua quidque loco collocet. Ego uero, inquit Cotta, a te peto, Scaeuola. me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium grauiſſimo, qui ge-

genus huiuſmodi diſputationis ſemper contempſerit, haec, quae ipſi forſitan puerorum elementa uideantur, exquirere. ſed tu hoc nobis da, Scaeuola, & perfice, ut Craſſus haec, quae coartauit, & peranguſte referſit in oratione ſua, dilatet nobis, atque explicet. Ego mehercule, inquit Mucius, antea ueſtra magis hoc cauſſa uolebam, quã mea: neque enim tantopere hanc a Craſſo diſputationem deſiderabam, quantopere eius in cauſſis oratione delector: nunc uero, Craſſe, mea quoque etiam cauſſa rogo; ut, quoniam tantum habemus otij, quantum iamdiu nobis non contigit, ne grauere exaedificare id opus, quod inſtituiſti. formam enim totius negotij opinione maiorẽ, melioremq. uideo: quam uehementer probo. Enimuero, inquit Craſſus, mirari ſatis non queo, etiam te haec, Scaeuola, deſiderare: quae neque ego teneo, uti ij, qui docent; neque ſunt eius generis, ut, ſi optime tenerem, digna eſſent iſta ſapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, ſi de iſtis communibus, & peruagatis uix huic aetati audiendum putas; etiam ne illa negligere poſſumus, quae tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti? de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur; de hiſtoria, de antiquitate, de adminiſtratione reip. denique de noſtro ipſo iure ciuili. hanc enim ego omnem ſcientiam, & copiam rerum in tua prudentia ſciebam ineſſe: in oratoris uero inſtrumento

tam

tam lautam ſupellečtilem numquam uideram.

Potes igitur, inquit Craſſus, (ut alia omittam, quae ſunt innumerabilia, & immenſa, & ad ipſum tuum ius ciuile ueniam) oratores putare eos, quos multas horas exſpectauit, cum in campum properaret, & ridens, & ſtomachans Scaeuola? cum Hypſaeus maxima uoce, plurimis uerbis a M. Craſſo praetore contenderet, ut ei, quem defendebat, cauſſa cadere liceret: Cn. autem Octauius, homo conſularis, non minus longa oratione recuſaret, ne aduerſarius cauſſa caderet, ac ne is, pro quo ipſe diceret, turpi tutelae iudicio, atque omni moleſtia ſtultitia aduerſarij liberaretur.

Ego uero iſtos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, ſed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Craſſus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, ſed iuris ciuilis prudentia: quod alter plus, lege agendo, petebat, quam quantum lex in XII *tabulis permiſerat; quod cum impetraſſet, cauſſa caderet: alter iniquum putabat, plus ſecum agi, quam quod eſſet in actione; neque intelligebat, ſi ita eſſet actum, litem aduerſarium perditurum. Quid his paucis diebus? non ne, nobis in tribunali Q. Pompeij, praetoris urbani, familiaris noſtri, ſedentibus, homo ex numero diſertorum poſtulabat, ut illi, unde peteretur, uetus, atque uſitata exceptio daretur,* CVIVS *pecuniae dies fuiſſet? quod petitoris cauſſa*

compa-

comparatum eſſe non intelligebat: ut, ſi ille infitiator probaſſet iudici, ante petitam eſſe pecuniá, quam eſſet cœpta deberi; petitor rurſus cum peteret, ne exceptione excluderetur, quod ea res in iudicium antea ueniſſet. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici poteſt, quam eum, qui hanc perſonam ſuſceperit, ut amicorum controuerſias, cauſſaſq. tueatur, laborantibus ſuccurrat, aegris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis tenuiſſimiſq. rebus ita labi, ut alijs miſerandus, alijs irridendus eſſe uideatur? Equidem propinquum noſtrum P. Craſſum, illum diuitem, & multis alijs in rebus elegantem hominem, & ornatum, & praecipue in hoc efferendum, & laudandum puto; quod cum P. Scaeuolae frater eſſet, ſolitus eſt ei perſaepe dicere: neque illum in iure ciuili ſatis illi arti facere poſſe, niſi dicendi copiam aſſumpſiſſet; quod quidem hic, qui mecum conſul fuit, filius eius eſt conſecutus: neque ſe ante cauſſas amicorum tractare, atque agere coepiſſe, quam ius ciuile didiciſſet. Quid uero ille M. Cato? non ne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa aetas in hac ciuitate ferre maximam potuit; & iuris ciuilis omnium peritiſſimus? Verecundius hac de re iamdudum loquor, quod adeſt uir in dicendo ſummus: quem ego unum oratorem maxime admiror: ſed tamen idem hoc ſemper ius ciuile contempſit. Verum, quoniam ſententiae, atque opinionis meae uoluiſtis eſſe participes; nihil

hil occultabo; &, quoad potero, uobis exponam, quid de quaque re ſentiam. Antonij incredibilis quaedam, & prope ſingularis, & diuina uis ingenij uidetur, etiam ſi hac ſcientia iuris nudata ſit, poſſe facile ceteris armis prudentiae cauſſas tueri, atque defendere. quamobrem hic nobis ſit exceptus: ceteros uero non dubitabo primum inertiae condemnare ſententia mea, poſt etiam impudentiae. nam uolitare in foro, haerere in iure, ac praetorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus ſaepe non de facto, ſed de aequitate, ac iure certetur; iactare ſe in cauſſis centumuiralibus, in quibus uſucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum, aut ratorum, ceterarumq. rerum innumerabilium iura uerſentur; cum omnino, quid ſuum, quid alienum; quare denique ciuis, an peregrinus, ſeruus, an liber quiſpiam ſit, ignoret: inſignis eſt impudentiae. Illa uero deridenda arrogantia eſt; in minoribus nauigijs rudem eſſe ſe confiteri, quinqueremes autem, aut etiam maiores gubernare didiciſſe. Tu mihi cum in circulo decipiare aduerſarij ſtipulatiuncula; & cum obſignes tabellas clientis tui, quibus id ſit ſcriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam cauſſam maiorem committendam putem? citius hercule is, qui duorum ſcalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto

to Argonautarum nauem gubernarit. Quid, ſi ne paruae quidem cauſſae ſunt, ſed ſaepe maximae, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os eſt illius patroni, qui ad eas cauſſas ſine ulla ſcientia iuris audet accedere? Quae potuit igitur eſſe cauſſa maior, quam illius militis; de cuius morte cum domum falſus ab exercitu nuncius ueniſſet; & pater eius, re credita, teſtamentum mutaſſet; &, quem ei uiſum eſſet, feciſſet heredem; eſſetq. ipſe mortuus: res delata eſt ad centumuiros; cum miles domum reueniſſet, egiſſetq. lege in hereditatem paternam teſtamento exheres filius? nempe in ea cauſſa quaeſitum eſt de iure ciuili, poſſet ne paternorum bonorum exheres eſſe filius, quem pater teſtamento neque heredem, neque exheredem ſcripſiſſet nominatim. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumuiri iudicarunt? cum Marcelli ab liberti filio ſtirpe, Claudij patricij eiuſdem hominis hereditatem gente ad ſe rediſſe dicerent: non ne in ea cauſſa fuit oratoribus de toto ſtirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid, quod item in centumuirali iudicio certatum eſſe accepimus? qui Romam in exilium ueniſſet, cui Romae exulare ius eſſet, ſi ſe ad aliquem quaſi patronum applicuiſſet, inteſtatoq. eſſet mortuus: non ne in ea cauſſa ius applicationis, obſcurum ſane, & ignotum, patefactum in iudicio, atque illuſtratum eſt a patrono? Quid nuper? cum ego C. Sergij Auratae contra hunc noſtrum Antonium iudicio priuato

cauſſam

cauſſam defenderem; non ne omnis noſtra in iure uerſata defenſio eſt? cum enim Marius Gratidianus aedes Auratae uendidiſſet; neque ſeruire quandam earum aedium partem in mancipij lege dixiſſet: defendebamus, quidquid fuiſſet incommodi in mancipio, id ſi uenditor ſciſſet, neque declaraſſet, praeſtare debere. Quo quidem in genere familiaris noſter M. Bucculeius, homo neque meo iudicio ſtultus, & ſuo ualde ſapiens, & a iuris ſtudio non abhorrens, ſimili in re quodam modo nuper errauit. nam cum aedes L. Fuſio uenderet, in mancipio lumina, uti tum eſſent, ita recepit. Fuſius autem, ſimulatq. aedificari coeptum eſt in quadam parte urbis, quae modo ex illis aedibus conſpici poſſet, egit ſtatim cum Bucculeio; quod, cuicunque particulae caeli officeretur, ita, quamuis eſſet procul, mutari lumina putabat. Quid uero, clariſſima M'. Curij cauſſa, & M. Coponij nuper apud centumuiros quo concurſu hominum, qua exſpectatione defenſa eſt? cum Q. Scaeuola, aequalis, & collega meus, homo omnium & diſciplina iuris ciuilis eruditiſſimus, & ingenio, prudentiaq. acutiſſimus, & oratione maxime limatus, atque ſubtilis, atque, ut ego ſoleo dicere, iuris peritorum eloquentiſſimus, eloquentium iuris peritiſſimus, ex ſcripto teſtamentorum iura defenderet; negaretq., niſi poſtumus & natus, & ante, quam in ſuam tutelam ueniſſet, mortuus eſſet, heredem eum eſſe poſſe, qui eſſet ſecundum poſtumum & natum, &

mortuum heres inſtitutus: ego autem defenderem, hac eum mente fuiſſe, qui teſtamentum feciſſet; ut, ſi filius non eſſet, qui in tutelam ueniret, M'. Curius eſſet heres. num deſtitit uterque noſtrum in ea cauſſa in auctoritatibus, in exemplis, in teſtamentorum formulis, hoc eſt in medio iure ciuili uerſari? Omitto iam plura exempla cauſſarum ampliſſimarum: quae ſunt innumerabilia. Capitis noſtri, ſaepe poteſt accidere, ut cauſſae uerſentur in iure. etenim ſi C. Mancinum, nobiliſſimum, atque optimum uirum, ac conſularem, cum eum propter inuidiam Numantini fœderis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedidiſſet; eumq. illi non recepiſſent; poſteaq. Mancinus domum reueniſſet, neque in ſenatum introire dubitaſſet, P. Rutilius, M. filius, tribunus pl. de ſenatu iuſſit educi, quod eum ciuem negaret eſſe, quia memoriae ſic eſſet proditum; qué pater ſuus, aut populus uendidiſſet, aut paterpatratus dedidiſſet, ei nullum eſſe poſtliminium: quam poſſumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus cauſſam, contentionemq. maiorem, quam de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis conſularis? praeſertim cum haec non in crimine aliquo, quod ille poſſet infitiari, ſed in ciuili iure conſiſteret. Similiq. in genere, inferiore ordine, ſi quis apud nos ſeruiſſet ex populo foederato, ſeſeq. liberaſſet, ac poſtea domum reueniſſet; quaeſitum eſt apud maiores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediiſſet, & amiſiſſet hanc ciuitatem. Quid de liber-

libertate, quo iudicium grauius eſſe nullum poteſt? non ne ex iure ciuili poteſt eſſe contentio, cum quaeritur, is, qui domini uoluntate cenſus ſit, ſi non ſit conditum luſtrum, ſit ne liber? Quid, quod uſu memoria patrum uenit, ut paterfamilias, qui ex Hiſpania Romam ueniſſet, cum uxorem praegnantem in prouincia reliquiſſet; Romaeq. alteram duxiſſet; neque nuncium priori remiſiſſet; mortuuſq. eſſet inteſtato; & ex utraque filius natus eſſet: mediocris ne res in controuerſiam adducta eſt? cum quaereretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex poſteriore natus erat, & de eius matre: quae, ſi iudicaretur, certis quibuſdam uerbis, non nouis nuptijs, fieri cum ſuperiore diuortium, in concubinae locum duceretur.

Haec igitur, & horum ſimilia iura ſuae ciuitatis ignorantem, erectum, & celſum, alacri & prompto ore ac uultu huc atque illuc intuentem uagari magna cum caterua toto foro, praeſidium clientibus, atque opem amicis & prope cunctis ciuibus lucem ingenij, & conſilij ſui porrigentem, atque tendentem, non ne in primis flagitioſum putandum eſt? Et quoniam de impudentia dixi; caſtigemus etiam ſegnitiem hominum, atque inertiam. Nam ſi eſſet iſta cognitio iuris magna, ac difficilis: tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad ſuſcipiendum dicendi laborem impellere. ſed, o dij immortales, non dicerem hoc audiente Scaeuola, niſi ipſe dicere ſoleret, nullius ſibi artis

faciliorem cognitionem uideri. quod quidem certis de cauſſis a pleriſque aliter exiſtimatur: primum, quia ueteres illi, qui huic ſcientiae praefuerunt, obtinendae, atque augendae potentiae ſuae cauſſa peruulgari artem ſuam noluerunt: deinde, poſtea quam eſt editum, expoſitis a Cn. Flauio primum actionibus; nulli fuerunt, qui illa artificioſe digeſta generatim componerent. nihil eſt enim, quod ad artem redigi poſſit, niſi ille prius, qui illa tenet, quorum artem inſtituere uult, habet illam ſcientiam; ut ex ijs rebus, quarum ars nondum ſit, artem efficere poſſit. Hoc uideo, dum breuiter uoluerim dicere, dictum a me eſſe paullo obſcurius: ſed experiar, & dicam, ſi potero, planius. Omnia fere, quae ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa, & diſſipata quondam fuerunt: ut in muſicis numeri, & uoces, & modi; in geometria lineamenta, formae, interualla, magnitudines; in aſtrologia caeli conuerſio, ortus, obitus, motuſq. ſiderum; in grammaticis poetarum pertractatio, hiſtoriarum cognitio, uerborum interpretatio, pronunciandi quidam ſonus; in hac denique ipſa ratione dicendi excogitare, ornare, diſponere, meminiſſe, agere, ignota quondam omnibus, & diffuſa late uidebantur. adhibita eſt igitur ars quaedam extrinſecus ex alio genere quodam, quod ſibi totum philoſophi aſſumunt, quae rem diſſolutam, diuulſamq. conglutinaret, & ratione quadam conſtringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimae atque uſitatae in rebus

cauſſisq.

cauſſiſq. ciuium aequalitatis conſeruatio. Tum ſunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatemq. reuocanda. Genus autem id eſt, quod ſui ſimiles communione quadam, ſpecie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes. Partes autem ſunt, quae generibus ijs, ex quibus emanant, ſubijciuntur: omniaq. quae ſunt uel generum, uel partium nomina, definitionibus, quã uim habeant, eſt exprimendum. eſt enim definitio, earum rerum, quae ſunt eius rei propriae, quam definire uolumus, breuis, & circumſcripta quaedam explicatio. Hiſce ego rebus exempla adiungerem, niſi, apud quos haec haberetur oratio, cernerem. nunc complectar, quod propoſui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iamdiu cogito; aut alius quiſpiam aut, me impedito occuparit, aut, mortuo, effecerit; ut primum omne ius ciuile in genera digerat, quae perpauca ſunt; deinde eorum generum quaſi quaedam membra diſpertiat; tum propriam cuiuſq. uim definitione declaret: perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam, atque uberem, quam difficilem, & obſcuram. Atque interea tamen, dum haec, quae diſperſa ſunt, coguntur, uel paſſim licet carpentem, & colligentem undique, repleri iſta iuris ciuilis ſcientia. Non ne uidetis, equitem Romanum, hominem acutiſſimo omnium ingenio, ſed minime ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum uiuit, ſemperq. uixit, ita tenere ius ciuile, ut ei, cum ab hoc diſceſ-

ſeritis, nemo de ijs, qui peritiſſimi ſunt, anteponatur? omnia enim ſunt poſita ante oculos, collocata in uſu quotidiano, in congreſſione hominum, atque in foro: neque ita multis litteris, aut uoluminibus magnis continentur: eadem enim ſunt elata primum a pluribus; deinde, paucis commutatis uerbis, etiam ab ijſdem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſaepius. Accidit uero, quo facilius percipi, cognoſciq. ius ciuile poſſit, quod minime plerique arbitrantur, mira quaedam in cognoſcendo ſuauitas, & delectatio. Nam ſiue quem haec aliena ſtudia delectant: plurima eſt & in omni iure, & in Pontificum libris, & in XII *tabulis antiquitatis effigies: quod & uerborum priſca uetuſtas cognoſcitur; & actionum genera quaedam maiorum conſuetudinem, uitamq. declarant. ſiue quis ciuilem ſcientiam contempletur; quam Scaeuola non putat oratoris eſſe propriam, ſed cuiuſdam ex alio genere prudentiae: totam hanc, deſcriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus,* XII *tabulis contineri uidebitis. ſiue quem iſta praepotens, & glorioſa philoſophia delectat: dicam audacius, hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, qui iure ciuili, et legibus continentur. ex his enim et dignitatem maxime expetendam uidemus; cum uerus, iuſtus, atque honeſtus labor honoribus, praemijs, atque ſplendore decoratur; uitia autem hominum, atque fraudes damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exilijs, morte multantur: et docemur,*

 234

remur, non infinitis, concertationumq. plenis diſputationibus, ſed auctoritate, nutuq. legum, domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, noſtra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abſtinere. Fremant omnes licet: dicam, quod ſentio. bibliothecas mehercule omnium philoſophorum unus mihi uidetur XII tabularum libellus, ſi quis legum fontes, & capita uiderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate ſuperare. Ac ſi nos, id quod maxime debet, noſtra patria delectat; cuius rei tanta eſt uis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in aſperrimis ſaxulis, tamquam nidulum, affixam ſapientiſſimus uir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati eſſe debemus in eiuſmodi patriam, quae una in omnibus terris domus eſt uirtutis, imperij, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, diſciplina nota eſſe debet: uel quia eſt patria parens omnium noſtrum: uel quia tanta ſapientia fuiſſe in iure conſtituendo putanda eſt, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illá ex cognitione iuris laetitiam, et uoluptaté, quod, quantum praeſtiterint noſtri maiores prudentia ceteris gentibus, tum facillime intelligetis, ſi cum illorum Licurgo, & Dracone, & Solone noſtras leges conferre uolueritis. incredibile eſt enim, quá ſit omne ius ciuile, praeter hoc noſtrum, inconditum, ac paene ridiculum: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cum hominum noſtro

rum prudentiam ceteris hominibus, & maxime Graecis antepono. His ego de cauſſis dixeram Scaeuola, iȷs, qui perfecti oratores eſſe uellent, iuris ciuilis cognitionem eſſe neceſſariam. Iam uero ipſa per ſeſe quantum afferat iȷs, qui ei praeſunt, honoris, gratiae, dignitatis, quis ignorat? itaque ut apud Graecos infimi homines, mercedula adducti, miniſtros ſe praebent in iudiciȷs oratoribus, iȷ, qui apud illos πραγματικοὶ *uocantur: ſic in noſtra ciuitate contra ampliſſimus quiſque, & clariſſimus uir; ut ille, qui propter hanc iuris ciuilis ſcientiam ſic appellatus a ſummo poeta eſt,*

» *Egregie cordatus homo, Catus Aeliu' Sextus;*

multiq. praeterea: qui cum ingenio ſibi auctore dignitatem reperiſſent; perfecerunt, ut in reſpondendo iure auctoritate plus etiam, quam ipſo ingenio, ualerent. Senectuti uero celebrandae, & ornandae quod honeſtius poteſt eſſe perfugium, quam iuris interpretatio? Equidem mihi hoc ſubſidium iam inde ab adoleſcentia comparaui non ſolum ad cauſſarum uſum forenſem, ſed etiam ad decus, atque ornamentum ſenectutis: ut, cum me uires, quod fere iam tempus aduentat, deficere coepiſſent, ab ſolitudine domum meam uindicarem. Quid eſt enim praeclarius, quam honoribus, & reipublicae muneribus perfunctum ſenem poſſe ſuo iure dicere id, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo? ſe

eſſe

eſſe eum, unde ſibi, ſi non populi, & reges, at omnes ſui ciues conſilium expetant,

» Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex
» Incertis certos, compotesq. conſili
» Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

eſt enim ſine dubio domus iuriſconſulti, totius oraculum ciuitatis. teſtis eſt huiuſce Q. Mucij ianua, & ueſtibulum: quod in eius infirmiſſima ualetudine, affectaq. iam aetate, maxima quotidie frequentia ciuium, ac ſummorum hominum ſplendore celebratur. Iam, illa non longam orationem deſiderant, quamobrem exiſtimem publica quoque iura, quae ſunt propria ciuitatis, atque imperij, tum monumenta rerum geſtarum, & uetuſtatis exempla oratori nota eſſe debere. nam ut in rerum priuatarum cauſſis, atque iudicijs depromenda ſaepe oratio eſt ex iure ciuili, & iccirco, ut ante diximus, oratori iuris ciuilis ſciētia neceſſaria eſt: ſic in cauſſis publicis, iudiciorum, concionum, ſenatus, omnis haec & antiquitatis memoria, & publici iuris auctoritas, & regendae reip. ratio, ac ſcientia, tamquam aliqua materies, ijs oratoribus, qui uerſantur in rep. ſubiecta eſſe debent. non enim cauſſidicum neſcio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc ſermone noſtro conquirimus, ſed eum uirum, qui primum ſit eius artis antiſtes, cuius cum ipſa natura magnam homini facultatem daret, tamen eſſe deus putatur; ut & ipſum, quod erat hominis

minis proprium, non partum per nos, ſed diuinitus ad nos delatum uideretur: deinde qui poſſit, non tam caduceo, quam nomine oratoris ornatus, incolumis uel inter hoſtium tela uerſari: tum qui ſcelus, fraudemq. nocentis poſſit dicendo ſubijcere odio ciuium, ſupplicioq. conſtringere; idemq. ingenij praeſidio innocentiam, iudiciorum poena liberare; idemq. languentem, labentemq. populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere; aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quemcunque in animis hominum motum res, & cauſſa poſtulet, eum dicendo uel excitare poſſit, uel ſedare. Hanc uim ſi quis exiſtimat aut ab ijs, qui de dicendi ratione ſcripſerunt, expoſitam eſſe, aut a me poſſe exponi tam breui; uehementer errat; neque ſolum inſcientiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinem perſpicit. Equidem uobis, quoniam ita uoluiſtis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipſa ita putaui eſſe demonſtranda; non ut ipſe dux eſſem, quod & infinitum eſt, & non neceſſarium; ſed ut commonſtrarem tantum uiam, &, ut fieri ſolet, dignum ad fontes intenderem. Mihi uero, inquit Mucius, ſatis, ſuperq. abs te uidetur iſtorum ſtudijs, ſi modo ſunt ſtudioſi, eſſe factum. nam ut Socratem illum ſolitum aiunt dicere, perfectum ſibi opus eſſe, ſi quis ſatis eſſet concitatus cohortatione ad ſtudium cognoſcendae, percipiendaeq. uirtutis; quibus enim id perſuaſum

ſuaſum eſſet, ut nihil mallent ſe eſſe, quam bonos uiros, ijs reliquam facilem eſſe doctrinam: ſic ego intelligo, ſi in haec, quae patefecit oratione ſua Craſſus, intrare uolueritis, facillime uos ad ea, quae cupitis, peruenturos, ab hoc aditu, ianuaq. patefacta. Nobis uero, inquit Sulpicius, iſta ſunt pergrata, perq. iucunda: ſed pauca etiam requirimus, inprimisq. ea, quae ualde breuiter a te, Craſſe, de ipſa arte percurſa ſunt, cum illa te & non contemnere, & didiciſſe confiterere. ea ſi paullo latius dixeris, expleris omnem exſpectationem diuturni deſiderij noſtri. nam nunc, quibus ſtudendum rebus eſſet, accepimus: quod ipſum eſt tamen magnum: ſed uias earum rerum, rationemq. cupimus cognoſcere. Quid ſi, inquit Craſſus, quoniam ego, quo facilius uos apud me tenerem, ueſtrae potius obſecutus ſum uoluntati, quam aut conſuetudini, aut naturae meae; petimus ab Antonio, ut ea, quae continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum ſibi excidiſſe iamdudum queſtus eſt, explicet nobis, & illa dicendi myſteria enunciet? Vt uidetur, inquit Sulpicius: nam Antonio dicente, etiam quid tu ſentias, intelligemus. Peto igitur, inquit Craſſus, a te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id aetatis, oneris ab horum adoleſcentium ſtudijs imponitur; ut exponas, quid ijs de rebus, quas a te quaeri uides, ſentias. Deprehenſum equidem me, inquit Antonius, plane

ne uideo, atque ſentio; non ſolum quod ea requiruntur a me, quorum ſum ignarus, atque inſolens; ſed quia, quod in cauſſis ualde fugere ſoleo, ne tibi, Craſſe, ſuccedam, id me nunc iſti uitare non ſinunt. uerum hoc ingrediar ad ea, quae uultis, audacius, quod idem mihi ſpero uſu eſſe uenturum in hac diſputatione, quod in dicendo ſolet; ut nulla exſpectetur ornata oratio. neque enim ſum de arte dicturus, quam numquam didici, ſed de mea conſuetudine: ipſaq. illa, quae in commentarium meum retuli, ſunt eiuſmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, ſed in rerum uſu, cauſſisq. tractata. quae ſi uobis, hominibus eruditiſſimis, non probabuntur: ueſtram iniquitatem accuſatote, qui ex me ea quaeſieritis, quae ego neſcirem: meam facilitatem laudatote, cum uobis, non meo iudicio, ſed ueſtro ſtudio inductus, non grauate reſpondero. Tum Craſſus, Perge modo, inquit, Antoni: nullum eſt enim periculum, ne quid tu eloquare, niſi ita prudenter, ut neminé noſtrum paeniteat ad hunc te ſermonem impuliſſe.

Ego uero, inquit, pergam: et id faciam, quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere cenſeo; ut, quid illud ſit, de quo diſputetur, explanetur; ne uagari, & errare cogatur oratio, ſi ij, qui inter ſe diſſenſerint, non idem eſſe illud, de quo agitur, intelligent. nam ſi forte quaereretur, quae eſſet ars imperatoris: conſtituendum putarem principio, quis eſſet imperator: qui cum eſſet

con-

conſtitutus adminiſtrator quidam belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de caſtris, de agminibus, de ſignorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de inſidijs faciendis, atque uitandis, de reliquis rebus, quae eſſent propriae belli adminiſtrandi: quarum qui eſſent animo, et ſcientia compotes, eos eſſe imperatores dicerem: uterer q. exemplis Africanorum, et Maximorum; Epaminondam, atque Hannibalem, atque eius generis homines nominarem. Sin autem quae reremus, quis eſſet is, qui ad remp. moderandam uſum, et ſcientiam, et ſtudium ſuum contuliſſet: definirem hoc modo: qui, quibus rebus utilitas reip. pararetur, augereturque, teneret, ijsq. uteretur, hunc reip. rectorem, et conſilij publici auctorem eſſe habendum: praedicaremq. P. Lentulum principem illum, et Ti. Gracchum patrem, et Q. Metellum, et P. Africanum, et C. Laelium, et innumerabiles alios cum ex noſtra ciuitate, tum ex ceteris. Sin autem quaereretur, quiſnam iuriſconſultus uere nominaretur: eum dicerem, qui legum, & conſuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterentur, & ad reſpondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus eſſet: & ex eo genere Sex. Aelium, M'. Manilium, P. Mucium nominarem. Atque, ut iam ad leuiora artium ſtudia ueniam: ſi muſicus, ſi grammaticus, ſi poeta quaeratur; poſſim ſimiliter explicare, quid eorum quiſque profiteatur, & quo non amplius ab

quoque

quoque ſit poſtulandum. Philoſophi denique ipſius, qui de ſua ui, ac ſapientia unus omnia paene profitetur, eſt tamen quaedam deſcriptio; ut is, qui ſtudeat omnium rerum diuinarum, atque humanarum uim, naturam, cauſſasq. noſſe, & omnem bene uiuendi rationem tenere, & perſequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quaerimus, equidem non facio eundem, quem Craſſus; qui mihi uiſus eſt omnem omnium rerum, atque artium ſcientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: at eum puto eſſe, qui et uerbis ad audiendum iucundis, et ſententijs ad probandum accommodatis uti poſſit in cauſſis forenſibus, atque communibus. hunc ego appello oratorem: eumq. eſſe praeterea inſtructum uoce, & actione, & lepore quodam uolo. Craſſus uero mihi noſter uiſus eſt oratoris facultatem non illius artis terminis, ſed ingenij ſui finibus immenſis paene deſcribere. nam etiam ciuitatum regendarum oratori gubernacula ſententia ſua tradidit. in quo per mihi mirum uiſum eſt, Scaeuola, te hoc illi concedere; cum ſaepiſſime tibi ſenatus, breuiter, impoliteq. dicenti, maximis ſit de rebus aſſenſus. M. uero Scaurus, quem non longe ruri apud ſe eſſe audio, uir regendae reip. ſcientiſſimus, ſi audierit hanc auctoritatem grauitatis, & conſilij ſui uindicari a te, Craſſe, quod eá oratoris propriam eſſe dicas; iam, credo, huc ueniat, & hanc loquacitatem noſtram uultu ipſo, a-

ſpectuq.

238
ſpectuq. conterreat. qui quamquam eſt in dicendo minime contemnendus; prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur. Neque uero, ſi quis utrumque poteſt, aut ille conſilij publici auctor, ac ſenator bonus, ob eam ipſam cauſſam orator eſt; aut hic diſertus, atque eloquens, ſi eſt idem in procuratione ciuitatis egregius, illam ſcientiam dicendi copia eſt conſecutus. multum inter ſe diſtant iſtae facultates, longeque ſunt diuerſae, atque ſeiunctae. neque eadem ratione, ac uia M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Laelius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem ſuam, & reip. dignitatem exornabant. neque enim eſt interdictum aut a rerum natura, aut a lege aliqua, atque more, ut ſingulis hominibus ne amplius, quam ſingulas artes, noſſe liceat. Quare non, etſi eloquentiſſimus Athenis Pericles, idemq. in ea ciuitate plurimos annos princeps conſilij publici fuit, iccirco eiuſdem hominis, atque artis utraque facultas exiſtimanda eſt. nec, ſi P. Craſſus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam cauſſam ineſt in facultate dicendi iuris ciuilis ſcientia. nam ſi quiſque, ut in aliqua arte, et facultate excellens aliam quoque artem ſibi aſſumpſerit, is perficiet, ut, quod praeterea ſciet, id eius, in quo excellet, pars quaedam eſſe uideatur: licet iſta ratione dicamus, pila bene et duodecim ſcrupis ludere, proprium eſſe iuriſconſulti, quoniam utrumque eorum P. Mucius optime fecerit:

ea-

eademq. ratione dicátur etiá quos φυσικοὺς Graeci uocant, ijdem poetae, quoniá Empedocles phyſicus egregium poema fecerit. At hoc ne philoſophi quidem ipſi, qui omnia, ſicut propria, ſua eſſe, atque a ſe poſſideri uolunt, dicere audent; geometriam, aut muſicam philoſophi eſſe, quia Platonem omnes in illis artibus praeſtantiſſimum fuiſſe fateantur. Ac ſi iam placet omnes artes oratori ſubiungere; tolerabilius eſt ſic potius dicere; ut, quoniam dicendi facultas non debeat eſſe ieiuna, atque nuda, ſed aſperſa, atque diſtincta multarum re rum iucunda quadam uarietate, ſit boni oratoris multa auribus accepiſſe, multa uidiſſe, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurriſſe; neque ea, ut ſua poſſediſſe, ſed, ut aliena, libaſſe. fateor enim, callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hoſpitem in agendo eſſe debere. Neque uero iſtis tragoedijs tuis, quibus uti philoſophi maxime ſolent, Craſſe, perturbor; quod ita dixiſti, neminem poſſe eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas reſtinguere, cum eo maxime uis oratoris, magnitudoq. cer natur, niſi qui rerum omnium naturam, mores ho minum, atque rationes penitus perſpexerit; in quo philoſophia ſit oratori neceſſario percipienda. quo in ſtudio hominum ingenioſiſſimorum, otioſiſſimorumq. totas aetates uidemus eſſe contritas. quorum ego copiam, magnitudinemq. cognitionis,

atque

239

atque artis non modo non contemno, ſed etiam uehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo, foroq. uerſamur, ſatis eſt, ea de moribus hominum, & ſcire, & dicere, quae non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim unquam orator magnus, & grauis, cum iratum aduerſario iudicem facere uellet, haeſitauit ob eam cauſſam, quod neſciret, quid eſſet iracundia, feruor ne mentis, an cupiditas puniendi doloris? quis, cum ceteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miſcere, atque agitare uellet, ea dixit, quae a philoſophis dici ſolent? qui partim omnino motus negant in animis ullos eſſe debere; quiq. eos in iudicum mentibus concitent, ſcelus eos aiunt nefarium facere: partim, qui tolerabiliores uolunt eſſe, & ad ueritatem uitae propius accedere, per mediocres, ac potius leues motus debere eſſe. Orator autem omnia haec, quae putantur in communi uitae conſuetudine mala, ac moleſta, et fugienda, multo maiora, & acerbiora uerbis facit: itemq. ea, quae uulgo expetenda, atque optabilia uidentur, dicendo amplificat, atque ornat: neque uult ita ſapiens inter ſtultos uideri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, aut Graeculum putent; aut, etiamſi ualde probent ingenium oratoris, ſapientiam admirẽtur, ſe eſſe ſtultos moleſte ferant: ſed ita peragrat per animos hominum, ita ſenſus, mentesq. pertractat, ut non deſideret philoſophorum deſcriptiones, neque exquirat oratione, ſum-

mum illud bonum in animo ne ſit, an in corpore; uirtute, an uoluptate definiatur; an haec inter ſe iungi, copulariq. poſſint; an uero, ut quibuſdam uiſum, nihil certum ſciri, nihil plane cognoſci, & percipi poſſit. Quarum rerum fateor magnam, multiplicemq. eſſe diſciplinam, & multas, copioſas, uariasque rationes. ſed aliud quiddam longe aliud, Craſſe, quaerimus. acuto homine nobis opus eſt, & natura uſuq. callido; qui ſagaciter peruestiget, quid ſui ciues, ijq. homines, quibus aliquid dicendo perſuadere uelit, cogitent, ſentiant, opinentur, exſpectent. teneat oportet uenas cuiuſque generis, aetatis, ordinis; & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, ſenſusq. deguſtet: philoſophorum autem libros reſeruet ſibi ad huiuſcemodi Tuſculani requiem, atque otium; ne, ſi quando ei dicendum erit de iuſtitia, & fide, mutuetur a Platone: qui cum haec exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem: uſque eo illa, quae dicenda de iuſtitia putabat, a uitae conſuetudine, & a ciuitatum moribus abhorrebant. Quod ſi ea probarentur in populis, atque in ciuitatibus: quis tibi, Craſſe, conceſſiſſet, clariſſimo uiro, & ampliſſimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum ciuium, quae dixiſti? Eripite nos ex miſerijs: eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas noſtro ſanguine non poteſt expleri. Nolite ſinere nos cuiquam ſeruire, niſi uobis

bis uniuerſis; quibus & poſſumus, & debemus. Omitto miſerias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis eſſe non poteſt: omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exorbeatur ſanguis tuus: quod ſapienti negant accidere poſſe. ſeruire uero non modo te, ſed uniuerſum ſenatum, cuius tum cauſſam agebas, auſus es dicere? Poteſt ne uirtus, Craſſe, ſeruire, iſtis auctoribus, quorum tu praecepta oratoris facultate complecteris? quae & ſemper, & ſola libera eſt; quaeque, etiam ſi corpora capta ſint armis, aut conſtricta uinculis, tamen ſuum ius, atq. omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quae uero addidiſti, non modo ſenatum ſeruire poſſe populo, ſed etiam debere; quis hoc philoſophus, tam mollis, tā languidus, tam eneruatus, tam omnia ad uoluptatem corporis, doloremq. referens, probare poſſet? ſenatum ſeruire populo, cui populus ipſe moderandi, & regendi ſui poteſtatem, quaſi quaſdam habenas, tradidiſſet? itaque haec, cum a te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philoſophiae deditus, non modo parum commode, ſed etiam turpiter, & flagitioſe dicta eſſe dicebat. idemq. Ser. Galbam, quem hominem probe commeminiſſe ſe aiebat, pergrauiter reprehendere ſolebat, quod is, L. Scribonio quaeſtionem in eum ferente, populi miſericordiam concitaſſet; cum M. Cato, Galbae grauis, atque acer inimicus, aſpere apud populum, & uehemen-

ter eſſet locutus: quam orationem in Originibus ſuis expoſuit. reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicij Galli, propinqui ſui, Q. Pupillum filium ipſe paene in humeros ſuos extuliſſet, qui patris clariſſimi recordatione, & memoria fletum populo moueret; & duos filios ſuos paruos tutelae populi commendaſſet; ac ſe, tamquam in procinctu teſtamentum faceret, ſine libra, atque tabulis populum R. tutorem inſtituere dixiſſet illorum orbitati. itaque cum & inuidia, & odio populi tum Galba premeretur; his quoque eũ tragoedijs liberatum ferebat. quod item apud Catonem ſcriptum eſſe uideo; niſi pueris, & lacrymis uſus eſſet, poenas eum daturum fuiſſe. Haec Rutilius ualde uituperabat; & huic humilitati dicebat uel exilium fuiſſe, uel mortem anteponendam. neque uero hoc ſolum dixit, ſed ipſe & ſenſit, & fecit. nam cum eſſet ille uir exemplum, ut ſcitis, innocentiae; cumque illo nemo neque integrior eſſet in ciuitate, neque ſanctior; non modo ſupplex iudicibus eſſe noluit, ſed ne ornatius quidem, aut uberius cauſſam dici ſuam, quam ſimplex ratio ueritatis ferebat. paullum huic Cottae tribuit partium, diſertiſſimo adoleſcenti, ſororis ſuae filio. dixit item cauſſam illam quadã ex parte Q. Mucius more ſuo, nullo apparatu, pure, & dilucide. quod ſi tu tum Craſſe dixiſſes, qui ſubſidium oratori ex illis diſputationibus, quibus philoſophi utuntur, ad dicendi copiam petendum eſſe

paullo

244

paullo ante dicebas; & ſi tibi pro P. Rutilio non philoſophorum more, ſed tuo licuiſſet dicere: quãuis ſcelerati illi fuiſſent, ſicuti fuerunt, peſtiferi ciues, ſupplicioq. digni; tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euelliſſet uis orationis tuae. nunc talis uir amiſſus eſt, dum cauſſa ita dicitur, ut ſi in illa commenticia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit: nemo inclamauit patronorum: nihil cuiquam doluit: nemo eſt queſtus: nemo remp. implorauit: nemo ſupplicauit. quid multa? pedem nemo in illo iudicio ſupploſit; credo, ne Stoicis renunciaretur. Imitatus eſt homo Romanus, & conſularis ueterem illum Socratem: qui cum omnium ſapientiſſimus eſſet, ſanctiſſimeq. uixiſſet; ita in iudicio capitis pro ſe ipſe dixit, ut non ſupplex, aut reus, ſed ut magiſter, aut dominus uideretur eſſe iudicum. quin etiam, cum ei ſcriptam orationem diſertiſſimus orator Lyſias attuliſſet, quam, ſi ei uideretur, ediſceret, ut ea pro ſe in iudicio uteretur; non inuitus legit, & commode ſcriptam eſſe dixit; ſed inquit: ut, ſi mihi calceos ſicyonios attuliſſes, non uterer, quamuis eſſent habiles, & apti ad pedem, quia nõ eſſent uiriles: ſic illam orationem diſertam ſibi, & oratoriam uideri, fortem, & uirilem non uideri. Ergo ille quoque damnatus eſt, neque ſolum primis ſententijs, quibus tantum ſtatuebant iudices, damnarent, an abſoluerent; ſed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. erat enim Athenis reo

damnato, ſi fraus capitalis non eſſet, quaſi poenae aeſtimatio. ex ſententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quaſi aeſtimationem commeruiſse ſe maxime conſiteretur. quod cum interrogatus Socrates eſſet; reſpódit ſeſe meruiſſe, ut ampliſſimis honoribus, & praemijs decoraretur, & ut ei uictus quotidianus in Prytaneo publice praeberetur: qui honos apud Graecos maximus haberetur. cuius reſpóſo ſic iudices exarſerút, ut capitis hominé innocentiſſimum condemnarét. qui quidem ſi abſolutus eſſet; (quod mehercule, etiam ſi nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem uellem) quonam modo iſtos philoſophos ferre poſſemus; qui nunc, cum ille damnatus eſt nullam aliam ob culpam, niſi propter dicendi inſcitiam, tamen a ſe oportere dicunt peti praecepta dicendi? quibuscum ego non pugno, utrum ſit melius, aut uerius: tantum dico, et aliud illud eſſe atque hoc, & hoc ſine illo ſummum eſſe poſſe. Nam quod ius ciuile, Craſſe, tam uehementer amplexus es: uideo, quid egeris, & tum, cum dicebas, uidebam. primum Scaeuolae te dediſti; quem omnes amare meritiſſimo pro eius eximia ſuauitate debemus: cuius artem cum indotatam eſſe, atque incomitatam, & incomptam uideres; uerborum eam dote locupletaſti, & ornaſti. deinde, quod in ea tu plus operae, laboriſq. conſumpſeras, cum eius ſtudij tibi & hortator, & magiſter eſſet domi; ueritus es, niſi iſtam ar-

tem

342
tem oratione exaggeraſſes, ne operam perdidiſſes. Sed ego ne cum iſta quidem arte pugno. ſit ſane tanta, quantam tu illam eſſe uis: etenim ſine controuerſia & magna eſt, & late patet, & ad multos pertinet, et ſummo in honore ſemper fuit: et clariſſimi ciues ei ſtudio etiam hodie praeſunt. ſed uide, Craſſe, ne dum nouo & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilis ſcientiam, ſuo quoque eam, conceſſo & tradito, ſpolies, atque denudes. Nam ſi ita diceres; qui iuriſconſultus eſſet, eſſe eum oratorem; itemq. qui eſſet orator, iuris eundem eſſe conſultum: praeclaras duas artes conſtitueres, atque inter ſe pares, & eiuſdem ſocias dignitatis. nunc uero iuriſconſultum ſine hac eloquentia, de qua quaerimus, fateris eſſe poſſe, fuiſſeq. plurimos: oratorem negas, niſi illam ſcientiam aſſumpſerit, eſſe poſſe. ita & tibi iuriſconſultus ipſe per ſe nihil, niſi leguleius quidam cautus, & acutus, praeco actionum, cantor formularum, auceps ſyllabarum. ſed quia ſaepe utitur orator ſubſidio iuris in cauſſis; iccirco iſtam iuris ſcientiam eloquentiae tãquam ancillulam, pediſequamq. adiunxiſti. Quod uero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parua neſcirent, magna profiterentur; aut ea, quae maxima eſſent in iure ciuili, tractare auderent in cauſſis, cum ea neſcirent, numquamq. didiciſſent: utriuſque rei facilis eſt, & prompta defenſio. Nam neque illud eſt miran-

dum, qui, quibus uerbis coemptio fiat, neſciat, eundem eius mulieris, quae coemptionem fecerit, cauſſam poſſe defendere: nec, ſi parui nauigij, & magni eadem eſt in gubernando ſcientia, iccirco qui, quibus uerbis herciſci oporteat, neſciat, idem herciſcundae familiae cauſſam agere non poſſit. Nam quod maximas centumuirales cauſſas in iure poſitas protuliſti: quae tandem earum cauſſa fuit, quae ab homine eloquenti, iuris imperito, non ornatiſſime potuerit dici? quibus quidem in cauſſis omnibus, ſicut in ipſa M'. Curij, quae abs te nuper eſt dicta, & in C. Hoſtilij Mancini controuerſia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore non remiſſo nuncio ſuperiori, fuit inter peritiſſimos homines ſumma de iure diſſenſio. Quaero igitur, quid adiuuerit oratorem in his cauſſis iuris ſcientia; cum hic iuriſconſultus ſuperior fuerit diſceſſurus, qui eſſet non ſuo artificio, ſed alieno, hoc eſt non iuris ſcientia, ſed eloquentia ſuſtentatus? Equidem hoc ſaepe audiui: cum aedilitatem P. Craſſus peteret; eumq. maior natu, etiam conſularis Ser. Galba aſſectaretur, quod Craſſi filiam Caio filio ſuo deſpondiſſet; acceſſiſſe ad Craſſum conſulendi cauſſa quendam ruſticanum. qui cum Craſſum ſeduxiſſet; atque ad eum retuliſſet; reſponſumq. ab eo uerum magis, quam ad ſuam rem accommodatum abſtuliſſet: ut eum triſtem Galba uidit, nomine appellauit; quaeſiuitque, qua de re ad Craſſum retuliſſet.

ſet. ex quo ut audiuit; commotumq. ut uidit hominem: ſuſpenſo, inquit, animo, & occupato Craſſum tibi reſpondiſſe uideo. deinde ipſum Craſſum manu prehendit: &, Heus tu, inquit, quid tibi in mentem uenit ita reſpondere? tum illi fidenter homo peritiſſimus confirmare, ita ſe rem habere, ut reſpondiſſet; nec dubium eſſe poſſe. Galba autem alludens uarie & copioſe multas ſimilitudines afferre, multaq. pro aequitate contra ius dicere: atque illum, cum diſſerendo par eſſe non poſſet, (quamquam fuit Craſſus in numero diſertorum, ſed par Galbae nullo modo) ad auctores confugiſſe; & id, quod ipſe diceret, & in P. Mucij fratris ſui, libris, & in Sex. Aelij commentarijs ſcriptum protuliſſe; ac tamen conceſſiſſe, Galbae diſputationem ſibi probabilem, & prope ueram uideri. Attamen quae cauſſae ſunt eiuſmodi, ut de earum iure dubium eſſe non poſſit, omnino in iudicium uocari non ſolent. Num quis eo teſtamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus, eſt, hereditatem petit? nemo: quia conſtat agnaſcendo rumpi teſtamentum. ergo in hoc genere iuris iudicia nulla ſunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris in controuerſijs ignorare: quae pars ſine dubio multo maxima eſt. In eo autem iure, quod ambigitur inter peritiſſimos, non eſt difficile oratori, eius partis, quamcumque defendet, auctorem aliquem inuenire, a quo cum amentatas haſtas acceperit,

ip-

ipſe eas oratoris lacertis, uiribusq. torquebit. Niſi uero (bona uenia huius optimi uiri dixerim) tu libellis, aut praeceptis ſoceri tui cauſſam M'. Curij defendiſti, non arripuiſti patrocinium aequitatis, & defenſionem teſtamentorum, ac uoluntatis mortuorum. ac mea quidem ſententia (frequens enim te audiui, atque affui) multo maiorem partem ſententiarum ſale tuo, & lepore, & politiſſimis facetijs pellexiſti: cum & illud nimium acumen illuderes; & admirarere ingenium Scaeuolae, qui excogitaſſet naſci prius oportere, quam emori; cumq. multa colligeres & ex legibus, & ex ſenatuſconſultis, & ex uita, ac ſermone communi non modo acute, ſed etiam ridicule, ac facete; ubi ſi uerba, non rem, ſequeremur, confici nihil poſſit. itaque hilaritatis plenum iudicium, ac laetitiae fuit. In quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi certe uis egregia, ſumma feſtiuitate & uenuſtate coniuncta, profuit. Ipſe ille Mucius, paterni iuris defenſor, & quaſi patrimonij propugnator ſui, quid in illa cauſſa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum uideretur? quam legem recitauit, quid patefecit dicendo, quod fuiſſet imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uerſata eſt in eo, ut ſcriptum plurimum ualere oportere defenderet. at in hoc genere pueri apud magiſtros exercentur omnes; cum in eiuſmodi cauſſis alias ſcriptum, alias aequita-

tem

tem defendere docentur. Et credo in illa militis cauſſa ſi tu aut heredem, aut militem defendiſſes; ad Hoſtilianas te actiones, non ad tuam uim, & oratoriam facultatem, contuliſſes. tu uero uel, ſi teſtamentum defenderes, ſic ageres, ut omne omnium teſtamentorum ius in eo iudicio poſitum uideretur: uel, ſi cauſſam ageres militis, patrem eius, ut ſoles, dicendo a mortuis excitaſſes, ſtatuiſſes ante oculos: complexus eſſet filium, flensq. eum centumuiris commendaſſet: lapides mehercule omnes flere, ac lamentari coegiſſes: ut totum illud, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, non in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, ſed in magiſtri carmine ſcriptum uideretur. Nam quod inertiam accuſas adoleſcentium, qui iſtam artem primum facillimam non ediſcant: haec quam ſit facilis, illi uiderint, qui eius artis arrogantia, quaſi difficillima ſit, ita ſubnixi ambulant: deinde etiam tu ipſe uideris, qui eam artem facilem eſſe dicis, quam concedis adhuc artem omnino non eſſe, ſed aliquando, ſi quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere poſſit, tum eſſe illam artem futuram. Deinde, quod ſit plena delectationis: in qua tibi remittunt omnes iſtam uoluptatem, & ea ſe carere patiuntur: nec quiſquam eſt eorum, qui, ſi iam ſit ediſcendum ſibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quam Manilianas uenalium uendendorum leges ediſcere. Tu autem, quod amore patriae

cen-

cenſes nos noſtrorum maiorum inuenta noſſe debere, non uides ueteres leges aut ipſas ſua uetuſtate conſenuiſſe, aut nouis legibus eſſe ſublatas. Quod uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus et praemia propoſita ſint uirtutibus, & ſupplicia uitijs: equidem putabam uirtutem hominibus, ſi modo tradi ratione poſſit, inſtituendo, & perſuadendo, non minis, & ui, ac metu, tradi. nam ipſum quidem illud, etiam ſine cognitione iuris, quam ſit bellum cauere malum, ſcire poſſumus. De me autem ipſo, cui uni tu concedis, ut ſine ulla iuris ſcientia tamen cauſſis ſatiſfacere poſſim: tibi hoc, Craſſe, reſpondeo; neque me unquam ius ciuile didiciſſe; neque tamen in ijs cauſſis, quas in iure poſſem defendere, unquam iſtam ſcientiam deſideraſſe. aliud eſt enim, eſſe artificem cuiuſdam generis, atque artis: aliud, in communi uita, & uulgari hominum conſuetudine non hebetem, nec rudem. Cui noſtrum non licet fundos noſtros obire, aut res ruſticas uel fructus cauſſa, uel delectationis inuiſere? tamen nemo tam ſine oculis, tam ſine mente uiuit, ut, quid ſit ſementis, ac meſſis, quid arborum putatio, ac uitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino neſciat. num igitur, ſi cui fundus inſpiciendus, aut ſi mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum uillico ſit, Magonis Carthaginienſis ſunt libri perdiſcendi; an hac communi intelligentia contenti eſſe poſſumus?

mus? Cur ergo non iÿdem in iure ciuili, praeſertim cum in cauſſis, & in negotiÿs, & in foro conteramur, ſatis inſtructi eſſe poſſimus ad hoc dumtaxat, ne in noſtra patria peregrini, atque aduenae eſſe uideamur? Ac ſi iam ſit cauſſa aliqua ad nos delata obſcurior; difficile, credo, ſit cum hoc Scaeuola communicare: quamquam ipſi omnia, quorum negotium eſt, conſulta ad nos, & exquiſita deſerunt. An uero, ſi de re ipſa, ſi de finibus, cum in rem praeſentem non uenimus, ſi de tabulis, & praeſcriptionibus controuerſia eſt, contortas res, & ſaepe difficiles neceſſario perdiſcimus: ſi leges nobis, aut ſi hominum peritorum reſponſa cognoſcenda ſunt; ueremur, ne ea, ſi ab adoleſcentia iuri ciuili minus ſtuduerimus, non queamus cognoſcere? Nihil ne igitur prodeſt oratori iuris ciuilis ſcientia? non poſſum negare prodeſſe ullam ſcientiam, ei praeſertim, cuius eloquentia copia rerum debeat eſſe ornata; ſed multa, & magna, & difficilia ſunt ea, quae ſunt oratori neceſſaria: ut eius induſtriam in plura ſtudia diſtrahi nolim. Quis neget, opus eſſe oratori in hoc oratorio motu, ſtatuq. Roſcÿ geſtum, & uenuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus, in geſtu diſcendo hiſtrionum more elaborare. Quid eſt oratori tá neceſſarium, quam uox? tamen, me auctore, nemo dicendi ſtudioſus Graecorum more et tragoedorum uoci ſeruiet:

uiet:

niet: qui & annos complures ſedentes declamitant; & quotidie, antequam pronuncient, uocem cubantes ſenſim excitant; eandemq. cum egerunt, ſedentes ab acutiſſimo ſono uſque ad grauiſſimum ſonum recipiunt, & quaſi quodam modo colligunt. hoc nos ſi facere uelimus; ante condemnentur ij, quorum cauſſas receperimus, quam toties, quoties praeſcribitur, Paeanem, aut Munionem citarimus. quod ſi in geſtu, qui multum oratorem adiuuat, & in uoce, quae una maxime eloquentiam uel commendat, uel ſuſtinet, elaborare nobis non licet; at tantum in utroque aſſequi poſſumus, quantum in hac acie quotidiani muneris ſpatij nobis datur: quanto minus eſt ad iuris ciuilis perdiſcendi occupationem deſcendendum? quod & ſummatim percipi ſine doctrina poteſt; & hanc habet ab illis rebus diſſimilitudinem; quod uox, & geſtus ſubito ſumi, & aliunde arripi nó poteſt; iuris utilitas ad quamque cauſſam quamuis repente uel a peritis, uel de libris depromi poteſt. itaque illi diſertiſſimi homines miniſtros habent in cauſſis iuris peritos, cum ipſi ſint peritiſſimi, eos, qui, ut abs te paullo ante dictum eſt, πραγματικοὶ uocantur. in quo noſtri omnino melius multo; quod clariſſimorum hominum auctoritate leges, & iura tecta eſſe uoluerunt. ſed tamen non fugiſſet hoc Graecos homines, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorem ipſum erudire in iure ciuili, non pragmaticum adiutorem dare.

re. Nam quod dicis ſenectutem a ſolitudine uindicari iuris ciuilis ſcientia: fortaſſe etiam pecuniae magnitudine: ſed nos, non quid nobis utile, uerum quid oratori neceſſarium ſit, quaerimus. quamquam (quoniam multa ad oratoris ſimilitudinem ab uno artifice ſumimus) ſolet idem Roſcius dicere, ſe, quo plus ſibi aetatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, & cantus remiſſiores eſſe facturum. quod ſi ille adſtrictus certa quadam numerorum moderatione, et pedum, tamen aliquid ad requiem ſenectutis excogitat: quanto facilius nos non laxare modos, ſed totos mutare poſſumus? Neque enim hoc te, Craſſe, fallit, quam multa ſint, & quam uaria genera dicendi; et quod haud ſciam an tu primus oſtenderis, qui iamdiu multo dicis remiſſius, & lenius, quam ſolebas: neque minus haec tamen tua grauiſſimi ſermonis lenitas, quam illa ſumma uis, & contentio, probatur: multiq. oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Laelium, qui omnia ſermone conficerent paullo intentiore, numquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. quod ſi iam hoc facere non poteris, aut noles: uereris, ne tua domus, talis & uiri, & ciuis, ſi a litigioſis hominibus non colatur, a ceteris deſeratur? Equidem tantum abſum ab iſta ſententia; ut non modo non arbitrer ſubſidium ſenectutis in eorum, qui conſultum ueniant, multitudine eſſe ponendum; ſed tamquam portum aliquem exſpe

ctem

ctem iſtam, quam tu times, ſolitudinem. ſubſidiũ enim belliſſimum exiſtimo eſſe ſenectuti otiũ. Reliqua uero, etiamſi adiuuant; hiſtoriam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam; ſi quando opus erit, a uiro optimo, & iſtis rebus inſtructiſſimo, familiari meo, Longo mutuabor. neque repugnabo, quo minus, id quod modo hortatus es, omnia legant, omnia audiant, in omni recto ſtudio, atque humanitate uerſentur. ſed mehercule non ita multum ſpatij mihi habere uidentur; ſi modo ea facere, & perſequi uolent, quae a te, Craſſe, praecepta ſunt; qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere uiſus es huic aetati, ſed tamen ad id, quod cupiunt, adipiſcendum prope neceſſarias. nam et ſubitae ad propoſitas cauſſas exercitationes, & accuratae & meditatae commentationes, ac ſtylus ille tuus, quem tu uere dixiſti perfectorem dicendi eſſe, ac magiſtrum, multi ſudoris eſt: & illa orationis ſuae cum ſcriptis alienis comparatio, & de alieno ſcripto ſubita, uel laudandi, uel uituperandi, uel comprobandi, uel refellendi cauſſa, diſputatio, non mediocris contentionis eſt uel ad memoriam, uel ad imitandum. Illud uero fuit horribile: quod, mehercule uereor, ne maiorem uim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortãdum. uoluiſti enim in ſuo genere unumquẽque noſtrum quaſi quendam eſſe Roſcium: dixiſtique, non tam ea, quae recta eſſent, probari, quam, quae praua

ua

na ſunt, faſtidijs adhaereſcere. quod ego non tam faſtidioſe in nobis, quam in hiſtrionibus, ſpectari puto. itaque nos raucos ſaepe attentiſſime audiri uideo: tenet enim res ipſa, atque cauſſa: at Aeſopum, ſi paullum irraucuerit, explodi. a quibus enim nihil praeter uoluptatem aurium quaeritur; in ijs offenditur, ſimul atque imminuitur aliquid de uoluptate. in eloquentia autem multa ſunt, quae teneant: quae ſi omnia ſumma non ſunt, & pleraque tamen magna ſunt; neceſſe eſt ea ipſa, quae ſunt, mirabilia uideri. Ergo, ut ad primum illud reuertar: ſit orator nobis is, qui, ut Craſſus deſcripſit, accommodate ad perſuadendum poſſit dicere: is autem concludatur in ea, quae ſunt in uſu ciuitatum uulgari, ac forenſi; remotisq. ceteris ſtudijs, quamuis ea ſint ampla, atque praeclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies urgeatur; imiteturq. illum, cui ſine dubio ſumma uis dicendi conceditur, Athenienſem Demoſthenem: in quo tantum ſtudium fuiſſe, tantusq. labor dicitur, ut primum impedimenta naturae diligentia, induſtriaq. ſuperaret: cumq. ita balbus eſſet, ut eius ipſius artis, cui ſtuderet, primam litteram non poſſet dicere; perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. deinde, cum ſpiritus eius eſſet anguſtior, tantum, continenda anima, in dicendo eſt aſſecutus, ut una continuatione uerborum, id quod eius ſcripta declarant, binae ei contentiones uocis, & remiſſio

nes continerentur : qui etiam, ut memoriae proditum eſt, coniectis in os calculis, ſumma uoce uerſus multos uno ſpiritu pronunciare conſueſcebat; neque id conſiſtens in loco, ſed inambulans, atque aſcenſu ingrediens arduo. Hiſce ego cohortationibus, Craſſe, ad ſtudium, & ad laborem incitandos iuuenes uehementer aſſentior: cetera, quae collegiſti ex uarijs, & diuerſis ſtudijs, & artibus, tametſi ipſe es omnia conſecutus, tamen ab oratoris proprio officio, atque munere ſeiuncta eſſe arbitror. Haec cum Antonius dixiſſet; ſane dubitare uiſus eſt Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propius ad ueritatem uideretur accedere. Tum Craſſus. Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis: atque haud ſcio an aliter ſentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum conſuetudine; qua tibi nemo unquam praeſtitit: cuius quidem ipſius facultatis exercitatio oratorum propria eſt, ſed iam in philoſophorum conſuetudine uerſatur, maximeq. eorum, qui de omni re propoſita in utramque partem ſolent copioſiſſime dicere. Verum ego non ſolum arbitrabar, his praeſertim audientibus, a me informari oportere, qualis eſſe poſſet is, qui habitaret in ſubſellijs; neque quidquam amplius afferret, quam quod cauſſarum neceſſitas poſtularet: ſed maius quiddam uidebam, cum cenſebam oratorem, praeſertim in noſtra rep. nullius ornamenti expertem eſſe oportere. Tu autem, quoniam

exiguis

exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus circumdediſti, hoc facilius nobis expones ea, quae abs te de officijs, praeceptisq. oratoris quaeſita ſunt: ſed opinor ſecundum hunc diem: ſatis enim multa a nobis hodie dicta ſunt. Nunc & Scaeuola, quoniam in Tuſculanum ire conſtituit, paullum requieſcet, dum ſe calor frangat: & nos ipſi, quoniam id temporis eſt, ualetudini demus operam. Placuit ſic omnibus. Tum Scaeuola, Sane, inquit, uellem non conſtituiſſem in Tuſculanum me hodie uenturum eſſe Laelio: libenter audirem Antonium. & cum exſurgeret, ſimul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi moleſtus fuit, quod ius noſtrum ciuile peruellit; quam iucundus, quod ſe id neſcire confeſſus eſt.

M. TVLLII CICERONIS
DE ORATORE
LIBER II.

MAGNA, nobis pueris, Quincte frater, ſi memoria tenes, opinio fuit, L. Craſſum non plus attigiſſe doctrinae, quam quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuiſſe. erantq. multi, qui quamquam non ita ſe rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incenſos ſtudio diſcendi a

doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus praedicarent: ut, ſi homines non eruditi ſummam eſſent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor, & ſtultum in nobis erudiendis patris noſtri, optimi ac prudentiſſimi uiri, ſtudium uideretur. quos tum, ut pueri, refutare domeſticis teſtibus, patre, & C. Aculeone, propinquo noſtro, & L. Cicerone patruo, ſolebamus; quod de Craſſo pater, & Aculeo, quocum erat noſtra matertera, quem Craſſus dilexit ex omnibus plurimum; & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una deceſſerat, multa nobis de eius ſtudio, doctrinaq. ſaepe narrauit. Cumq. nos cum conſobrinis noſtris, Aculeonis filijs, & ea diſceremus, quae Craſſo placerent; & ab ijs doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur: etiam illud ſaepe intelleximus, cum eſſemus eiuſmodi, quod uel pueri ſentire poteramus; illum & graece ſic loqui, nullam ut noſſe aliam linguam uideretur; & doctoribus noſtris ea ponere in percunctando, eaq. ipſum omni in ſermone tractare, ut nihil eſſe ei nouum, nihil inauditum uideretur. De Antonio uero, quamquam ſaepe ex humaniſſimo homine patruo noſtro acceperamus, quemadmodum ille uel Athenis, uel Rhodi ſe doctiſſimorum hominum ſermonibus dedidiſſet: tamen ipſe adoleſcentulus, quantum illius ineuntis aetatis meae patiebatur pudor, multa ex eo ſaepe quaeſiui.

ſtui. Non erit profectò tibi, quod ſcribo, hoc nouum, (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum, ex multis, uariiſq. ſermonibus, nullius rei, quae quidem eſſet in iis artibus, de quibus aliquid exiſtimare poſſem, rudem, aut ignarum eſſe uiſum. Sed fuit hoc in utroque eorum; ut Craſſus non tam exiſtimari uellet non didiciſſe, quam illa deſpicere, & noſtrorum hominum in omni genere prudentiam Graecis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore cenſebat ſuam, ſi omnino didiciſſe numquam putaretur. atque ita ſe uterque grauiorem fore, ſi alter contemnere, alter ne noſſe quidem Graecos uideretur. Quorum conſilium quale fuerit, nihil ſane ad hoc tempus: illud autem eſt huius inſtitutae ſcriptionis, ac temporis, neminem eloquentia non modo ſine dicendi doctrina, ſed ne ſine omni quidem ſapientia florere unquam, & praeſtare potuiſſe. Etenim ceterae fere artes ſe ipſae per ſe tuentur ſingulae: bene dicere autem, quod eſt ſcienter, & perite, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis ſepta teneatur. Omnia, quaecunque in hominum diſceptationem cadere poſſunt, bene ſunt ei dicenda, qui hoc ſe poſſe profitetur: aut eloquentiae nomen relinquendum eſt. Quare equidem & in noſtra ciuitate, et in ipſa Graecia, quae ſemper haec ſumma duxit, multos & ingeniis, & magna laude dicendi ſine ſumma rerum omniũ

ſcientia fuiſſe fateor: talem uero exiſtere eloquentiam, qualis fuerit in Craſſo, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quae in tantam prudentiam pertinerent, tantamq. dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuiſſe confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum ſermonem, quem illi quondam inter ſe de his rebus habuiſſent, mandarem litteris: uel ut illa opinio, quae ſemper fuiſſet, tolleretur, alterum non doctiſſimum, alterum plane indoctum fuiſſe: uel ut ea, quae exiſtimarem a ſummis oratoribus de eloquentia diuinitus eſſe dicta, cuſtodirem litteris, ſi ullo modo aſſequi, complectiq. potuiſſem: uel mehercule etiam ut laudem eorum, iam prope ſeneſcentem, quantum ego poſſem, ab obliuione hominum, atque a ſilentio uindicarem. nam ſi ex ſcriptis cognoſci ipſi ſuis potuiſſent; minus hoc fortaſſe mihi eſſe putaſſem laborandum: ſed cum alter non multum, quod quidem extaret, & id ipſum adoleſcens, alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet; deberi hoc a me tantis hominum ingenijs putaui; ut, cum etiam nunc uiuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, ſi poſſem. quod hoc etiam ſpe aggredior maiore ad probandum; quia non de Ser. Galbae, aut C. Carbonis eloquentia ſcribo aliquid; in quo liceat mihi fingere, ſi quid uelim, nullius memoria iam refellente: ſed edo haec ijs cognoſcenda, qui eos ipſos, de quibus loquor, ſaepe audierunt; ut duos ſummos uiros ijs, qui neu-

350

neutrum illorum uiderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti ſint, uiuorum & praeſentium memoria teſte commendemus. Nec uero te, cariſſime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibuſdam libris, quos tu agreſtes putas, inſequor ut erudiam. quid enim tua poteſt oratione aut ſubtilius, aut ornatius eſſe? ſed quoniam ſiue iudicio, ut ſoles dicere; ſiue, ut ille pater eloquentiae de ſe Iſocrates ſcripſit ipſe, pudore a dicendo, & timiditate ingenua quadam refugiſti; ſiue, ut ipſe iocari ſoles, unum putaſti ſatis eſſe non modo in una familia rhetorem, ſed paene in tota ciuitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione diſputarunt, ieiunitatem bonarum artium poſſit illudi. nihil enim mihi quidem uidetur in Craſſi, et Antonij ſermone eſſe praeteritum, quod quiſquam a ſummis ingenijs, acerrimis ſtudijs, optima doctrina, maximo uſu cognoſci, ac percipi potuiſſe arbitraretur. quod tu facillime poteris iudicare; qui prudentiam, rationemq. dicendi per te ipſum, uſum autem per nos percipere uoluiſti. Sed quo citius hoc, quod ſuſcepimus, non mediocre munus conficere poſſimus; omiſſa noſtra oratione, ad eorum, quos propoſuimus, ſermonem, diſputationemq. ueniamus. Poſtero igitur die, quam illa erant acta, hora fere ſecunda, cum etiã tum in lecto Craſſus eſſet, & apud eum Sulpicius ſederet; Antonius autem inambularet cum Cotta

in porticu; repente eo Q. Catulus ſenex cum C. Iulio fratre uenit: quod ubi audiuit, commotus Craſſus ſurrexit: omnesq. admirati, maiorem ali quam eſſe cauſſam eorum aduentus ſuſpicati ſunt. qui cum inter ſe, ut ipſorum uſus ferebat, amiciſſime conſalutaſſent; quid uos tandem, Craſſus, numquidnam, inquit, noui? Nihil ſane, inquit Catulus: etenim uides eſſe ludos: ſed uel tu nos ineptos licet, inquit, uel moleſtos putes. cum ad me in Tuſculanum, inquit, heri ueſperi ueniſſet Caeſar de Tuſculano ſuo; dixit mihi, a ſe Scaeuolam hinc euntem eſſe conuentum, ex quo mira quaedam ſe audiſſe dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans ad diſputandum elicere non potuiſſem, permulta de eloquentia cũ Antonio diſſeruiſſe, & tamquam in ſchola prope ad Graecorum conſuetudinem diſputaſſe. ita me frater exorauit, me ipſum non quidem a ſtudio audiendi nimis abhorrentem, ſed mehercule uerentem tamen, ne moleſti uobis interueniremus, ut huc ſecum uenirem. Etenim Scaeuolam ita dicere aiebat, bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam. hoc ſi tu cupidius factum exiſtimas, Caeſari attribues: ſi familiarius, utrique noſtrum. nos quidem, niſi forte moleſti interuenimus, ueniſſe delectat. Tum Craſſus. Equidem, quaecumque cauſſa uos huc attuliſſet, laetarer, cum apud me uiderem homines mihi cariſſimos, & amiciſſimos: ſed tamen, uere dicam, quaeuis mallem

851
lem fuiſſet, quam iſta, quam dicis. ego enim (ut, quemadmodum ſentio, loquar) numquam mihi minus, quam heſterno die, placui: magis adeo id facilitate, quam alia ulla culpa mea, contigit: qui dum obſequor his adoleſcentibus, me ſenem eſſe ſum oblitus; feciq. id, quod ne adoleſcens quidem feceram, ut ijs de rebus, quae doctrina aliqua con tinerentur, diſputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, tranſactis iam meis partibus, ad Antonium audiendum ueniſtis. Tum Caeſar, Equidem, inquit, Craſſe, ita ſum cupidus te in illa longiore, ac perpetua diſputatione audiendi, ut, ſi id mihi minus cótingat, uel hoc ſim quotidiano tuo ſermone contentus. itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta plus, quam ego, apud te ualere: & te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo tuae ſuauitatis aliquid impertias. ſin tibi id minus libebit: non te urgebo; neque committam, ut, dum uereare ne tu ſis ineptus, me eſſe iudices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Caeſar, ex omnibus latinis uerbis huius uerbi uim uel maximam ſemper putaui. quem enim nos ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere dictum, quod non ſit aptus: idq. in ſermonis noſtri conſuetudine perlate patet. nam qui aut, tempus quid poſtulet, non uidet; aut plura loquitur; aut ſe oſtentat; aut eorum, quibuſcum eſt, uel dignitatis, uel commodi rationem non habet; aut de-

nique

nique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus eſt; is ineptus dicitur. hoc uitio cumulata eſt eruditiſſima illa Graecorum natio: itaque, quod uim huius mali Graeci non uident, ne nomen quidem ei uitio impoſuerunt. ut enim quaeras omnia; quo modo Graeci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quae ſunt innumerabiles, haud ſcio an ulla ſit maior, quam, ut illi ſolent, quocunque in loco, quoſcunque inter homines uiſum eſt, de rebus aut difficillimis, aut non neceſſarijs argutiſſime diſputare. hoc nos ab iſtis adoleſcentibus facere inuiti, & recuſantes heri coacti ſumus. Tum Catulus, Ne Graeci quidem, inquit, Craſſe, qui in ciuitatibus ſuis clari & magni fuerunt, ſicuti tu es, nosq. omnes in noſtra rep. uolumus eſſe, horum Graecorum, qui ſe inculcant auribus noſtris, ſimiles fuerunt; nec tamen in otio ſermones huiuſmodi, diſputationesq. fugiebant. Ac ſi tibi uidentur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, ſicut debent uideri: num tandem aut locus hic non idoneus uidetur, in quo porticus haec ipſa, ubi inambulamus, & palaeſtra, & tot locis ſeſſiones, gymnaſiorum, & graecarum diſputationum memoriam quodam modo commouent: aut importunum tempus in tanto otio; quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum eſt: aut homines ab hoc genere diſputationis alieni; qui omnes ij ſumus, ut ſine

his

his ſtudijs nullam uitam eſſe ducamus? Omnia iſta, inquit Craſſus, ego alio modo interpretor; qui primum palaeſtram, & ſedes, & porticus, etiam ipſos, Catule, Graecos exercitationis & delectationis cauſſa, non diſputationis, inueniſſe arbitror. nam & ſaeculis multis ante gymnaſia inuenta ſunt, quam in his philoſophi garrire coeperunt: & hoc ipſo tempore cum omnia gymnaſia philoſophi teneant, tamen eorum auditores diſcum audire, quam philoſophum, malunt. qui ſimul ut increpuit; in media oratione de maximis rebus, & grauiſſimis diſputantem philoſophum omnes unctionis cauſſa relinquunt. ita leuiſſimam delectationem grauiſſimae, ut ipſi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis eſſe, aſſentior: uerum otij fructus eſt non contentio animi, ſed relaxatio. Saepe ex ſocero meo audiui, cum is diceret, ſocerum ſuum Laelium ſemper ſe re cum Scipione ſolitum ruſticari; eosq. incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, cum rus ex urbe tamquam ex uinculis euolauiſſent. Non audeo dicere de talibus uiris: ſed tamen ita ſolet narrare Scaeuola, conchas eos, & umbilicos ad Caietam, & ad Lucrinum legere conſueſſe, & ad omnem animi remiſſionem, ludumq. deſcendere. Sic enim ſe res habet; ut, quemadmodum uolucres uidemus procreationis, atque utilitatis ſuae cauſſa fingere & conſtruere nidos, eaſdem autem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris ſui cauſſa paſ-

ſim

ſim ac libere, ſolutas opere, uolitare: ſic noſtri animi, forenſibus negotijs, atque urbano opere defeſſi, geſtiunt, ac uolitare cupiunt uacui cura, atque labore. itaque illud, quod ego in cauſſa Curiana Scaeuolae dixi, non dixi ſecus, ac ſentiebam. Nam ſi, inquam, Scaeuola, nullum erit teſtamentum recte factum, niſi quod tu ſcripſeris: omnes ad te ciues cum tabulis ueniemus: omnium teſtamenta tu ſcribes unus. quid igitur, inquam? quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi. mihi enim liber eſſe non uidetur, qui non aliquando nihil agit. in qua permaneo, Catule, ſententia: meque, cum huc ueni, hoc ipſum, nihil agere, & plane ceſſare, delectat. Nam quod addidiſti tertium; uos eos eſſe, qui uitam inſuauem ſine his ſtudijs putaretis: id me non modo non hortatur ad diſputandum, ſed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus, & perurbanus, dicere ſolebat, ea, quae ſcriberet, neque ab indoctiſſimis, neque ab doctiſſimis legi uelle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortaſſe, quam ipſe: quo etiam ſcripſit; Perſium non curo legere; (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere noſtrorum hominum doctiſſimus) Laelium Decimum uolo; quem cognouimus uirum bonum, & non illiteratum, ſed nihil ad Perſium: ſic ego, ſi iam mihi diſputandum ſit de his noſtris ſtudijs; nolim equidem apud

ru-

ruſticos, ſed multo minus apud nos. malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi.

Tum Caeſar, Equidem, inquit, Catule, iam mihi uideor nauaſſe operam, quod huc uenerim: nam haec ipſa recuſatio diſputationis, diſputatio quaedam fuit mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antonium? cuius audio eſſe partes, ut de tota eloquentia diſſerat: quemq. iamdudum & Cotta, & Sulpicius exſpectant. Ego uero, inquit Craſſus, neque Antonium uerbum facere patiar; & ipſe obmuteſcam, niſi prius a uobis impetraro. Quidnam, inquit Catulus? Vt hic ſitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiſerat; ego, inquit Iulius, pro utroque reſpondeo: ſic faciemus: atque iſta quidem condicione, uel ut uerbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arriſit: & ſimul, Praeciſa, inquit, mihi quidem dubitatio eſt: quoniam neque domi imperaram; & hic, apud quem eram futurus, ſine mea ſententia tam facile promiſit.

Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille, Audite uero, audite, inquit: hominem enim audietis de ſchola, atque a magiſtro, & graecis litteris eruditum. & eo quidem loquor confidentius, quod Catulus auditor acceſſit; cui non ſolum nos Latini ſermonis, ſed etiam Graeci ipſi ſolent ſuae linguae ſubtilitatem, elegantiamq. concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid eſt, ſiue artificium, ſiue ſtudium

di-

dicendi, niſi acceſſit os, nullum poteſt eſſe: docebo uos, diſcipuli, id, quod ipſe non didici, quid de omni genere dicendi ſentiam. Hic poſtea quam arriſerunt, Res mihi uidetur eſſe, inquit, facultate praeclara, arte mediocris. ars enim earum rerum eſt, quae ſciuntur: oratoris autem omnis actio opinionibus, non ſcientia, continetur. nam & apud eos dicimus, qui neſciunt: & ea dicimus, quae neſcimus ipſi. itaque & illi alias aliud iiſdem de rebus & ſentiunt, & iudicant: & nos contrarias ſaepe cauſſas dicimus: non modo ut Craſſus contra me dicat aliquando, aut ego contra Craſſum; cum alterutri neceſſe ſit falſum dicere: ſed etiam ut uterque noſtrum eadem de re alias aliud defendat; cum plus uno uerum eſse non poſſit. Vt igitur in eiuſmodi re, quae mendacio nixa ſit, quae ad ſcientiam non ſaepe perueniat, quae opiniones hominum, & ſaepe errores aucupetur, ita dicam; ſi cauſſam putatis eſſe, cur audiatis. Nos uero, & ualde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quod nulla mihi oſtentatione uideris eſſe uſurus. exorſus es enim non glorioſe magis, ut tu putas, a ueritate, quam a neſcio qua dignitate. Vt igitur de ipſo genere ſum confeſſus, inquit Antonius, artem eſſe non maximam: ſic illud affirmo, praecepta poſſe quaedam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad captandas eorum uoluntates. huius rei ſcientiam ſi quis uolet magnam

254

gnam quandam artem eſſe dicere, non repugnabo. etenim, cum plerique temere, ac nulla ratione cauſſas in foro dicant; non nulli autem propter conſuetudinem aliquam callidius id faciant: non eſt dubium, quin, ſi quis animaduerterit, quid ſit, quare alij melius, quam alij, dicant, id poſſit notare. ergo id qui toto in genere fecerit, is ſi non plane artem, at quaſi artem quandam inuenerit. Atque utinam, ut mihi illa uidere uideor in foro, atque in cauſſis; ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, poſſim uobis exponere. Sed de me uidero: nunc hoc propono, quod mihi perſuaſi: quamuis ars non ſit, tamen nihil eſſe profecto oratore praeclarius. nam ut uſum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera ciuitate dominatur: tanta oblectatio eſt in ipſa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius percipi poſſit. quis enim cantus moderata orationis pronunciatione dulcior inueniri poteſt? quod carmen artificioſa uerborum concluſione aptius? qui actor in imitanda, quam orator in ſuſcipienda ueritate, iucundior? quid autem ſubtilius, quam acutae, crebraeq. ſententiae? quid admirabilius, quam res ſplendore illuſtrata uerborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? neque enim ulla non propria oratoris eſt res, quae quidem ornate dici, grauiterq. debeat. Huius eſt in dando conſilio de maximis rebus cum dignitate explicata ſententia:

tia: einſdem & languentis populi incitatio, & effraenati moderatio. eadem facultate fraus homi num ad perniciem, & integritas ad ſalutem uocatur. quis cohortari ad uirtutem ardentius? quis a uitijs acrius reuocare? quis uituperare improbos aſperius? quis laudare bonos ornatius? quis cupiditatem uehementius frangere accuſando poteſt? quis maerorem leuare mitius conſolando? Hiſtoria uero, teſtis temporum, lux ueritatis, uita memoriae, magiſtra uitae, nuncia uetuſtatis, qua uoce alia, niſi oratoris, immortalitati commẽdatur? Nam ſi qua eſt ars alia, quae uerborum aut faciendorum, aut deligendorum ſcientiā profiteatur; aut ſi quiſquam dicitur, niſi orator, formare orationem, eamque uariare, & diſtinguere quaſi quibuſdam uerborum, ſententiarumq. inſignibus; aut ſi uia ulla, niſi ab hac una arte, traditur aut argumentorum, aut ſententiarum, aut denique deſcriptionis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod haec ars profiteatur, alienum eſſe, aut cum aliqua alia arte eſſe comune. ſed ſi in hac una eſt ea ratio, atque doctrina: non, ſi qui aliarum artium bene locuti ſunt, eo minus id eſt huius unius proprium: ſed ut orator de ijs rebus, quae ceterarum artium ſunt, ſi modo eas cognorit, ut heri Craſſus dicebat, poteſt dicere; ſic ceterarum artium homines ornatius illa ſua dicunt, ſi quid ab hac arte didicerunt. neque enim, ſi de ruſticis rebus agricola quiſpiam, aut etiam, id quod multi, medicus

de

de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diſerte dixerit, aut ſcripſerit, iccirco illius artis putanda ſit eloquentia: in qua, quia uis magna eſt in homi num ingenijs, eo multi etiam ſine doctrina aliquid omnium generum, atque artium conſequuntur. ſed quod cuiuſque ſit proprium, etſi ex eo iudicari poteſt, cum uideris quid quaeque doceat: tamen hoc certius nihil eſſe poteſt, quam quod omnes artes aliae ſine eloquentia ſuum munus praeſtare poſſunt; orator ſine ea nomen ſuum obtinere non poteſt: ut ceteri, ſi diſerti ſint, aliquid ab hoc habeant; hic, niſi domeſticis ſe inſtruxerit copijs, aliunde dicendi copiam petere non poſſit. Tum Catulus, Etſi, inquit, Antoni, minime impediẽdus eſt interpellatione iſte curſus orationis tuae: patiere tamen, mihiq. ignoſces: non enim poſſum, quin exclamem, ut ait ille in Trinummo: ita mihi uim oratoris tum exprimere ſubtiliter uiſus es, tum laudare copioſiſſime: quod quidem eloquentem uel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam ipſam illam adhibere, quam laudat. ſed perge porro. tibi enim aſſentior, ueſtrum eſſe hoc totum, diſerte dicere; idq. ſi quis in alia arte faciat, eum aſſumpto aliunde uti bono, non proprio, nec ſuo. At Craſſus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expoliuit, hominemq. reddidit: nam heſterno ſermone unius cuiuſdam operis, ut ait Caecilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorem deſcripſeras, inopem

quendam humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi propoſueram; ut, ſi te refelliſſem, hos a te diſcipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Caeſare, uideor debere nõ tam pugnare tecum, quam, quid ipſe ſentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis eſt hic, de quo loquimur, in ſoro, atque in oculis ciuium conſtituendus; ut uideamus, quid ei negotij demus, cuiq. eum muneri uelimus eſſe praepoſitum. Nam Craſſus heri, cum uos, Catule, & Caeſar, non adeſſetis, poſuit breuiter in artis diſtributione idem, quod Graeci plerique po ſuerunt; neque ſane, quid ipſe ſentiret, ſed quid ab illis diceretur, oſtendit: duo prima genera quaeſtionum eſſe, in quibus eloquentia uerſaretur, unum infinitum, alterum certum. infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliquid generatim quaereretur, hoc modo; expetenda ne eſſet eloquentia, expetendi ne honores: certum autem, in quo quid in perſonis, & in conſtituta re, & definita quaereretur; cuiuſmodi ſunt, quae in foro, atque in ciuium cauſſis, diſceptationibusq. uerſantur. ea mihi uidentur aut in lite ordinanda, aut in conſilio dando eſſe poſita. nam illud tertium, quod & a Craſſo tactum eſt, &, ut audio, ille ipſe Ariſtoteles, qui haec maxime illuſtrauit, adiunxit, etiã ſi opus eſt, tamen minus eſt neceſſarium. Quidnam, inquit Catulus? an laudationes? id enim uideo poni genus tertium. Ita, inquit Antonius:

& in eo quidem genere ſcio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos eſſe uehementer, cum abs te eſt Popillia, mater ueſtra, laudata: cui primum mulieri hunc honorem in noſtra ciuitate tributum puto. Sed non omnia, quaecunque loquimur, mihi uidentur ad artem, & ad praecepta eſſe reuocanda. ex ijs enim fontibus, unde omnia ornate dicendi praecepta ſumentur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa deſiderare; quae ut nemo tradat; quis eſt, qui neſciat, quae ſint in homine laudanda? poſitis enim ijs rebus, quas Craſſus in illius orationis ſuae, quam contra collegam cenſor habuit, principio dixit: quae natura, aut fortuna darentur hominibus, in ijs rebus ſe uinci, poſſe animo aequo pati; quae ipſi ſibi homines parare poſſent, in ijs rebus ſe pati non poſſe uinci: qui laudabit quempiam, intelliget exponenda ſibi eſſe fortunae bona. ea ſunt, generis, pecuniae, propinquorum, amicorum, opum, ualetudinis, formae, uirium, ingenij, ceterarumq. rerum, quae ſunt aut corporis, aut extraneae: ſi habuerit, bene his uſum: ſi non habuerit, ſapienter caruiſſe: ſi amiſerit, moderate tuliſſe: deinde, quid ſapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua uirtute aut fecerit, aut tulerit. Haec, & quae ſint eius generis, facile uidebit, qui uolet laudare quempiam; & qui ui-

tuperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam ineſt in ratione rerum? non enim, ſi eſt facilius, eo de numero quoque eſt excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quae cadunt aliquando in oratorem, quamuis egregia ſint, ea ſic tractare, quaſi nihil poſſit dici ſine praeceptis ſuis. nam & teſtimonium ſaepe dicendum eſt, ac nonnumquam etiam accuratius: ut mihi neceſſe fuit in Sex. Titium, ſeditioſum ciuem, & turbulentum. explicaui in eo teſtimonio dicendo omnia conſilia conſulatus mei, quibus illi tribuno pl. pro rep. reſtitiſſem: quaeq. ab eo contra remp. facta arbitrarer, expoſui: diu retentus ſum: multa audiui; multa reſpondi. num igitur placet, cum de eloquentia praecipias, aliquid etiam de teſtimonijs dicendis, quaſi in arte, tradere? Nihil ſane, inquit Catulus, neceſſe eſt. Quid ſi, quod ſaepe ſummis uiris accidit, mandata ſint exponenda aut in ſenatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a ſenatu? num, quia genere orationis in huiuſmodi cauſſis accuratiore eſt utendum; idcirco etiam pars haec cauſſarum numeranda uidetur, aut proprijs praeceptis inſtruenda? Minime uero, inquit Catulus: non enim deerit homini diſerto in eiuſmodi rebus facultas ex ceteris rebus et cauſſis comparata. Ergo item, inquit, illa, quae ſaepe diſerte agenda ſunt, & quae ego paullo ante,

cum

cum eloquentiam laudarem, dixi oratoris eſſe; neque habent ſuum locum ullum in diuiſione partium, neque certum praeceptorum genus; & agenda ſunt non minus diſerte, quam quae in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, conſolatio: quorum nihil eſt, quod non ſumma dicendi ornamenta deſideret: ſed ex artificio res iſtae praecepta non quaerunt. Plane, inquit Catulus, aſſentior. Age uero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas eſſe, hiſtoriam ſcribere? Si ut Graeci ſcripſerunt; ſummi, inquit Catulus: ſi ut noſtri, nihil opus eſt oratore: ſatis eſt non eſſe mendacem. Atqui, ne noſtros contemnas, inquit Antonius; Graeci ipſi ſic initio ſcriptitarunt, ut noſter Cato, ut Pictor, ut Piſo. erat enim hiſtoria nihil aliud, niſi annalium confectio. cuius rei, memoriaeq. publicae retinendae cauſſa, ab initio rerum Romanarum uſque ad P. Mucium pontificem max. res omnes ſingulorum annorum mandabat litteris pontifex max. efferebatq. in album: & proponebat tabulam domi, poteſtas ut eſſet populo cognoſcendi: iíq. etiam nunc annales maximi nominantur. hanc ſimilitudinem ſcribendi multi ſecuti ſunt; qui ſine ullis ornamentis monumenta ſolum temporum, hominum, locorum, geſtarumq. rerum reliquerunt. itaque, qualis apud Graecos Pherecydes, Hellanicus, Acuſilas fuit, alíjq. permulti: talis noſter Cato, & Pictor, & Piſo:

qui neque tenent, quibus rebus ornetur oratio; (modo enim huc iſta ſunt importata) et, dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant eſſe breuitatem. Paullulum ſe erexit, & addidit hiſtoriae maiorem ſonum uocis, uir optimus, Craſſi familiaris, Antipater. ceteri non exornatores rerum, ſed tantummodo narratores fuerunt. Eſt, inquit Catulus, ut dicis: ſed iſte ipſe Coelius neque diſtinxit hiſtoriam uarietate locorum; neque uerborum collocatione, & tractu orationis leui, & aequabili perpoliuit illud opus, ſed, ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, ſicut potuit, dolauit; uicit tamen, ut dicis, ſuperiores. Minime mirum, inquit Antonius, ſi iſta res adhuc noſtra lingua illuſtrata non eſt. nemo enim ſtudet eloquentiae noſtrorum hominum, niſi ut in cauſſis, atque in foro eluceat. apud Graecos autem eloquentiſſimi homines, remoti a cauſſis forenſibus, cum ad ceteras res illuſtres, tum ad ſcribendam hiſtoriam maxime ſe applicauerunt. namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, cauſſis nihil omnino uerſatum eſſe accepimus. atqui tanta eſt eloquentia; ut me quidem, quantum ego graece ſcripta intelligere poſſum, magnopere delectet. & poſt illum Thucydides omnes dicendi artificio, mea ſententia, facile uicit. qui ita creber eſt rerum frequentia; ut uerborum prope numerum ſententiarum numero conſequatur: ita porro uerbis

aptus,

aptus, & preſſus; ut neſcias, utrum res oratione, an uerba ſententijs illuſtrentur. atqui ne hunc quidem, quamquam eſt in rep. uerſatus, ex numero accepimus eorum, qui cauſſas dictitarunt: & hos libros tum ſcripſiſſe dicitur, cum a rep. remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere ſolitum eſt, in exſilium pulſus eſſet. Hunc conſecutus eſt Syracuſius Philiſtus: qui cum Dionyſij tyranni familiariſſimus eſſet; otium ſuum conſumpſit in hiſtoria ſcribenda; maximeq. Thucydidem eſt, ſicut mihi uidetur, imitatus. Poſtea uero, quaſi ex clariſſima rhetoris officina, duo praeſtantes ingenio, Theopompus, et Ephorus, ab Iſocrate magiſtro impulſi, ſe ad hiſtoriam contulerunt; cauſſas omnino numquam attigerunt. Denique etiam a philoſophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, poſt ab Ariſtotele Calliſthenes, comes Alexandri, ſcripſit hiſtoriam; & hic quidem rhetorico paene more; ille autem ſuperior leniore quodam ſono eſt uſus, & qui illum impetum oratoris non habeat; uehemens fortaſſe minus, ſed aliquanto tamen, ut mihi quidem uidetur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timaeus, quantum autem iudicare poſſum, longe eruditiſſimus, & rerum copia, & ſententiarum uarietate abundantiſſimus, & ipſa compoſitione uerborum non impolitus, magnam eloquentiam ad ſcribendum attulit, ſed nullum uſum forenſem. Haec cum ille dixiſſet, Quid eſt, inquit,

 Catule,

Catule, Caeſar? ubi ſunt, qui Antonium graece negant ſcire? quot hiſtoricos nominauit? quam ſcié ter, quam proprie de uno quoque dixit? Id meher cule, inquit Catulus, admirans, illud iam mirari deſino, quod multo magis ante mirabar; hunc, cum haec neſciret, in dicendo poſſe tantum. Atqui Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, et nonnullos alios, ſed delectationis cauſſa, cum eſt otium, legere ſoleo. Quid ergo eſt? fatebor: aliquid tamen, ut, cum in ſole ambulem, etiam ſi aliá ob cauſſam ambulem, fieri natura tamen ut colorer; ſic, cum iſtos libros ad Miſenum (nam Romae uix licet) ſtudioſius legerim, ſentio orationem meá illorum cantu quaſi colorari. Sed, ne latius hoc nobis patere uideatur; haec dumtaxat in Graecis intelligo, quae ipſi, qui ſcripſerunt, uoluerunt a uulgo intelligi. In philoſophos ueſtros ſi quando incidi, deceptus indicibus librorum, quod ſunt fere inſcripti de rebus notis, & illuſtribus, de uirtute, de iuſtitia, de honeſtate, de uoluptate; uerbum prorſus nullum intelligo: ita ſunt anguſtis, & conciſis diſputationibus illigati. Poetas omnino, quaſi alia quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum iis me, ut dixi, oblecto, qui res geſtas, aut qui orationes ſcripſerunt ſuas; aut qui ita loquuntur, ut uideantur uoluiſſe eſſe nobis, qui non ſumus eruditiſſimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtis ne, quantum munus ſit ora-

toris

toris hiſtoria? haud ſcio, an flumine orationis, & uarietate maximum. neque eam reperio uſquam ſeparatim inſtructá rhetorum praeceptis: ſita ſunt enim ante oculos. nam quis neſcit primam eſſe hiſtoriae legem, ne quid falſi dicere audeat; deinde, ne quid ueri non audeat; ne qua ſuſpicio gratiae ſit in ſcribendo, ne qua ſimultatis? Haec ſcilicet fundamenta notá ſunt omnibus. ipſa autem exaedificatio poſita eſt in rebus, & uerbis. Rerum ratio ordinem tẽporum deſiderat, regionum deſcriptionem: uult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaq. dignis conſilia primum, deinde acta, poſtea euentus exſpectantur, & de conſilijs ſignificari quid ſcriptor probet, & in rebus geſtis declarari, non ſolum quid actum, aut dictum ſit, ſed etiam quo modo; &, cum de euentu dicatur, ut cauſſae explicentur omnes uel caſus, uel ſapientiae, uel temeritatis; hominumq. ipſorum non ſolum res geſtae, ſed etiam, qui fama ac nomine excellant, de cuiuſque uita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fuſum, atque tractum, & cum lenitate quadam aequabili profluens, ſine hac iudiciali aſperitate, & ſine ſententiarum forenſium aculeis, perſequendum eſt. Harum tot, tantarumq. rerum uidetis ne ulla eſſe praecepta, quae in artibus rhetorum reperiantur? In eodem ſilentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, conſolationes, praecepta, admonita: quae tractanda ſunt

da ſunt omnia diſertiſſime, ſed locum ſuum in illis partibus, quae traditae ſunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque eſt infinita ſilua; quod oratori plerique, ut etiam Craſſus oſtendit, duo genera ad dicendum dederunt; unum de certa, definitaq. cauſſa, quales ſunt quae in litibus, quae in deliberationibus uerſantur: (addat, ſi quis uolet, etiam laudationis) alterum, quod appellant omnes fere ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tempore, & ſine perſona quaeſtionem. hoc quid, et quantum ſit, cum dicũt; intelligere mihi non uidentur. Si enim eſt oratoris, quaecunque res infinite poſita ſit, de ea poſſe dicere: dicendum erit ei, quanta ſit ſolis magnitudo, quae forma terrae: de mathematicis, de muſicis rebus non poterit quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei, qui profitetur eſſe ſuum non ſolum de ijs controuerſijs, quae temporibus, & perſonis notatae ſunt, hoc eſt de omnibus forenſibus, ſed etiam de generum infinitis quaeſtionibus dicere; nullum poteſt eſſe genus orationis, quod ſit exceptum. Sed ſi illam quoque partem quaeſtionum oratori uolumus adiungere uagam, et liberam, et late patentem; ut de rebus bonis, aut malis; expetendis, aut fugiendis; honeſtis, aut turpibus; utilibus, aut inutilibus; de uirtute, de iuſtitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris uirtutibus, contra-

 260

contrarijsq. uitijs dicendum oratori putemus; itemq. de rep. de imperio, de re militari, de diſciplina ciuitatis, de hominum moribus: aſſumamus eam quoque partem, ſed ita, ut ſit circumſcripta modicis regionibus. Equidem omnia, quae pertinent ad uſum ciuium, morem hominum, quae uerſantur in conſuetudine uitae, in ratione reip. in hac ſocietate ciuili, in ſenſu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda eſſe oratori puto; ſi minus, ut ſeparatim de his rebus, philoſophorum more, reſpondeat; at certe, ut in cauſſa prudenter poſſit intexere; hiſce autem ipſis de rebus ut ita loquatur, uti ij, qui iura, qui leges, qui ciuitates conſtituerunt, locuti ſunt, ſimpliciter, & ſplendide, ſine ulla ſerie diſputationum, & ſine ieiuna concertatione uerborum. Hoc loco ne qua ſit admiratio, ſi tot, tantarumq. rerum nulla a me praecepta ponentur; ſic ſtatuo; ut in ceteris artibus, cum tradita ſunt cuiuſque rei difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut ſimilia ſint, tradi non neceſſe eſſe; ut in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poſſe eum cuiuſuis uel formae, uel aetatis, etiam ſi non didicerit, pingere; neque eſſe periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis alijs quadrupedibus facere non poſſit; neque eſt omnino ars ulla, in qua omnia, quae illa arte effici poſſunt, a doctore tradantur; ſed qui primarum, & certarum rerum genera ipſa didicerunt,

reliqua

reliqua per ſe non incommode perſequuntur: ſimiliter arbitror in hac ſiue ratione, ſiue exercitatione dicendi, qui illam uim adeptus ſit, ut eorum mentes, qui aut de rep. aut de ipſius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium mouere poſſit; hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quaeſiturum eſſe quid dicat, quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam ſi haec numquam ſeparatim facere didiciſſet. Tum Catulus. Praeclare mihi uideris, Antoni, poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet futurus; quid, etiam ſi non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſumeret. deduxiſti enim totum hominem in duo ſolum genera cauſſarum: cetera innumerabilia exercitationi, & ſimilitudini reliquiſti. ſed uideto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit, & pellis; Hercules autem, & alia opera maiora ne in illis rebus, quas praetermittis relinquantur. non enim mihi minus operis uidetur, de uniuerſis generibus reorum, quá de ſingulorum cauſſis, ac multo etiam maius de natura deorum, quam de hominum litibus, dicere. Non eſt ita, inquit Antonius: dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam, id quod eſt maius, expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini non hebeti, neque inexercita-

to, neque communium litterarum, & politioris humanitatis experti. in cauſſarum contentionibus magnum eſt quoddam opus, atque haud ſcio an de humanis operibus longe maximum: in quibus uis oratoris plerunque ab imperitis exitu, et uictoria iudicatur: ubi adeſt armatus aduerſarius, qui ſit et feriendus, et repellendus: ubi ſaepe is, qui rei dominus futurus eſt, alienus, atque iratus, aut etiam amicus aduerſario, et inimicus tibi eſt; cum aut docendus is eſt, aut dedocendus; aut reprimendus, aut incitandus; aut omni ratione ad tempus, ad cauſſam, oratione moderandus: in quo ſaepe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum eſt: qui tamquam machinatione aliqua tum ad ſeueritatem, tum ad remiſſionem animi, tum ad triſtitiam, tum ad laetitiam eſt contorquendus. omnium ſententiarum grauitate, omnium uerborum ponderibus eſt utendum. accedat oportet actio uaria, uehemens, plena animi, plena ſpiritus, plena doloris, plena ſeueritatis. In his operibus ſi quis illam artem comprehenderit, ut tamquam Phidias Mineruae ſignum efficere poſſit: non ſane, quemadmodũ in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere diſcat, laborabit. Tum Catulus. Quo iſta maiora, ac mirabiliora feciſti, eo me maior exſpectatio tenet, quibuſnam rationibus, quibus ue praeceptis ea tanta uis comparetur: non quo mea quidem iam interſit: (neque enim aetas id mea deſi-

dera:.

derat: & aliud quoddam genus dicendi nos ſecuti ſumus: qui numquam ſententias de manibus iudicum ui quadam orationis extorſimus, ac potius placatis eorum animis tantum, quantum ipſi patiebantur, accepimus) ſed tamen iſta tua nullum ad uſum meum, tantum cognoſcendi ſtudio adductus, requiro. nec mihi opus eſt Graeco aliquo doctore, qui mihi peruulgata praecepta decantet; cum ipſe numquam forum, numquam ullum iudicium aſpexerit: ut peripateticus ille dicitur Phormio: cũ Hannibal Carthagine expulſus Epheſum ad Antiochum ueniſſet exſul; proq. eo, quod eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, ut eum, quem dixi, ſi uellet, audiret; cumq. is ſe non nolle dixiſſet: locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. tum, cum ceteri, qui illum audierant, uehemẽter eſſent delectati; quaerebant ab Hannibale, quidnam ille ipſe de illo philoſopho iudicaret. hic Poenus non optime Graece, ſed tamen libere reſpondiſſe fertur: multos ſe deliros ſenes ſaepe uidiſſe, ſed qui magis, quam Phormio, deliraret, uidiſſe neminem. neque mehercule iniuria. quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo R. omnium gentium uictore certaſſet, Graecum hominem, qui numquam hoſtem, numquam caſtra uidiſſet, numquam denique minimam partem ullius

lius publici muneris attigiſſet, praecepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes iſti, qui de arte dicendi praecipiunt, uidentur. quod enim ipſi experti non ſunt, id docent ceteros: ſed hoc minus fortaſſe errant, quod non te, ut Hannibalem, ſed pueros, aut adoleſcentulos docere conantur.

Erras Catule, inquit Antonius. nam egomet in multos iam Phormiones incidi. quis enim eſt iſtorum Graecorum, qui quemquam noſtrum quidquam intelligere arbitretur? ac mihi quidem non ita moleſti ſunt. facile omnes perpetior, et perfero. nam aut aliquid afferunt, quod mihi non diſpliceat: aut efficiunt, ut me non didiciſſe minus paenitcat. dimitto autem eos non tam contumelioſe, quam philoſophum illum Hannibal: & eo fortaſſe plus habeo etiam negotij. Sed tamen eſt eorum doctrina, quantum ego iudicare poſſum, perridicula. diuidunt enim totam rem in duas partes, in cauſſae controuerſiam, & in quaeſtionis. Cauſſam appellant rem poſitam in diſceptatione rerum, et controuerſia: quaeſtionem autem rem poſitam in infinita dubitatione. De cauſſa praecepta dant: de altera parte dicendi mirum ſilētium. Denique quinque faciunt quaſi membra eloquentiae: inuenire, quid dicas: inuenta diſponere: deinde ornare uerbis: poſt memoriae mandare: tum ad extremum agere, ac pronunciare. rem ſane non reconditam. quis enim hoc non ſua ſponte uiderit, neminem poſſe apte dicere, niſi, et quid

diceret,

diceret, & quibus uerbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminiſſet? Atque haec ego non reprehendo, ſed ante oculos poſita eſſe dico, ut eas item quattuor, quinque, ſex ue partes, uel etiam ſeptem, (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas eſt ab his omnis oratio diſtributa. Iubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: deinde rem narrare ita, ut ueriſimilis narratio ſit, ut aperta, ut breuis: poſt autem diuidere cauſſam, aut proponere; noſtra confirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. tum autem alij concluſionem orationis, & quaſi perorationem collocant. alij iubent, ante quam peroretur, ornandi aut augendi cauſſa digredi, deinde concludere, ac perorare. ne haec quidem reprehendo: ſunt enim concinne diſtributa, ſed tamen, id quod neceſſe fuit hominibus expertibus ueritatis, non perite. Quae enim praecepta principiorum, et narrationum eſſe uoluerunt, ea in totis orationibus ſunt conſeruanda. nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere poſſum, cum ſum in curſu orationis, quam cum omnia ſunt inaudita; docilem autem non cum polliceor me demonſtraturum, ſed tum, cum doceo, et explano: attentum uero crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denunciatione, efficere poſſumus. Iam uero narrationem quod iubent ueriſimilem eſſe, & apertam, & breuem:

nem: recte nos admonent. quod haec narrationis magis putant eſſe propria, quam totius orationis: ualde mihi uidentur errare: omninoq. in hoc omnis eſt error, quod exiſtimant artificium eſſe hoc quoddam non diſſimile ceterorum: cuiuſmodi de ipſo iure ciuili heſterno die Craſſus componi poſſe dicebat: ut genera rerum primum exponerentur; in quo uitium eſt, ſi genus ullum praetermittatur: deinde ſingulorum generum partes; in quo & deeſſe aliquam partem, & ſuperare, mendoſum eſt: tum uerborum omnium definitiones; in quibus neque abeſſe quidquam decet, neque redundare. Sed hoc ſi in iure ciuili, ſi etiam in paruis, aut mediocribus rebus doctores aſſequi poſſunt; nō idem ſentio tanta hac in re, tamq. immenſa poſſe fieri. ſin autem, qui arbitrantur, deducendi ſunt ad eos, qui haec docent: omnia iam explicata, & perpolita aſſequentur. ſunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obſcuri. ſed uideant, quid uelint, ad ludendum ne, an ad pugnandum arma ſint ſumpturi. aliud enim pugna, & acies, aliud ludus, campusq. noſter deſiderat. attamen ars ipſa ludicra armorum & gladiatori, & militi prodeſt aliquid: ſed animus acer, & praeſens, & acutus idem, atque uerſutus, inuictos uiros efficit non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem ſic iam inſtituam, ſi potuero, ut, quid efficere poſſit, ante perſpiciam. Sit enim mihi tinctus litteris: audie-

rit aliquid, legerit: iſta ipſa praecepta acceperit; tentabo, quid deceat; quid uoce, quid uiribus, quid ſpiritu, quid lingua efficere poſſit. Si intelligam poſſe ad ſummos peruenire: non ſolum hortabor, ut elaboret, ſed etiam, ſi uir quoque mihi bonus uidebitur, obſecrabo. tantum ego in excellente oratore, & eodem uiro bono pono eſſe ornamenti uniuerſae ciuitati. ſin uidebitur, cum omnia ſumma fecerit, tamen ad mediocres oratores eſſe uenturus: permittam ipſi, quid uelit; moleſtus magnopere non ero. ſin plane abhorrebit; & erit abſurdus: ut ſe contineat, aut ad aliud ſtudium transferat, admonebo. nam neque is, qui optime poteſt, deſerendus ullo modo eſt a cohortatione noſtra: neque is, qui aliquid poteſt, deterrendus. quod alterum diuinitatis mihi cuiuſdam uidetur: alterum, uel non facere, quod non optime poſſis; uel facere, quod non peſſime facias, humanitatis. tertium uero illud, clamare contra quam deceat, & quam poſſit, hominis eſt, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixiſti, ſtultitiae ſuae quamplurimos teſtes domeſtico praeconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandusq. ſit, ita loquamur, ut ei tradamus ea dumtaxat, quae nos uſus docuit; ut nobis ducibus ueniat eo, quo ſine duce ipſi peruenimus: quoniam meliora docere non poſſumus. Atque ut a familiari noſtro exordiar; hunc ego, Catule, Sulpicium primum in cauſſa

paruula

paruula adoleſcentulum audiui, uoce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quaerimus; oratione autem celeri, & concitata, quod erat ingenij; & uerbis efferueſcentibus, & paullo nimium redundantibus, quod erat aetatis. non ſum aſpernatus. uolo enim ſe efferat in adoleſcente foecunditas: nam facilius, ſicut in uitibus, reuocantur ea, quae ſeſe nimium profuderunt, quam, ſi nihil ualet materies, noua ſarmenta cultura excitantur. ita uolo eſſe in adoleſcente, unde aliquid amputem. non enim poteſt in eo eſſe ſuccus diuturnus, quod nimis celeriter eſt maturitatem aſſecutum. uidi ſtatim indolem; neque dimiſi tempus; & eum ſum cohortatus, ut forum ſibi ludum putaret eſſe ad diſcendum; magiſtrum autem, quem uellet, eligeret; me quidem ſi audiret, L. Craſſum. quod ille arripuit; & ita ſeſe facturum confirmauit; atque etiam addidit, gratiae ſcilicet cauſſa, me quoque ſibi magiſtrum futurum. uix annus interceſſerat ab hoc ſermone cohortationis meae, cum iſte accuſauit C. Norbanum defendente me. non eſt credibile, quid intereſſe mihi ſit uiſum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. omnino in illud genus eum Craſſi magnificum atque praeclarum natura ipſa ducebat: ſed ea non ſatis proficere potuiſſet, niſi eodem ſtudio atque imitatione intendiſſet, atque ita dicere conſueſſet, ut tota mente Craſſum atque omni animo

intueretur. Ergo hoc ſit primum in praeceptis meis, ut demonſtremus quem imitemur, atque ita, ut, quae maxime excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentiſſime perſequatur. tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores ſaepe cognoui, qui aut ea, quae facilia ſunt, aut etiam illa, quae inſignia, ac paene uitioſa, conſectantur imitando. nihil eſt facilius, quam amictum imitari alicuius, aut ſtatum, aut motum. ſi uero etiam uitioſi aliquid eſt; id ſumere, & in eo uitioſum eſſe, non magnum eſt: ut ille, qui nunc etiam amiſſa uoce fuerit in rep. Fuſius neruos in dicendo C. Fimbriae, quos tamen habuit ille, non aſſequitur, oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur: ſed tamen ille nec deligere ſciuit, cuius potiſſimum ſimilis eſſet; & in eo ipſo, quem delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autem ita faciet ut oportet, primum uigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde, quem probauit, in eo quae maxime excellent, ea diligentiſſime perſequatur. quid enim cauſſae cenſetis eſſe, cur aetates extulerint ſingulae ſingula prope genera dicendi? quod non tam facile in noſtris oratoribus poſſumus indicare, quia ſcripta, ex quibus iudicium fieri poſſet, non multa ſane reliquerunt, quam in Graecis; ex quorum ſcriptis, cuiuſque aetatis quae dicendi ratio uoluntasq. fuerit, intelligi poteſt. Antiquiſſimi fere ſunt, quorum

265

rum quidem ſcripta conſtent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem aetate Thucydides, ſubtiles, acuti, breues, ſententijs magis quam uerbis abundantes. non potuiſſet accidere, ut unum eſſet omnium genus, niſi aliquem ſibi proponerent ad imitandum. Conſecuti ſunt hos Critias, Theramenes, Lyſias. multa Lyſiae ſcripta ſunt, non nulla Critiae: de Theramene audiuimus. omnes etiá tum retinebant illum Periclis ſuccum, ſed erant paullo uberiore filo. Ecce tibi exortus eſt Iſocrates, magiſter iſtorum omniú: cuius e ludo, tamquá ex equo Troiano, innumeri principes exierunt: ſed eorum partim in pompa, partim in acie illuſtres eſſe uoluerunt. itaque & illi Theopompus, Ephorus, Philiſtus, Naucrates, multiq. alij naturis differunt, uoluntate autem ſimiles ſunt inter ſeſe, & magiſtri: & ij, qui ſe ad cauſſas contulerunt, ut Demoſthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeſchines, Dynarchus, aliiq. complures, etſi inter ſe pares non fuerunt, tamen ſunt omnes in eodem ueritatis imitandae genere uerſati: quorum quamdiu manſit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, ſtudiumq. uixit: poſteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria ſenſim obſcurata eſt, & euanuit, alia quaedam dicendi molliora ac remiſſiora genera uiguerunt. inde Demochares, quem aiunt ſororis filium fuiſſe Demoſthenis, tum Phalereus ille Demetrius, omnium iſtorum mea ſententia politiſſimus, alijq. eorum ſimiles extiterunt.

runt. quae ſi uolemus uſque ad hoc tempus perſequi; intelligemus, ut hodie Alabandenſem illum Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Aſia, ſic ſemper fuiſſe aliquem, cuius ſe ſimiles plerique eſſe uellent. Hanc igitur ſimilitudinem qui imitatione aſſequi uolet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum ſcribendo maxime perſequatur. quod ſi noſter Sulpicius faceret; multo eius oratio eſſet preſſior: in qua nunc interdum, ut in herbis ruſtici ſolent dicere, in ſumma ubertate ineſt luxuries quaedam, quae ſtylo depaſcenda eſt. Hic Sulpicius, Me quidem, inquit, recte mones: idq. mihi gratum eſt: ſed ne te quidem, Antoni, multum ſcriptitaſſe arbitror. Tum ille, Quaſi uero, inquit, non ea praecipiam aliis, quae mihi ipſi deſunt. ſed tamen ne tabulas quidem conficere exiſtimor: uerum & in hoc ex re familiari mea, et in illo ex eo, quod dico, quantulum id cumque eſt, quid faciam, iudicari poteſt. Atque eſſe tamen multos uidemus, qui neminem imitentur, & ſuapte natura, quod uelint, ſine cuiuſquam ſimilitudine conſequantur. quod & in uobis animaduerti recte poteſt, Caeſar, & Cotta: quorum alter inuſitatum quidem noſtris oratoribus leporem quendam, & ſalem, alter acutiſſimum, & ſubtiliſſimum dicendi genus eſt conſecutus. Neque uero ueſter aequalis Curio, patre mea ſententia uel eloquentiſſimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere uide-

re uidetur imitari; qui tamen uerborum grauitate, & elegantia, & copia ſuam quandam expreſſit quaſi formam figuramq. dicendi: quod ego maxime potui iudicare in ea cauſſa, quam ille contra me apud Centumuiros pro fratribus Coſſis dixit. in qua nihil illi defuit, quod non modo copioſus, ſed etiam ſapiens orator habere deberet. Verum ut aliquando ad cauſſas deducamus illum, quem conſtituimus, & eas quidem, in quibus pluſculum negotij eſt, iudiciorum, atque litium; (riſerit aliquis fortaſſe hoc praeceptum: eſt enim non tam acutum, quam neceſſarium, magisq. monitoris non fatui, quam eruditi magiſtri) hoc enim primum praecipiemus, quaſcunque cauſſas erit acturus, ut eas diligenter penitusq. cognoſcat. hoc in ludo non praecipitur: faciles enim cauſſae ad pueros deferuntur. Lex peregrinum uetat in murum aſcendere: aſcendit, hoſtes repulit, accuſatur. nihil eſt negotij huiuſmodi cauſſam cognoſcere. recte igitur de cauſſa diſcenda praecipiunt. haec eſt enim in ludo cauſſarum fere formula. at uero in foro tabulae, teſtimonia, pacta, conuenta, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa, uita denique eorum, qui in cauſſa uerſantur, tota cognoſcenda eſt: quarum rerum negligentia pleraſque cauſſas, & maxime priuatas, (ſunt enim multo ſaepe obſcuriores) uidemus amitti. ita nonnulli, dum operam ſuam multi aeſtimari uolunt, ut toto foro uolitare, & a

cauſſa ad cauſſam ire uideantur, cauſſas dicunt incognitas. In quo eſt illa quidem magna offenſio, uel negligentiae, ſuſceptis rebus; uel perfidiae, receptis: ſed etiam illa maior opinione, quod nemo poteſt de ea re, quam non nouit, non turpiſſime dicere. ita dum inertiae uituperationem, quae maior eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt, tarditatis. Equidem ſoleo dare operam, ut de ſua quiſque re me ipſe doceat; & ut ne quis alius adſit, quo liberius loquatur; et agere aduerſarij cauſſam, ut ille agat ſuam, &, quidquid de ſua re cogitarit, in medium proferat. itaque, cum ille diſceſſit, tres perſonas unus ſuſtineo ſumma animi aequitate, meam, aduerſarij, iudicis. qui locus eſt talis, ut plus habeat adiumenti, quam incommodi, hunc iudico eſſe dicendum. ubi plus mali, quam boni reperio, id totum abiudico, atque reijcio. ita aſſequor, ut alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicam: quae duo plerique ingenio freti ſimul faciunt: ſed certe ijdem illi melius aliquanto dicerent, ſi aliud ſumendum ſibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus cauſſamq. cognoui, ſtatim occurrit animo quae ſit cauſſa ambigui. nihil eſt enim, quod inter homines ambigatur; ſiue ex crimine cauſſa conſtet, ut facinoris; ſiue ex controuerſia, ut hereditatis; ſiue ex deliberatione, ut belli; ſiue ex perſona, ut laudis; ſiue ex diſputatione, ut de ratione uiuendi; in quo

non aut, quid factum ſit, aut fiat, futurum ne ſit, quaeratur, aut quale ſit, aut quid uocetur. Ac noſtrae fere cauſſae, quae quidem ſunt criminum, plerunque infitiatione defenduntur. nam & de pecunijs repetundis, quae maximae ſunt, neganda fere ſunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut poſſis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione ſeiungere: de ſicarijs, de ueneficijs, de peculatu infitiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primum cauſſarum in iudicijs, ex controuerſia facti; in deliberationibus plerunque ex futuri, raro etiam ex inſtantis, aut facti. Saepe autem, res non ſit nec ne, ſed qualis ſit, quaeritur: ut cum L. Opimij cauſſam defendebat apud populum audiente me C. Carbo conſul, nihil de C. Gracchi nece negabat, ſed id iure pro ſalute patriae factum eſſe dicebat: ut eidem Carboni tribuno pl. alia tum mente remp. capeſſenti, P. Africanus de Ti. Gracchio interroganti reſponderat, iure caeſum uideri. Iure autem omnia defenduntur, quae ſunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut neceſſe fuerit, aut imprudentia, aut caſu facta eſſe uideantur. Iam quid uocetur quaeritur, cum, quo uerbo quid appellandum ſit, contenditur: ut mihi ipſi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani cauſſa ſumma contentio: pleraque enim de ijs, quae ab iſto obijciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maieſtatem imminutam negabam: ex quo uerbo lege Appuleia tota illa cauſſa pendebat. Atque

in hoc genere cauſſarum nonnulli praecipiunt, ut uerbum illud, quod cauſſam facit, lucide, breuiter uterque definiat. quod mihi quidem perquam puerile uideri ſolet. alia eſt enim, cum inter doctos homines de ijs ipſis rebus, quae uerſantur in artibus, diſputatur, uerborum definitio: ut cum quaeritur quid ſit ars, quid ſit lex, quid ſit ciuitas. In quibus hoc praecipit ratio, atque doctrina, ut uis eius rei, quam definias, ſic exprimatur, ut neque abſit quidquam, neque ſuperſit. quod quidem in illa cauſſa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus ſum. nam, quantum uterque noſtrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid eſſet maieſtatem minuere. Etenim definitio primum, reprehenſo uerbo uno, aut addito, aut dempto, ſaepe extorquetur e manibus: deinde genere ipſo doctrinam redolet, exercitationemq. paene puerilem: tum & in ſenſum, & in mentem iudicis intrare nó poteſt: ante enim praeterlabitur, quam praecepta eſt. Sed in eo genere, in quo, quale ſit quid, ambigitur, exiſtit etiam ex ſcripti interpretatione ſaepe contentio: in quo nulla poteſt eſſe niſi ex ambiguo controuerſia. nam illud ipſum, cum ſcriptum a ſententia diſcrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea uerba, quae deſunt, ſuggeſta ſunt; quibus additis, defenditur ſententiam ſcripti perſpicuam fuiſſe: & ex contrarijs ſcriptis ſi quid ambigitur, non nouum genus naſcitur, ſed ſuperioris generis

cauſſa

cauſſa duplicatur. itaque aut numquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis praeteritis uerbis id ſcriptum, quodcunque defendimus, ſuppleatur. ita fit, ut unum genus in ijs cauſſis, quae propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum aliquid ambigue. Ambiguorum autem cum plura genera ſunt, quae mihi uidentur ij melius noſſe, qui dialectici appellantur; hi autem noſtri ignorare, qui non minus noſſe debeant: tum illud eſt frequentiſſimum in omni conſuetudine uel ſermonis, uel ſcripti, cum iccirco aliquid ambigitur, quod aut uerbum, aut uerba ſint praetermiſſa. Iterum autem peccant, cum genus hoc cauſſarum, quod in ſcripti interpretatione uerſatur, ab illis cauſſis, in quibus, qualis quaeque res ſit, diſceptatur, ſeiungunt: nuſquam enim tam quaeritur quale ſit genus ipſum rei, quam in ſcripto: quod totum a facti controuerſia ſeparatum eſt. Ita tria ſunt omnino genera, quae in diſceptationem et cótrouerſiam cadere poſſunt, quid fiat, factum, futurum ue ſit, aut quale ſit, aut quo modo nominetur. nam et illud quidem, quod quidam Graeci adiungunt, recte ne factum ſit, totum in eo eſt, quod quale ſit, quaerimus. Sed iam ad inſtitutum reuertar meum. Cum igitur, accepto cauſſae genere, & cognito, rem tractare coepi, nihil prius conſtituo, quam quid ſit illud, quo mihi referenda ſit omnis illa oratio, quae ſit propria quaeſtionis, & iudicij: deinde illa duo

diligentiſſime conſidero; quorum alterum commendationem habet noſtram, aut eorum, quos defendimus; alterum eſt accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id quod uolumus, commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa; ut probemus uera eſſe ea, quae defendimus; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum ad quemcũque cauſſa poſtulabit motum uocemus. Ad probandum autem duplex eſt oratori ſubiecta materies: una rerum earum, quae non excogitantur ab oratore, ſed in re poſitae ratione tractantur, ut tabulae, teſtimonia, pacta, conuenta, quaeſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res iudicatae, decreta, reſponſa, & reliqua, ſi quae ſunt; quae non ab oratore pariuntur, ſed ad oratorem a cauſſa atque a reis deferuntur. altera eſt, quae tota in diſputatione et argumentatione oratoris collocata eſt. ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum eſt. Atque iſti quidem, qui docent, cum cauſſas in plura genera ſecuerunt, ſingulis generibus argumentorum copiam ſuggerunt. quod etſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt, ut, ſimul ac poſita ſit cauſſa, habeant quo ſe referant, unde ſtatim expedita poſſint argumenta depromere: tamen & tardi ingenij eſt, riuulos conſectari, fontes rerum non uidere: & iam aetatis eſt uſusq. noſtri, a capite, quod uelimus, arceſſere, &, unde omnia

manant,

manant, uidere. Et primum genus illud earum rerum, quae ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem uſum ſimilium rerum eſſe debebit. nam pro tabulis, & contra tabulas, & pro teſtibus, & contra teſtes, pro quaeſtionibus, & contra quaeſtiones, & item de ceteris rebus eiuſdem generis, uel ſeparatim dicere ſolemus de genere uniuerſo, uel definite de ſingulis temporibus, hominibus, cauſſis. quos quidem locos (uobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis. longum eſt enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare teſtes, tabulas, quaeſtiones oporteat. haec ſunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem maximae: artem quidem et praecepta dumtaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. itemque illa, quae ſunt alterius generis, quae tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illuſtrem perpolitamq. deſiderant. itaque cum haec duo nobis quaerenda ſint in cauſſis, primum quid, deinde quo modo dicamus: alterú, quod totum arte tinctum uidetur, tametſi artem requirit, tamen prudentiae eſt paene mediocris, quid dicendum ſit, uidere; alterum eſt, in quo oratoris uis illa diuina uirtusq. cernitur, ea, quae dicenda ſunt, ornate, copioſe, uarieq. dicere. quare illam partem ſuperiorem, quoniam ſemel ita uobis

bis placuit, non recuſabo quo minus perpoliam, atque conficiam; (quantum conſequar, uos iudicabitis) quibus ex locis ad eas tres res, quae ad fidem faciendam ſolae ualent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moueantur. haec ſunt enim tria. ea uero quemadmodum illuſtrentur, praeſto eſt qui omnes docere poſſit, qui hoc primus in noſtros mores induxit, qui maxime auxit, qui ſolus effecit. namque ego, Catule, (dicam enim non reuerens aſſentandi ſuſpicionem) neminem eſſe oratorem paullo illuſtriorem arbitror, neque Graecum, neque Latinum, quem aetas noſtra tulerit, quem non & ſaepe, & diligenter audierim. itaque ſi quid eſt in me, quod iam ſperare uideor, quoniam quidem uos, his ingenijs homines, tantum operae mihi ad audiendum datis, ex eo eſt, quod nihil quiſquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus inſederit. Atque ego, is qui ſum, quantuſcunque ſum ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, ſine ulla dubitatione ſic ſtatuo, & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta ſunt in Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi. Quam obrem ſi uos quoque hoc idem exiſtimatis; non erit, ut opinor, iniqua partitio, ſi, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut inſtitui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Craſſo & ueſtiendum, & ornandum. Tum Craſſus, Tu uero, inquit, Antoni, perge, ut inſtituiſti. neque enim

boni

beni eſt, neque liberalis parentis, quę procrearit, et eduxerit, eum non et ueſtire, et ornare, praeſertim cum te locupletem eſſe negare non poſſis. quod enim ornamentũ, quae uis, qui animus, quae dignitas illi oratori defuit, qui in cauſſa peroranda non dubitauit excitare reum conſularem, & eius diloricare tunicam, et iudicibus cicatrices aduerſas ſenis imperatoris oſtendere? qui idem, hoc accuſante Sulpicio, cum hominem ſeditioſum furioſumq. defenderet, non dubitauit ſeditiones ipſas ornare, ac demonſtrare grauiſſimis uerbis multos ſaepe impetus populi non iniuſtos eſſe, quos praeſtare nemo poſſit; multas etiam e rep. ſeditiones ſaepe eſſe factas, ut cum reges eſſent exacti, ut cum tribunicia poteſtas eſſet conſtituta; illam Norbani ſeditionem ex luctu ciuium, & ex Caepionis odio, qui exercitum amiſerat, neque reprimi potuiſſe, & iure eſſe conflatam. potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, ſine quadam incredibili ui, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlij, quid de Q. Regis commiſeratione dicam? quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam ſingulare; ſed haec ipſa, quae nunc ad me delegare uis, ea ſemper in te eximia & praeſtantia fuerunt. Tum Catulus, Ego uero, inquit, in uobis hoc maxime admirari ſoleo, quod, cum inter uos in dicendo diſſimillimi ſitis, ita tamen uter

que ueſtrum dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum, neque a doctrina non delatum eſſe uideatur. quare, Craſſe, neque tu tua ſuauitate nos priuabis, ut, ſi quid ab Antonio aut praetermiſſum, aut relictum ſit, non explices: neque te, Antoni, ſi quid non dixeris, exiſtimabimus non potuiſſe potius, quam a Craſſo dici maluiſſe. Hic Craſſus, Quin tu, inquit, Antoni, omittis iſta, quae propoſuiſti, quae nemo horum deſiderat, quibus ex locis ea, quae dicenda ſint in cauſſis, reperiantur: quae quamquam abs te nouo quodam modo, praeclareq. dicuntur, ſunt tamen & re faciliora, & praeceptis peruagata. illa deprome nobis unde afferas, quae ſaepiſſime tractas, ſemperq. diuinitus. Depromam equidé, inquit Antonius; &, quo facilius id a te exigam quod peto, nihil tibi a me poſtulanti recuſabo. Meae totius orationis, & iſtius ipſius in dicendo facultatis, quã modo Craſſus in caelum uerbis extulit, tres ſunt rationes, ut ante dixi, una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, ſecunda acumen, tertia uim deſiderat. nam hoc neceſſe eſt, ut is, qui nobis cauſſam adiudicaturus ſit, aut inclinatione uoluntatis propendeat in nos, aut defenſionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. ſed quoniam illa pars, in qua rerum ipſarum explicatio ac defenſio poſita eſt, uidetur omnem huius

generis

generis quaſi doctrinam continere: de ea primum loquemur, & pauca dicemus: pauca enim ſunt, quae uſu iam tractata, & animo quaſi habere notata uideamur. Ac tibi ſapienter monenti, L. Craſſe, libenter aſſentiemur, ut ſingularum cauſſarum deſenſiones, quas ſolent magiſtri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & cauſſam, & orationem diſputatio ducitur. neque enim, quoties uerbum aliquod eſt ſcribendum nobis, toties eius uerbi litterae ſunt cogitatione conquirendae: nec, quoties cauſſa dicenda eſt, toties ad eius cauſſae ſepoſita argumenta reuolui nos oportet, ſed habere certos locos, qui, ut litterae ad uerbum ſcribendum, ſic illi ad cauſſam explicandam ſtatim occurrant. ſed hi loci ei demum oratori prodeſſe poſſunt, qui eſt uerſatus in rebus, uel uſu, quem aetas denique affert, uel auditione, & cogitatione, quae ſtudio & diligentia praecurrit aetatem. nam ſi tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem & acutum in cogitando, quamuis ad pronunciandum expeditum; ſi erit idem in conſuetudine ciuitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus, ac uoluntatibus ciuium ſuorum hoſpes; non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. ſubacto mihi ingenio opus eſt, ut agro non ſemel arato, ſed nouato, & iterato, quo meliores foetus poſſit & grandiores edere. ſubactio autem eſt u-

ſus, auditio, lectio, litterae. Ac primum naturam cauſſae uideat, quae numquam latet: factum ne ſit, quaeratur, an quale ſit, an quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non ijs ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſſam, id eſt, quo ſublato controuerſia ſtare non poſſit: deinde quid ueniat in iudicium: quod iſti ſic iubent quaerere: interfecit Opimius Gracchum: quid facit cauſſam? quod reip. cauſſa, cum ex S. C. ad arma uocaſſet: hoc tolle, cauſſa non erit. at id ipſum negat contra leges licuiſſe Decius. ueniet igitur in iudicium, licuerit ne ex S. C. ſeruandae reip. cauſſa. Perſpicua ſunt haec quidem, & in uulgari prudentia ſita: ſed illa quaerenda, quae ab accuſatore & defenſore argumenta, ad id, quod in iudicium uenit, ſpectantia, debeant afferri. Atque hic illud uidendum eſt, in quo ſummus eſt error iſtorum magiſtrorum, ad quos liberos noſtros mittimus: non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, ſed tamen ut uideatis, quam ſit genus hoc eorum, qui ſibi eruditi uidentur, hebes, atque impolitum. Conſtituunt enim in partiendis orationum modis duo genera cauſſarum. unum appellant, in quo ſine perſonis atque temporibus de uniuerſo genere quaeratur: alterum, quod perſonis certis & temporibus definiatur: ignari omnes controuerſias ad uniuerſi generis uim & naturam referri. nam in ea ipſa cauſſa,

de

2172

de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij perſona, nihil Decij. de ipſo enim uniuerſo genere infinita quaeſtio eſt; num poena uideatur eſſe afficiendus, qui ciuem ex S. C. patriae conſeruandae cauſſa interemerit, cum id per leges nó liceret. Nulla denique eſt cauſſa, in qua id, quod in iudicium uenit, ex reorum perſonis, ac non generum ipſorum uniuerſa diſputatione, quaeratur. Quin etiam in ijs ipſis, ubi de facto ambigitur, ceperit ne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defenſionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam uniuerſam; quod ſumptuoſus, de luxuria; quod alieni appetens, de auaritia; quod ſeditioſus, de turbulentis & malis ciuibus; quod a multis arguitur, de genere teſtium: contraq. quae pro reo dicentur, omnia neceſſario a tempore atque homine ad communes rerum & generum ſummas reuoluentur. Atque haec forſitan homini non omnia, quae ſunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta uideantur, quae ueniant in iudicium tum, cum de facto quaeratur: ſed tamen criminum eſt multitudo, non defenſionum aut locorum, infinita. Quae uero, cum de facto non ambigitur, quaeruntur qualia ſint; ea, ſi ex reis numeres, & innumerabilia ſunt, & obſcura; ſi ex rebus, ualde & modica, & illuſtria. nam ſi Mancini cauſſam in uno Mancino ponimus; quotieſcunque is, quem Paterpatratus dediderit,

receptus non erit, toties cauſſa noua naſcetur. ſin illa controuerſia cauſſam facit, uideatur ne ei, quē Paterpatratus dediderit, ſi is non ſit receptus, poſtliminium eſſe: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defenſionis Mancini nomen pertinet. ac ſi quid affert praeterea hominis aut dignitas, aut indignitas; extra quaeſtionem eſt; & ea tamen ipſa oratio ad uniuerſi generis diſputationem referatur neceſſe eſt. Haec ego non eo conſilio diſputo, ut homines eruditos redarguam: quamquam reprehendendi ſunt, qui in genere definien doctas cauſſas deſcribunt in perſonis & in temporibus poſitas eſſe. nam etſi incurrunt tempora & perſonae: tamen intelligendum eſt, non ex ijs, ſed ex genere quaeſtionis pendere cauſſas. ſed hoc nihil ad me. nullum enim nobis certamē cum iſtis eſſe debet. tantum ſatis eſt intelligi, ne hoc quidem eos conſecutos, quod in tanto otio etiam ſine hac forenſi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum diſcernerent, eaq. paullo ſubtilius explicarent. uerum hoc, ut dixi, nihil ad me: illud ad me, ac multo etiam magis ad uos, Cotta noſter, & Sulpici: quo modo nunc ſe iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſſarum: eſt enim infinita. ſi in perſonis ponitur, quot homines, tot cauſſae: ſin ad generum uniuerſas quaeſtiones referuntur, ita modicae, & paucae ſunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & ſobrij oratores, percurſas animo, & prope decantatas

habere

habere debeant. niſi forte exiſtimatis a M'. Curio cauſſam didiciſſe L. Craſſum, et ea re multum attuliſſe, quamobrem, poſtumo non nato, Curium tamen heredem Coponij eſſe oporteret. nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſſae uim ac naturam nomen Coponij ac Curij pertinuit. in genere erat uniuerſo rei negotijque, non in tempore, ac nominibus, omnis quaeſtio; cum ſcriptum ita ſit: Si mihi filius gignitur, isq. prius moritur, & cetera; tum ut mihi ille ſit heres: ſi natus filius non ſit; uideatur ne is, qui filio mortuo inſtitutus heres ſit, heres eſſe. perpetui iuris, & uniuerſi generis quaeſtio non hominum nomina, ſed rationem dicendi, & argumentorum fontes deſiderat. in quo etiam iſti nos iuriſconſulti impediunt, a diſcendoq. deterrent. uideo enim in Catonis & Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de iure uiro, aut mulieri reſponderint: credo ut putaremus, in hominibus, non in re, conſultationis, aut dubitationis cauſſam aliquam fuiſſe; ut, quod homines eſſent innumerabiles, debilitati a iure cognoſcendo uoluntatem diſcendi ſimul cum ſpe perdiſcendi abijceremus. Sed haec Craſſus aliquando nobis expediet, & exponet deſcripta generatim. eſt enim, ne forte neſcias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, ſe ius ciuile, quod nunc diffuſum & diſſipatum eſt, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haud-

quaquam eſt difficile Craſſo: qui &, quod diſci potuit de iure, didicit; & quod ijs, qui eum docuerunt, defuit, ipſe afferet; ut, quae ſint in iure, uel acute deſcribere, uel ornate illuſtrare poſſit. Ergo iſta, inquit Antonius, tum a Craſſo diſcemus, cum ſe de turba, et a ſubſellijs in otium, ut cogitat, ſolitudinemq. contulerit. Iam id quidem ſaepe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret ſibi certum eſſe a iudicijs cauſſisq. diſcedere: ſed, ut ipſi ſoleo dicere, non licebit. neque enim ipſe auxilium ſuum ſaepe a uiris bonis fruſtra implorari patietur: neque id aequo animo feret ciuitas: quae ſi uoce L. Craſſi carebit, ornamento quodam ſeſe ſpoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, ſi haec uere a Catulo dicta ſunt, tibi mecum in eodem eſt piſtrino, Craſſe, uiuendum: & iſtam oſcitantem & dormitantem ſapientiam, Scaeuolarum, & ceterorum beatorum otio concedamus. Arriſit hic Craſſus leuiter, &, Pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorſus es: me tamen iſta oſcitans ſapientia, ſimul atque ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quem modo ſum exorſus, hic eſt finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus perſonis, neque in infinita temporum uarietate, ſed in generum cauſſis, atque naturis omnia ſita eſſe, quae in dubium uocarentur; genera autem eſſe definita non ſolum numero, ſed etiam paucitate;

citate; ut eam materiem orationis, quae cuiuſque eſſet generis, ſtudioſi qui eſſent dicendi, omnibus locis deſcriptam, inſtructam, ornatamq. comprehenderent, rebus dico, & ſententijs. ea ui ſua uerba parient: quae ſemper ſatis ornata mihi quidem uideri ſolent, ſi eiuſmodi ſunt, ut ea res ipſa peperiſſe uideatur. Ac ſi uerum quaeritis, quod mihi quidem uideatur: (nihil enim aliud affirmare poſſum, niſi ſententiam, & opinionem meam) hoc inſtrumentum cauſſarum, & generum uniuerſorum in forum deferre debemus, neque, ut quaeque res delata ad nos erit, tum denique ſcrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quae quidem omnibus, qui ea mediocriter modo conſiderarint, ſtudio adhibito, & uſu, pertractata eſſe poſſunt. ſed tamen animus referendus eſt ad ea capita, & ad illos, quos ſaepe iam appellaui, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum eſt ſiue artis, ſiue animaduerſionis, ſiue conſuetudinis, noſſe regiones, intra quas uenere; ut perueſtiges, quod quaeras. ubi eum locum omnem cogitatione ſepſeris; ſi modo uſum rerum percallueris; nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et ſic, cum ad inueniendum in dicendo tria ſint, acumen, deinde ratio, quam licet, ſi uolumus, appellemus artem, tertium diligentia; non poſſum equidem non ingenio primas concedere; ſed tamen ipſum ingenium diligentia

etiam ex tarditate incitat. diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in cauſſis defendendis plurimum ualet. haec praecipue colenda eſt nobis, haec ſemper adhibenda: haec, nihil eſt, quod non aſſequatur. cauſſa ut penitus, quod initio dixi, nota ſit, diligentia eſt. ut aduerſarium attente audiamus; atque ut eius non ſolum ſententias, ſed etiam uerba omnia excipiamus; uultus denique perſpiciamus omnes, qui ſenſus animi plerunque indicant; diligentia eſt. id tamen diſſimulanter facere, ne ſibi ille aliquid proficere uideatur; prudentia eſt. deinde, ut in iis locis, quos proponam paullo poſt, peruoluatur animus, ut ſe penitus inſinuet in cauſſam, ut ſit cura & cogitatione intentus; diligentia eſt. ut his rebus adhibeat, tamquam lumen aliquod, memoriam, ut uocem, ut uires, haec magna ſunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaullulum loci reliquum eſt arti. ars demonſtrat tantum ubi quaeras, atque ubi ſit illud, quod ſtudeas inuenire: reliqua ſunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, aſſiduitate, labore, complectar uno uerbo, quo ſaepe iam uſi ſumus, diligentia; qua una uirtute omnes uirtutes reliquae continentur. Nam orationis quidem copia uidemus ut abundent philoſophi: qui, ut opinor, (ſed tu haec, Catule, melius) nulla dant praecepta dicendi; nec iccirco minus, quaecunque res propoſita eſt, ſuſcipiunt, de qua copioſe & abundanter loquantur. Tum Catulus,

97.5

lus, Eſt, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philoſophi nulla tradant praecepta dicendi, & habeant paratum tamen quid de quaque re dicant. ſed Ariſtoteles, is, quem maxime ego admiror, propoſuit quoſdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philoſophorum diſputationem, ſed etiam ad hanc, qua in cauſſis utimur, inueniretur. a quo quidem homine iamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua: ſiue tu ſimilitudine illius diuini ingenij in eadem incurris ueſtigia: ſiue etiam illa ipſa legiſti, atque didiciſti: quod quidem mihi magis uериſimile uidetur: plus enim te operae Graecis dediſſe rebus uideo, quam putaram. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule. ſemper ego exiſtimaui iucundiorem & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quamminimam artificij alicuius, deinde nullam Graecarum rerum ſignificationem daret. atque ego idem exiſtimaui, pecudis eſſe, non hominis, cum tantas res Graeci ſuſciperent, profiterentur, agerent, ſeſeq. & uidendi res obſcuriſſimas, & bene uiuendi, & copioſe dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere aurem; &, ſi palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues auctoritatem tuam, ſubauſcultando tamen excipere uoces eorum, & procul, quid narrarent, attendere: itaq. feci, Catule, & iſtorum omnium ſummatim cauſſas, & genera ipſa guſtaui. Valde hercule,

inquit

inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis ſcopulum, ſic tuam mentem ad philoſophiam appuliſti: quam haec ciuitas aſpernata numquam eſt. nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna Graecia; ex quo etiam quidã Numam Pompilium, regem noſtrum, fuiſſe Pythagoreum ferunt, qui annis permultis ante fuit, quam ipſe Pythagoras; quo etiam maior uir habendus eſt, cum illam ſapientiam conſtituendae ciuitatis duobus prope ſaeculis ante cognouit, quam eam Graeci natam eſſe ſenſerunt: & certe non tulit illos haec ciuitas aut gloria clariores, aut auctoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Laelio, L. Furio; qui ſecum eruditiſſimos homines ex Graecia palam ſemper habuerunt. Atque ego ex iſtis ſaepe audiui, cum dicerent, pergratum Athenienſes & ſibi feciſſe, & multis principibus ciuitatis, quod, cum ad ſenatum legatos de ſuis maximis rebus mitterent, tres illius aetatis nobiliſſimos philoſophos miſiſſent, Carneadem, et Critolaum, et Diogenem: itaque eos, dum Romae eſſent, & a ſe, & ab aliјs frequenter auditos. quos tu cum haberes auctores, Antoni; miror, cur philoſophiae, ſicut Zethus ille Pacuuianus, probe bellũ indixeris. Minime, inquit Antonius: ac ſic decreui, philoſophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis. nã, omnino, haud placet. Sed tamen haec eſt mea ſententia,

tentia, quam uidebar expoſuiſſe. ego iſta ſtudia non improbo, moderata modo ſint: opinionem iſto rum ſtudiorum, & ſuſpicionem artificij apud eos, qui res iudicent, oratori aduerſariam eſſe arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. Sed ut eo reuocetur, unde huc declinauit oratio; ex tribus iſtis clariſſimis philoſophis, quos Romam ueniſſe dixiſti, uides ne Diogenem fuiſſe, qui diceret, artem ſe tradere bene diſſerendi, & uera ac falſa dijudicandi, quam uerbo Graeco διαλεκτικὴν appellaret? in hac arte, ſi modo eſt haec ars, nullum eſt praeceptum, quo modo uerum inueniatur; ſed tantum eſt, quo modo iudicetur. nam & omne, quod eloquimur, ſic ut aut eſſe dicamus id, aut non eſſe; & ſi ſimpliciter dictum ſit, ſuſcipiunt dialectici, ut iudicent uerum ne ſit, an falſum; & ſi coniuncte ſit elatum, & adiuncta ſint alia, iudicent recte ne adiuncta ſint, & uera ne ſumma ſit uniuſcuiuſque rationis: & ad extremum ipſi ſe compungunt ſuis acuminibus, & multa quaerendo reperiunt, non modo ea, quae iam non poſſint ipſi diſſoluere, ſed etiam quibus ante exorſa, & potius detexta prope retexantur. Hic nos igitur Stoicus iſte nihil adiuuat, quoniam, quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit; quod & multa reperit, quae neget ullo modo poſſe diſſolui; & genus ſermonis affert non liquidum, non fuſum ac profluens, ſed exile, aridum, conciſum,

ac

ac minutum: quod ſi quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non eſſe fateatur. haec enim noſtra oratio multitudinis eſt auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quae non artificis ſtatera, ſed quadam populari trutina examinantur. quare iſtam artem totam dimittamus, quae in excogitandis argumentis muta nimium eſt, in iudicandis nimium loquax. Critolaum iſtum, quem ſimul cum Diogene ueniſſe commemoras, puto plus huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe. erat enim ab iſto Ariſtotele, a cuius inuentis tibi ego uideor nō longe aberrare. atque inter hunc Ariſtotelem, cuius & illum legi librum, in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorum, & illos, in quibus ipſe ſua quaedam de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magiſtros hoc mihi uiſum eſt intereſſe, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium uim naturamq. uiderat, haec quoque aſpexit, quae ad dicendi artem, quam ille deſpiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc ſolum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, ſed uſu in hoc uno genere ſtudioq. maiore. Carneadis uero uis incredibilis illa dicendi, et uarietas perquam eſſet optanda nobis: qui nullam unquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnauit, quam non euerterit. ſed hoc maius eſt quiddam, quam ab iſs, qui

haec

haec tradunt, & docent, poſtulandum ſit. Ego autem, ſi quem nunc plane rudem inſtitui ad dicendum uelim, his potius tradam aſſiduis uno opere eandem incudem diem noctemq. tundentibus, qui omnes tenuiſſimas particulas, atque omnia minima manſa, ut nutrices infantibus pueris, in os inſerant. ſin ſit is, qui & doctrina mihi liberaliter inſtitutus, & aliquo iam imbutus uſu, & ſatis acri ingenio eſſe uideatur: illuc eum rapiam, ubi non ſecluſa aliqua aquula teneatur, ſed unde uniuerſum flumen erumpat; ut illi ſedes, & tamquam domicilia omnium argumentorum commonſtrem; & ea breuiter illuſtrem, uerbisq. definiam. quid enim eſt, in quo haereat, qui uiderit, omne, quod ſumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex ſua ſumi ui, atque natura, aut aſſumi, foris? ex ſua ui, cum aut, res quae ſit tota, quaeritur, aut pars eius; aut uocabulum quod habeat; aut quippiam, rem illam quod attingat: extrinſecus autem, cum ea, quae ſunt foris, neque haerent in rei natura, colliguntur. Si res tota quaeritur, definitione uniuerſa uis explicanda eſt, ſic: Si maieſtas eſt amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hoſtibus populi R. tradidit, non qui eũ, qui id feciſſet, populi R. poteſtati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo: Aut ſenatui parendum de ſalute reip. fuit, aut aliud conſilium inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum: aliud conſi-

lium

lium, ſuperbum; ſuum, arrogans: utendum igitur fuit conſilio ſenatus. Sin ex uocabulo, ut Carbo: Si conſul eſt, qui conſulit patriae: quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat; plures ſunt argumentorum ſedes, ac loci. nam & coniuncta quaerimus, & genera, & partes generibus ſubiectas, & ſimilitudines, & diſſimilitudines: & contraria, & conſequentia, & conſentanea, & quaſi praecurrentia, & repugnantia: & cauſſas rerum ueſtigabimus, & ea, quae ex cauſſis orta ſunt: & maiora, paria, minora quaeremus. Ex coniunctis ſic argumenta ducuntur: Si pietati ſumma tribuenda laus eſt; debetis moueri, cum Q. Metellum tam pie lugere uideatis. Ex genere autem: Si magiſtratus in populi R. poteſtate eſſe debent; quid Norbanum accuſas, cuius tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quae eſt ſubiecta generi: Si omnes, qui reip. conſulunt, cari nobis eſſe debent; certe in primis imperatores, quorum conſilijs, uirtute, periculis retinemus & noſtram ſalutem, & imperij dignitatem. Ex ſimilitudine autem: Si ferae partus ſuos diligunt; qua nos in liberos noſtros indulgentia eſſe debemus? At ex diſſimilitudine: Si barbarorum eſt in diem uiuere; noſtra conſilia ſempiternum tempus ſpectare debẽt. Atque utroque in genere et ſimilitudinis, & diſſimilitudinis, exempla ſunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictae narrationes ſaepe ponen-

278

pe ponendae. Iam ex contrario: Si Gracchus nefarie, praeclare Opimius. Ex conſequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehenſus es in illo ipſo loco; & nemo praeter te ibi uiſus eſt; & cauſſa nemini; & tu ſemper audax; quid eſt, quod de facinore dubitare poſſimus? Ex conſentaneis, & praecurrentibus, & repugnantibus, ut olim Craſſus adoleſcens: Non, ſi Opimium defendiſti Carbo, iccirco te iſti bonum ciuem putabunt: ſimulaſſe te, & aliud quid quaeſiſſe perſpicuum eſt. quod Ti. Gracchi mortem ſaepe in concionibus deploraſti; Quod P. Africani necis ſocius fuiſti; quod eam legem in tribunatu tuliſti; quod ſemper a bonis diſſenſiſti. Ex cauſſis autem rerum ſic: Auaritiam ſi tollere uultis, mater eius eſt tollenda luxuries. iis autem, quae ſunt orta de cauſſis: Si aerarii copiis & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis utimur; uectigalibus ſeruiamus. Maiora autem, & minora, & paria comparabimus ſic. Ex maiore: Si bona exiſtimatio diuitiis praeſtat, & pecunia tantopere expetitur; quanto gloria magis eſt expetenda? Ex minore ſic:

» — hic paruae conſuetudinis
» Cauſſa huius mortem fert tam familiariter:
» Quid, ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari ſic: Eſt eiuſdem & eripere contra remp. & largiri pecunias. Foris autem aſſumuntur ea, quae non ſua ui, ſed extranea ſubleuátur, ut haec:

Hoc

Hoc uerum eſt; dixit enim Q. Lutatius: hoc falſum eſt; habita enim quaeſtio eſt: hoc ſequi neceſſe eſt; recito enim tabulas. de quo genere toto paullo ante dixi. Haec ut breuiſſime dici potuerunt, ita a me dicta ſunt. ut enim, ſi aurum cui, quod eſſet multifariam defoſſum, commonſtrare uellem, ſatis eſſe deberet, ſi ſigna, & notas oſtenderem locorum, quibus cognitis ille ſibi ipſe foderet, & id, quod uellet, paruulo labore, nullo errore inueniret: ſic has ego argumentorum noui notas, quae illa mihi quaerenti demonſtrant ubi ſint: reliqua cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique cauſſarum generi maxime conueniat, nõ eſt artis exquiſitae praeſcribere, ſed eſt mediocris ingenij iudicare. neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, ſed ut doctiſſimis hominibus uſus noſtri quaſi quaedam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum poſita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere poſſit, non modo in forenſibus diſceptationibus, ſed omnino in ullo genere dicendi. ſi uero aſſequetur, ut talis uideatur, qualem ſe uideri uelit; & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocunque uelit, uel trahere, uel rapere poſſit: nihil profecto praeterea ad dicendum requiret. Iam illud uidemus nequaquam ſatis eſſe, reperire quid dicas, niſi id inuentum tractare poſſis. Tractatio autem uaria eſſe debet,

bet, ne aut cognoſcat artem qui audiat, aut defatigetur ſimilitudinis ſatietate. Proponi oportet, quid afferas; &, id quare ita ſit, oſtendere; & ex iiſdem illis locis interdum concludere; relinquere alias, alioq. tranſire; ſaepe non proponere, ac ratione ipſa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare; ſi cui quid ſimile dicas, prius ut ſimile confirmes; deinde, quod agitur, adiungas; puncta argumentorum plerunque ut occulas, ne quis ea numerare poſſit; ut re diſtinguantur, uerbis confuſa eſſe uideantur. Haec ut & properans, & apud doctos, & ſemidoctus ipſe percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil eſt enim in dicendo, Catule, maius, quam ut faueat oratori is, qui audiet, utq. ipſe ſic moueatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quam iudicio, aut conſilio, regatur. plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut laetitia, aut ſpe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam ueritate, aut praeſcripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. quare, niſi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paullum, inquit Catulus, etiam nunc deeſſe uidetur iis rebus, Antoni, quas expoſuiſti, quod ſit tibi ante explicandum, quam illuc proficiſcare, quo te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quae diſpoſitio argumentorum: in qua tu

mihi ſemper deus uideri ſoles. Vide, quam ſim in iſto genere, inquit, Catule, deus. non mehercule mihi, niſi admonito, ueniſſet in mentem: ut poſſis exiſtimare, me in ea, in quibus nonnumquam aliquid efficere uideor, uſu ſolere in dicendo, uel caſu potius incurrere. ac res quidem iſta, quam ego, quia non noram, ſic, tamquam ignotum hominem, praeteribam, tantum poteſt in dicendo, ut ad uincendum nulla plus poſſit. ſed tamen mihi uideris ante tempus a me rationem ordinis, & diſponendarum rerum requiſiſſe. nam ſi ego omnem uim oratoris in argumentis, & in re ipſa per ſe comprobanda poſuiſſem; tempus eſſet iam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere: ſed cum tria ſint a me propoſita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de diſponenda tota oratione quaerendum. Valet igitur multum ad uincendum, probari mores, inſtituta, & facta, & uitam eorum, qui agent cauſſas, & eorum, pro quibus; & item improbari aduerſariorum, animosq. eorum, apud quos agitur, conciliari quammaxime ad beneuolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus geſtis, exiſtimatione uitae: quae facilius ornari poſſunt, ſi modo ſunt, quam fingi, ſi nulla ſunt. ſed haec adiuuant in oratore, lenitas uocis, uultus, pudoris ſignificatio, uerborum comitas. ſi quid

perſequare

perſequare acrius; ut inuitus & coactus facere uideare, facilitatis, liberalitatis, manſuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi, ſigna proferri perutile eſt: eaq. omnia, quae proborum, demiſſorum, non acrium, non pertinacium, non litigioſorum, non acerborum ſunt, ualde beneuolentiam conciliant, abalienantq. ab ijs, in quibus haec non ſunt. itaque eadem ſunt in aduerſarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in ijs cauſſis excellet, in quibus minus poteſt inflammari animus iudicis acri & uehementi quadam incitatione. non enim ſemper fortis oratio quaeritur, ſed ſaepe placida, ſummiſſa, lenis, quae maxime cõmendat reos. reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, ſed omnes, quorum de re diſceptatur. ſic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iuſtos, integros, religioſos, timidos, perferentes iniuriarum, mirum quiddam ualet: & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in perorandа tantam habet uim, ſi eſt ſuauiter & cum ſenſu tractatum, ut ſaepe plus, quam cauſſa, ualeat. Tãtum autem efficitur ſenſu quodam ac ratione dicendi, ut quaſi mores oratoris effingat oratio. genere enim quodam ſententiarum, & genere uerborum, adhibita enim actione leni, facultateq. ſignificandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri eſſe uideantur. Huic autem eſt illa diſpar adiuncta ratio orationis, quae alio quo-

dam genere mentes iudicum permouet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant; aut inuideant, aut ſaluum uelint; aut metuant, aut ſpernant; aut cupiant, aut abhorreant; aut laetentur, aut maereant; aut miſereantur, aut punire uelint; aut ad eos motus adducantur, ſi qui finitimi ſunt & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum eſt oratori, ut aliquam permotionem animorum ſua ſponte ipſi afferant ad cauſſam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. facilius eſt enim currentem, ut aiunt, incitare, quam commouere languentem. ſin id aut non erit, aut erit obſcurius: ſicut medico diligenti, prius quam conetur aegro adhibere medicinam, non ſolum morbus eius, cui mederi uolet, ſed etiam conſuetudo ualentis, & natura corporis cognoſcenda eſt; ſic equidem, cum aggredior ancipitem cauſſam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaq. uerſor, ut odorer quam ſagaciſſime poſſim, quid ſentiant, quid exiſtiment, quid exſpectent, quid uelint, quo deduci oratione facillime poſſe uideantur. ſi ſe dant, &, ut ante dixi, ſua ſponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent: accipio, quod datur; & ad id, unde aliquis flatus oſtenditur, uela do. ſin eſt integer, quietusq. iudex: plus eſt operis. ſunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quae recte

 281

recte a bono poeta dicta eſt flexanima, atque omnium regina rerum oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut ſtantem inclinare, ſed etiam aduerſantem, & repugnantem, ut imperator bonus, ac fortis, capere poſſit. Haec ſunt illa, quae me ludens Craſſus modo flagitabat, quae a me diuinitus tractari ſolere diceret, & in cauſſa M'. Aquillij, Caijq. Norbani, nonnullisq. alijs quaſi praeclare acta laudaret: quae mehercule ego, Craſſe, cum a te tractantur in cauſſis, horrere ſoleo: tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, uultu, geſtu, digito denique iſto tuo ſignificari ſolet: tantum eſt flumen grauiſſimorum optimorumq. uerborum, tam integrae ſententiae, tam uerae, tam nouae, tam ſine pigmentis fucoq. puerili, ut mihi non ſolum tu incendere iudicem, ſed ipſe ardere uidearis. Neque fieri poteſt, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimeſcat aliquid, ut ad fletum miſericordiamq. deducatur, niſi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici, in ipſo oratore impreſſi eſſe atque inuſti uidebuntur. Quod ſi fictus aliquis dolor ſuſcipiendus eſſet; & ſi in eiuſmodi genere orationis nihil eſſet, niſi falſum, atque imitatione ſimulatum: maior ars aliqua forſitan eſſet requirenda. nunc ego, quid tibi, Craſſe, quid ceteris accidat, neſcio: de me autem, cauſſa nulla eſt, cur apud homines prudentiſſimos, atque amiciſſimos mentiar. non

mehercule unquã apud iudices aut dolorem, aut miſericordiã aut inuidiam, aut odiũ excitare dicendo uolui, quin ipſe in cõmouendis iudicibus, ijs ipſis ſenſibus, ad quos illos adducere uellẽ, permouerer. neque enim facile eſt perficere, ut iraſcatur cui tu uelis iudex, ſi tu ipſe id lente ferre uideare; neque ut oderit eum, quem tu uelis, niſi te ipſum flagrantem odio ante uiderit: neque ad miſericordiam adducetur, niſi ei tu ſigna doloris tui uerbis, ſententiis, uoce, uultu, collacrymatione denique oſtenderis. ut enim nulla materies tam facilis ad exardeſcendum eſt, quae, niſi admoto igni, ignem concipere poſſit: ſic nulla mens eſt tam ad comprehendendam uim oratoris parata, quae poſſit incendi, niſi inflammatus ipſe ad eam & ardens acceſſeris. Ac ne forte hoc magnum, ac mirabile eſſe uideatur, hominem toties iraſci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, praeſertim in rebus alienis; magna uis eſt earum ſententiarum, atque eorum locorum, quos agas, tractesq. dicendo, ut nihil opus ſit ſimulatione, & fallaciis. ipſa enim natura orationis eius, quae ſuſcipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipſum magis etiam, quam quemquam eorum, qui audiunt, permouet. Et ne hoc in cauſſis, in iudiciis, in amicorum periculis, in concurſu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non ſolum ingenii noſtri exiſtimatio; (nam id eſſet leuius: quamquam, cum profeſſus ſis te id poſſe facere,

facere, quod pauci, ne id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt maiora multo, fides, officium, diligentia; quibus rebus adducti, etiam cum alieniſſimos defendimus, tamen eos alienos, ſi ipſi uiri boni uolumus haberi, exiſtimare non poſſumus: ſed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum eſſe uideatur: quid poteſt eſſe tam fictum, quam uerſus, quam ſcena, quam fabulae? tamen in hoc genere ſaepe ipſe uidi, cum ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis uiderentur, ſpondalia illa dicentis:

» Segregare abs te auſus, aut ſine illo Salamina ingredi,
» Neque paternum aſpectum es ueritus? -

numquam illum aſpectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij uideretur. Vt idem inflexa ad miſerabilem ſonum uoce:

» - Quem aetate exacta, indigem
» Liberum, laceraſti, orbaſti, extinxti; neque fratris necis,
» Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelam eſt traditus.

flens ac lugens dicere uidebatur. quae ſi ille hiſtrio, quotidie cum ageret, tamen recte agere ſine dolore non poterat: quid Pacuuium putatis in ſcribendo leni animo ac remiſſo fuiſſe? fieri nullo modo potuit. ſaepe enim audiui, poetam bonum neminem, id quod a Democrito & Platone in ſcriptis relictum eſſe dicunt, ſine inflammatione animorum exiſtere poſſe, & ſine quodam afflatu qua

ſi furoris. Quare nolite exiſtimare, me ipſum, qui non heroum ueteres caſus, fictosq. luctus uellem imitari, atque adumbrare dicendo, neque actor eſſem alienae perſonae, ſed auctor meae; cum mihi M'. Aquillius in ciuitate retinendus eſſet, quae in illa cauſſa peroranda fecerim, ſine magno dolore feciſſe. quem enim ego conſulem fuiſſe, imperatorem ornatum a ſenatu, ouantem in Capitolium aſcendiſſe meminiſſem, hunc cum afflictũ, debilitatum, maerentem, in ſummum diſcrimen adductum uiderem, non prius ſum conatus miſericordiam alijs commouere, quam miſericordia ſum ipſe captus. ſenſi equidem tum magnopere moueri iudices, cum excitaui maeſtum ac ſordidatũ ſenem, & cum iſta feci, quae tu, Craſſe, laudas, non arte, de qua quid loquar neſcio, ſed motu magno animi ac dolore, ut diſcinderem tunicam, ut cicatrices oſtenderem; cum C. Marius maerorem orationis meae praeſens ac ſedens multum lacrymis ſuis adiuuaret; cumq. ego illum crebro appellans, collegam ei ſuum commendarem, atque ipſum aduocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam inuocarem. non fuit haec ſine meis lacrymis, non ſine dolore magno miſeratio, omniumq. deorum, & hominum, & ciuium, & ſociorum imploratio. quibus omnibus uerbis, quae a me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet meus, non modo non miſerabilis, ſed etiam irridenda fuiſſet oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo,

Sulpici,

283

Sulpici, bonus ego uidelicet atque eruditus magiſter, ut in dicendo iraſci, ut dolere, ut flere poſſitis. quãquam te quidem quid hoc doceam, qui in accuſando ſodali & quaeſtore meo tantum incendium non oratione ſolum, ſed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id reſtinguendum uix conarer accedere? habueras enim tum omnia in cauſſa ſuperiora: uim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribuniciam in Caepionis graui miſerabiliq. caſu, in iudicium uocabas: deinde principem & ſenatus, & ciuitatis M. Aemilium lapide percuſſum eſſe conſtabat: ui pulſum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut haec tu adoleſcens pro rep. queri ſumma cum dignitate exiſtimarere; ego, homo cenſorius, uix ſatis honeſte uiderer ſeditioſum ciuem, & in hominis conſularis calamitate crudelem poſſe defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum uirorum plenum forum; uix ut mihi tenuis quaedam uenia daretur excuſationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quaeſtor fuiſſet. Hic ego quid dicam me artem aliquã adhibuiſſe? quid fecerim, narrabo: ſi placuerit, uos meam defenſionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium ſeditionum genera, uitia, pericula collegi; eamq. orationem ex omni reip. noſtrae temporum uarietate repetiui; concluſique ita, ut dicerẽ, etſi omnes moleſtae ſemper ſeditiones fuiſſent,

ſent, iuſtas tamen fuiſſe nonnullas, & prope neceſſarias. Tum illa, quae modo Craſſus commemorabat, egi, neque reges ex hac ciuitate exigi, neque tribunos pl. creari, neque plebiſcitis toties conſularem poteſtatem minui, neque prouocationem, patronam illam ciuitatis, ac uindicem libertatis populi R. dari ſine nobilium diſſenſione potuiſſe: ac ſi illae ſeditiones ſaluti huic ciuitati fuiſſent, non continuo, ſi quis motus populi factus eſſet, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali eſſe ponendum: quod ſi unquam populo R. conceſſum eſſet, ut iure concitatus uideretur, id quod docebam ſaepe eſſe conceſſum; nullam illa cauſſam iuſtiorem fuiſſe. Tum omnem orationem traduxi & conuerti in increpandam Caepionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. ſic & eorum dolorem, qui lugebant ſuos, oratione refricabã: & animos equitum R. apud quos tum iudices cauſſa agebatur, ad Q. Caepionis odium, a quo erant ipſi propter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. Quod ubi ſenſi me in poſſeſſione iudicij ac defenſionis meae conſtitiſſe; quod & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum ſeditionis coniunctione defenderam; & iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu ac deſiderio proqinquorum, uel odio proprio in Caepionem ad cauſſam noſtram conuerteram: tunc admiſcere huic generi orationis uehementi atque atroci genus illud alterum, de

quo

quo ante diſputaui, lenitatis & manſuetudinis coepi; me pro meo ſodali, qui mihi in liberum loco more maiorum eſſe deberet, & pro mea omni fama, prope fortunisq. decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere poſſe, quam ſi is, qui ſaepe alieniſſimis a me, ſed meis tamen ciuibus ſaluti exiſtimarer fuiſſe, ſodali meo auxilium ferre non potuiſſem. Petebam a iudicibus, ut illud aetati meae, ut honoribus, ut rebus geſtis, ſi iuſto, ſi pio dolore me eſſe affectum uiderent, concederent; praeſertim ſi in aliis cauſſis intellexiſſent, omnia me ſemper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipſo deprecatum. Sic in illa omni defenſione, atque cauſſa, quod eſſe in arte poſitum uidebatur, ut de lege Appuleia dicerem, ut, quid eſſet minuere maieſtatem, explicarem, perquam breuiter perſtrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quae minime praeceptis artium ſunt perpolitae, omnis eſt a me illa cauſſa tractata; ut & acerrimus in Caepionis inuidia renouanda, et in meis moribus erga meos neceſſarios declarandis manſuetiſſimus uiderer. ita, magis affectis animis iudicum, quam doctis, tua, Sulpici, eſt a nobis tum accuſatio uicta.

Hic Sulpicius, Vere hercule, inquit, Antoni, iſta commemoras. nam ego nihil unquam uidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum

eſt elapſa

eſt elapſa illa cauſſa. Cum enim, quemadmodum dixiſti, tibi ego nõ iudiciũ, ſed incendiũ tradidiſſem; quod tuum principium, dij immortales, fuit? qui timor? quae dubitatio? quanta haeſitatio, tractusq. uerborum? ut illud initio, quod tibi unum ad ignoſcendum homines dabant, tenuiſti, te pro homine pernceſſario, quaeſtore tuo, dicere? quam tibi primum muniſti ad te audiendum uiam? Ecce autem, cum te nihil aliud profeciſſe arbitrarer, niſi ut homines tibi ciuem improbum defendenti ignoſcendum propter neceſſitudinem arbitrarentur, ſerpere occulte coepiſti, nihil dum alijs ſuſpicantibus, me uero iam pertimeſcente, ut illam non Norbani ſeditionem, ſed populi R. iracundiam, neque eam iniuſtam, ſed meritam, ac debitam fuiſſe defenderes. Deinde qui locus abs te praetermiſſus eſt in Caepionem? ut tu illa omnia odio, inuidia, miſericordia miſcuiſti? Neque haec ſolum in defenſione, ſed etiam in Scauro, ceterisq. meis teſtibus; quorum teſtimonia, non refellendo, ſed ad eundem impetum populi confugiendo, refutaſti. Quae cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla praecepta deſiderabam. iſtam enim ipſam demonſtrationem defenſionum tuarum, abs te ipſo commemoratam, doctrinam eſſe non mediocrem puto. Atqui, ſi ita placet, inquit Antonius, trademus etiam quae nos ſequi in dicendo, quaeq. maxime ſpectare ſolemus: docuit enim iam nos longa uita, uſusq.

385

uſusq. rerum maximarum, ut, quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primum conſiderare ſoleo, poſtulet ne cauſſa. nam neque paruis in rebus adhibendae ſunt hae dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere poſſimus; ne aut irriſione, aut odio digni putemur, ſi aut tragoedias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quae non poſſint commoueri. Nam quoniam haec fere maxime ſunt in iudicum animis, aut quicunque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, inuidia, miſericordia, ſpes, laetitia, timor, moleſtia; ſentimus amorem conciliari, ſi id uelle uideare, quod ſit utile ipſis, apud quos agas, defendere; ſi aut pro bonis uiris, aut certe pro iis, qui illis boni atque utiles ſint, laborare. namque haec res amorem magis conciliat, illa uirtutis defenſio caritatem: plusq. proficit, ſi proponitur ſpes utilitatis futurae, quam praeteriti beneficii commemoratio. Enitendum eſt, ut oſtendas in ea re, quam defendas, aut dignitatem ineſſe, aut utilitatem; eúque, cui concilies hunc amorem, ſignifices nihil ad utilitatem ſuam retuliſſe, ac nihil omnino feciſſe cauſſa ſua. inuidetur enim commodis hominum ipſorum; ſtudiis autem eorum ceteris commodandi fauetur. Videndumq. hoc loco eſt, ne, quos ob benefacta diligi uolemus, eorum lau-

dem

dem, atque gloriam, cui maxime inuideri ſolet, nimis efferre uideamur. Atque iiſdem his ex locis & odium in alios ſtruere diſcemus, & a nobis, ac noſtris demouere: eademq. haec genera tractanda ſunt in iracundia uel excitanda, uel ſedanda. Nam ſi, quod ipſis, qui audiunt, pernicioſum, aut inutile ſit, id factum augeas; odium creatur: ſin, quod aut in bonos uiros, aut in eos, quos quiſque minime debuerit, aut in remp. tum excitatur ſi non tam acerbum odium, tamen aut inuidiae, aut odij non diſſimilis offenſio. Item timor incutitur aut ex ipſorum periculis, aut ex communibus. interior eſt ille proprius; ſed hic quoque communis ad eandem ſimilitudinem eſt perducendus. Par atque una ratio eſt ſpei, laetitiae, moleſtiae. Sed haud ſciam an acerrimus longe ſit omnium motus inuidiae, nec minus uirium opus ſit in ea comprimenda, quam in excitanda. Inuident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum ſe relictos ſentiunt, illos autem dolent euolaſſe: ſed etiam ſuperioribus inuidetur ſaepe uehementer, et eo magis, ſi intolerantius ſe iactant, & aequabilitatem communis iuris, praeſtantia dignitatis, aut fortunae ſuae, tranſeunt. Quae ſi inflammanda ſunt; maxime dicendum eſt, non eſſe uirtute parta, deinde etiam uitijs, atque peccatis. tum ſi erunt honeſtiora, atque grauiora, tamen non eſſe tanti ulla merita, quanta inſolentia hominis, quantumq. faſtidium. Ad ſedandum

386

dum autem, magno illa labore magnis periculis eſſe parta, nec ad ſuum commodum, ſed ad aliorum eſſe collata, ſeſeque, ſi quam gloriam peperiſſe uideatur, tametſi ea non ſit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamq. abijcere, atque deponere. omninoq. perficiendum eſt, (quoniam plerique ſunt inuidi, maximeq. eſt hoc commune uitium, & peruagatum: inuidetur autem praeſtanti florentiq. fortunae) ut haec opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna cum laboribus & miſerijs permixta eſſe uideatur. Iam miſericordia mouetur, ſi is, qui audit, adduci poteſt, ut illa quae de altero deplorentur, ad ſuas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; ut intuens alium crebro, ad ſe ipſum reuertatur. Ita cum ſinguli caſus humanarum miſeriarum grauiter accipiuntur, ſi dicuntur dolenter; tum afflicta & proſtrata uirtus maxime luctuoſa eſt. & ut illa altera pars orationis, quae probitatis commendatione boni uiri debet ſpeciē tueri, lenis, ut ſaepe iam dixi, atque ſummiſſa; ſic haec, quae ſuſcipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac uehemens eſſe debet. Sed eſt quaedam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens eſſe uolumus, difficilis ad diſtinguendum ſimilitudo. nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs, qui audiunt, ad hanc uim acerrimā, qua eoſdem excitamus, influat oportet aliquid;

& ex

et ex hac ui nonnumquam animi aliquid influendum eſt illi lenitati : neque eſt ulla temperatior oratio, quam illa, in qua aſperitas contentionis oratoris ipſius humanitate conditur, remiſſio autem lenitatis quadam grauitate & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo uis atque contentio quaeritur, et hoc, quod ad uitam & mores accommodatur, & principia tarda ſunt, & exitus tamen ſpiſſi & producti eſſe debent. nam neque aſſiliendum ſtatim eſt ad illud genus orationis : (abeſt enim totum a cauſſa) & homines prius ipſum illud, quod proprium ſui iudicij eſt, audire deſiderant, nec, cum in eam rationem ingreſſus ſis, celeriter diſcedendum eſt. non enim, ſicut argumentum, ſimul atque poſitum eſt, arripitur, alterumq. & tertium poſcitur; ita miſericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, ſimul atque intuleris, poſſis commouere. argumentum enim ratio ipſa confirmat : quae ſimul atque emiſſa eſt, adhaereſcit. illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, ſed magis perturbationem requirit : quam conſequi niſi multa, & uaria, & copioſa oratione, & ſimili contentione actionis nemo poteſt. quare qui aut breuiter, aut ſummiſſe dicunt, docere iudicem poſſunt, commouere non poſſunt; in quo ſunt omnia. Iam illud perſpicuum eſt, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iiſdem ſuppeditari locis. Sed argumento reſiſtendum eſt,

aut

287

aut ijs, quae comprobandi eius cauſſa ſumuntur, reprehendendis; aut demonſtrando id, quod concludere illi uelint, non effici ex propoſitis, nec eſſe conſequens: aut, ſi ita non refellas, afferendum eſt in contrariam partem, quod ſit aut grauius, aut aeque graue. Illa autem, quae aut conciliationis cauſſa leuiter, aut permotionis uehementer aguntur, contrarijs commotionibus inferenda ſunt, ut odio beneuolentia, miſericordia inuidia tollatur. Suauis autem eſt, & uehementer ſaepe utilis iocus, & facetiae: quae, etiam ſi alia omnia tradi arte poſſunt, naturae ſunt propria certe, neque ullam artem deſiderant. in quibus tu longe alijs mea ſententia, Caeſar, excellis. quo magis mihi etiam teſtis eſſe potes, aut nullam eſſe artem ſalis; aut, ſi qua eſt, eam nos tu potiſſimum docebis. Ego uero, inquit Caeſar, omni de re facetius puto poſſe ab homine non inurbano, quam de ipſis facetijs, diſputari. itaque cum quoſdam Graecos inſcriptos libros eſſe ui diſſem de ridiculis; nonnullam in ſpem uenerã poſſe me aliquid ex iſtis diſcere; inueni autem ridicula et ſalſa multa Graecorum: nam & Siculi in eo genere, et Rhodij, & Byzantij, & praeter ceteros Attici excellunt: ſed qui eius rei rationem quandã conati ſunt artemq. tradere, ſic inſulſi extiterunt, ut nihil aliud eorum, niſi ipſa inſulſitas, rideatur. quare mihi nullo uidetur modo doctrina iſta res poſſe tradi. Etenim cum duo genera ſint

 face-

ſacetiarum, alterum aequabiliter in omni ſermone ſuſum, alterum peracutum, et breue: illa a ueteribus ſuperior cauillatio, haec altera dicacitas nominata eſt. leue nomen habet utraque res: quippe: leue enim eſt totum hoc, riſum mouere. uerum tamen, ut dicis Antoni, multum in cauſſis perſaepe lepore & facetijs profici uidi. Sed cum in illo genere perpetuae feſtiuitatis ars non deſideretur; natura enim fingit homines & creat imitatores & narratores facetos, & uultu adiuuante, & uoce, & ipſo genere ſermonis: tum uero in hoc altero dicacitatis quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum emiſſum haerere debeat, quá cogitari potuiſſe uideatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum a Philippo interrogatus quid latraret, Furem ſe uidere reſpondit? quid in omni oratione Craſſus uel apud centumuiros contra Scaeuolam, uel contra accuſatorem Brutum, cum pro Cn. Plancio diceret? nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Craſſo eſt omnium ſententia concedendum. non enim fere quiſquam reperietur, praeter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate ſermonis, & hoc, quod in celeritate, atque dicto eſt. nam haec perpetua contra Scaeuolam Curiana defenſio tota redundauit hilaritate quadam, et ioco, dicta illa breuia non habuit. parcebat enim aduerſarij dignitati: in quo ipſo ſeruabat ſuam: quod eſt hominibus facetis & dicacibus difficillimum,

habere

238

habere hominum rationem, & temporum, & ea, quae occurrant, cum ſalſiſſime dici poſſint, tenere. itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipſum non inſulſe interpretantur. dicere enim aiunt Ennium, flammam a ſapiente facilius ore in ardente opprimi, quam bona dicta teneat: haec ſcilicet bona dicta, quae ſalſa ſint: nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed ut in Scaeuolam continuit ea Craſſus; atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, cauſſam illam diſputationemq. luſit: ſic in Brutum, quem oderat, & quem dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnauit. quam multa de balneis, quas nuper ille uendiderat, quam multa de amiſſo patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille diceret ſe ſine cauſſa ſudare, Minime mirum, inquit: modo enim exiſti de balneis. innumerabilia huiuſcemodi fuerunt: ſed non minus illa iucunda perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitaſſet; & alteri de colonia Narbonenſi Craſſi orationem legendam dediſſet, alteri de lege Seruilia; & cum contraria inter ſeſe de rep. capita contuliſſet: noſter hic facetiſſime tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. ex libro primo: Forte euenit ut in Priuernati eſſemus. *Brute, teſtificatur pater ſe tibi Priuernatẽ fundum reliquiſſe. Deinde in libro ſecundo:* In Albano eramus ego & Marcus filius. *Sapiens uidelicet homo cumprimis noſtrae ciuitatis norat*

hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil eſſe ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finē ſcribendi fecit: (tot enim, ut audiui Scaeuolam dicere, ſunt ueri Bruti libri) In Tiburti forte aſſedimus ego & Marcus filius. *Vbi ſunt ij fundi, Brute, quos tibi pater publicis cōmentarijs conſignatos reliquit? quod niſi puberem te, inquit, iam haberet; quartum librum compoſuiſſet, & ſe etiam in balneis locutum cum filio ſcriptum reliquiſſet. Quis eſt igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetijs non minus refutatū eſſe Brutum, quam illis tragoedijs, quas egit idem, cum caſu in eadem cauſſa efferretur anus Iunia? pro dij immortales, quae fuit illa, quanta uis, quam inexſpectata, quam repentina? cum, coniectis oculis, geſtu omni imminenti, ſumma grauitate & celeritate uerborum, Brute quid ſedes? quid illam anum patri nunciare uis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriae, cui uirtuti ſtudere? patrimonione augendo? ad id non eſt nobilitatis. ſed fac eſſe: nihil ſupereſt: libidines totum diſſipauerunt. an iuri ciuili? eſt paternum: ſed dicet, te, cum aedes uenderes, ne in rutis quidem & caeſis ſolium tibi paternum recepiſſe. an rei militari? qui numquam caſtra uideris. an eloquentiae? quae nulla eſt in te: & quidquid eſt uocis,*

cis, ac linguae, omne in iſtum turpiſſimum calumniae quaeſtú contuliſti. Tu lucem aſpicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in ciuiú eſſe conſpectu? tu illam mortuam, tu imagines ipſas non perhorreſcis? quibus non modo imitandis, ſed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquiſti. Sed haec tragica, atque diuina: faceta autem & urbana innumerabilia ex una concione meminiſtis: nec enim concio maior unquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quam huius contra collegam in cenſura nuper, neque lepore & feſtiuitate condicior. Quare tibi, Antoni, utrunque aſſentior, & multum facetias in dicendo prodeſſe ſaepe, & eas arte nullo modo poſſe tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuiſſe tantum, & non huius rei quoque palmam, ut ceterarum, Craſſo detuliſſe. Tum Antonius, Ego uero ita feciſſem, inquit, niſi interdum in hoc Craſſo paullulum inuiderem. nam eſſe quamuis facetum, atque ſalſum, non nimis eſt per ſe ipſum inuidendum: ſed, cum omnium ſis uenuſtiſſimus, & urbaniſſimus, omnium grauiſſimum, & ſeueriſſimum & eſſe, & uideri, quod iſti contigit uni, id mihi uix ferendum uidebatur. Hic cum arriſiſſet ipſe Craſſus, Attamen, inquit Antonius, cum artem eſſe facetiarum, Iuli, negares, aperuiſti quiddam, quod praecipiendum uideretur. haberi enim dixiſti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauita-

te decerperet: quod quidem in primis a Craſſo obſeruari ſolet. Sed hoc praeceptum praetermittendum eſt facetiarum, quod his nihil opus ſit: nos autem, quo modo utamur, cum opus ſit, quaerimus; ut in aduerſarium, & maxime ſi eius ſtultitia poterit agitari; in teſtem ſtultum, cupidum, leuem, ſi facile homines audituri uidebuntur. Omnino probabiliora ſunt, quae laceſſiti dicimus, quam quae priores. nam & ingenij celeritas maior eſt, quae apparet in reſpondendo: & humanitatis eſt reſponſio: uidemur enim quieturi fuiſſe, niſi eſſemus laceſſiti: ut in iſta ipſa concione nihil fere dictum eſt ab hoc, quod quidem facetius dictum uideretur, quod non prouocatus reſponderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod eſſet ab eo abiectum, lepore magis eleuandum, quam contentione frangendum uideretur. Tum Sulpicius, Quid igitur, inquit, patiemur Caeſarem, qui quamquam Craſſo facetias concedit, tamen multo in eo ſtudio magis ipſe elaborat, non explicare totum nobis genus hoc iocandi quale ſit, & unde deducatur, praeſertim cum tantam uim, & utilitatem ſalis, & urbanitatis eſſe fateamur? Quid ſi, inquit Iulius, aſſentior Antonio, dicenti nullam eſſe artem ſalis? Hic cum Sulpicius reticuiſſet, Quaſi uero, inquit Craſſus, horum ipſorum, de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars ulla ſit: obſeruatio quaedam eſt, ut ipſe dixit, earum rerum, quae

in

in dicendo ualent : quae ſi eloquentes facere poſſent , quis eſſet non eloquens ? quis enim haec uel non facile , uel certe aliquo modo poſſet ediſcere ? Sed ego in his praeceptis hanc uim , & hanc utilitatem eſſe arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus , arte ducamur , ſed ut ea , quae natura, quae ſtudio , quae exercitatione conſequimur , aut recta eſſe confidamus , aut praua intelligamus , cum, quo referenda ſunt, didicerimus . quare, Caeſar, ego quoque a te hoc peto, ut , ſi tibi uidetur, diſputes de hoc toto iocandi genere quid ſentias : ne qua forte dicendi pars , quoniam ita uoluiſtis , in hoc tali coetu , atque in tam accurato ſermone praeterita eſſe uideatur . Ego uero , inquit ille , quoniam collectam a conuiua , Craſſe , exigis , non committam , ut , ſi defugerim , tibi cauſſam aliquam dem recuſandi: quamquam ſoleo ſaepe mirari eorum impudentiam , qui agunt in ſcena geſtum ſpectante Roſcio. quis enim ſeſe commouere poteſt, cuius ille uitia non uideat ? ſic ego nunc Craſſo audiente primum loquar de facetijs , & docebo ſus , ut aiunt , oratorem eum , quem cum Catulus nuper audiſſet , foenum alios aiebat eſſe oportere . Tum ille , Iocabatur , inquit, Catulus , praeſertim cum ita dicat ipſe , ut ambroſia alendus eſſe uideatur . uerum te, Caeſar, audiamus, ut ad Antonij reliqua redeamus . Et Antonius , Perpauca quidem mihi reſtant, inquit: ſed tamen defeſſus iam labore atque itinere diſputationis,

niſ, requieſcam in Caeſaris ſermone, quaſi in aliquo peropportuno diuerſorio. Atqui, inquit Iulius, non nimium liberale hoſpitium meum dices: nam te in uiam, ſimul ac perpaullulum guſtaris, extrudam, & eijciam. Ac ne diutius uos demorer; de omni iſto genere quid ſentiam, perbreuiter exponam. De riſu quinque ſunt quae quaerantur; unum, quid ſit; alterum, unde ſit; tertium, ſit ne oratoris uelle riſum mouere; quartum, quatenus; quinctum, quae ſint genera ridiculi. Atque illud primum, quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur, ubi ſit, quo modo exiſtat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quo modo ſimul latera, os, uenas, uultum, oculos occupet, uiderit Democritus: neque enim ad hunc ſermonem hoc pertinet; &, ſi pertineret, neſcire me tamen id non puderet, quod ne ipſi quidem illi ſcirent, qui pollicentur. Locus autem, & regio quaſi ridiculi (nam id proxime quaeritur) turpitudine & deformitate quadam continetur. haec enim ridentur uel ſola, uel maxime, quae notant & deſiſignant turpitudinem aliquam non turpiter. Eſt autem, ut ad illud tertium ueniam, eſt plane oratoris mouere riſum: uel quod ipſa hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata eſt: uel quod admirantur omnes acumen uno ſaepe in uerbo poſitum, maxime reſpondentis, nonnumquam etiam laceſſentis: uel quod frangit aduerſarium,

quod

quod impedit, quod eleuat, quod deterret, quod refutat: uel quod ipſum oratorem politum eſſe hominem ſignificat, quod eruditum, quod urbanum: maximeq. quod triſtitiam ac ſeueritatem mitigat, & relaxat, odioſasq. res ſaepe, quas argumentis dilui non facile eſt, ioco riſuq. diſſoluit. Quatenus autem ſint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter uidendú eſt: id quod in quarto loco quaerendi poſueramus. nam nec inſignis improbitas, & ſcelere iuncta, nec rurſus miſeria inſignis agitata ridetur. facinoroſos maiore quadam ui, quam ridiculi, uulnerari uolunt: miſeros illudi nolunt, niſi ſi ſe forte iactant. Parcendum eſt autem maxime caritati hominum; ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Haec igitur adhibenda eſt primum in iocando moderatio. itaque ea facillime luduntur, quae neque odio magno, nec miſericordia maxima digna ſunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum eſt in iſtis uitijs, quae ſunt in uita hominum neque carorum, neque calamitoſorum, neque eorum, qui ob facinus ad ſupplicium rapiendi uidentur: eaq. belle agitata ridentur. Eſt etiam deformitatis & corporis uitiorum ſatis bella materies ad iocandum. Sed quaerimus idem, quod in ceteris rebus maxime quaerendum eſt, quatenus. In quo non modo illud praecipitur, ne quid inſulſe: ſed etiam, ſi quid perridicule poſſis, uitandum eſt oratori utrunque, ne aut ſcurrilis iocus ſit, aut mimicus. quae cuiuſ-

modi

modi ſint, facilius iam intelligemus, cum ad ipſa ridiculorum genera uenerimus. Duo enim ſunt genera facetiarum: quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, ſi quando quid tamquam aliqua fabella narratur, ut olim tu, Craſſe, in Memmium, comediſſe eum lacertum Largij, cum eſſet cum eo Tarracinae de amicula rixatus: ſalſa, attamen a te ipſo ficta tota narratio. addidiſti clauſulam, tota Tarracina tum omnibus in parietibus inſcriptas fuiſſe litteras, tria L L L, duo M M: cum quaereres id quid eſſet, ſenem tibi quendam oppidanum dixiſſe, Lacerat lacertum Largij mordax Memmius. Perſpicitis, hoc genus quam ſit facetum, quam elegans, quam oratorium, ſiue habeas uere, quod narrare poſſis, quod tamen eſt mendaciunculis aſpergendum; ſiue fingas. Eſt autem haec huius generis uirtus, ut ita facta demonſtres, ut mores eius, de quo narres, ut ſermo, ut uultus omnes exprimantur; ut ijs, qui audiunt, tum geri illa fieriq. uideantur. In re eſt item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione ſumi ſolet, ut idem Craſſus: Per tuam nobilitatem, per ueſtram familiam. Quid aliud fuit, in quo concio rideret, niſi illa uultus & uocis imitatio? Per tuas ſtatuas uero, cum dixit, & extentò brachio paullulum etiam de geſtu addidit, uehementius riſimus. Ex hoc genere eſt illa Roſciana imitatio ſenis:

» Tibi ego, Antipho, has ſero:

inquit.

292

inquit. ſenium eſt, cum audio. Atque ita eſt totum hoc ipſo genere ridiculum, ut cautiſſime tractandum ſit. Mimorum eſt enim ethologorum, ſi nimia eſt imitatio, ſicut obſcenitas. orator ſurripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam uideat: praeſtet idem ingenuitatem, & ruborem ſuum, uerborum turpitudine, & rerum obſcenitate uitanda. Ergo haec duo genera ſunt eius ridiculi, quod in re poſitum eſt: quae ſunt propria perpetuarum facetiarum; in quibus deſcribuntur hominum mores; et ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua, quales ſunt, intelligantur, aut, imitatione breui iniecta, in aliquo inſigni ad irridendum uitio reperiantur. In dicto autem ridiculum eſt id, quod uerbi, aut ſententiae quodam acumine mouetur. ſed ut illo ſuperiore genere, uel narrationis, uel imitationis, uitanda eſt mimorum ethologorum ſimilitudo: ſic in hoc ſcurrilis oratori dicacitas magno pere fugienda eſt. Qui igitur diſtinguemus a Craſſo, a Catulo, a ceteris familiarem ueſtrum Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem uenit: ſunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. hoc opinor primum, ne, quotieſcunque potuerit dictum dici, neceſſe habeamus dicere. Puſillus teſtis proceſſit: Licet, inquit, rogare, Philippus? Tum quaeſitor properans, Modo breuiter. Hic ille: Non accuſabis, perpuſillum rogabo. Ridicule:

ſed

ſed ſedebat iudex L. Aurifex, breuior etiam, quã ipſe teſtis. omnis eſt riſus in iudicem conuerſus: uiſum eſt totũ ſcurrile iudicium. Ergo haec, quae cadere poſſunt in quos nolis, quamuis ſint bella, ſunt tamen ipſo genere ſcurrilia: ut iſte, qui ſe uult dicacem, & mehercule eſt, Appius, ſed nonnunquam in hoc uitium ſcurrile delabitur. Cenabo, inquit, apud te, huic luſco, familiari meo, C. Sextio: uni enim locum eſſe uideo. Eſt hoc ſcurrile: & quod ſine cauſſa laceſſiuit; et tamen id dixit, quod in omnes luſcos conueniret. ea quia meditata putantur eſſe, minus ridentur. Illud egregium Sextij, & ex tempore: Manus laua, inquit, & cena. Temporis igitur ratio, & ipſius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum diſtinguet oratorem a ſcurra: & quod nos cum cauſſa dicimus, non ut ridiculi uideamur, ſed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & ſine cauſſa. Quid enim eſt Vargula aſſecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco ſuo fratre complexus eſſet, Puer abige muſcas? riſum quaeſiuit: qui eſt mea ſententia uel tenuiſſimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia et grauitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus; ſed domina natura eſt. Nũc exponamus genera ipſa ſummatim, quae riſum maxime moueant. Haec igitur ſit prima partitio: quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in uerbo facetias; maxime autem homines delectari,

ctari, ſi quando riſus coniuncte re uerboq. moueatur. Sed hoc mementote, quoſcunque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iiſdem locis fere etiam graues ſententias poſſe duci. tantum intereſt, quod grauitas honeſtis in rebus ſeuere, iocus in turpiculis, & quaſi deformibus ponitur; uelut in iiſdem uerbis et laudare frugi ſeruum poſſumus, &, ſi eſt nequam, iocari. Ridiculum eſt illud Neronianum uetus in furace ſeruo, Solum eſſe, cui domi nihil ſit nec obſignatum, nec occluſum: quod idem in bono ſeruo dici ſolet, & hoc iiſdem etiam uerbis. Ex iiſdem autem locis omnia naſcuntur. Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex uulnere ob remp. accepto, & ob eam cauſſam uerecundanti in publicum prodire, mater dixit; Quin prodis mi Spuri, ut, quotieſcunque gradum facies, toties tibi tuarum uirtutum ueniat in mentem: praeclarum, & graue eſt. Quod Caluino Glaucia claudicanti: Vbi uetus illud? num claudicat? at hic clodicat. hoc ridiculum eſt: & utrunque ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, eſt ductum. Quid hoc Naeuio ignauius? ſeuere Scipio. At in male olentem, Video me a te circumueniri, ſubridicule Philippus. at utrunque genus continet uerbi ad litteram immutati ſimilitudo. Ex ambiguo dicta, uel argutiſſima putantur; ſed non ſemper in ioco, ſaepe etiam in grauitate uerſantur. Africano illi maiori, coronam ſibi in conuiuio ad caput

accommo-

accommodanti, cum ea ſaepius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, ſi non conuenit: caput enim magnum eſt. laudabile, & honeſtum. At ex eodem genere eſt. Caluus ſatis eſt: quod dicit, parum. Ne multa; nullum genus eſt ioci, quo non ex eodem ſeuera & grauia ſumantur. Atque hoc etiam animaduertendum, non eſſe omnia ridicula faceta. quid enim poteſt tam ridiculum, quam ſannio eſt? ſed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, denique copore ridetur ipſo. ſalſum hunc poſſum dicere, atque ita, non ut eiuſmodi oratorē eſſe uelim, ſed ut mimum. Quare primū genus hoc, quod riſum uel maxime mouet, non eſt noſtrum, moroſum, ſuperſtitioſum, ſuſpicioſum, glorioſum, ſtultum. naturae ridentur ipſae: quas perſonas agitare ſolemus, non ſuſtinere. Alterum genus eſt imitatione admodum ridiculum, ſed nobis tantum licet furtim, ſi quando, & curſim: aliter enim minime eſt liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum obſcenitas, non ſolum non foro digna, ſed uix conuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiae reliquae ſunt, quae aut in re, ut ante diuiſi, poſitae uidētur eſſe, aut in uerbo. nam quod, quibuſcunque uerbis dixeris, facetum tamē eſt, re continetur: quod mutatis uerbis ſalem amittit, in uerbis habet leporem omnem. Ambigua ſunt in primis acuta, eaq. in uerbo poſita, non in re: ſed non ſaepe magnum riſum mouent, magis ut belle

294
& litterate dicta laudantur: ut illud in Titium: qui cum ſtudioſe pila luderet; & idem ſigna ſacra noctu frangere putaretur; gregalesque, cur in campum non ueniſſet, requirerent; excuſauit Veſpa Terentius, quod eum brachium fregiſſe diceret. Vt illud Africani, quod eſt apud Lucilium:

» Quid Decius? Nuculam, an confixum uis facere? inquit.

Vt tuus amicus Craſſe Granius, Non eſſe ſextantis. Et ſi quaeritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit: ſed riſus mouent alia maiores. Ambiguum per ſe ipſum probatur id quidem, ut ante dixi, uel maxime; ingenioſi enim uidetur, uim uerbi in aliud, atque ceteri accipiant, poſſe ducere; ſed admirationem magis, quam riſum mouet: niſi ſi quando incidit in aliud genus ridiculi. quae genera percurram equidem; ſed ſcitis eſſe notiſſimum ridiculi genus, cum aliud exſpectamus, aliud dicitur. hic nobiſmet ipſis noſter error riſum mouet: quod, ſi admixtum eſt etiã ambiguum, fit ſalſius: ut apud Naeuium uidetur eſſe miſericors ille, qui iudicatum duci uidens, percunctatur ita:

» Quanti addictus? mille nummum.

Si addidiſſet tantummodo, Ducas licet; eſſet illud genus ridiculi praeter exſpectationem: ſed quia addidit;

» Nihil addo; ducas licet;

addito

addito ambiguo , altero genere ridiculi , fuit , ut mihi quidem uidetur , ſalſiſſimus . Hoc tum eſt uenuſtiſſimum , cum in altercatione arripitur ab aduerſario uerbú , & ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipſum aliquid, qui laceſſiuit , infligitur. Sed cum plura ſint ambigui genera, de quibus eſt doctrina quaedam ſubtilior ; attendere & aucupari uerba oportebit : in quo , ut ea , quae ſint frigidiora , uitemus , (etenim cauendum eſt , ne arceſſitum dictum putetur)permulta tamé acute dicemus . Alterum genus eſt , quod habet paruam uerbi immutationem, quod in littera poſitum Graeci uocát παρονομασίαν: ut Nobiliorem Mobiliorem Cato: aut ut idem, cum cuidam dixiſſet, Eamus deambulatú, & ille; Quid opus fuit de? immo uero, inquit, quid opus fuit te? aut eiuſdem reſponſio illa : Si tu & aduerſus , & auerſus impudicus es . Etiam interpretatio nominis habet acumen , cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur, ut ego nuper Númium diuiſoré, ut Neoptolemú ad Troiam, ſic illum in campo Martio nomen inueniſſe. Atq. haec omnia uerbo cótinentur. Saepe etiá uerſus facete interponitur, uel ut eſt, uel paullulum immutatus, aut aliqua pars uerſus, ut ſocius Scauro ſtomachanti; ex quo, ſunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam, Craſſe, dicant :

» St , tacete ; quid hoc clamoris eſt ? quibus nec pater , nec mater ſit ,
» Táta cóſidétia eſtis? auferte iſtá enim ſuperbiá.

Nam

295

Nam in Coelio ſane etiam ad cauſſam utile fuit tuum illud, Antoni; cum ille a ſe pecuniam profectam diceret teſtis, & haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo,

Sentin' ſenem eſſe tactum triginta minis?

In hoc genus conijciuntur prouerbia: ut illud Scipionis, cum Aſellus omnes prouincias ſtipendia merentem ſe peragraſſe gloriaretur, Agas aſellum. & cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis uerbis non poſſunt retinere eandem uenuſtatem, non in re, ſed in uerbis poſita ducantur. Eſt etiam in uerbo poſitum non inſulſum genus ex eo, cum ad uerbum, non ad ſententiam, rem accipere uideare. ex quo uno genere totus eſt Tutor, mimus uetus, oppido ridiculus. Sed abeo a mimis: tantum genus huius ridiculi inſigni aliqua & nota re notari uolo. Eſt autem ex hoc genere illud, quod tu, Craſſe, nuper ei, qui te rogaſſet, num tibi moleſtus eſſet futurus, ſi ad te bene ante lucem ueniſſet: Tu uero, inquiſti, moleſtus non eris: Iubebis igitur te, inquit, ſuſcitari? & tu: Certe negaras te moleſtum futurum, Ex eodem hoc uetus illud eſt, quod aiunt Maluginenſem illum M. Scipionem, cum ex centuria ſua renunciaret Acidinum conſulem; praecoq. dixiſſet, Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiumq. ciuem eſſe arbitror. Ridicule etiam illud L. Porcius Naſica cenſori Catoni, cum ille, Ex tui animi ſententia tu uxorem habes? Non her-

cule, inquit, ex animi tui ſententia. Haec aut frigida ſunt, aut tum ſalſa, cum aliud eſt exſpectatum. natura enim nos, ut ante dixi, noſter delectat error: ex quo cum quaſi decepti ſumus exſpectatione, ridemus. In uerbis etiam illa ſunt, quae aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi tranſlatione, aut ex inuerſione uerborum: Ex immutatione, ut olim Ruſca cum legem ferret annalem, diſſuaſor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinari, num, ſi contra te dixero, mihi male dicturus es, ut ceteris feciſti? Vt ſementem feceris, ita metes, inquit. Ex tranſlatione autem, ut cum Scipio ille maior, Corinthijs ſtatuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum eſſent imperatorum, turmales dixit diſplicere. Inuertuntur autem uerba, ut Craſſus apud M. Perpernam iudicem pro Aculeone cum diceret. aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Aelius Lamia, deformis, ut noſtis: qui cum interpellaret odioſe, Audiamus, inquit, pulchellum puerum, Craſſus. Cum eſſet arriſum, Non potui mihi, inquit Lamia, formam ipſe fingere, ingenium potui. Tum hic, Audiamus, inquit, diſertum: multo etiam arriſum eſt uehementius. Sunt etiam illa uenuſta, ut in grauibus ſententijs, ſic in facetijs. dixi enim dudum, materiam aliam eſſe ioci, aliam ſeueritatis, grauium autem & iocorum unam eſſe rationem. Ornant igitur in primis orationem uerba relata contrarie: quod idem genus

ſaepe

ſaepe eſt etiam facetum: ut Seruius ille Galba, cum iudices L. Scribonio tribuno pl. ferret familiares ſuos; & dixiſſet Libo, Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum diſtat, quod Glaucia Metello, Villam in Tiburte habes, cohortem in Palatio. Ac uerborum quidem genera, quae eſſent faceta, dixiſſe me puto: rerum plura ſunt, eaq. magis, ut dixi ante, ridentur, in quibus eſt narratio. res ſane difficilis. exprimenda enim ſunt, & ponenda ante oculos ea, quae uideantur & uerisſimilia, quod eſt proprium narrationis, & quae ſint, quod ridiculi proprium eſt, ſubturpia: cuius exemplum, ut breues ſimus, ſit ſane illud, quod ante poſui, Craſſi de Memmio. Et ad hoc genus adſcribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex hiſtoria: ut cum Sex. Titius ſe Caſſandram eſſe diceret, Multos, inquit Antonius, poſſum tuos Aiaces Oileos nominare. Eſt etiam ex ſimilitudine: quae aut collationem habet, aut tamquam imaginem: collationem, ut ille Gallus olim teſtis in Piſonem, cum innumerabilem Magio praefecto pecuniam dixiſſet datam, idq. Scaurus tenuitate Magij redargueret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conſeruaſſe dico, ſed, tamquam nudus nuces legeret, in uentrem abſtuliſſe. Vt illud M. Cicero ſenex, huius uiri optimi, noſtri familiaris, pater; noſtros homines

ſimiles eſſe Syrorum uenalium; ut quiſque optime Graece ſciret, ita eſſe nequiſſimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quae fere in deformitatem, aut in aliquod uitium corporis ducuntur cum ſimilitudine turpioris: ut meum illud in Helmium Manciam, Iam oſtendam cuiuſmodi ſis: cum ille, Oſtende, quaeſo; demonſtraui digito pictum Gallum in Mariano ſcuto Cimbrico ſub Nouis, diſtortum, eiecta lingua, buccis fluentibus: riſus eſt commotus: nihil tam Manciae ſimile uiſum eſt: ut cum Teſtio Penario mentum in dicendo intorquenti, tum ut diceret ſi quid uellet, ſi nucem fregiſſet. Etiam illa, quae minuendi aut augendi cauſſa ad incredibilem admirationem efferuntur, uelut tu, Craſſe, in concione, ita ſibi ipſum magnum uideri Memmium, ut in forum deſcendens caput ad fornicem Fabij demitteret. Ex quo genere etiam illud, quod Scipio apud Numantiam, cum ſtomacharetur cum C. Metello, dixiſſe dicitur; Si quintum pareret mater eius, aſinum fuiſſe parituram. Arguta etiam ſignificatio eſt, cum parua re, & ſaepe uerbo res obſcura et latens illuſtratur: ut cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut exiſtimabatur, auarus, & furax, ſed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quod ſe homo inimicus conſulem feciſſet, bello praeſertim magno, & graui; Nihil eſt, quod mihi gratias agas, inquit, ſi malui compilari, quam uenire. Vt Aſello Africanus

obijcienti

obijcienti luſtrum illud infelix; Noli, inquit, mirari: is enim, qui te ex aerarijs exemit, luſtrum condidit, & taurum immolauit. Tanta ſuſpicio eſt, ut religione ciuitatem obſtrinxiſſe uideatur Mummius, quod Aſellum ignominia leuarit. Vrbana etiam diſſimulatio eſt, cum alia dicuntur, ac ſentias; non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiae Craſſus; ſed cum toto genere orationis ſeuere ludas, cum aliter ſentias, ac loquare: ut noſter Scaeuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repenſum, roganti, ut ſe in Aſiam praefectum duceret, Quid tibi uis, inquit, inſane? tanta malorum eſt multitudo ciuium, ut tibi ego haec confirmem, ſi Romae manſeris, te paucis annis ad maximas pecunias eſſe uenturum. In hoc genere Fannius in annalibus ſuis Africanum hunc Aemilianum dicit fuiſſe; & eum Graeco uerbo appellat εἴρωνα: ſed uti ferunt, qui melius haec norunt, Socratem opinor in hac ironia diſſimulantiaq. longe lepore & humanitate omnibus praeſtitiſſe. genus eſt perelegans, & cum grauitate ſalſum, cumq. oratorijs dictionibus, tum urbanis ſermonibus accommodatum. Et hercule omnia haec, quae a me de facetijs diſputantur, non maiora forenſium actionum, quam omnium ſermonum condimenta ſunt. Nam quod apud Catonem eſt, qui multa retulit, ex quibus a me exempli cauſſa multa ponuntur, per mihi ſcitum uide-

tur, C. Publicium ſolitum dicere, P. Mummium cuiuis tempori hominem eſſe. Sic profecto res ſe habet, nullum ut ſit uitae tempus, in quo non deceat leporem humanitatemq. uerſari. Sed redeo ad cetera. Eſt huic finitimum diſſimulationi, cum honeſto uerbo uitioſa res appellatur: ut cum Africanus cenſor tribu mouebat eum cẽturionem, qui in Paulli pugna non affuerat: cum ille ſe cuſtodiae cauſſa diceret in caſtris remanſiſſe, quaereretq. cur ab eo notaretur: Non amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud eſt, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille uult: ut Salinatori Maximus, cum, Tarento amiſſo, arcem tamen Liuius retinuiſſet, multaq. ex ea proelia praeclara feciſſet; cum aliquot poſt annis Maximus id opidum recepiſſet; rogaretq. eum Salinator, ut meminiſſet opera ſua ſe Tarentum recepiſſe; Quid ni, inquit, meminerim? numquam ego recepiſſem, niſi tu perdidiſſes. Sunt etiam illa ſubabſurda, ſed eo ipſo nomine ſaepe ridicula, non ſolum mimis perappoſita, ſed etiam quodam modo nobis: Homo fatuus, poſtquam rem habere coepit, eſt mortuus. Quid eſt tibi iſta mulier? uxor? ſimilis mediusfidius. Quam diu ad aquas fuit, numquam eſt mortuus. Genus hoc leuius, &, ut dixi, mimicum: ſed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos ioci, ut uel non ſtultus quaſi ſtulte cum ſale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancia, cum audiſſet te cenſorem a

M. Du-

M. Duronio de ambitu poſtulatum, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde haec ridentur, & hercule omnia, quae a prudentibus quaſi per diſſimulationem non intelligendi ſubabſurde ſalſeq. dicuntur. Ex quo genere eſt etiam, non uideri intelligere quod intelligas, ut Pontidius: Qualem exiſtimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Vt ego, qui in delectu Metello, cum excuſationem oculorum a me non acciperet, & dixiſſet, Tu igitur nihil uides? Ego uero inquam a porta Eſquilina uideo uillá tuam. Vt illud Naſicae, qui cum ad poetam Ennium ueniſſet; eiq. ab oſtio quaerenti Ennium, ancilla dixiſſet domi non eſſe; Naſica ſenſit illam domini iuſſu dixiſſe, & illum intus eſſe. paucis poſt diebus cum ad Naſicam ueniſſet Ennius, & eum a ianua quaereret; exclamat Naſica, ſe domi non eſſe. tum Ennius, Quid? ego non cognoſco uocem, inquit, tuam? hic Naſica, Homo es impudens: ego, cum te quaererem, ancillae tuae credidi te domi non eſſe; tu mihi non credis ipſi? Eſt bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipſo genere, quod dixit: ut cum Q. Opimius conſularis, qui adoleſcentulus male audiſſet, feſtiuo homini Aegilio, qui uideretur mollior, nec eſſet, dixiſſet;

» *Quid tu, Aegilia mea, quando ad me uenis*
» *Cum tua colu, & lana? Non Pol, inquit, audeo:*

» Nam me ad famoſas uetuit mater accedere.

Salſa ſunt etiam, quae habent ſuſpicionem ridiculi abſconditam: quo in genere eſt illud Siculi; qui, cum familiaris quidam quereretur, quod diceret uxorem ſuam ſuſpendiſſe ſe de ficu, Amabo te, inquit, da mihi ex iſta arbore quos inſeram ſurculos. In eodem genere eſt, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epilogo miſericordiam ſe mouiſſe putaret, poſtquam aſſedit, rogauit hunc uideretur ne miſericordiá mouiſſe: ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto eſſe tam durum, cui non oratio tua miſeranda uiſa ſit. Me quidem hercule ualde illa mouent ſtomachoſa, & quaſi ſubmoroſa ridicula, non cum a moroſo dicuntur: tum enim non ſal, ſed natura ridetur. in quo, ut mihi uidetur, perſalſum illud eſt apud Naeuium:

» Quid ploras pater? mirum, ni cantem: condemnatus ſum.

Hunc generi quaſi contrarium eſt ridiculi genus patientis, ac lenti: ut cum Cato percuſſus eſſet ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, Caue; rogauit, numquid aliud ferret praeter arcam. Etiam ſtultitiae ſalſa reprehenſio: ut ille Siculus, cui praetor Scipio patronum cauſſae dabat hoſpitem ſuum, hominem nobilem, ſed admodum ſtultum: Quaeſo, inquit, praetor aduerſario meo da iſtum patronum; deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quae coniectura explanantur

nantur longe aliter atque ſunt, ſed acute, atque concinne: ut cum Scaurus accuſaret Rutilium ambitus, cum ipſe conſul eſſet factus, ille repulſam tuliſſet; & in eius tabulis oſtenderet litteras, A. F. P. R. idq. diceret eſſe, Actum fide P. Rutilij; Rutilius autem, Ante factum, poſt relatum; C. Canius, eques R. cum Rufo adeſſet, exclamat neutrum illis litteris declarari. Quid ergo, inquit Scaurus? Aemilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam diſcrepantia: Quid huic abeſt, niſi res, & uirtus? Bella etiam eſt familiaris reprehenſio quaſi errantis: ut cum obiurgauit Albutium Granius, quod, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum uideretur, & ualde abſoluto Scaeuola gauderet, neque intelligeret contra ſuas tabulas eſſe iudicatum. Huic ſimilis eſt etiam admonitio in conſilio dando familiaris: ut cum patrono malo, cum uocem in dicendo obtudiſſet, ſuadebat Granius, ut mulſum frigidum biberet ſimulac domum rediiſſet: Perdam, inquit uocem, ſi id fecero: melius eſt, inquit, quam reum. Bellum etiam eſt, cum, quid cuique ſit conſentaneum, dicitur: ut cum Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeij, locupletis hominis, bona ſine teſtamento poſſederat; ſederetq. aduocatus reo Beſtiae; cum funus quoddam duceretur, accuſator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, ſi potes eſſe poſſeſſor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur,

detur, quam quod eſt praeter exſpectationem: cuius innumerabilia ſunt exempla, uel Appij maioris illius, qui in ſenatu, cum ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab ijs, qui a pecore eius depaſci agros publicos dicerent, Non eſt, inquit, Lucilij pecus illud, erratis: (defendere Lucilium uidebatur) ego liberum puto eſſe: qua lubet paſcitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Gracchum perculit. cum ei M. Flaccus, multis probris obiectis, P. Mucium iudicem tuliſſet, Eiero, inquit, iniquus eſt. cum eſſet admurmuratum, Ah, inquit, P. C. non ego mihi illum iniquum eiero, uerum omnibus. Ab hoc uero Craſſo nihil facetius: cum laeſiſſet teſtis Silus Piſonem, quod ſe in eum audiſſe dixiſſet; Poteſt fieri, inquit, Si ſe, ut is, unde te audiſſe dicis, iratus dixerit: annuit Silus. poteſt etiam, ut tu non recte intellexeris: id quoque toto capite annuit, ut ſe Craſſo daret: poteſt etiam fieri, inquit, ut omnino, quod te audiſſe dicis, numquam audieris. hoc ita praeter exſpectationem accidit, ut teſtem omnium riſus obrueret. Huius generis eſt plenus Naeuius, & iocus eſt familiaris,

" – Sapiẽs ſi algebis, tremes. et alia permulta.

Saepe etiam facete concedas aduerſario id ipſum, quod tibi ille detrahit, ut C. Laelius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum eſſe ſuis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus.

dignus. Saepe etiam ſententioſe ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis et muneribus tulit, cum C. Centho prodiiſſet, & ſatis contumelioſe, quid fers Cinciole, quaeſiſſet: Vt emas, inquit, Cai, ſi uti uelis. Saepe etiam ſalſe, quae fieri non poſſunt, optantur: ut M. Lepidus, cum, ceteris in campo exercentibus, in herba ipſe recubuiſſet, Vellem hoc eſſet, inquit, laborare. Salſum eſt etiá, quaerentibus, et quaſi percontantibus, lente reſpondere quod nollent: ut cenſor Lepidus, cum M. Antiſtio Pyrgenſi equum ademiſſet; amiciq. cum uociferarentur, & quaererent, quid ille patri ſuo reſponderet, cur ademptum ſibi equum diceret, cum optimus colonus, parciſſimus, modeſtiſſimus, frugaliſſimus eſſet; Me iſtorum, inquit, nihil credere. Colliguntur a Graecis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed haec ipſa nimis mihi uideor multa in genera deſcripſiſſe. nam illa, quae uerbi ratione, et ui continentur, certa fere ac definita ſunt; quae plerunque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri ſolent: haec autem, quae ſunt in re, & in ipſa ſententia, partibus ſunt innumerabilia, generibus pauca. exſpectationibus enim decipiẽdis, et naturis aliorum irridendis, ipſorum ridicule indicãdis, et ſimilitudine turpioris, et diſſimulatione, et ſubabſurda dicendo, et ſtulta reprehendendo, riſus mouentur. itaque imbuendus eſt is, qui iocoſe uult dicere, quaſi natura quadam apta ad ge-

nera,

nera, & moribus; ut ad cuiuſque modi genus ridiculi uultus etiam accommodetur: qui quidem quo ſeuerior eſt, & triſtior, ut in te Craſſe, hoc illa; quae dicuntur, ſalſiora uideri ſolent. Sed iam tu, Antoni, qui in hoc diuerſorio ſermonis mei libenter acquieturum te eſſe dixiſti; tamquam in Pontinum diuerteris, neque amoenum, neque ſalubrem locum, cenſeo ut ſatis diu te putes requieſſe, & iter reliquum conficere pergas. Ego uero, atque hilare quidem a te acceptus, inquit: et cũ doctior per te, tum etiam audacior factus ſum ad iocandum. non enim uereor, ne quis me in iſto genere leuiorem iam putet; quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protuliſti. Sed habetis ea, quae uoluiſtis ex me audire: de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit: nam cetera faciliora ſunt, atque ex ijs, quae iam dicta ſunt, reliqua naſcuntur omnia. Ego enim cum ad cauſſam ſum aggreſſus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, perſecutus, cum et argumenta cauſſae, & eos locos, quibus animi iudicum conciliantur, & illos, quibus permouentur, uidi, atque cognoui; tum conſtituo, quid habeat quaeque cauſſa boni, quid mali. nulla enim fere res poteſt in dicendi diſceptationem, aut controuerſiam uocari, quae non habeat utrunque: ſed, quantum habeat, id refert. mea autem ratio in dicendo haec eſſe ſolet, ut, boni quod habeat,

id

id amplectar, exornem, exaggerem, ibi cõmorer, ibi habitem, ibi haeream; a malo autem uitioq. cauſſae ita recedam, non ut id me defugere appareat, ſed ut totum bono illo ornando & augendo diſſimulatum obruatur. et ſi cauſſa eſt in argumentis: firmiſſima quaeque maxime tueor, ſiue plura ſunt, ſiue aliquod unum. ſin autem in conciliatione, aut in permotione cauſſa eſt: ad eam me potiſſimum partem, quae maxime commouere animos hominum poteſt, confero. Summa denique huius generis haec eſt, ut, ſi in refellendo aduerſario firmior eſſe oratio, quam in confirmandis noſtris rebus, poteſt, omnia in illum conferam tela: ſin noſtra facilius probari, quam illa redargui poſſunt; abducere animos a contraria defenſione, & ad noſtram conor traducere. Duo denique illa, quae facillima uidentur, quoniam, quae difficiliora ſunt, non poſſum, mihi pro meo iure ſumo: unum, ut moleſto, aut difficili argumento, aut loco nonnumquam omnino nihil reſpondeam: quod forſitan aliquis iure irriſerit: quis enim eſt, qui id facere non poſſit? ſed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate diſputo; confiteorq. me, ſi quae premat res uehementius, ita cedere ſolere, ut non modo non abiecto, ſed ne reiecto quidem ſcuto fugere uidear; ſed adhibere quandam in dicendo ſpeciem, atque pompam, & pugnae ſimilem fugam; conſiſtere uero in meo praeſidio, ſic ut non fugiendi hoſtis, ſed capiendi loci

cauſſa

cauſſa ceſſiſſe uidear. Alterum eſt illud, quod ego oratori maxime cauendum, & prouidendum puto, quodq. me ſolicitare ſumme ſolet. non tam ut proſim cauſſis, elaborare ſoleo, quam ut ne quid obſim: non quin enitendum ſit in utroque: ſed tamen multo eſt turpius oratori, nocuiſſe uideri cauſſae, quam non profuiſſe. Sed quid hoc loco uos inter uos, Catule? an haec, ut ſunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit, ille: ſed Caeſar de iſto ipſo quiddam uelle dicere uidebatur. Me uero lubente, inquit Antonius, dixerit, ſiue refellendi cauſſa, ſiue quaerendi. Tum Iulius, Ego mehercule, inquit, Antoni, ſemper is fui, qui de te oratore ſic praedicarem; unum te in dicendo mihi uideri tectiſſimum; propriumq. hoc eſſe laudis tuae, nihil a te unquam eſſe dictum, quod obeſſet ei, pro quo diceres: idq. memoria teneo, cum mihi ſermo cum hoc ipſo Craſſo multis audientibus eſſet de te inſtitutus, Craſſusq. plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam, dixiſſe me, cum ceteris tuis laudibus hanc eſſe uel maximam, quod non ſolum, quod opus eſſet, diceres, ſed etiam, quod non opus eſſet, non diceres: tum illum mihi reſpondere memini; cetera in te ſumme eſſe laudanda, illud uero improbi eſſe hominis, & perfidioſi, dicere quod alienum eſſet, & nocere ei, pro quo quiſque diceret; quare non ſibi eum diſertum, qui id non faceret, uideri, ſed improbum, qui faceret. Nunc, ſi tibi uidetur, Antoni,

302

ni, demonſtres uelim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in cauſſa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius eſſe uideatur. Dicam equidem Caeſar, inquit, quid intelligam: ſed & tu, & uos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, ſed de exercitationis & conſuetudinis meae mediocritate. Craſſi quidem reſponſum excellentis cuiuſdam eſt ingenij ac ſingularis: cui quidem portenti ſimile eſſe uiſum eſt, poſſe aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obeſſetq. ei, quẽ defenderet. facit enim de ſe coniecturam: cuius tanta uis ingenij eſt, ut neminem niſi conſulto putet, quod contra ſe ipſum ſit, dicere. ſed ego non de praeſtanti quadam, & eximia, ſed prope de uulgari, & communi prudentia diſputo. ut apud Graecos fertur incredibili quadam magnitudine conſilij, atque ingenij Athenienſis ille fuiſſe Themiſtocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus acceſſiſſe dicitur, eiq. artem memoriae, quae tum primum proferebatur, pollicitus eſſe ſe traditurum. cum ille quaeſiſſet, quidnam illa ars efficere poſſet; dixiſſe illum doctorem, ut omnia meminiſſet: & ei Themiſtoclem reſpondiſſe, gratius ſibi illum eſſe facturum, ſi ſe obliuiſci quae uellet, quam ſi meminiſſe docuiſſet. Vides ne, quae uis in homine acerrimi ingenij, quam potens, & quanta mens fuerit? qui ita reſponderit, ut intelligere poſſemus, nihil ex illius animo,

quod

quod ſemel eſſet infuſum, unquam effluere potuiſſe: cum quidem ei fuerit optabilius obliuiſci poſſe potius, quod meminiſſe nollet, quam, quod ſemel audiſſet, uidiſſet ue, meminiſſe. Sed neque propter hoc Themiſtoclis reſponſum memoriae nobis opera danda non eſt: neque illa mea cautio, et timiditas in cauſſis propter praeſtantem prudentiam Craſſi negligenda eſt. uterque enim iſtorum non mihi attulit aliquam, ſed ſuam ſignificauit facultatem. etenim permulta ſunt in cauſſis, in omni parte orationis circumſpiciẽda, ne quid offendas, ne quo irruas. Saepe aliquis teſtis aut non laedit, aut minus laedit, niſi laceſſatur: orat reus, urgent aduocati, ut inuehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus: non moueor, non obtempero, non ſatisfacio, neque tamen ullam aſſequor laudem. homines enim imperiti facilius, quod ſtulte dixeris, reprehendere, quam, quod ſapienter tacueris, laudare poſſunt. Hic quantum ſit mali, ſi iratum, ſi non ſtultum, ſi non leuem teſtem laeſeris: habet enim et uoluntatem nocendi in iracundia, & uim in ingenio, & pondus in uita. nec, ſi hoc Craſſus non committit, ideo non multi, & ſaepe committũt. quo quidem mihi uideri turpius nihil ſolet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut reſponſo, aut rogato, ſermo ille ſequitur, Occidit ille? aduerſarium ne? immo uero, aiunt, ſe, & cum, quem defendit. Hoc Craſſus non putat niſi perfidia accidere poſſe: ego autem ſaepiſſime

uideo

303

uideo in cauſſis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod ſupra dixi, ſolere me cedere, & ut planius dicam, fugere ea, quae ualde cauſſam meam premerent? cum id non faciút alij, uerſanturq. in hoſtium caſtris, ac ſua praeſidia dimittunt, mediocriter ne cauſſis nocent? cum aut aduerſariorum adiumenta confirmant, aut ea, quae ſanare nequeunt, exulcerant? Quid, cum perſonarum, quas defendunt, rationem non habent? ſi, quae ſunt in his inuidioſa, non mitigant extenuando, ſed laudando, & efferendo inuidioſiora faciunt; quantum eſt in eo tandem mali? Quid, ſi in homines caros, iudicibusq. iucundos ſine ulla praemunitione orationis acerbius, & contumelioſius inuehare; non ne abs te iudices abalienes? Quid, ſi, quae uitia, aut incommoda ſunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in aduerſarijs exprobrando non intelligas te in iudices inuehi; mediocre peccatum eſt? Quid, ſi cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut laeſus efferare iracundia, cauſſam relinquas; nihil ne noceas? in quo ego, non quo libenter male audiam, ſed quia ego cauſſam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus exiſtimor: ut cum te ipſum, Sulpici, obiurgabam, quod miniſtratorem peteres, non aduerſarium. ex quo etiam illud aſſequor, ut, ſi quis mihi male dicat, petulans, aut plane inſanus eſſe uideatur. In ipſis autem argumentis ſi quid poſuerimus aut aperte falſum, aut

ei, quod dixeris, dicturus ue ſis, contrarium, aut genere ipſo remotum ab uſu iudiciorum, ac foro; nihil ne noceas? Quid multa? omnis cura mea ſolet in hoc uerſari ſemper, (dicam enim ſaepius) ſi poſſim, ut boni aliquid efficiam dicendo; ſin id minus, ut certe ne quid mali. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paullo ante laudabas, ad ordinem, collocationemq. rerum, ac locorum. Cuius ratio eſt duplex: altera, quam affert natura cauſſarum: altera, quae oratorum iudicio, & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus; deinde ut rem exponamus; poſt ut eam probemus noſtris praeſidijs confirmandis, contrarijs refutandis; deinde ut concludamus, atque ita peroremus; hoc dicendi genus natura ipſa praeſcribit. ut uero ſtatuamus, ea, quae probandi, docendi, perſuadendi cauſſa dicenda ſunt, quemadmodum componamus, id eſt uel maxime proprium oratoris prudentiae. multa enim occurrunt argumenta, multa, quae in dicendo profutura uideantur: ſed eorum partim ita leuia ſunt, ut contemnenda ſint; partim, etiam ſi quid habent adiumenti, ſunt nonnumquam eiuſmodi, ut inſit in ijs aliquid uitij; neque tanti ſit illud, quod prodeſſe uideatur, ut cum aliquo malo coniungatur. quae autem ſunt utilia, atque firma, ſi ea tamen, ut ſaepe fit, ualde multa ſunt, ea, quae ex ijs aut leuiſſima ſunt, aut alijs grauioribus conſimilia, ſecerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri.

ueri. Equidem, cum colligo argumenta cauſſarum, non tam ea numerare ſoleo, quam expendere. Et quoniam, quod ſaepe iam dixi, tribus rebus omnes ad noſtram ſententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo: una ex tribus his rebus res prae nobis eſt ferenda, ut nihil aliud niſi docere uelle uideamur: reliquae duae, ſicuti ſanguis in corporibus, ſic illae in perpetuis orationibus fuſae eſſe debebunt. nam & principia, & ceterae partes orationis, de quibus paullo poſt pauca dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, mouendas permanare poſſint. Sed his partibus orationis, quae etſi nihil docent argumentando, perſuadendo tamen et commouendo proficiunt plurimum, quamquam maxime proprius eſt locus et in exordiendo, & in perorando: digredi tamen ab eo, quod propoſueris, atque agas, permouendorum animorum cauſſa, ſaepe utile eſt. itaque uel, narratione expoſita, ſaepe datur ad commouendos animos digrediendi locus: uel, argumentis noſtris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroque loco, uel omnibus, ſi habet eam cauſſa dignitatem, atque copiam, recte id fieri poteſt: eaeq. cauſſae ſunt ad agendum, et ad ornandũ grauiſſimae, atque pleniſſimae, quae plurimos exitus dant ad eiuſmodi digreſſionem, ut ijs locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque

etiam in illo reprehendo eos, qui, quae minime firma ſunt, ea prima collocant. in quo illos quoque errare arbitror; qui ſi quando, id quod mihi numquam placuit, plures adhibent patronos, ut in quo que eorum minimum putant eſſe, ita eum primum nolunt dicere. res enim hoc poſtulat, ut eorũ exſpectationi, qui audiunt, quamcelerrime occurratur: cui ſi initio ſatisfactum non ſit, multo plus ſit in reliqua cauſſa laborandum. male enim ſe res habèt, quae non ſtatim, ut dici coepta eſt, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quiſque, ſic & in oratione firmiſſimum quidque ſit primũ: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quae excellant, ſeruentur etiam ad perorandum; ſi quae erunt mediocria, (nam uitioſis nuſquam eſſe oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem coniiciantur. Hiſce omnibus rebus conſideratis, tum denique id, quod primum eſt dicendum, poſtremo ſoleo cogitare, quo utar exordio. nam ſi quando id primum inuenire uolui, nullum mihi occurrit, niſi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare, atque commune. principia autem dicendi ſemper cum accurata, & acuta, & inſtructa ſententiis, apta uerbis, tum uero cauſſarum propria eſſe debent. prima eſt enim quaſi cognitio & commendatio orationis in principio, quae continuo eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet. In quo admirari ſoleo non equidem iſtos, qui nullam huic rei operam dederunt, ſed hominem in pri

305

mis diſertum, atque eruditum Philippum; qui ita ſolet ad dicendum ſurgere, ut, quod primum uerbum habiturus ſit, neſciat: & ait idem, cum brachium concaleſecerit, tum ſe ſolere pugnare: neque attendit, eos ipſos, unde hoc ſimile ducat, illas primas haſtas ita iactare leniter, ut & uenuſtati uel maxime ſeruiant, et reliquis uiribus ſuis conſulant. Neque eſt dubium, quin exordium dicendi uehemens, & pugnax non ſaepe eſſe debeat: ſed, ſi in ipſo illo gladiatorio uitae certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congreſſum multa fiunt, quae non ad uulnus, ſed ad ſpeciem ualere uideantur; quanto hoc magis in oratione exſpectandum eſt, in qua non uis potius, ſed delectatio poſtulatur? nihil eſt denique in natura rerũ omnium, quod ſe uniuerſum profundat, & quod totum repente euolet. ſic omnia, quae fiunt, quaeq. aguntur acerrime, lenioribus principiis natura ipſa praetexuit. Haec autem in dicendo non extrinſecus alicunde quaerenda, ſed ex ipſis uiſceribus cauſſae ſumenda ſunt. iccirco, tota cauſſa pertentata, atque perſpecta, locis omnibus inuentis, atque inſtructis, conſiderandum eſt quo principio ſit utendum. ſic enim facile reperietur. ſumentur enim ex iis rebus, quae erunt uberrimae, uel in argumentis, uel in iis partibus, ad quas dixi digredi ſaepe oportere. ita & momenti aliquid afferent, cum erunt paene ex intima defenſione deprompta; & apparebit ea non modo non eſſe com-

munia, nec in alias cauſſas poſſe transferri, ſed penitus ex ea cauſſa, quae tum agatur, defluxiſſe. Omne autem principium aut rei totius, quae agetur, ſignificationem habere debebit, aut aditum ad cauſſam, & munitionem, aut quoddam ornamentum, & dignitatem. Sed oportet, ut aedibus, ac templis ueſtibula, & aditus, ſic cauſſis principia proportione rerum praeponere. itaque in paruis atque in frequentibus cauſſis ab ipſa re eſt exordiri ſaepe commodius. Sed cum erit utendum principio, quod plerunque erit; aut ex reo, aut ex aduerſario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, ſententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res eſt) quae ſignificent uirum bonum, quae liberalem, quae calamitoſum, quae miſericordia dignum, quae ualeant contra falſam criminationem. Ex aduerſario, ijſdem ex locis fere contraria. Ex re, ſi crudelis, ſi infanda, ſi praeter opinionem, ſi immerito, ſi miſera, ſi ingrata, ſi indigna, ſi noua, ſi quae reſtitui ſanariq. non poſſit. Ex ijs autem, apud quos agetur, ut beneuolos, beneq. exiſtimantes efficiamus; quod agendo efficitur melius, quam rogando. eſt id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam; ſed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. nam & attentum, monent Graeci, ut principio faciamus iudicem, & docilem: quae ſunt utilia, ſed non principij magis propria, quam reliquarum partium; faciliora etiam in

princi-

306

principijs, quod et attenti tum maxime ſunt, cum omnia exſpectant, & dociles magis initijs eſſe poſſunt. illuſtriora enim ſunt, quae in principijs, quam quae in medijs cauſſis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum, ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum, ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in cauſſa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, ſed tantum impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita ſit principium conſequenti orationi, ut non tãquam citharoedi prooemium affictum aliquod, ſed cohaerens cum omni corpore membrum eſſe uideatur. nam nonnulli cum illud meditati ediderunt, ſic ad reliqua tranſeunt, ut audientiam ſibi fieri uelle uideantur. Atque eiuſmodi illa proluſio debet eſſe, non ut Samnitum, qui uibrant haſtas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur, ſed ut ipſis ſententijs, quibus proluſerunt, uel pugnare poſſint. Narrare uero rem quod breuiter iubent: ſi breuitas appellanda eſt, cum uerbum nullum redundet; breuis eſt L. Craſſi oratio: ſin tum eſt breuitas, cum tantum uerborum eſt, quantum neceſſe eſt; aliquando id opus eſt, ſed ſaepe obeſt uel maxime in narrando, non ſolum quod obſcuritatem affert, ſed etiam quod eam uirtutem, quae narrationis eſt maxima, ut iucunda, & ad perſuadendum accommodata ſit, tollit: uidelicet illa:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis :
quam longa eſt narratio? mores adoleſcentis ipſius, & ſeruilis percontatio, mors Chryſidis, uultus, & forma, & lamentatio ſororis: reliqua peruarie iucundeq. narrantur. quod ſi hanc breuitatem quaeſiſſet;

Effertur, imus, ad ſepulcrum uenimus;
In ignem poſita eſt: - in his fere decem uerſiculis totum conficere potuiſſet: quamquam hoc ipſum, Effertur, imus, conciſum eſt ita, ut non breuitati ſeruitum ſit, ſed magis uenuſtati. Quod ſi nihil fuiſſet, niſi, In ignem poſita eſt; tamen res tota cognoſci facile potuiſſet. ſed & feſtiuitatem habet narratio diſtincta perſonis, & interpuncta ſermonibus: & eſt probabilius quod geſtum eſſe dicas, cum, quemadmodum actum ſit, exponas: et multo apertius ad intelligendú eſt, ſi ſic conſiſtitur aliquando, ac non iſta breuitate percurritur. apertá enim narrationem tam eſſe oportet, quam cetera: ſed hoc magis in hac elaborandum eſt, quod et difficilius eſt, non eſſe obſcurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando; & maiore etiam periculo haec pars orationis obſcura eſt, quá ceterae: uel quia, ſi quo alio in loco eſt dictum quid obſcurius, tantum id perit, quod ita dictum eſt; narratio obſcura totam obcaecat orationem: uel quod alia poſſis, ſemel ſi obſcurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus eſt in cauſſa locus. Erit

autem

307

autem perſpicua narratio, ſi uerbis uſitatis, ſi ordine temporum conſeruato, ſi non interrupte narrabitur. Sed quando utendum ſit, aut non ſit narratione, id eſt conſilij. neque enim, ſi nota res eſt, nec ſi dubium ſit quid geſtum ſit, narrari oportet; nec ſi aduerſarius narrauit, niſi ſi refellemus. ac ſi quando erit narrandum, ne illa, quae ſuſpicionem & crimen efficient, contraq. nos erunt, acriter perſequamur, &, quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Craſſus, ſi quando fiat, perfidia, non ſtultitia, fieri putat, ut cauſſae noceamus, accidat. nam ad ſummam totius cauſſae pertinet, caute, an contra demonſtrata res ſit; quod omnis orationis reliquae fons eſt narratio. Sequitur ut cauſſa ponatur: in quo uidendum eſt, quid in controuerſiam ueniat. Tunc ſuggerenda ſunt firmamenta cauſſae coniuncte & infirmandis contrarijs, & tuis confirmandis. namque una in cauſſis ratio quaedam eſt eius orationis, quae ad probandam argumentationem ualet. ea autem & confirmationem, & reprehenſionem quaerit. ſed quia neque reprehendi, quae contra dicuntur, poſſunt, niſi tua confirmes; neque haec confirmari, niſi illa reprehendas: iccirco haec & natura, & utilitate, & tractatione coniuncta ſunt. Omnia autem concludenda plerunque rebus augendis, uel inflammando iudice, uel mitigando: omniaq. cum ſuperioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad

mentes

mentes iudicum quammaxime permouédas, et ad utilitatem noſtram uocandas, conferenda ſunt. Neque ſane iam cauſſa uidetur eſſe, cur ſecernamus ea praecepta, quae de ſuaſionibus tradenda ſunt, aut laudationibus: ſunt enim pleraque communia: ſed tamen ſuadere aliquid, aut diſſuadere, grauiſſimae mihi uidetur eſſe perſonae. nam & ſapientis eſt, conſilium explicare ſuum de maximis rebus; & honeſti, & diſerti, ut mente prouidere, auctoritate probare, oratione perſuadere poſſit. Atque haec in ſenatu minore apparatu agenda ſunt. ſapiens enim eſt conſilium; multisq. alijs dicendi relinquendus locus; uitanda etiam ingenij oſtentationis ſuſpicio. Concio capit omnem uim orationis, & grauitatem, uarietatemq. deſiderat. Ergo in ſuadendo nihil eſt optabilius, quam dignitas. nam qui utilitatem putat, non quid maxime uelit ſuaſor, ſed quid interdum magis ſequatur, uidet. nemo eſt enim, praeſertim in clara ciuitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: ſed uincit utilitas plerunque, cum ſubeſt ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem poſſe retineri. Controuerſia autem inter hominum ſententias aut in illo eſt, utrum ſit utilius: aut etiam, cum id conuenit, certatur utrum honeſtati potius, an utilitati conſulendum ſit. quae quia pugnare ſaepe inter ſe uidentur; qui utilitatem defendet, enumerabit commoda pacis, opum, potentiae, pecuniae, uectigalium,

praeſidij,

praeſidij, militum, utilitates ceterarum rerum; quarum fructum utilitate metimur, itemq. incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet; maiorum exempla, quae erunt uel cum periculo glorioſa, colliget; poſteritatis immortalem memoriam augebit; utilitatem ex laude naſci defendet; ſemperq. eam cum dignitate eſſe coniunctam. Sed quid fieri poſſit, aut non poſſit, quidq. etiam ſit neceſſe, aut non ſit, in utraque re maxime eſt quaerendum. inciditur enim omnis iam deliberatio, ſi intelligitur non poſſe fieri, aut ſi neceſſitas affertur: & qui id docuit non uidentibus alijs, is plurimum uidit. Ad conſilium autem de rep. dandum caput eſt, noſſe remp. ad dicendum uero probabiliter, noſſe mores ciuitatis: qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis eſt ſaepe mutandum. & quamquam una fere uis eſt eloquentiae, tamen, quia ſumma dignitas eſt populi, grauiſſima cauſſa reip. maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam & illuſtrius eſſe adhibendum uidetur: maximaq. pars orationis admonenda eſt ad animorum motus nonnumquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in ſpem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos; ſaepe etiam a temeritate, iracundia, ſpe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut, quia maxima quaſi oratori ſcena uideatur concio, natura ipſa ad orna-

tius dicendi genus excitetur . habet enim multitudo uim quandam talem , ut , quemadmodum tibicen ſine tibijs canere , ſic orator ſine multitudine audiente eloquens eſſe non poſſit . Et cum ſint populares multi uarijq. lapſus ; uitanda eſt acclamatio aduerſa populi, quae aut orationis peccato aliquo excitatur , ſi aſpere , ſi arroganter , ſi turpiter , ſi ſordide, ſi quoquo animi uitio dictum eſſe aliquid uideatur , aut hominum offenſione uel inuidia,quae aut iuſta eſt, aut ex criminatione,atque fama ; aut res ſi diſplicet ; aut ſi eſt in aliquo motu ſuae cupiditatis,aut metus multitudo:hisq. quattuor cauſſis totidem medicinae opponuntur ; tum obiurgatio, ſi eſt auctoritas ; tum admonitio, quaſi lenior obiurgatio ; tum promiſſio , ſi audierint , probaturos ; tum deprecatio , quod eſt infirmum , ſed nonnumquam utile . Nullo autem loco plus facetiae proſunt , & celeritas , & breue aliquod dictum nec ſine dignitate , & cum lepore. nihil enim tam facile, quam multitudo, a triſtitia, & ſaepe acerbitate , commode , ac breuiter , & acute , & hilare dicto deducitur . Expoſui fere , ut potui, uobis, in utroque genere cauſſarum quae ſequi ſolerem , quae fugere, quae ſpectare , qua omnino in cauſſis ratione uerſari . Nec illud tertium laudationum genus eſt difficile; quod ego initio quaſi a praeceptis noſtris ſecreueram : ſed & quia multa ſint orationum genera, & grauiora , & maioris copiae , de quibus nemo fere praeci-

peret; & quod nos laudationibus non ita multum uti ſoleremus; totum hunc ſegregabam locum. ipſi enim Graeci legendi: qui magis aut delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quam utilitatis huius forenſis cauſſa, laudationes ſcriptitauerunt; quorum ſunt libri, quibus Themiſtocles, Ariſtides, Ageſilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, alijq. laudantur. noſtrae laudationes, quibus in foro utimur, aut teſtimonij breuitatem habent nudam, atque inornatam; aut ſcribuntur ad funebrem cōcionem; quae ad orationis laudem minime accommodata eſt. ſed tamen, quoniam eſt utendum aliquando, nonnumquam etiam ſcribendum, uelut Q. Tuberoni, Africanum auunculum laudanti, ſcripſit C. Laelius; uel ut noſmet ipſi ornandi cauſſa Graecorum more, ſi quos uelimus, laudare poſſimus: ſit a nobis quoque tractatus hic locus. Perſpicuum eſt igitur, alia eſſe in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiae, ceteraque, quae fortuna det aut extrinſecus, aut corpori, non habent in ſe ueram laudem, quae deberi uirtuti uni putatur: ſed tamen, quod ipſa uirtus in earum rerum uſu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus haec ſunt naturae & fortunae bona: in quibus eſt ſumma laus, non extuliſſe ſe in poteſtate, non fuiſſe inſolentem in pecunia, non ſe praetuliſſe alijs propter abundantiam fortunae; ut opes, & copiae non ſuperbiae uideantur, ac libidini

dini, ſed bonitati, ac moderationi facultatem, & materiam dediſſe. Virtus autem, quae eſt per ſe ipſa laudabilis, & ſine qua nihil laudari poteſt, tamen habet plures partes, quarum alia eſt alia ad laudationem aptior. Sunt enim aliae uirtutes, quae uidentur in moribus hominum, & quadam comitate, ac beneficentia poſitae: aliae, quae in ingenij aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. nam clementia, iuſtitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda eſt auditu in laudationibus: (omnes enim hae uirtutes non tam ipſis, qui eas in ſe habent, quam generi hominum fructuoſae putantur) ſapientia, & magnitudo animi, qua omnes res humanae tenues & pro nihilo putantur, & in excogitando uis quaedam ingenij, & ipſa eloquentia admirationis habet non minus, iucunditatis minus. ipſos enim magis uidetur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare, ac tueri: ſed tamen in laudando iungenda ſunt etiá haec genera uirtutum. ferunt enim aures hominum, cum illa, quae iucunda, & grata, tum etiam illa, quae mirabilia ſunt, in uirtute laudari. Et quoniam ſingularum uirtutum ſunt certa quaedam officia, ac munera, & ſua cuique uirtuti laus propria debetur: erit explicandum in laude iuſtitiae, quid cum fide, quid cum aequabilitate, quid cum eiuſmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. itemq. in ceteris res geſtae ad cuiuſque

uirtutis

uirtutis genus, & uim, & nomen accommodabuntur. Gratiſſima autem laus eorum factorum habetur, quae ſuſcepta uidentur a uiris fortibus ſine emolumento, ac praemio: quae uero etiam cum labore, & periculo ipſorum, haec habent uberrimam copiam ad laudandum; quod & dici ornatiſſime poſſunt, & audiri facillime. ea enim denique uirtus eſſe uidetur praeſtantis uiri, quae eſt fructuoſa alijs, ipſi autem laborioſa, aut periculoſa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis uideri ſolet, tuliſſe caſus ſapienter aduerſos, non fractum eſſe fortuna, retinuiſſe in rebus aſperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta uirtutis praemia, res geſtae iudicijs hominum comprobatae: in quibus, etiam felicitatem ipſam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis eſt. Sumendae autem res erunt aut magnitudine praeſtabiles, aut nouitate primae, aut genere ipſo ſingulares: neque enim paruae, neque uſitatae, neque uulgares admiratione, aut omnino laude dignae uideri ſolent. Eſt etiam cum ceteris praeſtantibus uiris comparatio in laudatione praeclara. De quo genere libitum eſt mihi paullo plura, quã oſtenderam, dicere, non tam propter uſum forenſem, qui eſt a me in omni hoc ſermone tractatus, quam ut hoc uideretis, ſi laudationes eſſent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori uirtutum omnium cognitionem; ſine qua laudatio effici

non poſſit, eſſe neceſſariam. iam, uituperandi praecepta contrarijs ex uitijs ſumenda eſſe, perſpicuum eſt. ſimul eſt illud ante oculos, nec bonum uirum proprie, & copioſe laudari ſine uirtutum, nec improbum notari, ac uituperari ſine uitiorum cognitione ſatis inſigniter, atque aſpere poſſe. Atque his locis & laudandi, & uituperandi ſaepe nobis eſt utendum in omni genere cauſſarum. Habetis, de inueniendis rebus, diſponendisq. quid ſentiam: adiungam etiam de memoria, ut labore Craſſum leuem, neque ei quidquam aliud, de quo diſſerat, relinquam, niſi ea, quibus haec exornentur. Perge uero, inquit Craſſus: libenter enim te, cognitum iam artificem, aliquandoq. euolutum illis integumentis diſſimulationis tuae, nudatumq. perſpicio: & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, eſtq. mihi gratum. Iam iſtuc, quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua poteſtate. ſi enim uere agere uolueris, omnia tibi relinquo: ſin diſſimulare, tu, quemadmodum his ſatisfacias, uideris. Sed ut ad rem redeam, non ſum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themiſtocles fuit, ut obliuionis artem, quam memoriae, malim: gratiamq. habeo Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriae protuliſſe. Dicunt enim, cum cenaret Cranone in Theſſalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, et nobilem; ceciniſſetq. id carmen, quod in eum ſcripſiſſet;

ſiſſet; in quo multa, ornandi cauſſa poetarum more, in Caſtorem ſcripta & Pollucem fuiſſent; nimis illum ſordide Simonidi dixiſſe; ſe dimidium eius ei, quod pactus eſſet pro illo carmine, daturum: reliquum a ſuis Tyndaridis, quos aeque laudaſſe, peteret, ſi ei uideretur. Paullo poſt eſſe ferunt nunciatum Simonidi, ut prodiret: iuuenes ſtare ad ianuam duos quoſdam, qui eum magnopere euocarent: ſurrexiſſe illum ipſum, prodiſſe, uidiſſe neminem: hoc interim ſpatio conclaue illud, ubi epularetur Scopas, concidiſſe: ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiſſe: quos cum humare uellent ſui, neque poſſent obtritos internoſcere ullo modo, Simonides dicitur ex eo, quod meminiſſet, quo eorum loco quiſque cubuiſſet, demonſtrator uniuſcuiuſque ſepeliendi fuiſſe. Hac tum re admonitus inueniſſe fertur, ordinem eſſe maxime, qui memoriae lumen afferret: itaque ijs, qui hanc partem ingenij exercerent, locos eſſe capiendos, & ea, quae memoria tenere uellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: ſic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conſeruaret, res autem ipſas rerum effigies notaret, atque, ut locis pro cera, ſimulacris pro litteris uteremur. Qui ſit autem oratori memoriae fructus, quanta utilitas, quanta uis, quid me attinet dicere? tenere, quae didiceris in accipienda cauſſa, quae ipſe cogitaris; omnes fixas eſſe in animo ſententias, omnem deſcri

ptum uerborum apparatum; ita audire uel eum, unde dicas, uel eum, cui reſpondendum ſit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, ſed in animo uideantur inſcribere. itaque ſoli qui memoria uigent, ſciunt quid, & quatenus, & quo modo dicturi ſint, quid reſponderint, quid ſuperſit: ijdemq. multa ex alijs cauſſis aliquando a ſe acta, multa ab alijs audita meminerunt. Quare confiteor equidem, huius boni naturam eſſe principem, ſicut earum rerum, de quibus ante locutus ſum, omnium: ſed haec ars tota dicendi, ſiue artis imago quaedam & ſimilitudo eſt, habet hanc uim, nó ut totum aliquid, cuius in ingenijs noſtris pars nulla ſit, pariat, & procreet; uerum ut ea, quae ſunt orta iam in nobis, & procreata, educet, atque confirmet. uerumtamen neque tam acri memoria fere quiſquam eſt, ut, non diſpoſitis notatisq. rebus, ordinem uerborum aut ſententiarum complectatur; neque uero tam hebeti, ut nihil hac conſuetudine & exercitatione adiuuetur. uidit enim hoc prudenter ſiue Simonides, ſiue alius quis inuenit, ea maxime animis effingi noſtris, quae eſſent a ſenſu tradita, atque impreſſa: acerrimum autem ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum uidendi: quare facillime animo teneri poſſe ea, quae perciperentur auribus, aut cogitatione, ſi etiam oculorum commendatione animis traderentur, ut res caecas, & ab aſpectus iudicio remotas conformatio quaedam, & imago, & figura

ita

ita notaret, ut ea, quae cogitando complecti uix poſſemus, intuendo quaſi teneremus. His autem formis, atque corporibus, ſicut omnibus, quae ſub aſpectum ueniunt, ſede opus eſt. etenim corpus intelligi ſine loco non poteſt. quare, ne in re nota, et peruulgata multus, & inſolens ſim, locis eſt utendum multis, illuſtribus, explicatis, modicis interuallis, imaginibus autem agentibus, acribus, inſignitis, quae occurrere, celeriterq. percutere animum poſſint: quam facultatem et exercitatio dabit, ex qua conſuetudo gignitur; & ſimilium uerborum conſeruata, & immutata caſibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, et unius uerbi imagine totius ſentẽtiae informatio, pictoris cuiuſdam ſummi ratione, & modo, formarum uarietate locos diſtinguentis. Sed uerborum memoria, quae minus eſt nobis neceſſaria, maiore imaginum uarietate diſtinguitur. multa enim ſunt uerba, quae quaſi articuli connectunt membra orationis, quae formari ſimilitudine nulla poſſunt. eorum fingendae nobis ſunt imagines, quibus ſemper utamur. Rerum memoria propria eſt oratoris. eam ſingulis perſonis bene poſitis notare poſſumus, ut ſententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque uerum eſt, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obſcurari etiam id, quod per ſe natura tenere potuiſſet. uidi enim ego ſummos homines, & diuina prope memoria, Athe-

nis Carneadem, in Aſia, quem uiuere hodie aiunt, Scepſium Metrodorum, quorum uterque, tamquam litteris in cera, ſic ſe aiebat imaginibus in iјs locis, quos haberet, quae meminiſſe uellet, perſcribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria eſt, ſi eſt ulla naturalis, ſed certe, ſi latet, euocanda eſt. Habetis ſermonem bene longum hominis utinam non impudentis, illud quidem certe, non nimis uerecundi: qui quidem, cum te, Catule, tum etiam L. Craſſo audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. nam iſtorum aetas minus me fortaſſe mouere debuit: ſed mihi ignoſcetis profecto, ſi modo, quae cauſſa me ad hanc inſolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos uero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre reſpondeo) non modo tibi ignoſcimus, ſed & diligimus, magnamq. tibi habemus gratiam: & cum humanitatem, et facilitatem agnoſcimus tuam; tum admiramur iſtam ſcientiam, & copiam. Equidem etiam hoc me aſſecutum puto, quod magno ſum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum aliјs ſemper admirari ſolebam, unde eſſet illa tanta tua in cauſſis diuinitas. nec enim te iſta attigiſſe arbitrabar, quae diligentiſſime cognoſſe, & undique collegiſſe, uſuq. doctum partim correxiſſe uideo, partim comprobaſſe. Neque eo minus eloquentiam tuam, et multo magis uirtutem, & diligentiam admiror: & ſimul gaudeo iudi-

cium

 313

cium animi mei comprobari; quod ſemper ſtatui, neminem ſapientiae laudem & eloquentiae ſine ſummo ſtudio, & labore, & doctrina conſequi poſſe. Sed tamen quidnam eſt id, quod dixiſti, fore ut tibi ignoſceremus, ſi cognoſſemus, quae te cauſſa in ſermonem impuliſſet? quae eſt enim alia cauſſa, niſi quod nobis, & horum adoleſcentium ſtudio, qui te attentiſſime audierunt, morem gerere uoluiſti? Tum ille, adimere, inquit, omnem recuſationem Craſſo uolui; quem ego paullo ſciebam uel pudentius, uel inuitius (nolo enim dicere de tam ſuaui homine, faſtidioſius) ad hoc genus ſermonis accedere. quid enim poterit dicere? conſularem ſe ſe eſſe hominem, & cenſorium? eadem noſtra cauſſa eſt. an aetatem afferet? triennio minor eſt. an ſe neſcire? quae ego ſero, quae curſim arripui, quae ſubſiciuis operis, ut aiunt, iſte a puero, ſummo ſtudio, ſummis doctoribns. nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam ſui deſpiciens fuit, quin ſperaret, aut melius, aut eodem modo ſe poſſe dicere: Craſſo dicente, nemo tam arrogans, qui ſimiliter ſe unquam dicturum eſſe conſideret. Quamobrem, ne fruſtra hi tales uiri uenerint, te aliquando Craſſe audiamus. Tum ille, Vt ita iſta eſſe concedam, inquit, Antoni, quae ſunt longe ſecus; quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici poſſit, reliquiſti? dicam enim uere, amiciſſimi homines, quod ſentio.

 ſaepe

ſaepe ego doctos homines, quid dico ſaepe? immo nonnúquam: ſaepe enim qui potui, qui puer in forum uenerim, neque inde unquam diutius, quam quaeſtor, abſuerim? ſed tamen audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum eſſem, doctiſſimos uiros, et in Aſia iſtum ipſum Scepſium Metrodorum, cum de his ipſis rebus diſputaret: neque uero mihi quiſquam copioſius unquam uiſus eſt, neque ſubtilius in hoc genere dicendi, quam iſte hodie, eſſe uerſatus. quod ſi eſſet aliter; & aliquid intelligerem ab Antonio praetermiſſum: non eſſem tam inurbanus, ac paene inhumanus, ut in eo grauarer, quod uos cupere ſentirem. Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Craſſe, Antonium ita partitum eſſe tecum, ut ipſe inſtrumentum oratoris exponeret, tibi eius diſtinctionem, atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum quis Antonio permiſit, inquit, ut & partes faceret, et utram uellet prior ipſe ſumeret? deinde, ſi ego recte intellexi, cum ualde libenter audirem, mihi coniuncte eſt uiſus de utraque re dicere. Ille uero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipſum inuenit. Verba igitur, inquit Craſſus, mihi reliquit Antonius, rem ipſe ſumpſit. Tum Caeſar, Si, quod difficilius eſt, id tibi reliquit; eſt nobis, inquit, cauſſa, cur te audire cupiamus: ſin, quod facilius; tibi cauſſa non eſt, cur recuſes. Et

Catulus,

Catulus, Quid quod dixiſti, inquit, Craſſe, ſi hic hodie apud te maneremus, te morem nobis eſſe geſturum; nihil ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Poſſem tibi, inquit, Craſſe concedere; ſed uide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc cenſorium eſt: id autem committere, uide quam ſit homini turpe cenſorio. Agite uero, ille inquit, ut uultis: ſed nunc quidem, quoniam id temporis eſt, ſurgendum cenſeo, & requieſcendum: poſt meri diem, ſi ita uobis eſt commodum, loquemur aliquid: niſi forte in craſtinum differre mauultis. Omnes ſe uel ſtatim, uel, ſi ipſe poſt meridiem mallet, quamprimum tamen audire uelle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS
DE ORATORE
LIBER TERTIVS.

INSTITVENTI *mihi, Quincte frater, eum ſermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem poſt Antonij diſputationem Craſſus habuiſſet, acerba ſane recordatio ueterem animi curam moleſtiamq. renouauit. nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa uirtus*

L. Craſſi morte extincta ſubita eſt, uix diebus decem poſt eum diem, qui hoc & ſuperiore libro continetur. ut enim Romam rediÿt extremo ſcenicorum ludorum die, uehementer commotus ea oratione, quae ferebatur habita eſſe in concione a Philippo; quem dixiſſe conſtabat, uidendum ſibi aliud eſſe conſilium, illo ſenatu ſe remp. gerere non poſſe: mane idibus Septembris & ille, & ſenatus frequens uocatu Druſi in curiam uenit. ibi cum Druſus multa de Philippo queſtus eſſet, retulit ad ſenatum de illo ipſo, quod conſul in eum ordinem tam grauiter in concione eſſet inuectus. hic, ut ſaepe inter homines ſapientiſſimos conſtare uidi; quamquam hoc Craſſo, cum aliquid accuratius dixiſſet, ſemper fere contigiſſet, ut numquam dixiſſe melius putaretur: tamen omnium conſenſu ſic eſſe tum iudicatum, ceteros a Craſſo ſemper omnes, illo autem die etiam ipſum a ſeſe ſuperatum. deplorauit enim caſum, atque orbitatem ſenatus; cuius ordinis a conſule, qui quaſi parens bonus, aut tutor fidelis eſſe deberet, tamquam ab aliquo neſario praedone diriperetur patrimonium dignitatis: neque uero eſſe mirandum, ſi, cum ſuis conſilÿs remp. profligaſſet, conſilium ſenatus reip. repudiaret. Hic cum homini & uehementi, & diſerto, & in primis forti ad reſiſtendum Philippo quaſi quaſdam uerborum faces admouiſſet; non tulit ille, & grauiter exarſit, pignoribusq.

ablatis

 315

ablatis Craſſum inſtitit coercere. quo quidem ipſo in loco multa a Craſſo diuinitus dicta efferebantur; cum ſibi illum conſulem eſſe negaret, cui ſenator ipſe non eſſet. An tu, cum omnem auctoritatem uniuerſi ordinis pro pignore putaris, eamq. in conſpectu populi R. concideris, me his pignoribus exiſtimas poſſe terreri? non tibi illa ſunt caedenda, ſi Craſſum uis coercere: haec tibi eſt excidenda lingua; qua uel euulſa, ſpiritu ipſo libidinem tuam libertas mea refutabit. Permulta tum uehementiſſima contentione animi, ingenij, uirium ab eo dicta eſſe conſtabat; ſententiamq. eam, quam ſenatus frequens ſecutus eſt, ornatiſſimis & grauiſſimis uerbis, ut populo R. ſatisfieret, numquam ſenatus neque conſilium reip. nec fidem defuiſſe, ab eo dictam; & eundem, id quod in auctoritatibus praeſcriptis extat, ſcribendo affuiſſe. Illa tamquam cygnea fuit diuini hominis uox, & oratio; quam quaſi exſpectantes, poſt eius interitum ueniebamus in curiam, ut ueſtigium illud ipſum, in quo ipſe poſtremum inſtitiſſet, contueremur. namque tum latus ei dicenti condoluiſſe, ſudoremq. multum conſecutum eſſe audiebamus: ex quo cum cohorruiſſet, cum febri domum redijt, dieq. ſeptimo eſt lateris dolore conſumptus. O fallacem hominum ſpem, fragilemq. fortunam, & inanes noſtras contentiones; quae in medio ſpatio ſaepe franguntur, & corruunt, & ante in ipſo curſu obruun-

obruuntur, quam portum conſpicere potuerunt. nam, quam diu Craſſi fuit ambitionis labore uita diſtricta, tam diu priuatis magis officijs, & ingenij laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum omnium conceſſu ad ſummam auctoritatem dabat, is eius omnem ſpem, atque omnia uitae conſilia morte peruertit. fuit hoc luctuoſum ſuis, acerbum patriae graue bonis omnibus: ſed ij tamen remp. caſus ſecuti ſunt, ut mihi non erepta L. Craſſo a dijs immortalibus uita, ſed donata mors eſſe uideatur. non uidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia ſenatum, non ſceleris nefarij principes ciuitatis reos, non luctum filiae, non exſilium generi, non acerbiſſimam C. Marij fugam, non illam poſt reditum eius caedem omnium crudeliſſimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipſe floren tiſſima multum omnibus gloria praeſtitiſſet. Sed quoniam attigi cogitatione uim, uarietatemq. fortunae; non uagabitur oratio mea longius, atque eis ipſis definietur uiris, qui hoc ſermone, quem referre coepimus continentur. Quis enim non iure beatam L. Craſſi mortem illam, quae eſt a multis ſaepe defleta, dixerit, cum horum ipſorum ſit, qui tum cum illo poſtremum fere collocuti ſunt, euentum recordatus? tenemus enim memoria, Q. Catulum, uirum omni

omni laude praeſtantem, cum ſibi non incolumem fortunam, ſed exſilium, & fugam deprecaretur, eſſe coactum ut uita ſe ipſe priuaret. iam, M. Antonij in eis ipſis Roſtris, in quibus ille remp. conſtantiſſime conſul defenderat, quaeq. cenſor imperatorijs manubijs ornarat, poſitum caput illud fuit, a quo erant multorum ciuium capita ſeruata. neque uero longe ab eo C. Iulij caput, hoſpitis Etruſci ſcelere proditum, cum L. Iulij fratris capite iacuit. ut ille, qui haec non uidit, & uixiſſe cum rep. pariter, & cum illa ſimul extinctus eſſe uideatur. neque enim propinquum ſuum, maximi animi uirum, P. Craſſum ſuapte interfectum manu, neque collegae ſui, pontificis maximi, ſanguine ſimulacrum Veſtae reſperſum eſſe uidit: cui, maerori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimiciſſimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuiſſet. non uidit eorum ipſorum, qui tum adoleſcentes Craſſo ſe dicarant, horribiles miſerosq. caſus. ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore menſibus eiectus eſt e ciuitate. Sulpicius autem, qui in eadem inuidiae flamma fuiſſet, quibuſcum priuatus coniunctiſſime uixerat, hos in tribunatu ſpoliare inſtituit omni dignitate: cui quidem ad ſummam gloriam eloquentiae floreſcéti, ferro erepta uita eſt, & poena temeritati non

ſine

ſine magno reip. malo conſtituta. Ego uero te, Craſſe, cum uitae flore, tum mortis opportunitate, diuino conſilio & ortum, & extinctum eſſe arbitror. nam tibi aut pro uirtute animi, conſtantiaq. tua ciuilis ferri ſubeunda fuit crudelitas: aut, ſi qua te fortuna ab atrocitate mortis uindicaſſet, eadem eſſe te funerum patriae ſpectatorem coegiſſet: neque ſolum tibi improborum dominatus, ſed etiam, propter admixtam ciuium caedem, bonorum uictoria maerori fuiſſet. Mihi quidem, Quincte frater, & eorum caſus, de quibus ante dixi, & ea, quae noſmet ipſi ob amorem in remp. incredibilem et ſingularem pertulimus, ac ſenſimus, cogitanti, ſententia ſaepe tua uera ac ſapiens uideri ſolet; qui propter tot, tantos, táq. praecipites caſus clariſſimorum hominum, atque optimorum uirorum, me ſemper ab omni contentione, ac dimicatione reuocaſti. ſed quoniam haec iam neque in integro nobis eſſe poſſunt; & ſummi labores noſtri magna compenſati gloria mitigantur: pergamus ad ea ſolatia, quae non modo, ſedatis moleſtijs, iucunda, ſed etiam, haerentibus, ſalutaria nobis eſſe poſſunt; ſermonemq. L. Craſſi reliquum, ac paene poſtremum memoriae prodamus; atque ei, etſi nequaquam parem illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio meritam gratiam debitamq. referamus. neque enim quiſquam noſtrum, cum libros Platonis mirabiliter ſcriptos legit, in quibus fere Socrates exprimitur, non, quam-

*quamquam illa ſcripta ſunt diuinitus, tamen ma
ius quiddam de illo, de quo ſcripta ſunt, ſuſpica-
tur. quod item nos poſtulamus, non a te quidem,
qui nobis ſumma omnia tribuis, ſed a ceteris, qui
haec in manus ſument, ut maius quiddam de L.
Craſſo, quam quantum a nobis exprimetur, ſuſpi
centur. nos enim, qui ipſi ſermoni non interfuiſſe
mus, et quibus C. Cotta tantummodo locos ac ſen
tentias huius diſputationis tradidiſſet, quo in ge-
nere orationis utrunque oratoré cognoueramus,
id ipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare co-
nati. quod ſi quis erit, qui, ductus opinione uul-
gi, aut Antonium ieiuniorem, aut Craſſum fuiſſe
pleniorem putet, quam quo modo a nobis uterque
inductus eſt; is erit ex ijs, qui aut illos non audie
rit, aut iudicare non poſſit. nam fuit uterque, ut
expoſui antea, cum ſtudio, atque ingenio, & do-
ctrina praeſtans omnibus, tum in ſuo genere per-
fectus: ut neque in Antonio deeſſet hic ornatus
orationis, neque in Craſſo redundaret. Vt igi-
tur ante meridiem diſceſſerunt, paullulumq. re-
quierunt; in primis hoc a ſe Cotta animaduerſum
eſſe dicebat, omne illud tempus meridianum Craſ
ſum in acerrima atque attétiſſima cogitatione po
ſuiſſe, ſeſeque, qui uultum eius, cum ei dicendum
eſſet, obtutumq. oculorum in cogitando prope noſ
ſet, atque in maximis cauſſis ſaepe uidiſſet, cum
dedita opera, quieſcentibus alijs, in eam exedram
ueniſſet, in qua Craſſus lectulo poſito recubuiſſet,
cumq.*

cumq. eum in cogitatione defixum eſſe ſenſiſſet, ſta tim receſſiſſe, atque in eo ſilentio duas horas fere eſſe conſumptas: deinde cũ omnes, inclinato iá in pomeridianum tempus die, ueniſſent ad Craſſum, Quid eſt Craſſe, inquit Iulius, imus ne ſeſſum? etſi admonitũ uenimus te, non flagitatum. Tum Craſſus, An me tam impudentem eſſe exiſtimatis, ut uobis hoc praeſertim munus putem diutius poſ ſe debere? Quinam igitur, inquit ille, locus, an in media ſilua placet? eſt enim is maxime & opacus, & frigidus. Sane, inquit Craſſus: etenim eſt in eo loco ſedes huic noſtro non inoppor tuna ſermoni. Cum placuiſſet idem ceteris, in ſiluam uenitur, & ibi magna cum audiendi ex-ſpectatione conſiditur. Tum Craſſus, Cum au-ctoritas, atque amicitia ueſtra, tum Antonij fa-cilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea cauſ-ſa libertatem recuſandi: quamquam in partien-da diſputatione noſtra, cum ſibi de ijs, quae dici ab oratore oporteret, ſumeret, mihi autem re-linqueret ut explicarem quemadmodum illa orna ri oporteret, ea diuiſit, quae ſeiuncta eſſe non poſ-ſunt. nam cum omnis ex re, atque uerbis con-ſtet oratio; neque uerba ſedem habere poſſunt, ſi rem ſubtraxeris; neque res lumen, ſi uerba ſe-moueris. Ac mihi quidem ueteres illi, maius quiddam animo complexi, plus multo etiam uidiſ ſe uidentur, quam quantum noſtrorum ingenio-rum acies intueri poteſt: qui omnia haec, quae ſu pra

pra & ſubter, unum eſſe, & una ui, atque una conſenſione naturae conſtricta eſſe dixerunt. nullum eſt enim genus rerum, quod aut auulſum a ceteris per ſe ipſum conſtare, aut quo cetera ſi careant, uim ſuam, atque aeternitatem conſeruare poſſint. Sed haec maior eſſe ratio uidetur, quam ut hominum poſſit ſenſu aut cogitatione comprehendi. Eſt etiam illa Platonis uera, & tibi, Catule, certe non inaudita uox, Omnem doctrinam harum ingenuarum, & humanarum artium uno quodam ſocietatis uinculo contineri. ubi enim perſpecta uis eſt rationis eius, qua cauſſae rerum atque exitus cognoſcuntur, mirus quidam omnium quaſi conſenſus doctrinarum concentusq. reperitur. Sed ſi hoc quoque uidetur eſſe altius, quam ut id nos humi ſtrati ſuſpicere poſſimus; illud certe tamen, quod amplexi ſumus, quod profitemur, quod ſuſcepimus, noſſe, & tenere debemus. una eſt enim, quod & ego heſterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano ſermone ſignificauit Antonius, eloquentia, quaſcunque in oras diſputationis regiones ue delata eſt. nam ſiue de caeli natura loquitur, ſiue de terrae; ſiue de diuina ui, ſiue de humana; ſiue ex inferiore loco, ſiue ex aequo, ſiue ex ſuperiore; ſiue ut impellat homines; ſiue ut doceat; ſiue ut deterreat; ſiue ut concitet; ſiue ut reflectat; ſiue ut incendat, ſiue ut leniat; ſiue ad paucos, ſiue ad multos; ſiue inter alienos, ſiue cum ſuis, ſiue ſecum; riuis eſt diducta oratio,

Myro, Polycletus, Lyſippus; qui omnes inter ſe diſſimiles fuerunt, ſed ita tamen, ut neminem ſui uelis eſſe diſſimilem. Vna eſt ars ratioq. picturae, diſſimillimiq. tamen inter ſe Zeuſis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quiſquam eſt, cui quidquam in arte ſua deeſſe uideatur. Et ſi hoc in his quaſi mutis artibus eſt mirandum, & tamen uerum: quanto admirabilius in oratione, atque in lingua; quae cum in iiſdem ſententiis, uerbisq. uerſetur, ſummas habet diſſimilitudines, non ſic, ut alij uituperandi ſint, ſed ut ij, quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cum oratoribus, quam ſint inter ſeſe Ennius, Pacuuius, Attiusq. diſſimiles; quam apud Graecos Aeſchylus, Sophocles, Euripides; quamquam omnibus par paene laus in diſſimili ſcribendi genere tribuatur. Aſpicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quaerimus, quid interſit inter oratorum ſtudia, atque naturas. ſuauitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lyſias, acumen Hyperides, ſonitum Aeſchines, uim Demoſthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis cuiuſquam, niſi ſui, ſimilis? grauitatem Africanus, lenitatem Laelius, aſperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? & ſuo tamen quiſque in genere princeps.

Sed quid ego uetera conquiram, cum mihi liceat uti praeſentibus exemplis, atque uiuis? Quid iucundius auribus noſtris unquam accidit huius oratione Catuli? quae eſt pura ſic, ut Latine loqui paene ſolus uideatur; ſic autem grauis, ut in ſingulari dignitate omnis tamen adſit humanitas, ac lepos. quid multa? iſtum audiens equidem ſic iudicare ſoleo, quidquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, uitioſius, & deterius futurum. Quid noſter hic Caeſar, nonne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit prope ſingulare? quis unquam res praeter hunc tragicas paene comice, triſtes remiſſe, ſeueras hilare, forenſes ſcenica prope uenuſtate tractauit, atque ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur? Ecce praeſentes duo, prope aequales, Sulpicius, & Cotta. quid tam inter ſe diſſimile? quid tam in ſuo genere praeſtans? limatus alter, & ſubtilis, rem explicans proprijs aptisq. uerbis, haeret in cauſſa ſemper; et, quid iudici probandum ſit, cum acutiſſime uidit, omiſſis ceteris argumentis in eo mentem orationemq. defigit. Sulpicius autem fortiſſimo quodam animi impetu, pleniſſima & maxima uoce, ſumma contentione corporis, & dignitate motus, uerborum quoque ea grauitate, & copia eſt, ut unus ad dicendum inſtructiſſimus a natura eſſe uideatur. Ad noſmet ipſos iam reuertor: (quoniam

niam ſic fuimus ſemper comparati, ut hominum ſermonibus quaſi in aliquod contentionis iudicium uocaremur) quid tam diſſimile, quam ego in dicendo, & Antonius? cum ille is ſit orator, ut nihil eo poſſit eſſe praeſtantius; ego autem, quamquam memet mei paenitet, cum hoc maxime tamen in comparatione coniungar. Videtisne, genus hoc quod ſit Antonij? forte, uehemens, commotum in agendo, praemunitum, & ex omni parte cauſſae ſeptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeſte cedens, acriter inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma orationis uarietate, nulla noſtrarum aurium ſatietate. Nos autem, quicunque in dicendo ſumus, (quoniam eſſe aliquo in numero nobis uidemur) certe tamen ab huius multum genere diſtamus: quod quale ſit, non eſt meum dicere: propterea quod minime ſibi quiſque notus eſt, & difficillime de ſe quiſque ſentit: ſed tamen diſſimilitudo intelligi poteſt & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod, quibus ueſtigijs primum inſtiti, in ijs fere ſoleo perorare; & quod aliquanto me maior in uerbis, & in ſententijs eligendis, quam eum, labor & cura torquet, uerentem, ne, ſi paullo obſoletior fuerit oratio, non digna exſpectatione & ſilentio fuiſſe uideatur. Quod ſi in nobis, qui adſumus, tantae diſſimilitudines, tam certae res cuiuſque propriae; & in ea uarietate fere melius a deteriore, facultate magis,

quam genere diſtinguitur; atque omne laudatur, quod in ſuo genere perfectum eſt: quid cenſetis, ſi omnes, qui ubique ſunt, aut fuerunt, oratores amplecti uoluerimus, num ne fore, ut, quot oratores, totidem paene reperiantur genera dicendi? Ex qua mea diſputatione forſitan occurrat illud; ſi paene innumerabiles ſint quaſi formae figuraeq. dicendi, ſpecie diſpares, genere laudabiles, non poſſe ea, quae inter ſe diſcrepant, yſdem praeceptis atque in una inſtitutione formari. quod non eſt ita; diligentiſſimeq. hoc eſt eis, qui inſtituunt aliquos atque erudiunt, uidendum, quo ſua quemque natura maxime ferre uideatur. etenim uidemus ex eodem quaſi ludo ſummorum in ſuo cuiuſque genere artificum & magiſtrorum exiſſe diſcipulos diſſimiles inter ſe, attamen laudandos, cum ad cuiuſque naturam inſtitutio doctoris accommodaretur. cuius eſt uel maxime inſigne illud exemplum, (ut ceteras artes omittamus) quod dicebat Iſocrates, doctor ſingularis, ſe calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo fraenis uti ſolere: alterum enim exultantem uerborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quaſi uerecundantem incitabat. neque eos ſimiles effecit inter ſe; ſed tantum alteri affinxit, de altero limauit; ut id conformaret in utroque, quod utriuſque natura pateretur. Haec eo mihi praedicenda fuerunt, ut, ſi non omnia, quae proponerentur a me ad omnium ue-

ſtrum

ſtrum ſtudium, & ad genus id, quod quiſque ueſtrum in dicendo probaret, adhaereſcerent, id a me genus exprimi ſentiretis, quod maxime mihi ipſi probaretur. Ergo haec & agenda ſunt ab oratore, quae explicauit Antonius, & dicenda quodam modo. quinam igitur dicendi eſt modus melior, (nam de actione poſt uidero) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur, apte, congruenterq. dicamus? Atque eorum quidem, quae duo prima dixi, rationem non arbitror exſpectari a me, puri, dilucidiq. ſermonis. neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui neſciat; nec ſperare, qui Latine non poſſit, hunc ornate eſſe dicturum; neque uero, qui non dicat quod intelligamus, hunc poſſe, quod admiremur, dicere. linquamus igitur haec, quae cognitionem habent facilem, uſum neceſſarium. nam alterum traditur litteris, doctrinaq. puerili: alterum adhibetur ob eam cauſſam, ut intelligatur, quid quiſque dicat: quod uidemus ita eſſe neceſſarium, ut tamen eo minus nihil eſſe poſſit. Sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur ſcinetia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus, & poetis. ſunt enim illi ueteres, qui ornare nondum poterant ea, quae dicebant, omnes prope praeclare locuti: quorum ſermone aſſuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui niſi Latine. Neque tamē erit utendum uerbis iјs, quibus iam conſuetudo noſtra non

utitur, niſi quando ornandi cauſa, parce, quod oſtendam: ſed uſitatis ita poterit uti, lectiſſimis ut utatur, is, qui in ueteribus erit ſcriptis ſtudioſe & multum uolutatus. Atque, ut Latine loquamur, non ſolum uidendum eſt, ut & uerba efferamus ea, quae nemo iure reprehendat; & ea ſic et caſibus, et temporibus, & genere, et numero conſeruemus, ut ne quid perturbatum, ac diſcrepans, aut praepoſterum ſit: ſed etiam lingua, & ſpiritus, et uocis ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi litteras putidius, nolo obſcurari negligentius: nolo uerba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quaſi anhelata grauius. nam de uoce non ea dico, quae ſunt actionis, ſed hoc, quod mihi cum ſermone quaſi coniunctum uidetur. ſunt enim certa uitia, quae nemo eſt quin effugere cupiat, mollis uox, ut muliebris, aut quaſi extra modum abſona, atque abſurda. eſt autem uitium, quod non nulli de induſtria conſectantur. Ruſtica uox, & agreſtis quoſdam delectat; quo magis antiquitatem, ſi ita ſonet, eorum ſermo retinere uideatur; ut tuus, Catule, ſodalis L. Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguae, ſonoq. uocis agreſti; & illud, quod loquitur, priſcum uiſum iri putat, ſi plane fuerit ruſticanum. me autem tuus ſonus, & ſuauitas iſta delectat, omitto uerborum; quamquam eſt caput; uerum id affert ratio, docent litterae, confirmat conſuetudo & legendi, & loquendi: ſed hanc dico ſuauitatem,

quae

322

quae exit ex ore; quae quidem, ut apud Graecos Atticorum, ſic in Latino ſermone huius eſt urbis maxime propria. Athenis iamdiu doctrina ipſorum Athenienſium interijt: domicilium tantum in illa urbe remanet ſtudiorum: quibus uacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodam modo nomine urbis, & auctoritate: tamen eruditiſſimos homines Aſiaticos quiuis Athenienſis indoctus, non uerbis, ſed ſono uocis, nec tam bene, quam ſuauiter loquendo facile ſuperabit. Noſtri minus ſtudent litteris, quam Latini: tamen ex iſtis, quos noſtis, urbanis, in quibus minimum eſt litterarum, nemo eſt quin litteratiſſimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate uocis, atque ipſo oris preſſu, & ſono facile uincat. Quare cum ſit quaedam certa uox Romani generis, urbisq. propria, in qua nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animaduerti poſſit, nihil ſonare, aut olere peregrinum; hanc ſequamur; neque ſolum ruſticam aſperitatem, ſed etiam peregrinam inſolentiam fugere diſcamus. Equidem cum audio ſocrum meam Laeliam, (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conſeruant, quod multorum ſermonis expertes, ea tenent ſemper, quae prima didicerunt) ſed eam ſic audio, ut Plautum mihi, aut Naeuium uidear audire. ſono ipſo uocis ita recto, & ſimplici eſt, ut nihil oſtentationis, aut imitationis afferre uideatur: ex quo ſic locutum eſſe eius patrem iudico, ſic maiores, non

aſpere, ut ille quem dixi, non uaſte, non ruſtice, non hiulce, ſed preſſe, & aequabiliter, & leniter. Quare Cotta noſter, cuius tu illa lata, Sulpici, non numquam imitaris, ut iotam litteram tollas, & e pleniſſimum dicas, non mihi oratores antiquos, ſed meſſores uidetur imitari. Hic cum arriſiſſet ipſe Sulpicius, Sic agam uobiſcum, inquit Craſſus, ut, quoniam me loqui uoluiſtis, aliquid de ueſtris uitiјs audiatis. Vtinam quidem, inquit ille: id enim ipſum uolumus: idq. ſi feceris, multa, ut arbitror, hic hodie uitia ponemus. At enim non ſine meo periculo, Craſſus inquit, poſſum, Sulpici, te reprehendere: quoniam Antonius mihi te ſimillimum dixit ſibi uideri. Tum ille, Tum cum monuit idem, ut ea, quae in quoque maxima eſſent, imitaremur. ex quo uereor, ne nihil ſim tui, niſi ſupploſionem pedis, imitatus, & pauca quaedam uerba, & aliquem, ſi forte, motum. Ergo iſta, inquit Craſſus, quae habes a me, non reprehendo, ne me ipſum irrideam: ſunt autem mea multo & plura, & maiora, quam dicis: quae autem ſunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expreſſa, de iјs te, ſi qui me forte locus admonuerit, commonebo. Praetereamus igitur praecepta Latine loquendi; quae puerilis doctrina tradit, & ſubtilior cognitio ac ratio litterarum alit, aut conſuetudo ſermonis quotidiani ac domeſtici, libri confirmant, & lectio ueterum oratorum, & poetarum. Neque uero in illo altero

tero

323

tero diutius commoremur, ut diſputemus quibus rebus aſſequi poſſimus, ut ea, quae dicamus, intelligantur, Latine ſcilicet dicendo, uerbis uſitatis, ac proprie demonſtrantibus ea, quae ſignificari, ac declarari uolemus, ſine ambiguo uerbo, aut ſermone, non nimis longa continuatione uerborum, non ualde productis ijs, quae ſimilitudinis cauſſa ex alijs rebus transferuntur, non diſcerptis ſententijs, non praepoſteris temporibus, non confuſis perſonis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis eſt tota res, ut mihi permirum ſaepe uideatur, cum difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, quam ſi ipſe ille, qui patronum adhibet, de re ſua diceret. iſti enim, qui ad nos cauſſas deferunt, ita nos plerunque ipſi docēt, ut non deſideres planius dici. Eaſdem res autem ſimul ac Fuſius, aut ueſter aequalis Pomponius agere coepit, non aeque, quid dicant, niſi admodum attendi, intelligo. ita confuſa eſt oratio, ita perturbata, nihil ut ſit primum, nihil ut ſecundum: tantaq. inſolentia ac turba uerborum, ut oratio, quae lumen adhibere rebus debet, ea obſcuritatem & tenebras afferat, atque ut quoddam modo ipſi ſibi in dicendo obſtrepere uideantur. Verum, ſi placet, quoniam haec ſatis ſpero, uobis quidem certe maioribus natu, moleſta, & putida uideri, ad reliqua aliquanto odioſiora pergamus. Atqui uides, inquit Antonius, quam alias res agamus, quam te inuiti audiamus; qui adduci poſſumus,

mus, (de me enim conijcio) relictis ut rebus omnibus te ſectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quaedam eſt oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni partes eae fuerunt duae, quas modo percucurri, uel potius paene praeterij, Latine loquendi, planeq. dicendi: reliquae ſunt magnae, implicatae, uariae, graues, quibus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiae continetur. nemo enim unquam eſt oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus: ſi eſt aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, ſed hominem nō putant. nemo extulit eum uerbis, qui ita dixiſſet, ut, qui adeſſent, intelligerent quid diceret; ſed contempſit eum, qui minus id facere potuiſſet. in quo igitur homines exhorreſcunt? quem ſtupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quē deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui diſtincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus, & uerbis dicunt, & in ipſa oratione quaſi quendam numerum uerſumq. conficiunt. id eſt, quod dico ornate. qui idem ita moderantur, ut rerum, ut perſonarum dignitates ferunt, ij ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. qui ita dicerent, eos negauit adhuc ſe uidiſſe Antonius, & ijs hoc nomen dixit eloquentiae ſolis eſſe tribuendum. Quare omnes iſtos, me auctore, deridete, atque contemnite, qui ſe horum, qui nunc ita appellantur,

pellantur, rhetorum praeceptis omnem oratorum uim complexos eſſe arbitrantur, neque adhuc, quam perſonam teneant, aut qui profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quae ſunt in hominum uita, quandoquidem in ea uerſatur orator, atque ea eſt ei ſubiecta materies, omnia quaeſita, audita, lecta, diſputata, tractata, agitata eſſe debent. Eſt enim eloquentia una quaedam de ſummis uirtutibus: quamquam ſunt omnes uirtutes aequales, & pares: ſed tamen eſt ſpecies alia magis alia formoſa, & illuſtris, ſicut haec uis, quae ſcientiam complexa rerum, ſenſa mentis & conſilia ſic uerbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocunque incubuerit, poſſit impellere: quae quo maior eſt uis, hoc eſt magis probitate iungenda, ſummaq. prudentia: quarum uirtutum expertibus ſi dicendi copiã tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, ſed furentibus quaedam arma dederimus. Hanc, inquam, cogitandi, pronunciandiq. rationem, uimq. dicendi ueteres Graeci ſapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac ſimilitudine Coruncanij noſtri, Fabricij, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortaſſe docti, ſed impetu mentis ſimili, & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, ſed conſilio ad uitae ſtudia diſpari, quietem atque otium ſecuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis ciuitatibus totos ſe ad cognitionem rerum tranſtulerunt:

lerunt: quae uita propter tranquillitatem, & propter ipſius ſcientiae ſuauitatem, qua nihil eſt hominibus iucundius, plures, quam utile fuit rebus publicis, delectauit. itaque ut ei ſtudio ſe excellentiſſimis ingenijs homines dediderunt; ex ea ſumma facultate uacui ac liberi temporis, multo plura, quam erat neceſſe, doctiſſimi homines, otio nimio, & ingenijs uberrimis affluentes, curanda ſibi eſſe, ac quaerenda, & inueſtiganda duxerunt. Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi, & bene dicendi magiſtra: neque diiuncti doctores, ſed ijdem erant uiuendi praeceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phoenix, qui ſe a Peleo patre Achilli iuueni comitem eſſe datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum, auctoremq. rerum. Sed ut homines labore aſſiduo & quotidiano aſſueti, cum tempeſtatis cauſſa opere probibentur, ad pilam ſe, aut ad talos, aut ad teſſeras, conferunt, aut etiam nouum ſibi ipſi aliquem excogitant in otio ludum: ſic illi a negotijs publicis, tamquam ab opere, aut temporibus excluſi, aut uoluntate ſua feriati, totos ſe alij ad poetas, alij ad geometras, alij ad muſicos contulerunt, alij etiam, ut dialectici, nouum ſibi ipſi ſtudium ludumq. pepererunt, atque in ijs artibus, quae repertae ſunt, ut puerorum mentes ad humanitaté fingerentur, atque uirtutem, omne tempus, atque aetates ſuas conſumpſerunt. Sed quod erant

quidam,

quidam, ijq. multi, qui aut in rep. propter ancipitem, quae non poteſt eſſe ſciuncta, faciendi dicendiq. ſapientiam florerent, ut Themiſtocles, ut Pericles, ut Theramenes; aut qui minus ipſi in rep. uerſarentur, ſed ut huius tamen eiuſdem ſapientiae doctores eſſent, ut Gorgias, Thraſymachus, Iſocrates: inuenti ſunt, qui cum ipſi doctrina, & ingenijs abundarent, a re autem ciuili, & a negotijs animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent: quorum princeps Socrates, is, qui omnium eruditorum teſtimonio, totiusq. iudicio Graeciae cum prudentia, & acumine, & uenuſtate, & ſubtilitate, tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam ſe cunque in partem dediſſet, omnium fuit facile princeps, ijs, qui haec, quae nos nunc quaerimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarũ cognitio, atque in ijs exercitatio philoſophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, ſapienterq. ſentiendi et ornate dicendi ſcientiam, re cohaerentes, diſputationibus ſuis ſeparauit: cuius ingenium uariosq. ſermones immortalitati ſcriptis ſuis Plato tradidit, cum ipſe litteram Socrates nullam reliquiſſet. hinc diſſidium illud extitit quaſi linguae, atque cordis, abſurdum ſane, et inutile, & reprehendendum, ut alij nos ſapere, alij dicere docerent. nam cum eſſent plures orti fere a Socrate; quod ex illius uarijs,

&

& diuerſis, & in omnem partem diffuſis diſputationibus alius aliud apprehenderat; proſeminatae ſunt quaſi familiae diſſentientes inter ſe, & multum diſiunctae, & diſpares, cum tamen omnes ſe philoſophi Socraticos & dici uellent, & eſſe arbitrarentur. Ac primo ab ipſo Platone Ariſtoteles, et Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiae nomẽ obtinuit; deinde ab Antiſthene, qui patientiam, et duritiam in Socratico ſermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici; tum ab Ariſtippo, quem illae magis uoluptariae diſputationes delectarant, Cyrenaica philoſophia manauit: quã ille, et eius poſteri ſimpliciter defenderant; ij, qui nũc uoluptate omnia metiuntur, dum uerecundius id agunt, nec dignitati ſatisfaciunt, quam non aſpernantur; nec uoluptatem tuentur, quam amplexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philoſophorum, qui ſe omnes fere Socraticos eſſe dicebant, Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: ſed ea horum ui, & diſputationibus ſunt iamdiu fracta, & extincta. Ex illis autem, quae remanent, ea philoſophia, quae ſuſcepit patrocinium uoluptatis, etſi cui uera uideatur, procul abeſt tamen ab eo uiro, quem quaerimus, & quem auctorem publici conſilij, & regendae ciuitatis ducem, & ſententiae atque eloquentiae principem in ſenatu, in populo, in cauſſis publicis eſſe uolumus. nec ulla tamen ei philo-

philoſophiae fiet iniuria a nobis: non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet, ſed in hortulis quieſcet ſuis, ubi uult, ubi etiam recubans molliter, & delicate, nos auocat, a Roſtris, a iudicijs, a curia, fortaſſe ſapienter, ac praeſertim a rep. uerum ego non quaero nunc, quae ſit philoſophia uerißima, ſed quae oratori coniuncta maxime. Quare iſtos ſine ulla contumelia dimittamus: ſunt enim & boni uiri, &, quoniam ſibi ita uidentur, beati: tantumq. eos admoneamus, ut illud, etiam ſi eſt uerißimum, tacitum tamen tamquam myſterium teneant, quod negant uerſari in rep. eſſe ſapientis. nam ſi hoc nobis, atque optimo cuique perſuaſerint, non poterunt ipſi eſſe, id quod maxime cupiunt, otioſi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen: nec eos iratos uereor; quoniam omnino iraſci neſciunt: atque hanc ijs habeo gratiam, quod ſoli ex omnibus eloquentiam uirtutem, ac ſapientiam eſſe dixerunt: ſed utrunque eſt in his, quod ab hoc, quem inſtruimus, oratore ualde abhorreat: uel quod omnes, qui ſapientes non ſint, ſeruos, latrones, hoſtes, inſanos eſſe dicunt, neque tamen quemquam eſſe ſapientem. ualde autem eſt abſurdum, ei concionem, aut ſenatum, aut ullum coetum hominum committere, cui nemo illorum, qui adſint, ſanus, nemo ciuis, nemo liber eſſe uideatur. accedit, quod orationis etiam genus habent fortaſſe ſubtile, &

le, & certe acutum, ſed, ut in oratore, exile, inuſitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obſcurum, inane, ieiunum, attamen eiuſmodi, quo uti ad uulgus nullo modo poſſis. alia enim & bona, & mala uidentur Stoicis, & ceteris ciuibus, uel potius gentibus: alia uis honoris, ignominiae, praemij, ſupplicij: uere, an ſecus, nihil ad hoc tempus: ſed ea ſi ſequamur, nullam unquam rem dicendo expedire poſſimus. Reliqui ſunt Peripatetici, & Academici: quamquam Academicorum nomen eſt unum, ſententiae duae. nam Speuſippus, Platonis ſororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, et Crantor, nihil ab Ariſtotele, qui una audierat Platonem, magnopere diſſenſit: copia fortaſſe, & uarietate dicendi pares non fuerunt. Arceſilas primum, qui Polemonem audierat, ex uarijs Platonis libris, ſermonibusq. Socraticis hoc maxime arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poſſit: quem ferunt, eximio quodam uſum lepore dicendi, aſpernatum eſſe omne animi ſenſusq. iudicium, primumq. inſtituiſſe (quamquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipſe ſentiret, oſtendere, ſed contra id, quod quiſque ſe ſentire dixiſſet, diſputare. Hinc haec recentior Academia emanauit: in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij, dicendiq. copia Carneades: cuius ego etſi multos auditores cognoui Athenis,

tamen

tamen auctores certiſſimos laudare poſſum, & ſocerum meum Scaeuolam, qui eum Romae audiuit adoleſcens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clariſſimum uirum, qui illum a ſe adoleſcente Athenis, iam affectum ſenectute, multos dies auditum eſſe dicebat. Haec autem, ut ex Apennino fluminum, ſic ex communi ſapientium iugo ſunt doctrinarum facta diuortia, ut philoſophi tamquam in ſuperum mare Ionium defluerent, Graecum quoddam, & portuoſum; oratores autem in inferum hoc Tuſcum, & barbarum, ſcopuloſum, atque infeſtum laberentur, in quo etiam ipſe Vlyſſes erraſſet. Quare ſi hac eloquentia, atque hoc oratore contenti ſumus, qui ſciat, aut negare oportere quod arguare; aut, ſi id non poſſis, tum oſtendere quod is fecerit, qui inſimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut neceſſario; aut non eo nomine uſurpandum, quo arguatur; aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit: & ſi ſatis eſſe, putatis, ea, quae iſti ſcriptores artis docent diſcere; quae multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, & uberius explicauit Antonius: ſed ſi his contenti eſtis, atque ijs etiam, quae dici uoluiſtis a me: ex ingenti quodam oratorem, immenſoq. campo in exiguum ſane gyrum compellitis. ſin ueterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter ſcriptorum

multitudinem eſt, Demoſthenem ſequi uultis; & ſi illam praeclaram, & eximiam ſpeciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamaſtis: aut uobis haec Carneadia, aut illa Ariſtotelia uis comprehendenda eſt. namque, ut ante dixi, ueteres illi uſque ad Socratem omnem omnium rerum, quae ad mores hominum, quae ad uitam, quae ad uirtutem, quae ad remp. pertinebant, cognitionem, & ſcientiam cum dicendi ratione iungebant: poſtea diſſociati, ut expoſui, a Socrate diſerti a doctis, & deinceps a Socraticis item omnibus, philoſophi eloquentiam deſpexerunt, oratores ſapientiam; neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, niſi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiſcue haurirent, ſi manere in priſtina communione uoluiſſent. Sed ut pontifices ueteres propter ſacrificiorum multitudinem tres uiros Epulones eſſe uoluerunt, cum eſsent ipſi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent, inſtituti: ſic Socratici a ſe cauſſarum actores, & a communi philoſophiae nomine ſeparauerunt, cum ueteres dicendi & intelligendi mirificam ſocietatem eſse uoluiſſent. Quae cum ita ſint; paullulum equidem de me deprecabor; & petam a uobis, ut ea, quae dicam, non de memet ipſo, ſed de oratore dicere putetis. Ego enim ſum is, qui cum ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, & in forum ingenij tantum, quantum ipſe ſentio,

non

non tantum, quantum ipſe forſitan uobis uidear, detuliſſem, non poſſum dicere me haec, quae nunc complector, perinde, ut dicam diſcenda eſſe, didiciſſe; quippe qui omnium maturrime ad publicas cauſſas acceſſerim, annosq. natus unum & uiginti nobiliſſimum hominem & eloquentiſſimum in iudicium uocarim; cui diſciplina fuerit forum, magiſter uſus, & leges, & inſtituta populi R. mosq. maiorum. Paullum, ſitiens iſtarum artium, de quibus loquor, guſtaui quaeſtor in Aſia, cum eſſem aequalem fere meum ex Academia rhetorem nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius; et inde decedens, Athenis: ubi ego diutius eſſem moratus, niſi Athenienſibus, quod myſteria non referrent, ad quae biduo ſerius ueneram, ſuccenſuiſſem. Quare hoc, quod complector tantam ſcientiam, uimq. doctrinae, non modo non pro me, ſed contra me eſt potius, (non enim, quid ego, ſed quid orator poſſit, diſputo) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. ſcribunt enim de litium genere, & de principijs, & de narrationibus: illa uis autem eloquentiae tanta eſt, ut omnium rerum, uirtutum, officiorum, omnisq. naturae, quae mores hominum, quae animos, quae uitam continet, originem, uim, mutationesq. teneat; eadem mores, leges, iura deſcribat; remp. regat; omnia, quae ad quamcunque rem pertineant, ornate,

copioſeq. dicat. in quo genere nos quidem uerſamur tantum, quantum poſſumus; quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum uſu ualemus: neque tamen iſtis, qui in una philo ſophia quaſi tabernaculũ uitae ſuae collocarunt, multum ſane in diſputatione concedimus. quid enim meus familiaris C. Velleius afferre poteſt, quamobrem uoluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſius poſſim uel tutari, ſi uelim, uel refellere ex illis locis, quo expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius eſt rudis, unuſquiſque noſtrum uerſatus? Quid eſt, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panaetio uixit, M. Viſellius, de uirtute, homines Stoici, poſſint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut ueſtrum quiſquam concedere? non eſt philoſophia ſimilis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in muſicis? aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem iudicetur. haec uero, quae ſunt in philoſophia, ingenijs eruuntur ad id, quod in quoque uerisſimile eſt, eliciendum acutis, atque acribus; eaq. exercitata oratione poliuntur. Hic hic noſter uulgaris orator, ſi minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipſa exercitatione communi, iſtos quidem noſtros uerberabit, neque ſe ab ijs contemni ac deſpici ſinet: ſin aliquis extiterit aliquando, qui Ariſtotelio more de omnibus rebus in utranque ſententiam poſſit dicere, et

in

 329

in omni cauſſa duas contrarias orationes praeceptis illius cognitis explicare; aut hoc Arceſilae modo & Carneadis contra omne, quod propoſitum ſit, diſſerat; quiq. ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum uſum, moremque, exercitationemq. dicendi; is ſit uerus, is perfectus, is ſolus orator. nam neque ſine forenſibus neruis ſatis uehemens, & grauis, nec ſine uarietate doctrinae ſatis politus, & ſapiens eſſe orator poteſt. Quare Coracem iſtum ueſtrum patiamur nos quidem pullos ſuos excludere in nido, qui euolent clamatores odioſi, ac moleſti: Pamphilumq. neſcio quem ſinamus in inſulis tantam rem, tamquam pueriles delicias aliquas, depingere: nosq. ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus; dúmodo illa res tanta ſit, ut omnibus philoſophorum libris, quos nemo oratorum iſtorum unquam attigit, comprehenſa eſſe uideatur. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Craſſe mirandum eſt, eſſe in te tantam dicendi uel uim, uel ſuauitatem, uel copiam: quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non ſolum orator ſummus, ſed etiam ſapientiſſimus homo uiderere: nunc intelligo illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quae ad ſapientiam ſpectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe. ſed tamen cum omnes gradus aetatis recordor tuae; cumq. uitam tuam, ac ſtudia conſidero: neque, quo tempore iſta didiceris,

 uideo;

uideo; nec magnopere te iſtis ſtudijs, hominibus, libris intelligo deditum: neque tamen poſſum ſtatuere, utrum magis mirer, te illa, quae mihi perſuades maxima eſſe adiumenta, potuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere, an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere. Hic Craſſus, Hoc tibi, inquit, Catule primum perſuadeas uelim, me non multo ſecus facere, cum de oratore diſputem, ac facerem, ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendum. negarem enim poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palaeſtram, niſi ſaltare didiciſſet: neque, ea cum dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificij exiſtimatorem. ſimiliter nunc de oratore, ueſtro impulſu, loquor, ſummo ſcilicet. ſemper enim, quacunque de arte, aut facultate quaeritur, de abſoluta & perfecta quaeri ſolet. quare, ſi iam me uultis eſſe oratorem, ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique; non repugnabo: (quid enim nunc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita eſt; ſummus tamen certe non ſum. neque enim apud homines res eſt ulla difficilior, neque maior, neque quae plura adiumenta doctrinae deſideret. attamen, quoniam de oratore nobis diſputandum eſt, de ſummo oratore dicam neceſſe eſt. uis enim & natura rei, niſi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem, Catule, fateor neque hodie in iſtis libris, & cum iſtis hominibus uiuere; nec

uero,

*uero, id quod tu recte commeminiſti, ullum unquam habuiſſe ſepoſitum tempus ad diſcendum; ac tantum tribuiſſe doctrinae temporis, quantum mihi puerilis aetas, forenſes feriae conceſſerint. At ſi quaeris, Catule, de doctrina iſta quid ego ſentiam: non tantum ingenioſo homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui cauſſas, qui remp. ſpectet, opus eſſe arbitror temporis, quantum ſibi ij ſumpſerunt, quos diſcentes uita defecit. omnes enim artes aliter ab ijs tractantur, qui eas ad uſum transferunt; aliter ab ijs, qui ipſarum artium tractatu delectati, nihil in uita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitium ſumma iam ſenectute eſt, & quotidie commentatur: nihil enim * curat aliud. atque uelocius puer addidicerat. ſed, quod erat aptus ad illud, totumq. cognorat; fuit, ut eſt apud Lucilium,*

» Quamuis bonus ipſe

» Samnis in ludo, ac rudibus cuiuis ſatis aſper:

ſed plus operae foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim ſcenicus: quid faceret aliud? At Numerius Furius, noſter familiaris, cum eſt commodum, cantat: eſt enim paterfamilias, eſt eques Romanus; puer didicit, quod diſcendum. Eadem ratio eſt harum artium maximarum. dies & noctes uirum ſumma uirtute & prudentia uidebamus, philoſopho cum operam daret, Q. Tuberonem: at eius auunculum uix intelligeres id agere, cum ageret tamen,

Africanum. Iſta diſcuntur facile; ſi & tantum ſumas, quantum opus ſit; & habeas, qui docere fideliter poſſit; & ſcias etiam ipſe diſcere. ſed ſi tota uita nihil uelis aliud agere; ipſa tractatio & quaeſtio quotidie ex ſe gignit aliquid, quod cum deſidioſa delectatione ueſtiges. ita fit, ut agitatione rerum ſit infinita cognitio; facilis uſus doctrinam confirmet; mediocris opera tribuatur; memoria, ſtudiumq. permaneat. libet autem ſemper diſcere; ut, ſi uelim ego talis optime ludere, aut pilae ſtudio tenear, etiam fortaſſe ſi aſſequi non poſſim: at alij, quia praeclare faciunt, uehementius, quam cauſſa poſtulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil eſt, quod quiſquam magnitudinem artium ex eo, quod ſenes diſcunt, pertimeſcat. namque aut ſenes ad eas acceſſerunt; aut uſque ad ſenectutem in ſtudijs detinentur; aut ſunt tardiſſimi. res quidem ſe, mea ſententia, ſic habet, ut, niſi quod quiſque cito potuerit, numquam omnino poſſit perdiſcere. Iam iam, inquit Catulus, intelligo, Craſſe, quid dicas: & hercule aſſentior: ſatis uideo tibi, homini ad perdiſcendum acerrimo, ad ea cognoſcenda, quae dicis, fuiſſe temporis. Pergis ne, inquit Craſſus, me, quae dicam, de me, non de re, putare dicere? ſed iam, ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi uero, Catulus inquit, placet. Tum Craſſus, Quorſum igitur haec ſpectat, inquit, tam longe, & tam alte repetita oratio? hae duae partes, quae

mihi

331

mihi ſuperſunt, illuſtrandae orationis, ac totius eloquentiae cumulandae, quarum altera dici poſtulat ornate, altera apte, hanc habent uim, ut ſit quammaxime iucunda, quammaxime in ſenſus eorum, qui audiunt, influat, & quamplurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumentum autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractum ex uulgi opinionibus, exiguum ſane, atque mendicum eſt: illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non multo eſt maius, quã illud uulgare, ac forenſe. Apparatu nobis opus eſt, & rebus exquiſitis undique, & collectis, arceſſitis, comportatis: ut tibi, Caeſar, faciendum eſt ad annum; ut ego in aedilitate laboraui; quod quotidianis & uernaculis rebus ſatisfacere me poſſe huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis eſt uel ratio, uel ſine ratione ipſa exercitatio. Rerum eſt ſilua magna: quam cum Graeci iam non tenerent, ob eamq. cauſſam iuuentus noſtra dediſceret paene diſcendo; etiam Latini, ſi dijs placet, hoc biennio magiſtri dicendi extiterunt: quos ego cenſor edicto meo ſuſtuleram; non quo, ut neſcio quos dicere aiebant, acui ingenia adoleſcentium nollem; ſed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. nam apud Graecos, cuicuimodi eſſent, uidebam tamen eſſe, praeter hanc exercitationem linguae, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam ſcientia: hos uero nouos

ro nouos magiſtros nihil intelligebam poſſe docere, niſi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per ſe ipſum eſt magnopere fugiendum. hoc cum unum traderetur; et cum impudentiae ludus eſſet; putaui eſſe cenſoris, ne longius id ſerperet, prouidere. quamquam non haec ita ſtatuo, atque decerno, ut deſperem Latine ea, de quibus diſputauimus, tradi, ac perpoliri. patitur enim & lingua noſtra, & natura rerum, ueterem illam, excellentemq. prudentiam Graecorum ad noſtrum uſum, moremq. transferri: ſed hominibus opus eſt eruditis: qui adhuc in hoc quidem genere noſtri nulli fuerunt: ſin quando extiterint, etiam Graecis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quaſi colore quodam, & ſucco ſuo. nam ut grauis, ut ſuauis, ut erudita ſit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita; ut ſenſus, ut dolores habeat, quantum opus ſit; non eſt ſingulorum articulorum: in toto ſpectantur haec corpore: ut porro conſperſa ſit quaſi uerborum ſententiarumq. floribus, id non debet eſſe fuſum aequabiliter per omnem orationem, ſed ita diſtinctum, ut ſint quaſi in ornatu diſpoſita quaedam inſignia, & lumina. Genus igitur dicendi eſt eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, et quod non ſolum delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet. (non enim a me iam exſpectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exilis, ne inculta ſit ueſtra oratio, ne uulgaris, ne obſoleta.

aliud

aliud quiddam maius et ingenia me hortantur ue ſtra, & aetates) difficile enim dictu eſt, quaenam cauſſa ſit, cur, ea quae maxime ſenſus noſtros impellunt uoluptate, & ſpecie prima acerrime commouent, ab ijs celerrime faſtidio quodam & ſatietate abalienemur. Quanto, colorum pulchritudine, & uarietate, floridiora ſunt in picturis nouis pleraque, quam in ueteribus? quae tamen etiam ſi primo aſpectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum ijdem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido obſoletoq. teneamur. Quáto molliores ſunt, et delicatiores in cantu flexiones, et falſae uoculae, quam certae, et ſeuerae? quibus tamen non modo auſteri, ſed, ſi ſaepius fiunt, multitudo ipſa reclamat. Licet hoc uidere in reliquis ſenſibus, unguentis minus diu nos delectari ſumma et acer rima ſuauitate conditis, quá his moderatis; et magis laudari, quod terram, quam quod crocum olere uideatur: in ipſo tactu eſſe modum & mollitudinis, & leuitatis. Quin etiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maxime uoluptarius, quiq. dulcitudine praeter cetereos ſenſus commouetur, quam cito id, quod ualde dulce eſt, aſpernatur, ac reſpuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius poteſt? cum utroque in genere ea, quae leuiter ſenſum uoluptate moueant, facillime fugiant ſatietatem. ſic omnibus in rebus uoluptatibus ma ximis faſtidium finitimum eſt. Quo hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poetis, uel ex

oratoribus

oratoribus poſſumus iudicare, concinnam, diſtinctam, ornatam, feſtiuam, ſine intermiſſione, ſine reprehenſione, ſine uarietate, quamuis claris ſit coloribus picta uel poeſis, uel oratio, non poſſe in delectatione eſſe diuturna. atque eo citius in oratoris, aut in poetae cincinnis, ac fuco offenditur; quod ſenſus in nimia uoluptate natura, non mente, ſatiantur; in ſcriptis, & in dictis, non aurium ſolum, ſed animi iudicio etiam magis infucata uitia noſcuntur. Quare, bene, & praeclare, quamuis nobis ſaepe dicatur; belle, & feſtiue, nimium ſaepe uolo. quamquam illa ipſa exclamatio, Non poteſt melius, ſit uelim crebra. ſed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac ſumma laus umbram aliquam, & receſſum, quo magis id, quod erit illuminatum, extare atque eminere uideatur. numquam agit hunc uerſum Roſcius eo geſtu, quo poteſt,

» *Nam ſapiens uirtuti honorem praemium,*
» *haud praedam, petit;*

ſed abiicit prorſus, ut in proximos,

» *Ecquid uideo? ferro ſeptus poſſidet ſedes ſacras,*

incidat, aſpiciat, admiretur, ſtupeſcat.
quid ille alter?

» *Quid petam praeſidi?*

quam leniter, quam remiſſe, quam non actuoſe? inſtat enim,

» *O pater, o patria, o Priami domus.*

in quo tanta commoueri actio non poſſet, ſi eſſet

conſumpta

conſumpta ſuperiore motu, & exhauſta. Neque id actores prius uiderunt, quam ipſi poetae, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos: a quibus utriſque ſummittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, uariatur, diſtinguitur. Ita ſit nobis igitur ornatus & ſuauis orator: nec tamen poteſt aliter eſſe, ut ſuauitatem habeat auſteram, & ſolidam, non dulcem, atque decoctam. nam ipſa ad ornandum praecepta, quae dantur, eiuſmodi ſunt, ut ea quamuis uitioſiſſimus orator explicare poſſit. Quare, ut ante dixi, primum ſilua rerum ac ſententiarum comparanda eſt; qua de parte dixit Antonius. haec formanda filo ipſo, & genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda ſententijs. Summa autem laus eloquentiae eſt, amplificare rem ornando: quod ualet non ſolum ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo, ſed etiam ad extenuandum, atque abijciendum. id deſideratur omnibus ijs in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, uel cũ explanamus aliquid, uel cum cõciliamus animos, uel cum concitamus. ſed in hoc, quod poſtremum dixi, amplificatio poteſt plurimum: eaq. una laus oratoris eſt, et propria maxime. Etiam maior eſt illa exercitatio, quam extremo ſermone inſtruxit Antonius, primo reijciebat, laudandi, et uituperã di. nihil eſt enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quam utrunque horum cumulatiſſime facere poſſe. Conſequen

tur

tur etiam illi loci; qui quamquam proprij cauſſarum, & inhaerentes in eorum neruis eſſe debent, tamen, quia de uniuerſa re tractari ſolent, communes a ueteribus nominati ſunt. quorum partim habent uitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incuſationem, aut querellam, contra quam dici nihil ſolet, nec poteſt, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam: quibus uti, confirmatis criminibus, oportet: aliter enim ieiuni ſunt, atque inanes: alij autem habent deprecationem, aut miſerationem: alij uero ancipites diſputationes; in quibus de uniuerſo genere in utranque partem diſſeri copioſe licet. quae exercitatio nunc propria duarũ philoſophiarum, de quibus ante dixi, putatur; apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forenſibus dicendi ratio, et copia petebatur. de uirtute enim, de officio, de aequo & bono, de dignitate, honore, ignominia, praemio, poena, ſimilibusq. de rebus in utranque partem dicendi, omnino & uim, & artem habere debemus: ſed quoniam de noſtra poſſeſſione depulſi, in paruo, & eo litigioſo praediolo relicti ſumus; & aliorum patroni noſtra tenere, tueriq. non potuimus; ab ijs, quod indigniſſimum eſt, qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parua urbis, ac loci nomen habent, & Peripatetici philoſophi, aut Academici nominantur; olim

autem, propter eximiam rerum maximarum ſcientiam, a Graecis politici philoſophi appellati, uniuerſarum rerum publicarum nomine uocabantur; omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere uerſari, aut definita controuerſia certis temporibus, ac reis, hoc modo: placeat ne a Carthaginienſibus captiuos noſtros, redditis ſuis, recuperari: aut infinite de uniuerſo genere, quaerentis, quid omnino de captiuo ſtatuendum, ac ſentiẽdum ſit. atque horum ſuperius illud genus cauſſam, aut controuerſiam appellant; eamq. tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: haec autem altera quaeſtio infinita, & quaſi propoſita, conſultatio nominatur. Atque hactenus loquuntur. Etiam hac inſtituendo diuiſione utuntur, ſed ita, non ut iure, aut iudicio, ut denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed ut, ex iure ciuili, ſurculo defringendo, uſurpare uideantur. nam illud alterum genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipſum lacinia: (nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audio, etiam harum iam cauſſarum cognitio, exercitatioq. celebratur) alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris eſſe dicunt: ſed neque uim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt: ut praeteriri omnino fuerit ſatius, quam attentatum deſeri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur.

rentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quaeri & diſceptari poteſt, ſiue in infinitis conſultationibus diſceptatur, ſiue in iis cauſſis, quae in ciuili, atque in forenſi diſceptatione uerſantur: neque eſt ulla, quae non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi uim rationemq. referatur. nam aut ipſa cognitio rei, ſcientiaq. perquiritur, ut, uirtus ſuam ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi conſilium exquiritur, ut, ſit ne ſapienti capeſſenda reſpublica. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, &, ut ita dicam, conſecutio. Nam, quid in re ſit, coniectura quaeritur, ut illud, ſit ne in humano genere ſapientia. Quam autem uim quaeque res habeat, definitio explicat; ut ſi quaeratur, quid ſit ſapientia. Conſecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem ſequatur, inquiritur, ut illud, Sit ne aliquando mentiri boni uiri. Redeunt rurſus ad coniecturam, eamq. in quattuor genera diſpertiunt. nam aut, quid ſit, quaeritur, hoc modo, natura ne ſit ius inter homines, an opinionibus: aut, quae ſit origo cuiuſque rei, ut, quod ſit initium legum, aut rerumpublicarum: aut cauſſa, & ratio, ut ſi quaeratur, cur doctiſſimi homines de maximis rebus diſſentiant: aut de immutatione, ut ſi diſputetur, num interire uirtus in homine, aut num in uitium poſſit conuerti. Definitionis autem ſunt diſceptationes, ut cum quaeritur, quid in com-

muni

335

muni mente quaſi impreſſum ſit; ut ſi diſſeratur, id ne ſit ius, quod maxime parti ſit utile: aut cum, quid cuiuſque ſit proprium, exquiritur, ut, ornate dicere proprium ne ſit oratoris, an id etiam aliquis praeterea poſſit: aut cum res diſtribuitur in partes; ut ſi quaeratur, quot ſint genera rerum expetendarum, ut, ſint ne tria, corporis, animi, externarumq. rerum: aut cum, quae forma, & quaſi naturalis nota cuiuſque ſit, deſcribitur; ut ſi quaeratur auari ſpecies, ſeditioſi, glorioſi. Conſecutionis autem duo prima quaeſtionum genera ponuntur. nam aut ſimplex eſt diſceptatio; ut ſi diſſeratur, expetenda ne ſit gloria; aut ex comparatione; laus, an diuitiae magis expetendae ſint. Simplicium autem ſunt tres modi, de expetendis, fugiendis ue rebus; ut expetendi ne honores ſint, num fugienda paupertas: de aequo, aut iniquo; aequum ne ſit ulciſci iniurias etiam propinquorum: de honeſto, aut turpi, ut hoc; ſit ne honeſtum, gloriae cauſa mortem obire. Comparationis autem duo ſunt modi; unus, cum, idem ne ſit, an aliquid interſit, quaeritur; ut metuere, & uereri; ut, rex, & tyrannus; ut, aſſentator, & amicus: alter, cum, quid praeſtet aliud alij, quaeritur; ut illud, optimi ne cuiuſque ſapientes, an populari laude ducantur. Atque eae quidem diſceptationes, quae ad cognitionem referuntur, ſic fere doctiſſimis hominibus deſcribuntur. quae uero referuntur

ad agendum; aut in officij diſceptatione uerſantur; quo in genere, quid rectum faciendumq. ſit, quaeritur; cui loco omnis uirtutum & uitiorum eſt ſilua ſubiecta; aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut ſedanda tollenda ue tractantur. huic generi ſubiectae ſunt cohortationes, obiurgationes, conſolationes, miſerationes, omnisq. ad omnem animi motum & impulſio, &, ſi ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis diſceptationum omnium, nihil ſane ad rem pertinet, ſi qua in re diſcrepauit ab Antonij diuiſione noſtra partitio: eadem enim ſunt membra in utriſque diſputationibus, ſed paullo ſecus a me, atque ab illo, partita, ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar, meq. ad meum munus penſumq. reuocabo. Nam ex illis locis, quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quaeque genera quaeſtionum argumenta ſumenda: ſed alijs generibus alij loci magis erunt apti: de quo non tam quia longum eſt, quam quia perſpicuum, dici nihil eſt neceſſe. Ornatiſſimae ſunt igitur orationes eae, quae latiſſime uagantur, & a priuata ac ſingulari controuerſia ſe ad uniuerſi generis uim explicandam conferunt, & conuertunt; ut ij, qui audiant, natura, & genere, & uniuerſa re cognita, de ſingulis reis, & criminibus, & litibus ſtatuere poſſint. Hanc ad conſuetudinem exercitationis uos adoleſcentes eſt cohortatus Antonius, atque a minutis an

guſtisq. concertationibus ad omnem uim uarietatemq. diſſerendi traducendos putauit. Quare non eſt paucorum libellorum hoc munus, ut ij, qui ſcripſerunt de dicendi ratione, arbitrati ſunt, neque Tuſculani, atque huius ambulationis antemeridianae, aut noſtrae pomeridianae ſeſſionis. non enim ſolum acuenda nobis, neque procudenda lingua eſt; ſed onerandum, complendumq. pectus maximarum rerum & plurimarum ſuauitate, copia, uarietate. noſtra eſt enim (ſi modo nos oratores ſumus; ſi in ciuium diſceptationibus, ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes ſumus) noſtra eſt, inquam, omnis iſta prudentiae doctrinaeq. poſſeſſio; in quam homines, quaſi caducam, atque uacuam, abundantes otio, nobis occupatis, inuolauerunt; atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cauillantur; aut aliquid de oratoris arte paucis praecipiunt libellis, eosq. rhetoricos inſcribunt: quaſi non illa ſint propria rhetorum, quae ab iiſdem de iuſtitia, de officio, de ciuitatibus inſtituendis, & regendis, de omni uiuendi, denique etiam de naturae ratione dicuntur. Quae quoniam iam aliunde non poſſumus, ſumenda ſunt nobis ab iis ipſis, a quibus expilati ſumus; dummodo illa ad hanc ciuilem ſcientiam, quo pertinent, & quam intuentur, transferamus; neque, ut ante dixi, omnem teramus in his diſcendis rebus aetatem; ſed, cum fon-

tes uiderimus, quos niſi qui celeriter cognorit, nú quam cognoſcet omnino, tum, quotieſcunque opus erit, ex ijs tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam eſt acris acies in naturis hominum, & ingenijs, ut res tantas quiſquam, niſi monſtratas, poſſit uidere; neque tanta tamen in rebus obſcuritas, ut eas non penitus acri uir ingenio cernat, ſi modo aſpexerit. In hoc igitur tanto, tamq. immenſo campo cum liceat oratori uagari libere, atque, ubicunque conſtiterit, conſiſtere in ſuo; facile ſuppeditat omnis apparatus ornatusq. dicendi. rerum enim copia uerborum copiam gignit: et ſi eſt honeſtas in rebus ipſis, de quibus dicitur, exiſtit ex rei natura quidam ſplendor in uerbis. ſit modo is, qui dicet, aut ſcribet, inſtitutus liberaliter educatione doctrinaq. puerili; & flagret ſtudio; & a natura adiuuetur; & in uniuerſorum generum infinitis diſceptationibus exercitatus, ornatiſſimos ſcriptores oratoresq. ad cognoſcendum imitandumq. cognorit: nae ille haud ſane, quemadmodum uerba ſtruat, & illuminet, a magiſtris iſtis requiret. ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta ſine duce, natura ipſa, ſi modo eſt exercitata, labetur. Hic Catulus, dij immortales, inquit, quantam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam, Craſſe, complexus es; quantisq. ex anguſtijs oratorem educere auſus es, & maiorum ſuorum regno collocare.

namque

namque illos ueteres doctores auctoresq. dicendi nullum genus diſputationis a ſe alienum putaſſe accepimus, ſemperq. eſſe in omni orationis ratione uerſatos. ex quibus Helaeus Hippias, cum Olympiam ueniſſet, maxima illa quinquennali celebritate ludorum gloriatus eſt, cuncta paene audiente Graecia, nihil eſſe ulla in arte rerum omnium, quod ipſe neſciret; nec ſolum has artes, quibus liberales doctrinae atque ingenuae continerentur, geometriam, muſicam, litterarum cognitionem, & poetarum, atque illa, quae de hominum moribus, quae de rebuſpublicis dicerentur; ſed anulum, quem haberet, pallium, quo amictus, ſoccos, quibus indutus eſſet, ſe ſua manu confeciſſe. ſcilicet nimis hic quidem eſt progreſſus: ſed ex eo ipſo eſt coniectura facilis, quantum ſibi illi ipſi oratores de praeclariſſimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Cio, quid de Thraſymaco, Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unuſquiſque plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & diſſeruit, & ſcripſit. Ipſe ille Leontinus Gorgias, quo patrono, ut Plato uoluit, philoſopho ſuccubuit orator; qui aut non eſt uictus unquam a Socrate, neque ſermo ille Platonis uerus eſt; aut, ſi eſt uictus eloquentior uidelicet fuit, & diſertior Socrates, &, ut tu appellas, copioſior, & melior orator: ſed hic in illo ipſo Platonis libro de omni re, quaecunque in diſceptatio

nem quaeſtionemq. uocaretur, ſe copioſiſſime dicturum eſſe profitetur: isq. princeps ex omnibus auſus eſt in conuentu poſcere, qua de re quiſque uellet audire: cui tantus honos habitus eſt a Graecia, ſoli ut ex omnibus Delphis non inaurata ſtatua, ſed aurea ſtatueretur. Atque ij, quos nominaui, multiq. praeterea ſummi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi poteſt, ita ſe rem habere, ut tu, Craſſe, dicis, oratorisq. nomen apud antiquos in Graecia maiore quadam uel copia, uel gloria floruiſſe. quo quidem magis dubito, tibi ne plus laudis, an Graecis uituperationis eſſe tribuendum ſtatuam: cum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatiſſima in ciuitate, uel priuatorum negotijs paene omnibus, uel orbis terrae procuratione, ac ſummi imperij gubernatione diſtrictus, tantam uim rerum cognitionemq. comprehenderis, eamq. omnem cum eius, qui conſilio & oratione in ciuitate ualeat, ſcientia, atque exercitatione ſociaris; illi, nati in literis, ardentesq. his ſtudijs, otio uero diffluentes, non modo nihil acquiſierint, ſed ne relictum quidem, & traditum, & ſuum conſeruauerint. Tum Craſſus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, ſed in alijs etiam compluribus, diſtributione partium, ac ſeparatione, magnitudines ſunt artium deminutae. An tu exiſtimas, cum eſſet Hippocrates ille Cous, fuiſſe tum alios medicos, qui morbis, alios, qui uulneribus, alios, qui oculis mederen-

338

mederentur? num geometriam Euclide, aut Archimede, num muſicam Damone, aut Ariſtoxeno, num ipſas litteras Ariſtophane, aut Callimacho tractante tam diſcerptas fuiſſe, ut nemo genus uniuerſum complecteretur, atque ut alius aliam ſibi partem, in qua elaboraret, ſeponeret? Equidem ſaepe hoc audiui de patre, & de ſocero meo, noſtros quoque homines, qui excellere ſapientiae gloria uellent, omnia, quae quidem tum haec ciuitas noſſet, ſolitos eſſe complecti. Meminerant illi Sex. Aaelium: Manium uero Manilium nos etiam uidimus tranſuerſo ambulantem foro: quod erat inſigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus conſilij ſui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in ſolio ſedentes domi ſic adibatur, non ſolum, ut de iure ciuili ad eos, uerum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur. Haec fuit P. Craſſi illius ueteris, haec Ti. Coruncanij, haec proaui generi mei Scipionis, prudentiſſimi hominis, ſapientia; qui omnes pontifices maximi fuerunt; ut ad eos de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur: ijdemq. & in ſenatu, & apud populum, & in cauſſis amicorum, & domi, & militiae conſilium ſuum fidemq. praeſtabant. quid enim M. Catoni; praeter hanc politiſsimam doctrinam tranſmarinam, atque aduenticiam, defuit? num, quia ius ciuile didicerat, cauſſas non

dicebat? aut, quia poterat dicere, iuris ſcientiam negligebat? at utroque in genere & laborauit, & praeſtitit. num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam tardior in rep. capeſſenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior ſenator: idem facile optimus imperator: denique nihil in hac ciuitate temporibus iſtis ſciri, diſci ue potuit, quod ille non cum inueſtigarit, & ſcierit, tum etiam conſcripſerit. nunc contra plerique ad honores adipiſcendos, & ad remp. gerendam nudi ueniunt, atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla ſcientia ornati. ſin aliquis excellit unus e multis; effert ſe, ſi unum aliquid affert; ut bellicam uirtutem, aut uſum aliquem militarem; quae ſane nunc quidem obſoleuerunt; aut iuris ſcientiam, ne eius quidem uniuerſi; nam pontificium, quod eſt coniunctum, nemo diſcit; aut eloquentiam, quam in clamore, & in uerborum curſu poſitam putant: omnium uero bonarum artium, denique uirtutum ipſarum ſocietatem cognationemq. non norunt. Sed ut ad Graecos referam orationem; (quibus carere in hoc quidem ſermonis genere non poſſumus: nam ut uirtutis a noſtris, ſic doctrinae ſunt ab illis exempla petenda) ſeptem fuiſſe dicuntur uno tempore, qui ſapientes & haberentur, & uocarentur: hi omnes, praeter Mileſium Thalem, ciuitatibus ſuis praefuerunt. Quis doctior iiſdem illis temporibus, aut cuius eloquentia litteris inſtructior fuiſſe tradi-

tur,

 339

tur, quam Piſiſtrati? qui primus Homeri libros, confuſos antea, ſic diſpoſuiſſe dicitur, ut nunc habemus. non fuit ille quidem ciuibus ſuis utilis, ſed ita eloquentia floruit, ut litteris doctrinaq. praeſtaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia ſic accepimus, ut, cum contra uoluntatem Athenienſium loqueretur pro ſalute patriae, ſeuerius tamen id ipſum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus & iucundum uideretur: cuius in labris ueteres comici, etiam cum illi maledicerent, quod tum Athenis fieri licebat, leporem habitaſſe dixerunt; tantamq. in eo uim fuiſſe, ut in eorum mentibus, qui audiſſent, quaſi aculeos quoſdam relinqueret. at hunc non declamator aliquis ad clepſydram latrare docuerat, ſed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, uir ſummus in maximarum rerum ſcientia. itaque hic doctrina, conſilio, eloquentia, excellens, quadraginta annos praefuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus ſuis quidem non boni, ſed certe docti, atque eloquentes, non ne Socraticis erant diſputationibus eruditi? Quis Dionem Syracuſium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atque eum idem ille, non linguae ſolum, uerum etiam animi ac uirtutis magiſter, ad liberandam patriam impulit, inſtruxit, armauit. Aliis ne igitur artibus hunc Dionem inſtituit Plato? aliis Iſocrates clariſſimum uirum Ti-

motheum, Cononis, praeſtantiſſimi imperatoris, filium, ſummum ipſum imperatorem, hominemq. doctiſſimum? aut aliis Pythagoreus ille Lyſis Thebanum Epaminondam, haud ſcio an ſummum uirum unum omnis Graeciae? aut Xenophon Ageſilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipſe Pythagoras totam illam ueterem Italiae Graeciam, quae quondam Magna uocitata eſt? equidem non arbitror. ſic enim uideo, unam quandam omnium rerum, quae eſſent homine erudito dignae, atque eo, qui in rep. uellet excellere, fuiſſe doctrinam: quam qui accepiſſent, ſi iidem ingenio ad pronunciandum ualuiſſent, & ſe ad dicendum quoque, non repugnante natura, dediſſent, eloquentia praeſtitiſſe. itaque ipſe Ariſtoteles, cum florere Iſocratem nobilitate diſcipulorum uideret; quod ipſe ſuas diſputationes a cauſſis forenſibus et ciuilibus ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet, mutauit repente totam formam prope diſciplinae ſuae, uerſumq. quendam Philoctetae paullo ſecus dixit. ille enim turpe ſibi ait eſſe tacere cum barbaris: hic autem, cum Iſocratem pateretur dicere. itaque ornauit, & illuſtrauit doctrinam illam omnem; rerumq. cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque uero hoc fugit ſapientiſſimũ regem Philippum; qui hũc Alexãdro filio doctorem accierit, a quo eodem ille et agendi acciperet praecepta, et eloquendi. Nũc ſiue qui uolet eum philoſophum, qui copiam nobis

rerum

rerum orationisq. tradat, per me appellet oratorē licet: ſiue hunc oratorem, quē ego dico ſapientiam iunctam habere eloquentiae, philoſophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc conſtet, neque infantiam eius, qui rem norit, ſed eam explicare dicendo non queat; neque inſcitiam illius, cui res non ſuppetit, uerba non deſint, eſſe laudandam: quorum ſi alterum ſit optandum, malim equidem indiſertam prudentiam, quam ſtultitiam loquacem. ſin quaerimus, quid unum excellat ex omnibus: docto oratori palma danda eſt: quem ſi patiuntur eundem eſſe philoſophum, ſublata controuerſia eſt: ſin eos diſiungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto ineſt illorum omnis ſcientia, in philoſophorum autem cognitione non continuo ineſt eloquentia: quae quamuis contemnatur ab eis, neceſſe eſt tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre uideatur. Haec cum Craſſus dixiſſet; parumper & ipſe conticuit &, ceteris ſilentium fuit. Tum Cotta, Equidem, inquit, Craſſe non poſſum queri, quod mihi uideare aliud quiddam, & non id, quod ſuſceperis, diſputaſſe: plus enim aliquanto attuliſti, quam tibi erat tributum a nobis, ac denunciatum. ſed certe hae partes fuerunt tuae, de illuſtranda oratione ut diceres: & eras ipſe iam ingreſſus; atque in quattuor partes omnē orationis laudem deſcripſeras: cumq. de duabus primis nobis quidem ſatis, ſed, ut ipſe dicebas, celeriter

leriter exigueq. dixiſſes, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus: quo cum ingreſſus eſſes, repente te quaſi quidam aeſtus ingenij tui procul a terra abripuit, atque in altum a conſpectu paene omnium abſtraxit; omnemq. rerum ſcientiam cóplexus, non tu quidem eam nobis tradidiſti, (neque enim fuit tam exigui temporis) ſed apud hos quid profeceris, neſcio; me quidem in Academiam totum compuliſti: in qua uelim ſit illud, quod ſaepe poſuiſti, ut non neceſſe ſit conſumere aetatem, atque ut poſſit is illa omnia cernere, qui tantummodo aſpexerit: ſed, etiam ſi eſt aliquanto ſpiſſius, aut ſi ego ſum tardior, profecto numquam conquieſcam, neque defatigabor ante, quam illorú ancipites uias, rationesq. et pro omnibus, et contra omnia diſputandi percepero. Tum Caeſar, Vnum, inquit, me ex tuo ſermone maxime, Craſſe, commouit, quod eam negaſti, qui non cito quid didiciſſet, unquam omnino poſſe perdiſcere: ut mihi non ſit difficile periclitari, & aut ſtatim percipere iſta, quae tu uerbis ad caelum extuliſti; aut, ſi non potuerim, tempus non perdere; cum tamen his noſtris poſſim eſſe contentus.

Hic Sulpicius, Ego uero, inquit, Craſſe neque Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec philoſophorum quéquam deſidero. uel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere, uel, id quod facio, contemnere, mihi rerum forenſium & communium

muniũ uulgaris haec cognitio ſatis magna eſt ad eam, quam ſpecto, eloquentiam: ex qua ipſa tamen permulta neſcio; quae tum denique, cum cauſſa aliqua, quae a me dicẽda eſt, deſiderat, quaero. quamobrem, niſi forte es iam defeſſus, & ſi tibi non graues ſumus, refer ad illa te, quae ad ipſius orationis laudem ſplendoremq. pertinent: quae ego ex te audire uolui, non ut deſperarem me eloquentiam conſequi poſſe, ſed ut aliquid addiſcerem. Tum Craſſus, Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpici. quis enim de iſto genere non docuit, non inſtituit, non etiam ſcriptum reliquit? ſed geram morem, & ea dumtaxat, quae mihi nota ſunt, breuiter exponam tibi: cenſebo tamen ad eos, qui auctores, & inuentores ſunt harum ſane minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis. quorum primum nobis ratio ſimpliciter uidenda eſt, deinde coniuncte. nam eſt quidã ornatus orationis, qui ex ſingulis uerbis eſt; alius, qui ex continuatis, coniunctisq. conſtat. Ergo utemur uerbis aut ijs, quae propria ſunt, & certa quaſi uocabula rerum, paene una nata cum rebus ipſis; aut ijs, quae transferuntur, & quaſi alieno in loco collocantur; aut ijs, quae nouamus, & facimus ipſi. In proprijs eſt igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta, atque obſoleta fugiat, lectis, atque illuſtribus utatur, in quibus plenum quiddam & ſonans ineſſe uideatur. Sed in hoc

uerborum

uerborum genere propriorum delectus eſt quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus; in quo conſuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. etiam hoc, quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici ſolet, Bonis is uerbis, aut aliquis non bonis utitur, non arte aliqua perpenditur, ſed quodam quaſi naturali ſenſu iudicatur: in quo non magna laus eſt, uitare uitium: (quamquam id eſt magnum) uerum hoc quaſi ſolum quoddam atque fundamentum eſt, uerborum uſus et copia bonorum: ſed, quid ipſe aedificet orator, & in quo adiungat artem, id eſſe a nobis quaerendum, atque explicandum uidetur. Tria ſunt igitur in uerbo ſimplici, quae orator afferat ad illuſtrandam, atque exornandam orationem, aut inuſitatum uerbum, aut nouatum, aut tranſlatum. Inuſitata ſunt priſca fere, ac uetuſta, & ab uſu quotidiani ſermonis iamdiu intermiſſa; quae ſunt poetarum licentiae liberiora, quam noſtrae: ſed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere, ut Coelius, Qua tempeſtate Poenus in Italiam uenit: nec, prolem, aut ſobolem, aut effari, aut nuncupari: aut, ut tu ſoles Catule, Non rebar, aut opinabar: & alia multa, quibus loco poſitis grandior, atque antiquior oratio ſaepe uideri ſolet. Nouantur autem uerba, quae ab eo, qui dicit, ipſo gignuntur, ac fiunt, uel coniungendis uerbis, ut haec:

Tuin

342

» *Tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo*
expectorat:
» *Num nõ uis huius me uerſutiloquas malitias?*
uidetis enim &, uerſutiloquas, &, expectorat, ex coniunctione facta eſſe uerba, non nata: uel ſaepe ſine coniunctione uerba nouantur; ut ille,
» *Senſus diſertus indigenitalis: ut,*
» *Baccarum ubertate incurueſcere.*

Tertius ille modus tranſferendi uerbi late patet; quem neceſſitas genuit, inopia coacta, & anguſtijs, poſt autem delectatio iucunditasq. celebrauit. nam ut ueſtris frigoris depellendi cauſſa reperta primo, poſt adhiberi coepta eſt ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: ſic uerbi tranſlatio inſtituta eſt inopiae cauſſa, frequentata delectationis. nam, gemmare uites, luxuriem eſſe in herbis, laetas ſegetes, etiam ruſtici dicunt. quod enim declarari uix uerbo proprio poteſt, id translato cum eſt dictum, illuſtrat id, quod intelligi uolumus, eius rei, quam alieno uerbo poſuimus, ſimilitudo. Ergo hae tranſlationes quaſi mutationes ſunt, cum, quod non habeas, aliunde ſumis. illae paullo audaciores, quae non inopiam indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid accerſunt. quarum ego quid uobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis eſt ad uerbum unum contracta breuitas: quod uerbum in alieno loco tamquam in ſuo poſitum, ſi agnoſcitur, delectat; ſi ſimiles nihil habet, repudiatur.

diatur. Sed ea transferri oportet, quae aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

» - Inhorreſcit mare;
» Tenebrae conduplicantur; noctisq. et nimbum
» occaecat nigror;
» Flamma inter nubes coruſcat; caelum tonitru
» contremit;
» Grando mixta imbri largifluo ſubita praecipi-
» tans cadit;
» Vndique omnes uenti erumpunt; ſaeui exi-
» ſtunt turbines;
» Feruet aeſtu pelagus.

omnia fere, quo eſſent clariora, tranſlatis per ſimilitudinem uerbis dicta ſunt. Aut quo ſignificetur magis res tota, ſiue facti alicuius, ſiue conſilij; ut ille, qui occultantem conſulto, ne id, quod ageretur, intelligi poſſet, duobus tranſlatis uerbi ſimilitudine ipſa indicat;

» Quandoquidem iſte circumueſtit dictis, ſepit
» ſedulo.

Nonnumquam etiam breuitas tranſlatione conficitur, ut illud, Si telum manu fugit. imprudentia teli emiſſi breuius proprijs uerbis exponi non potuit, quam eſt uno ſignificata tranſlato. Atque hoc in genere perſaepe mihi admirandum uidetur, quid ſit, quod omnes tranſlatis, & alienis magis delectantur uerbis, quam proprijs, & ſuis. nam ſi res ſuum nomen & proprium uocabulum non habet, ut pes in naui, ut nexum, quod per li-

bram agitur, ut in uxore diuortium; neceſſitas cogit, quod non habeas, aliunde ſumere: ſed in ſuorum uerborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, ſi ſunt ratione tranſlata, delectant. id accidere credo, uel quod ingenij ſpecimen eſt quoddam tranſilire ante pedes poſita, & alia longe repetita ſumere: uel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neq. tamen aberrat; quae maxima eſt delectatio: uel quod ſingulis uerbis res, ac totum ſimile cõficitur: uel quod omnis tranſlatio, quae quidem ſumpta ratione eſt, ad ſenſus ipſos admouetur, maxime oculorum, qui eſt ſenſus acerrimus. nam & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, ſunt ducta a ceteris ſenſibus. illa uero oculorum multo acriora; quae ponunt paene in conſpectu animi, quae cernere et uidere non poſſimus. nihil eſt enim in rerum natura, cuius nos non in alijs rebus poſſimus uti uocabulo, & nomine. unde enim ſimile duci poteſt, (poteſt autem ex omnibus) indidem uerbum unum, quod ſimilitudinem continet, tranſlatum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda eſt diſſimilitudo,

„ Coeli ingentes fornices.

quamuis ſphaeram in ſcenam, ut dicitur, attulerit Ennius; tamen in ſphaera fornicis ſimilitudo non poteſt ineſſe.

„ Viue Vlyſſes: dum licet,

» Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

non dixit, cape, non pete: haberet enim moram ſperantis diutius eſſe uicturum: ſed, rape. hoc uerbum eſt ad id aptatum, quod ante dixerat, Dum licet. Deinde uidendum eſt, ne longe ſimile ſit ductum. Syrtim patrimonij, ſcopulum libentius dixerim: Charybdim bonorum, uoraginem potius: facilius enim ad ea, quae uiſa, quam ad illa, quae audita ſunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam haec uel ſumma laus eſt uerbi transferendi, ut ſenſum feriat id, quod tranſlatum ſit; fugienda ea omnis turpitudo earum rerũ, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet ſimilitudo. nolo morte dici Africani caſtratam eſſe remp. nolo ſtercus curiae dici Glauciam. quamuis ſit ſimile; tamen eſt in utroque deformis cogitatio ſimilitudinis. nolo eſſe aut maius, quam res poſtulet, Tempeſtas comeſationis; aut minus, comeſatio tempeſtatis. nolo eſſe uerbum anguſtius id, quod tranſlatum ſit, quam illud proprium, ac ſuum.

» Quidnam eſt, obſecro, quod te adiri abnutas?

melius eſſet, uetas, prohibes, abſterres: quoniam ille dixerat,

» illico iſtic,

» Ne contagio mea bonis, umbra ue obſit.

Atque etiam, ſi uereare, ne paullo durior tranſlatio eſſe uideatur, mollienda eſt praepoſito ſaepe uerbo: ut ſi olim, M. Catone mortuo, pupillum ſenatum quis relictum diceret; paullo durius: ſin,

ut

 344

ut ita dicam, pupillum; aliquanto mitius eſt. etenim uerecunda debet eſſe tranſlatio; ut deducta eſſe in alienum locum, non irruiſſe, atque ut precario, non ui, ueniſſe uideatur. modus autem nullus eſt florentior in ſingulis uerbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non eſt in uno uerbo tranſlato, ſed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum ſit:

» – Neque me patiar
» Iterum ad unum ſcopulum, & telum claſſem
» Achiuum offendere.

atque illud:

» Erras, erras: nam exultantem te, & praeſi-
» dentem tibi
» Repriment ualidae legum habenae, atque im-
» perij inſiſtent iugo.

Sumpta re ſimili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliam, ut dixi, transferuntur. Eſt hoc magnum ornamentum orationis, in quo obſcuritas fugienda eſt. etenim ex hoc genere fiunt ea, quae dicuntur aenigmata. non eſt autem in uerbo modus hic, ſed in oratione, id eſt in continuatione uerborum. Ne illa quidem traductio, atque immutatio in uerbo quandam fabricationem habet, ſed in oratione;

» Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

pro Afris eſt ſumpta Africa. neque factum uerbum eſt, ut,

» - *Mare ſaxifragis undis ;* neque tranſlatum, ut,

Mollitur mare ; ſed ornandi cauſſa proprium proprio commutatum,

» *Deſine Roma tuos hoſtes : -*

» *Teſtes ſunt Campi magni. -*

Grauis eſt modus in ornatu orationis, & ſaepe ſumendus : ex quo genere haec ſunt, Martem belli eſſe communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro uino, Neptunum pro mari, curiam pro ſenatu, campum pro comitijs, togam pro pace, arma ac tela pro bello. Quo item genere & uirtutes, & uitia pro ipſis, in quibus illa ſunt, appellantur : Luxuries quam in domum irrupit ; &, Quo auaritia penetrauit ; aut, Fides ualuit, Iuſtitia confecit. Videtis profecto penus hoc totum, cum inflexo commutatoq. uerbo res eadem enunciatur, ornatius : cui ſunt finitima illa minus ornata, ſed tamen non ignoranda, cum intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum, ut, pro aedificijs, cum parietes, aut tecta dicimus ; aut ex toto partem, ut cum unam turmam, equitatum populi R. dicimus ; aut ex uno plures,

» *At Romanus homo, tamẽ etſi res bene geſta eſt,*
Corde ſuo trepidat. -

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

» *Nos ſumu' Romani, qui fuimus Rutuli.*

aut quocunque modo non ut dictum eſt, in eo genere intelligitur, ſed ut ſenſum eſt. Abutimur ſae

pe

pe etiam uerbo non tam eleganter, quam in tranſferendo, ſed, etiamſi licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa uidetis ne eſſe non uerbi, ſed orationis, quae ex pluribus, ut expoſui, tranſlationibus connexa ſunt? haec autem, quae aut immutatata eſſe dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, ſunt tranſlata quodam modo. ita fit, ut omnis ſingulorum uerborum uirtus, atque laus tribus exiſtat ex rebus, ſi aut uetuſtum uerbum ſit, quod tamen conſuetudo ferre poſſit; aut factum, uel coniunctione, uel nouitate, in quo item eſt auribus conſuetudiniq. parcendum; aut translatum, quod maxime tamquam ſtellis quibuſdam notat, & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborũ, quae duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam, formamq. deſiderat. Collocationis eſt componere & ſtruere uerba ſic, ut ne ue aſper eorum concurſus, ne ue biulcus ſit, ſed quodam modo coagmentatus, & leuis. In quo lepide, ſoceri mei perſona, luſit is, qui elegantiſſime id facere potuit, Lucilius:

» *Quam lepide lexis compoſtae, ut teſſerulae, omnes,*
» *Arte, pauimento, atque emblemate uermiculato.*

quae cum dixiſſet, in Albutium illudens, ne a me quidem abſtinuit:

» *Craſſum habeo generũ, ne rhetoricoterõ tu ſis. quid ergo iſte Craſſus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? idem illud ſcilicet, ut ille uoluit, & ego uellem, melius aliquanto, quam Albutius: uerum in me quidem luſit ille, ut ſolet. Sed eſt tamen collocatio conſeruanda uerborum, de qua loquor, quae iunctam orationem efficit, quae cohaerentem, quae lenem, quae aequabiliter fluentem. id aſſequemini, ſi uerba extrema cum conſequentibus primis ita iungetis, ut ne ue aſpere concurrant, ne ue uaſtius diducantur. Hanc diligentiam ſubſequitur modus etiam, & forma uerborum; quod iam uereor ne huic Catulo uideatur eſſe puerile. uerſus enim ueteres illi in hac ſoluta oratione propemodum, hoc eſt numeros quoſdam, nobis eſſe adhibendos putauerunt: interſpirationis enim, non defatigationis noſtrae, neque librariorum notis, ſed uerborum & ſententiarum modo interpunctas clauſulas in orationibus eſſe uoluerunt: idq. princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, ut inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem delectationis atque aurium cauſſa, quemad modum ſcribit diſcipulus eius Naucrates, numeris aſtringeret. namque haec duo muſici, qui erant quondam ijdem poetae, machinati ad uoluptatem ſunt, uerſum, atque cantum; ut & uerborum numero, & uocum modo delectatione uincerent aurium ſatietatem. Haec igitur duo, uocis dico moderationem, & uerborum concluſionem, quoad*

orationis

orationis ſeueritas pati poſſit, a poetica ad eloquẽtiam traducenda duxerunt. In quo illud eſt uel maximum, quod, uerſus in oratione ſi efficitur coniunctione uerborum, uitium eſt: & tamen eam coniunctionem, ſicuti uerſum, numeroſe cadere, & quadrare, & perfici uolumus. neque eſt ex multis res una, quae magis oratorem ab imperito dicendi ignaroq. diſtinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum poteſt, & id, quod dicit, ſpiritu, non arte determinat; orator autem ſic illigat ſententiam uerbis, ut eam numero quodam complectatur, & aſtricto, & ſoluto. nam cum uinxit modis, & forma, relaxat, & liberat immutatione ordinis: ut uerba neque alligata ſint, quaſi certa aliqua lege uerſus; neque ita ſoluta, ut uagentur. Quonam igitur modo tantum munus inſiſtemus, ut arbitremur nos hanc uim numeroſe dicendi conſequi poſſe? non eſt res tam difficilis, quam neceſſaria. nihil eſt enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile ſequatur, quocunque ducas, quam oratio. ex hac uerſus, ex eadem diſpares numeri conficiuntur: ex hac haec etiam ſoluta uarijs modis, multorúq. generum oratio. non enim ſunt alia ſermonis, alia contentionis uerba: neque ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam pompamq. ſumuntur: ſed ea nos cum iacentia ſuſtulimus e medio, ſicut molliſſimam ceram ad noſtrum arbitrium formamus, & fingimus. itaque tum graues ſumus,

tum ſubtiles, tum medium quiddam tenemus. ſic inſtitutam noſtram ſententiam ſequitur orationis genus; idq. ad omnem rationem, & aurium uoluptatem, & animorum motum mutatur, & uertitur. ſed ut in pleriſque rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata, ſic in oratione, ut ea, quae maximam utilitatem in ſe continerent, eadem haberent plurimum uel dignitatis, uel ſaepe etiam uenuſtatis. Incolumitatis, ac ſalutis omnium cauſſa uidemus hunc ſtatum eſſe huius totius mundi, atque naturae, rotundum ut caelum, terraq. ut media ſit, eaq. ſua ui nutuq. teneatur: ſol ut circumferatur, ut accedat ad brumale ſignũ, & inde ſenſim aſcendat in diuerſam partem: ut luna acceſſu & receſſu ſuo ſolis lumen accipiat: ut eadẽ ſpatia quinque ſtellae diſpares motu curſuq. conficiant. haec tantam habent uim, ut paullum immutata cohaerere non poſſint; tantam pulchritudinem, ut nulla ſpecies ne excogitari quidem poſſit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, uel etiam ceterarum animantium formam, & figuram: nullam partem corporis ſine aliqua neceſſitate affictam, totamq. formam quaſi perfectam reperietis arte, non caſu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia ſunt denique, niſi ad ſuam retinendam conſeruandamq. naturam? nuſquam tamen eſt ulla pars, niſi uenuſta. Linquamus naturam, arteſq. uideamus. Quid tam in nauigio neceſſarium, quam latera,

 347

quam carinae, quam prora, quam puppis, quam antemnae, quam uela, quam mali, quam reliqua? quae tamen hanc habent in ſpecie uenuſtatē, ut non ſolum ſalutis, ſed etiam uoluptatis cauſſa inuenta eſſe uideatur. Columnae & templa, & porticus ſuſtinent, tamen habent non plus utilitatis, quam dignitatis. Capitolij faſtigium illud, & ceterarum aedium, non uenuſtas, ſed neceſſitas ipſa fabricata eſt. nam cum eſſet habita ratio, quemadmodum ex utraque parte tecti aqua delaberetur; utilitatem templi, faſtigij dignitas conſecuta eſt: ut, etiam ſi in caelo Capitolium ſtatueretur, ubi imber eſſe non poſſet, nullam ſine faſtigio dignitatem habiturum fuiſſe uideatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, ut utilitatem, ac prope neceſſitatem ſuauitas quaedam, & lepos conſequatur. clauſulas enim, atque interpuncta uerborum, animae interclusio, atque anguſtiae ſpiritus attulerunt. id inuentum eſt ita ſuaue, ut, ſi cui ſit infinitus ſpiritus datus, tamen eum perpetuare uerba nolimus. id enim auribus noſtris gratum eſt inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile ſolum. ſed etiam facile eſſe poſſit. Longiſſima eſt igitur complexio uerborum, quae uolui uno ſpiritu poteſt. ſed hic naturae modus eſt, artis alius. nam cum ſint numeri plures; iambum, & trochaeum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles, Catule, ueſter: qui natura tamen incurrunt ipſi in orationem, ſermonemq. noſtrum:

noſtrum: ſed ſunt inſignes percuſſiones eorum numerorum, & minuti pedes. quare primumad heroum nos dactyli, & anapaeſti, & ſpondei pedem inuitat; in quo impune progredi licet duos dumtaxat pedes, aut paullo plus; ne plane in uerſum, aut ſimilitudinem uerſuum incidamus. Aliae ſunt geminae, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum uerborum ſatis decore cadunt. Probatur autem ab eodē illo maxime paeon: qui eſt duplex: nam aut a longa oritur, quam tres breues conſequuntur, ut haec uerba, definite, incipite, comprimite; aut a breuibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa; ſicut illa ſunt, domuerant, ſonipedes. Atque illi philoſopho ordiri placet, a ſuperiore paeone, poſteriore finire. eſt autem paeon hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed aurium menſura, quod eſt acrius iudicium, & certius, par fere cretico, qui eſt ex longa, & breui, & longa: ut,

Quid petā praeſidi, aut exequar? quo ue nunc –. a quo numero exorſus eſt Fannius, Si Quirites minas illius. hunc ille clauſulis aptiorem putat; quas uult longa plerunque ſyllaba terminari. Neque uero haec tam acrem curam, diligentiamq́ue deſiderant; quam eſt illa poetarum; quos neceſſitas cogit, & ipſi numeri, ac modi, ſic uerba uerſu includere, ut nihil ſit ne ſpiritu quidem minimo breuius, aut longius, quam neceſſe eſt. Liberior eſt oratio, & plane, ut dicitur, ſic & eſt

uere

nere ſoluta; non ut fugiat tamen, aut erret; ſed ut ſine uinculis ſibi ipſa moderetur. namque ego illud aſſentior Theophraſto, qui putat orationem, quae quidem ſit polita, atque facta quodam modo, non aſtricte, ſed remiſſius numeroſam eſſe oportere. etenim ſicut ille ſuſpicatur, ex illis modis, quibus hic uſitatus uerſus efficitur, poſt anapaeſtus procerior quidam numerus effloruit; inde ille licentior, & diuitior fluxit dithyrambus; cuius membra, & pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleti oratione diffuſa. Et ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis, atque uocibus, quod habet quaſdam impreſſiones, & quod metiri poſſumus interuallis aequalibus: recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum ſit, in orationis laude ponetur. nam ſi rudis, & indocta putanda eſt illa ſine interuallis loquacitas perennis, & profluens: quid eſt aliud cauſſae, cur repudietur, niſi quod hominum aures uocem natura modulantur ipſa? quod fieri, niſi ineſt numerus in uoce, non poteſt. numerus autem in continuatione nullus eſt: diſtinctio, & aequalium & ſaepe uariorum interuallorum percuſſio numerum conficit: quam in cadentibus guttis, quod interuallis diſtinguuntur, notare poſſumus, in amni praecipitante non poſſumus. quod ſi continuatio uerborum haec ſoluta multo eſt aptior, atque iucundior, ſi eſt articulis, membriſq. diſtincta, quam ſi continuata, ac producta: uerba illa modificata eſſe debebunt: quae

ſi in

ſi in extremo breuiora ſunt, infringitur ille quaſi uerborum ambitus. ſic enim has orationis conuerſiones Graeci nominant. quare aut paria eſſe debent poſteriora ſuperioribus, extrema primis; aut, quod etiam eſt melius, & iucundius, longiora. Atque haec quidem ab iis philoſophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta ſunt. quod eo ſaepius teſtificor, ut, auctoribus laudandis, ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid diſputatione iſta afferri poteſt elegantius, aut omnino dici ſubtilius? At enim uereor, inquit Craſſus, ne haec aut difficiliora iſtis ad perſequendum eſſe uideantur; aut, quia non traduntur in uulgari iſta diſciplina, nos ea maiora ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Craſſe, ſi aut me, aut horum quemquam putas a te haec opera quotidiana, & peruagata exſpectare. iſta, quae dicis, dici uolumus, neque tam dici, quam iſto dici modo: neque tibi hoc pro me ſolum, ſed pro his omnibus ſine ulla dubitatione reſpondeo. Ego uero, inquit Antonius, inueni tandem, quem negaram in eo, quem ſcripſi, libello me inueniſſe, eloquentem: ſed eo te ne laudandi quidem cauſſa interpellaui, ne quid de hoc tam exiguo ſermonis tui tempore uerbo uno meo deminueretur. Hanc igitur, Craſſus inquit, ad legem cum exercitatione, tum ſtylo, qui & alia, & hoc maxime ornat, ac limat, formanda nobis

ora-

349

oratio eſt. Neque tamen hoc tanti laboris eſt; quanti uidetur: nec ſunt haec rhythmicorum, ac muſicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendum eſt illud modo uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne inſiſtat interius, ne excurrat longius, ut membris diſtinguatur, ut conuerſiones habeat abſolutas. Neque ſemper utendum eſt perpetuitate, & quaſi conuerſione uerborum; ſed ſaepe carpenda membris minutioribus oratio eſt; quae tamen ipſa membra ſunt numeris uincienda. Neque nos paeon, aut herous ille conturbet. ipſi occurrent orationi, ipſi, inquam, ſe offerent, & reſpondebunt non uocati: conſuetudo modo illa ſit ſcribendi, atque dicendi, ut ſententiae uerbis finiantur, eorumq. uerborum iunctio naſcatur a proceris numeris, ac liberis, maxime heroo, & paeone priore, aut cretico, ſed uarie diſtincteq. conſidat. notatur enim maxime ſimilitudo in conquieſcendo: & ſi primi, & poſtremi illi pedes ſunt hac ratione ſeruati, medij poſſunt latere; modo ne circuitus ipſe uerborum ſit aut breuior, quam aures exſpectent; aut longior, quam uires, atque anima patiatur. Clauſulas autem diligentius etiam ſeruandas eſſe arbitror, quam ſuperiora; quod in his maxime perfectio, atque abſolutio iudicatur. nam uerſus aeque prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacunque ſit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema plerique:

rique: quae quoniam apparent, & intelliguntur, uarianda ſunt; ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium ſatietate. Duo enim, aut tres ſunt fere extremi ſeruandi, & notandi pedes; ſi modo non breuiora, & praeciſa erunt ſuperiora; quos aut chorios, aut heroos, aut alternos eſſe oportebit, aut in paeone illo poſteriore, quem Ariſtoteles probat, aut ei pari cretico. horum uiciſſitudines efficient, ut neque ij ſatientur, qui audient, faſtidio ſimilitudinis; nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere uideamur. quod ſi Antipater ille Sidonius, ille quem tu probe, Catule, meminiſti, ſolitus eſt uerſus hexametros, aliosq. uarijs modis, atque numeris fundere ex tempore; tantumq. hominis ingenioſi, ac memoris ualuit exercitatio, ut, cum ſe mente, ac uoluntate conieciſſet in uerbum, uerba ſequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & conſuetudine adhibita, conſequemur? Illud autem ne quis admiretur, quonam modo haec uulgus imperitorum in audiendo notet: cum in omni genere, tum in hoc ipſo magna quaedam eſt uis, incredibilisq. naturae. omnes enim, tacito quodam ſenſu, ſine ulla arte, aut ratione, quae ſint in artibus, ac rationibus recta, ac praua, dijudicant: idq. cum faciunt in picturis, & ſignis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam a natura minus habent inſtrumenti; tum multo oſtendunt magis in uerborum, numerorum, uocumq.

cumq. indicio; quod ea ſunt in communibus inſixa ſenſibus, neque earum rerum quemquam funditus natura uoluit eſſe expertem. itaque non ſolum uerbis arte poſitis mouentur omnes, uerum etiam numeris, ac uocibus. quotus enim quiſque eſt, qui teneat artem numerorum, ac modorum? at in his ſi paullum modo offenſum eſt, ut aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in uocibus? ut a multitudine, & populo non modo cateruæ, atque conuentus, ſed etiam ipſi ſibi ſinguli diſcrepantes eijciantur? Mirabile eſt, cum plurimum in faciendo interſit inter doctum, & rudem, quam non multum differat in iudicando. ars enim, cum a natura profecta ſit, niſi naturam moueat, ac delectet, nihil ſane egiſſe uideatur. nihil eſt autem tam cognatum mentibus noſtris, quam numeri, atque uoces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & langueſcimus, & ad hilaritatem & ad triſtitiam ſaepe deducimur: quorum illa ſumma uis carminibus eſt aptior, & cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur, a Numa rege doctiſſimo, maioribusq. noſtris; ut epularum ſollemnium fides, ac tibiae, Saliorumq. uerſus indicant; maxime autem a Graecia uetere celebrata: quibus utinam, ſimilibusq. de rebus diſputari, quã de puerilibus his uerborum tranſlationibus, maluiſſetis. Verum, ut in uerſu uulgus, ſi eſt peccatum, uidet,

ſic.

ſic, ſi quid in noſtra oratione claudicat, ſentit: ſed poetae non ignoſcit, nobis concedit; tacite tamen omnes non eſſe illud, quod diximus, aptum, perfectumq. cernunt. itaque illi ueteres, ſicut hodie etiam non nullos uidemus, cum circuitum, & quaſi orbem uerborum conficere non poſſent, (nã id quidem nuper uel poſſe, uel audere coepimus) terna, aut bina, aut non nulli ſingula etiam uerba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen; ut & illa eſſent paria, quae dicerent, & aequalibus interſpirationibus uterentur. Expoſui fere, ut potui, quae maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar: dixi enim de ſingulorum laude uerborum; dixi de coniunctione eorum; dixi de numero, atque forma. ſed ſi habitum etiam orationis, & quaſi colorem alijs quem requirit; eſt plena quaedam, & tamen teres, & tenuis, & non ſine neruis, ac uiribus, & ea, quae particeps utriuſque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris inſidere quidam uenuſtatis, non fuco illitus, ſed ſanguine diffuſus, debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus eſt & uerbis, & ſententijs, ut, quemadmodum qui utuntur armis, aut palaeſtra, non ſolum ſibi uitandi, aut feriendi rationem eſſe habendam putant, ſed etiam ut cum uenuſtate moueantur; ſic uerbis quidem ad aptã compoſitionem, & condecentiam, ſententijs uero ad

351

ro ad grauitatem orationis utatur, ut ij, qui in armorum tractatione uerſantur. Formantur autem & uerba, & ſententiae paene innumerabiles: quod ſatis ſcio notum eſſe uobis: ſed inter conformationem uerborum, & ſententiarum hoc intereſt, quod uerborum tollitur, ſi uerba mutaris; ſententiarum permanet, quibuſcunque uerbis uti uelis. Quod quidem uos, etſi facitis, tamen admonendos puto, ne quid eſſe aliud oratoris putetis, quod quidem ſit egregium, atque mirabile, niſi in ſingulis uerbis illa tria tenere; ut translatis utamur frequenter, interdumq. factis, raro autem etiam peruetuſtis: in perpetua autem oratione, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum eſt quaſi luminibus diſtinguenda, & frequentanda omnis oratio ſententiarum, atque uerborum. nam & commoratio una in re permultum mouet, & illuſtris explanatio, rerumque, quaſi gerantur, ſub aſpectum paene ſubiectio: quae & in exponenda re plurimum ualet, & ad illuſtrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum; ut ijs, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum eſſe uideatur: & huic contraria ſaepe praeciſio eſt, & plus ad intelligendum, quam dixeris, ſignificatio, & diſtincte conciſa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illuſio, a praeceptis Caeſaris non abhorrens, & ab re non longa digreſſio:

Digitized by Google

In qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & concinnus eſſe debebit: propoſitioq. quid ſis dicturus, & ab eo, quod eſt dictum, ſeiunctio, & reditus ad propoſitum, & iteratio, & rationis apta concluſio: tum, augendi minuendi ue cauſſa, ueritatis ſuperlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quaſi percunctatio, expoſitioq. ſententiae ſuae: tum illa, quae maxime quaſi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac ſignificantis diſſimulatio; quae eſt periucunda, cum in oratione non contentione, ſed ſermone tractatur: deinde dubitatio, tum diſtributio, tum correctio, uel ante, uel poſtquam dixeris, uel cum aliquid a te ipſo reijcias: praemunitio eſt etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium: communicatio; quae eſt quaſi cum ijs ipſis, apud quos dicas, deliberatio: morum, ac uitae imitatio uel in perſonis, uel ſine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, ſaepe autem etiam ad commouendos: perſonarum ficta inductio, uel grauiſſimum lumen augendi; deſcriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulſio; ante occupatio: tum duo illa, quae maxime mouent, ſimilitudo, & exemplum, digeſtio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quaedam libera, atque etiam effraenatior, augendi cauſſa; iracundia, obiurgatio, promiſſio, deprecatio, obſecratio, declinatio breuis a propoſito,

to, non ut ſuperior illa digreſſio; purgatio, conciliatio, laeſio, optatio, atque execratio. His fere luminibus illuſtrant orationem ſententiae. Orationis autem ipſius tamquam armorum eſt uel ad uſum comminatio, & quaſi petitio, uel ad uenuſtatem ipſa tractatio. nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem alias, & paullum immutatum uerbum, atque deflexum: & einſdem uerbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum conuerſio, & in eadem uerba impetus, & concurſio; & adiunctio, & progreſſio, & eiuſdem uerbi crebrius poſiti quaedam diſtinctio, & reuocatio uerbi, & illa quae ſimiliter deſinunt, aut quae cadunt ſimiliter, aut quae paribus paria referuntur, aut quae ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiam gradatio quaedam, & conuerſio, & uerborum concinna tranſgreſſio, & contrarium, & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, & ad propoſitum ſubiecta ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio, & permiſſio, & rurſum alia dubitatio, & improuiſum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & diſputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & ſibi ipſi reſponſio, & immutatio, & diſiunctio, & ordo, & relatio, & digreſſio, & circumſcriptio. Haec enim ſunt fere, atque horum ſimilia uel plu

 ra

ra etiam eſſe poſſunt, quae ſententijs orationem, uerborumq. cóformationibus illuminent. Quae quidem te, Craſſe, uideo, inquit Cotta, quod nota eſſe nobis putes, ſine definitionibus & ſine exemplis effudiſſe. Ego uero, inquit Craſſus, ne illa quidem, quae ſupra dixi, noua uobis eſſe arbitrabar; ſed uoluntati ueſtrum omnium parui. His autem de rebus, ſol me ille admonuit, ut breuior eſſem; qui ipſe iam praecipitans, me quoque haec praecipitem paene euoluere coegit. Sed tamen huius generis demonſtratio eſt, & doctrina ipſa uulgaris; uſus autem grauiſſimus, & in hoc toto dicendi ſtudio difficillimus. quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, ſi non ſunt omnes patefacti, at certe commonſtrati loci; nunc, quid aptum ſit, hoc eſt, quod maxime deceat in oratione, uideamus. Quamquam id quidem perſpicuum eſt, non omni cauſſae, nec auditori, neque perſonae, neque tempori congruere orationis unum genus. nam & cauſſae capitis alium quendam uerborum ſonum requirunt, alium rerum priuatarum, atque paruarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud ſermones, aliud conſolatio, aliud obiurgatio, aliud diſputatio, aliud hiſtoria deſiderat. Refert etiam, qui audiant, ſenatus, an populus, an iudices; frequentes, an pauci, an ſinguli: & quales ipſi quoque oratores, qua ſint aetate, honore, auctoritate, debet uideri: tempus,

pus, pacis, an belli; feſtinationis, an otij. itaque hoc loco nihil ſane eſt, quod praecipi poſſe uideatur, niſi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatam deligamus: ornamentis iiſdem uti fere licebit, alias contentius, alias ſummiſſius: omniq. in re poſſe, quod deceat, facere, artis, & naturae eſt: ſcire quid, quandoq. deceat, prudentiae. Sed haec ipſa omnia perinde ſunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur. ſine hac ſummus orator eſſe in numero nullo poteſt, mediocris hac inſtructus ſummos ſaepe ſuperare. huic primas dediſſe Demoſthenes dicitur, cum rogaretur quid in dicendo eſſet primum, huic ſecundas, huic tertias. quo mihi melius etiam illud ab Aeſchine dictum uideri ſolet: qui cum propter ignominiam iudicij ceſſiſſet Athenis, & ſe Rhodum contuliſſet, rogatus a Rhodijs, legiſſe fertur orationem illam egregiam, quam in Cteſiphontem contra Demoſthenē dixerat: qua perlecta, petitum eſt ab eo poſtridie, ut legeret illam etiam, quae erat contra a Demoſthene pro Cteſiphonte edita: quam cum ſuauiſſima, & maxima uoce legiſſet, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, ſi audiſſetis ipſum? ex quo ſatis ſignificauit, quantum eſſet in actione, qui orationem eandem aliam eſſe putaret auctore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius memi-

niſti, quod me puero tantopere ferretur? Quo me miſer conferam? quo uertam? in Capitolium ne? at fratris ſanguine redundat. an domum? matrem ne ut miſeram, lamentantemq. uideam, & abiectam? Quae ſic ab illo acta eſſe conſtabat, oculis, uoce, geſtu, inimici ut lacrymas tenere non poſſent. Haec eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui ſunt ueritatis ipſius actores, reliquerunt, imitatores autem ueritatis hiſtriones occupauerunt. At ſine dubio in omni re uincit imitationem ueritas: ſed, ea ſi ſatis in actione efficeret ipſa per ſeſe, arte profecto non egeremus: uerum, quia animi permotio, quae maxime aut declaranda, aut imitanda eſt actione, perturbata ſaepe ita eſt, ut obſcuretur, atque paene obruatur; diſcutienda ſunt ea, quae obſcurant, & ea, quae ſunt eminentia, & prompta, ſumenda. Omnis enim motus animi ſuum quendam a natura habet uultum, & ſonum, & geſtum: totumq. corpus hominis, & eius omnis uultus omnesq. uoces, ut nerui in fidibus, ita ſonant, ut a motu animi quoque ſunt pulſae. nam uoces, ut chordae, ſunt intentae, quae ad quemque tactum reſpondeant, acuta, grauis; cita, tarda; magna, parua: quas tamen inter omnes eſt ſuo quaeque in genere mediocris. Atque etiam illa ſunt ab his delapſa plura genera, lene, aſperum; contractum, diffuſum; continenti ſpiritu, intermiſſo; fractum, ſciſſum; flexo ſono, attenuatum,

tum,

tum, inflatum. nullum eſt enim horum ſimilium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. hi ſunt actori, ut pictori, expoſiti ad uariandum colores. Aliud enim uocis genus iracundia ſibi ſumat, acutum, incitatum, crebro incidens:

» *Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer*
» *Manderem natos. - & ea, quae tu dudum, Antoni, protuliſti,*
» *Segregare abs te auſus: &,*
» *Ecquis hoc animaduerterit? uincite. - & Atreus fere totus. Aliud miſeratio ac maeror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce;*
» *Quo nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?*
» *Domum paternam ne? an ne ad Peliae filias? & illa,*
» *O pater, o patria, o Priami domus. & quae ſequuntur:*
» *Haec omnia uidi inflammari,*
» *Priamo ui uitam euitari.*

Aliud metus, demiſſum, & haeſitans, & abiectum:

» *Multi' modis ſum circumuentus, morbo, exſi-*
» *lio, atque inopia:*
» *Tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo*
» *expectorat:*
» *Alter terribilem minitatur uitae cruciatum,*
» *& necem:*

» *Quae, nemo eſt tam firmo ingenio, & tanta*
» *confidentia,*
» *Quin refugiat timido ſanguen, atque exalbe-*
» *ſcat metu.*

Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis:

» *Iterum Thyeſtes Atreum attractum aduenit:*
» *Iterum iam aggreditur me, & quietum exſu-*
» *ſcitat:*
» *Maior mihi moles, maius miſcendum eſt ma-*
» *lum;*
» *Qui illius acerbum cor contundam, & com-*
» *primam.*

Aliud uoluptas, effuſum, lene, tenerum, hilaratum, ac remiſſum:

» *Sed mihi cum detulit coronam ob collocandas*
» *nuptias,*
» *Tibi ferebat: cum ſimulabat ſeſe alteri dare,*
» *Tum ad te ludibũda docte & delicate detulit.*

Aliud moleſtia, ſine commiſeratione graue quiddam, & uno preſſu ac ſono obductum:

» *Qua tempeſtate Paris Helenam innuptis iun-*
» *xit nuptijs,*
» *Ego tum grauida expletis iam fere ad parien-*
» *dum menſibus:*
per idem tempus Polydorum Hecuba partu
poſtremo parit.

omnes autem hos motus ſubſequi debet geſtus, non hic uerba exprimens ſcenicus, ſed uniũerſam

rem,

355

rem, & ſententiam non demonſtratione, ſed ſignificatione declarans, laterum inflexione, hac forti, ac uirili, non ab ſcena, & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam a palaeſtra. Manus autem minus arguta, digitis ſubſequens uerba, non exprimens: brachium procerius proiectum, quaſi quoddam telum orationis: ſupploſio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore ſunt omnia. in eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorum. quo melius noſtri illi ſenes, qui perſonatum ne Roſcium quidem magnopere laudabant. animi eſt enim omnis actio; & imago animi uultus eſt, indices oculi. nam haec eſt una pars corporis, quae, quot animi motus ſunt, tot ſignificationes, & commutationes poſſit efficere. neque uero eſt quiſquam, qui eadem contuens effitiat. Theophraſtus quidem Tauriſcum quendam dicit actorem auerſum ſolitum eſſe dicere; qui in agendo, contuens aliquid, pronunciaret. quare oculorum eſt magna moderatio. nam oris non eſt nimium mutanda ſpecies; ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. oculi ſunt, quorum tum intétione, tum remiſſione, tum coniectu, tum hilaritate motus animorum ſignificemus apte cum genere ipſo orationis. eſt enim actio quaſi ſermo corporis: quo magis menti congruens eſſe debet. oculos autem natura nobis, ut equo & leoni ſetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. quare in hac noſtra actione ſecundũ

nocem

uocem uultus ualet: is autem oculis gubornatur. Atque in ijs omnibus, quae ſunt actionis, ineſt quaedam uis a natura data: quare etiam hac imperiti, hac uulgus, hac denique barbari maxime commouentur. uerba enim neminem mouent, niſi eum, qui einſdem linguae ſocietate coniunctus eſt: ſententiae ſaepe acutae non acutorum hominum ſenſus praeteruolant: actio, quae prae ſe motum animi fert, omnes mouet: iiſdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iiſdem notis & in alijs agnoſcunt, & in ſe ipſi iudicant. Ad actionis autem uſum, atque laudem, maximam ſine dubio partem uox obtinet: quae primum eſt optanda nobis; deinde, quaecunque erit, ea tuenda. de quo illud iam nihil ad hoc praecipiendi genus, quemadmodum uoci ſeruiatur: equidem magnopere cenſeo ſeruiendum. ſed illud uidetur ab huius noſtri ſermonis officio non abhorrere, quod, ut dixi paullo ante, plurimis in rebus, quod maxime eſt utile, id neſcio quo pacto etiam decet maxime. nam ad uocem in dicendo obtinendam nihil eſt utilius, quam crebra mutatio; nihil perniciosius, quam effuſa ſine intermiſſione contentio. Quid? ad aures noſtras, & actionis ſuauitatem, quid eſt uiciſſitudine, & uarietate, & commutatione aptius? itaque idem Gracchus, quod potes audire, Catule, ex Licinio cliente tuo, litterato homine, quem ſeruum ſibi ille habuit ad manum, cũ eburneola ſolitus eſt habere fiſtula, qui ſtaret occulte

 356

tulte poſt ipſum cum concionaretur, peritum homi nem, qui inſlaret celeriter eum ſonum, quo illum aut remiſſum excitaret, aut a contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, & ſaepe ſum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, & ſcientiam. Ego uero, inquit Craſſus: ac doleo quidem illos uiros in eam fraudem in rep. eſſe delapſos. quamquam ea tela texitur; & ea in ciuitate ratio uiuendi, ac poſteritatis oſtenditur; ut eorum ciuium, quos noſtri patres non tulerunt, iam ſimiles habere cupiamus. Mitte obſecro, inquit, Craſſe, Iulius, ſermonem iſtum, & te ad Gracchi fiſtulam refer; cuius ego nondum plane rationem intelligo. In omni uoce, inquit Craſſus, eſt quiddam medium, ſed ſuum cuique uoci. huc gradatim aſcendere uocem, utile, & ſuaue eſt. nam a principio clamare, agreſte quiddam eſt: & illud idem ad firmandum eſt uocem ſalutare. deinde eſt quiddam contentionis extremum; quod tamen inferius eſt, quam acutiſſimus clamor; quo te fiſtula progredi non ſinet, & tamen ab ipſa contentione reuocabit. eſt item contra quiddam in remiſſione grauiſſimum, quo tamquam ſonorum gradibus deſcenditur. haec uarietas, & hic per omnes ſonos uocis curſus & ſe tuebitur, et actioni afferet ſuauitatem: ſed fiſtulatorem domi relinquetis: ſenſum huius conſuetudinis uobiſcum ad forum deferetis. Edidi quae potui, non ut uolui, ſed ut me

me temporis anguſtiae coegerunt. ſcitum eſt enim, cauſſam conferre in tempus, cum afferre plura, ſi cupias, non queas. Tu uero, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantum ego poſſim iudicare, ita diuinitus, ut non a Graecis didiciſſe, ſed eos ipſos haec docere poſſe uideare. me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe gaudeo. ac uellem, ut meus gener, ſodalis tuus, Hortenſius affuiſſet: quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Craſſus, Fore dicis, inquit? ego uero eſſe iam iudico, & tum iudicaui, cum, me conſule, in ſenatu cauſſam defendit Africae; nuperq. etiã magis, cum pro Bithyniae rege dixit. quamobrẽ recte uides, Catule: nihil enim iſti adoleſcenti neque a natura, neque a doctrina deeſſe ſentio. Quo magis eſt tibi Cotta, & tibi Sulpici uigilandum, ac laborandum. non enim ille mediocris orator ueſtrae quaſi ſuccreſcit aetati, ſed et ingenio peracri, & ſtudio flagranti, & doctrina eximia, & memoria ſingulari. cui quamquam faueo: tamen illum aetati ſuae praeſtare cupio: uobis uero illum tanto minorem praecurrere, uix honeſtum eſt. Sed iam ſurgamus, inquit; noſq. curemus; & aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros curamq. laxemus.

M. TVLLII

M. TVLLII CICERONIS

DE CLARIS ORATORIBVS LIBER, QVI DICITVR BRVTVS.

CVM e Cilicia decedens Rhodũ ueniſſem; & eo mihi de Q. Hortenſii morte eſſet allatum; opinione omnium maiorem animo cepi dolorem. nam &, amico amiſſo, cum conſuetudine iucunda, tum multorum officiorum coniunctione me priuatum uidebam: & interitu talis auguris dignitatem noſtri collegij deminutam dolebam. qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium, recordabar; in quo iuratus iudicium dignitatis meae fecerat; & inauguratum ab eodem; ex quo augurum inſtitutis in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam moleſtiam, quod, magna ſapientium ciuium bonorumq. penuria, uir egregius, coniunctiſſimusq. mecum conſiliorum omnium ſocietate, alieniſſimo reip. tempore extinctus, & auctoritatis, & prudentiae ſuae triſte nobis deſiderium reliquerat: dolebamque, quod non, ut plerique putabant, aduerſarium, aut obtrectatorem laudum mearũ, ſed ſocium potius, & conſortem glorioſi laboris amiſeram. etenim, ſi in leuiorum artium ſtudio memoriae proditum eſt, poetas nobiles poetarum aequalium

aequalium morte doluiſſe: quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat glorioſius, quam omnino aduerſarium non habere? cum praeſertim non modo numquam ſit aut illius a me curſus impeditus, aut ab illo meus, ſed contra ſemper alter ab altero adiutus & communicando, & monendo, & fauendo. ſed quoniam, perpetua quadam felicitate uſus, ille ceſſit e uita, ſuo magis, quam ſuorum ciuium tempore; & tum occidit, cum lugere facilius remp. poſſet, ſi uiueret, quam iuuare; uixitq. tamdiu, quam licuit in ciuitate bene beateq. uiuere: noſtro incommodo detrimentoque, ſi eſt ita neceſſe, doleamus; illius uero mortis opportunitatem beneuolentia potius, quam miſericordia proſequamur; ut, quotieſcunque de clariſſimo et beatiſſimo uiro cogitemus, illum potius, quam noſmet ipſos, diligere uideamur. nam ſi id dolemus, quod eo iam frui nobis non licet: noſtrum eſt id malum: quod modice feramus; ne id non ad amicitiam, ſed ad domeſticam utilitatem referre uideamur. ſin, tamquam illi ipſi acerbitatis aliquid acciderit, angimur: ſummam eius felicitatem non ſatis grato animo interpretamur. etenim ſi uiueret Q. Hortenſius, cetera fortaſſe deſideraret una cum reliquis bonis & fortibus ciuibus; hunc autem aut praeter ceteros, aut cum paucis ſuſtineret dolorem, cum forum populi R. quod fuiſſet quaſi theatrum illius ingenij, uoce erudita, & Romanis Graeciſq.

tisq. auribus digna ſpoliatum, atque orbatum uideret. equidem angor animi, non conſilij, non ingenij, non auctoritatis armis egere remp. quae didiceram tractare, quibusq. me aſſuefeceram, quaeque erant propria cum praeſtantis in rep. uiri, tum bene moratae & bene conſtitutae ciuitatis. quodſi fuit in rep. tempus ullum, cum extorquere arma poſſet e manibus iratorum ciuium boni ciuis auctoritas & oratio; tum profecto fuit, cũ patrocinium pacis excluſum eſt aut errore hominum, aut timore. ita nobiſmet ipſis accidit, ut, quamquam eſſent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus; quod, quo tempore aetas noſtra, perfuncta rebus ampliſſimis, tamquam in portum confugere deberet, non inertiae, neque deſidiae, ſed otij moderati, atque honeſti; cumq. ipſa oratio iam noſtra caneſceret, haberetq. ſuam quandam maturitatem, & quaſi ſenectutem; tum arma ſunt ea ſumpta, quibus illi ipſi, qui didicerant eis uti glorioſe, quemadmodum ſalutariter uterentur, non reperiebant. itaque ij mihi uidentur fortunate beateq. uixiſſe, cum in ceteris ciuitatibus, tum maxime in noſtra, quibus cum auctoritate, rerumq. geſtarum gloria, tum etiam ſapientiae laude perfrui licuit. quorum memoria et recordatio in maximis noſtris grauiſſimisq. curis iucunda ſane fuit, cum in eam nuper ex ſermone quodam incidiſſemus. nam cum inambularem in xyſto, & eſſem otioſus domi; Marcus ad me

Brutus,

Brutus, ut conſueuerat, cum T. Pomponio uenerat, homines cum inter ſe coniuncti, tum mihi ita cari, itaque iucundi, ut eorum aſpectu omnis, quae me angebat, de rep. cura conſederit. quos poſtquam ſalutaui, Quid uos, inquam, Brute, & Attice nunc, quid tandem noui? Nihil ſane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire uelis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo uenimus, ut de rep. eſſet ſilentium, & aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla moleſtia. Vos uero, inquam, Attice & praeſentem me cura leuatis; & abſenti magna ſolatia dediſtis: nam ueſtris primum litteris recreatus, me ad priſtina ſtudia reuocaui. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epiſtolam, quam ad te Brutus miſit ex Aſia: qua mihi uiſus eſt & monere te prudenter, & conſolari amiciſſime. Recte, inquam, eſt uiſus: nam me iſtis ſcito litteris ex diuturna pertur batione totius ualetudinis tamquam ad aſpiciendam lucem eſſe reuocatum. atque ut poſt Cannenſem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam proelio populus ſe Romanus erexit; poſteaq. proſperae res deinceps multae conſecutae ſunt: ſic, poſt rerum noſtrarum, & communium grauiſſimos caſus, nihil ante epiſtolam Bruti mihi accidit, quod uellem, aut quod aliqua ex parte ſollicitudines alleuaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certe; & capio magnum fructum, ſi-

quidem,

359

quidem, quod uolui, tanta in re conſecutus ſum: ſed ſcire cupio, quae te Attici litterae delectauerint. Iſtae uero, inquam, Brute non modo delectationem mihi, ſed etiam, ut ſpero, ſalutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus iſtuc tam praeclarum litterarum fuit? An mihi potuit, inquam, eſſe aut gratior ulla ſalutatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me hic affatus, quaſi iacentem excitauit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iſte omnem rerum memoriam breuiter, & , ut mihi quidem uiſum eſt, perdiligenter complexus eſt? Iſtum ipſum, inquam, Brute dico librum mihi ſaluti fuiſſe. Tum Atticus: Optatiſſimum mihi quidem eſt, quod dicis: ſed quid tandem habuit liber iſte, quod tibi aut nouum, aut tanto uſui poſſet eſſe? Ille uero & noua, inquam, mihi quidem multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conſpectu omnia uiderem: quae cum ſtudioſe tractare coepiſſem; ipſa mihi tractatio litterarum ſalutaris fuit; admonuitq. Pomponi, ut a te ipſo ſumerem aliquid ad me reficiendum, teq. remunerandum, ſi non pari, at grato tamen munere. quamquam illud Heſiodium laudatur a doctis, quod eadem menſura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, ſi poſſis. ego autem uoluntatem tibi profecto emetiar; ſed rem ipſam nondum poſſe uideor: idq. ut ignoſcas, a te peto.

nec enim ex nouis, ut agricolae ſolent, fructibus eſt unde tibi reddam quod accepi; ſic omnis foetus repreſſus, exuſtusq. flos ſiti ueteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, qui iacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui paene ſolis patuit, obſtructus eſt. ſeremus igitur aliquid tamquam in inculto, & derelicto ſolo: quod ita diligenter colemus, ut impendijs etiam augere poſſimus largitatem tui muneris: modo idem noſter animus efficere poſſit, quod ager; qui cum multos annos quieuit, uberiores efferre fruges ſolet. Tum ille: Ego uero & exſpectabo ea, quae polliceris; neque exigam, niſi tuo commodo: & erunt mihi pergrata, ſi ſolueris. Mihi quoque, inquit Brutus, & exſpectanda ſunt ea, quae Attico polliceris. etſi fortaſſe ego a te huius uoluntarius procurator petam, quod ipſe, cui debes, incommodo exacturum negat. At uero, inquam, tibi ego Brute non ſoluam, niſi prius a te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio ſit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere iſtuc quidem auſus ſim. nam hunc, qui negat, uideo flagitatorem, non illum quidem tibi moleſtum, ſed aſſiduum tamen, & acrem fore. Tum Pomponius, Ego uero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. uideor enim iam te auſurus eſſe appellare: quoniam longo interuallo modo primũ animaduerti paullo te hilariorem. itaque quoniam hic, quod mihi deberetur, ſe exacturum pro

fessus

feſſus eſt; quod huic debes, ego a te peto. Quid nam id, inquam? Vt ſcribas, inquit, aliquid: iampridem enim conticuerunt tuae litterae. nam, ut illos de rep. libros edidiſti, nihil a te ſane poſtea accepimus; eisq. noſmet ipſi ad rerum naturalium memoriam comprehendendam impulſi, atque incenſi ſumus. ſed illa, cum poteris: atque, ut poſſis, rogo. nunc uero, inquit, ſi es animo uacuo, expone nobis quod quaerimus. Quidnam eſt id, inquam? Quod mihi nuper in Tuſculano inchoaſti de oratoribus, quando eſſe coepiſſent, qui etiam, & quales fuiſſent. quem ego ſermonem cum ad Brutum tuum, uel noſtrum potius, detuliſſem; magnopere hic audire ſe uelle dixit. itaque hunc elegimus diem, cum te ſciremus eſſe uacuum. quare, ſi tibi eſt commodum, ede illa, quae coeperas, & Bruto, & mihi. Ego uero, inquam, ſi potuero, faciam uobis ſatis. Poteris, inquit: relaxa modo paullum animum, aut ſane, ſi potes, libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi; ductus eſt ſermo, quod erat a me mentio facta, cauſſam Deiotari, fideliſſimi atque optimi regis, ornatiſſime & copioſiſſime a Bruto me audiſſe defenſam. Scio, inquit, ab iſto initio tractum eſſe ſermonem; teq. Bruti dolentem uicem, quaſi defleuiſſe iudiciorum uaſtitatem, & fori. Feci, inquam, iſtuc quidem, & ſaepe facio. nam mihi, Brute, in te intuenti, crebro in mentem uenit uereri, ecquodnam curriculum ali-

quando ſit habitura tua & natura admirabilis, & exquiſita doctrina, & ſingularis induſtria. cum enim in maximis cauſſis uerſatus eſſes; & cum tibi aetas noſtra iam cederet, faſcesq. ſummitteret; ſubito in ciuitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipſa, de qua diſputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille, Ceterarum rerum cauſſa, inquit, iſtuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, & gloria, quam ſtudium ipſum, exercitatioq. delectat: quod mihi nulla res eripiet, te praeſertim tam ſtudioſo. etenim dicere bene nemo poteſt, niſi qui prudenter intelligit. quare qui eloquentiae uere dat operam, dat prudentiae: qua ne maximis quidem in bellis aequo animo carere quiſquam poteſt. Praeclare, inquam, Brute dicis: eoq. magis iſta dicendi laude delector, quod cetera, quae ſunt quondam habita in ciuitate pulcherrima, nemo eſt tam humilis, qui ſe non aut poſſe adipiſci, aut adeptū putet; eloquentem neminem uideo factum eſſe uictoria. ſed quo facilius ſermo explicetur, ſedentes, ſi uidetur, agamus. Cum idem placuiſſet illis, tum in pratulo propter Platonis ſtatuam conſedimus.

HIC ego. *Laudare igitur eloquentiam, et, quanta uis ſit eius, expromere, quantamq. ijs, qui ſint eam conſecuti, dignitatem afferat, neque propoſitum nobis eſt hoc loco, neque neceſſarium. hoc uero ſine ulla dubitatione confirmauerim; ſiue*

361

ue illa arte pariatur aliqua, ſiue exercitatione quadam, ſiue natura, rem unam eſſe omnium difficillimam. quibus enim ex quinque rebus conſtare dicitur, earum unaquaeque eſt ars ipſa magna per ſeſe. quare quinque artium concurſus maximarum quantam uim, quantamq. difficultatem habeat, exiſtimari poteſt. teſtis eſt Graecia: quae cum eloquentiae ſtudio ſit incenſa, iamdiuq. excellat in ea, praeſtetq. ceteris, tamen omnes artes uetuſtiores habet, & multo ante non inuentas ſolum, ſed etiam perfectas, quam haec eſt Graecis elaborata dicendi uis, atque copia. in quam cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, & quaſi lucent Athenae tuae: qua in urbe primum ſe orator extulit, primumq. etiam monumentis & litteris oratio eſt coepta mandari. tamen ante Periclem, cuius ſcripta quaedam feruntur, & Thucydidem, qui non naſcentibus Athenis, ſed iam adultis fuerunt, littera nulla eſt, quae quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris eſſe uideatur. quamquam opinio eſt, & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Piſiſtratum, & paullo ſeniorem etiam Solonem, poſteaq. Cliſthenem, multum, ut temporibus illis, ualuiſſe dicendo. poſt hanc aetatem aliquot annis, ut ex Attici monumentis poteſt perſpici, Themiſtocles fuit; quem cóſtat cum prudentia, tum etiam eloquentia praeſtitiſſe. poſt Pericles; qui cum floreret omni genere uirtutis, hac tamen fuit laude clariſſimus.

Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem ciuem, ſed tamen eloquentem conſtat fuiſſe. huic aetati ſuppares Alcibiades, Critias, Theramenes. quibus temporibus quod dicendi genus uiguerit, ex Thucydidi ſcriptis, qui ipſe tum fuit, intelligi maxime poteſt. grandes erant uerbis, crebri ſententijs, compreſſione rerum breues, & ob eam ipſam cauſſam interdum ſubobſcuri. ſed, ut intellectum eſt, quãtam uim haberet accurata, & facta quodam modo oratio; tum etiam magiſtri dicendi multi ſubito extiterunt; tum Leótinus Gorgias, Thraſymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Cius, Hippias Elaeus in honore magno fuit; alijq. multi temporibus eiſdem docere ſe profitebantur, arrogantibus ſane uerbis, quemadmodum cauſſa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri ſuperior poſſit. ijs oppoſuit ſeſe Socrates: qui ſubtilitate quadam diſputandi refellere eorum inſtituta ſolebat, uir is, cuius ex uberrimis ſermonibus extiterunt doctiſſimi uiri: primumq. tum philoſophia, non illa de natura, quae fuerat antiquior, ſed haec, in qua de bonis rebus, & malis, deq. hominum uita, & moribus diſputatur, inuenta dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod propoſuimus, abhorret; philoſophos aliud in tempus reijciamus; ad oratores, a quibus digreſſi ſumus, reuertamur. Extitit igitur iam ſenibus illis, quos paullo ante diximus, Iſocrates, cuius domus cunctae Grae

ciae

362

ciae quaſi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, et perfectus magiſter, quáquá forenſi luce caruit, intraq. parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidé meo iudicio eſt poſtea conſecutus. is & ipſe ſcripſit multa praeclare, et docuit alios: & cum cetera melius, quam ſuperiores, tum primus intellexit, etiam in ſoluta oratione, dum uerſum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere ſeruari. ante húc enim uerborum quaſi ſtructura, & quaedam ad numerum concluſio nulla erat: aut, ſi quando erat, non apparebat eam dedita opera eſſe quaeſitam: quae forſitan laus ſit: uerumtamen natura magis, tum caſu non numquam, quam aut ratione aliqua, aut obſeruatione fiebat. ipſa enim natura circumſcriptione quadam uerborum comprehendit concluditq. ſententiam. quae cum aptis conſtricta uerbis eſt, cadit etiam plerunque numeroſe. nam & aures ipſae, quid plenum, quid inane ſit, iudicant: & ſpiritu, quaſi neceſſitate aliqua, uerborum comprehenſio terminatur: in quo non modo defici, ſed etiam laborare turpe eſt. Tum fuit Lyſias, ipſe quidem in cauſſis forenſibus non uerſatus, ſed egregie ſubtilis ſcriptor, atque elegans: quem iam prope audeas oratorem perfectum dicere. nam plane quidem perfectum, & cui nihil admodum deſit, Demoſthenem facile dixeris. nihil acute inueniri potuit in eis cauſſis, quas ſcripſit, nihil, ut ita dicam, ſubdole, nihil

 uerſute,

uerſute, quod ille non uiderit: nihil ſubtiliter dici, nihil preſſe, nihil enucleate, quo fieri poſſit aliquid limatius: nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum uel uerborum grauitate, uel ſententiarum, quo quidquam eſſet elatius. Huic Hyperides proximus, & Aeſchines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant ſcripta, Demades, aliíq. plures. haec enim aetas effudit hanc copiam: &, ut opinio mea fert ſuccus ille, & ſanguis incorruptus uſque ad hanc aetatem oratorum fuit, in qua naturalis ineſſet, non fucatus nitor. Phalereus enim ſucceſſit eis ſenibus adoleſcens, eruditiſſimus ille quidem horum omnium, ſed non tam armis inſtitutus, quam palaeſtra: itaque delectabat magis Athenienſes, quam inflammabat: proceſſerat enim in ſolem, & puluerem, non ut e militari tabernaculo, ſed ut e Theophraſti, doctiſſimi hominis, umbraculis. hic primus inflexit orationem; & eam mollem, teneramq. reddidit; & ſuauis, ſicut fuit, uideri maluit, quam grauis, ſed ſuauitatę ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret; tantum ut memoriam concinnitatis ſuae, non, quemadmodum de Pericle ſcripſit Eupolis, cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus eſſet auditus. Vides ne igitur, ut in ea ipſa urbe, in qua & nata, & alta ſit eloquentia, quam ea ſero prodierit in lucem? ſiquidem ante Solonis aetatem & Piſiſtrati de nullo, ut

lo, ut diſerto, memoriae proditum eſt. at hi quidem, ut populi R. aetas eſt, ſenes; ut Athenienſium ſaecula numerantur, adoleſcentes debent uideri. nam etſi Ser. Tullio regnante uiguerunt: tamen multo diutius Athenae iam erant, quam eſt Roma ad hodiernum diem. nec tamen dubito, quin habuerit uim magnam ſemper oratio. neque enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyſſi tribuiſſet Homerus, & Neſtori, quorum alterum uim habere uoluit, alterum ſuauitatem; niſi iam tum eſſet honos eloquentiae: neque ipſe poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuiſſet: cuius etſi incerta ſunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: ſi quidem non infra ſuperiorem Lycurgum fuit, a quo eſt diſciplina Lacedaemoniorum adſtricta legibus. ſed ſtudium eius generis, maiorq. uis agnoſcitur in Piſiſtrato denique. hunc proximo ſaeculo Themiſtocles inſecutus eſt, ut apud nos perantiquus; ut apud Athenienſes, non ita ſane uetus: fuit enim regnante iam Graecia, noſtra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volſcorum illud grauiſſimum, cui Coriolanus exſul interfuit, eodem fere tempore, quo Perſarum bellum, fuit, ſimilisq. fortuna clarorum uirorum: ſiquidem uterque, cum ciuis egregius fuiſſet, populi ingrati pulſus iniuria ſe ad hoſtes contulit, conatumq. iracundiae ſuae morte ſedauit. nam etſi aliter eſt apud te, Attice, de Coriolano:

riolano :

riolano: concede tamen, ut huic generi mortis po tius aſſentiar. At ille ridens, Tuo uero, inquit, arbitratu: quoniam quidem conceſſum eſt rhetoribus & mentiri in hiſtorijs, ut aliquid dicere poſſint argutius. ut enim tu nunc de Coriolano, ſic Clitarchus, ſic Stratocles de Themiſtocle finxit. nam quem Thucydides, qui & Athenienſis erat, & ſummo loco natus, ſummusq. uir, & paullo aetate poſterior, tantum mortuum ſcripſit, & in Attica clam humatum; addiditq. fuiſſe ſuſpicionem, ueneno ſibi conſciuiſſe mortem; hunc iſti aiunt, cum taurum immolauiſſet, excepiſſe ſanguinem patera, &, eo poto, mortuum concidiſſe. hanc enim mortem rhetorice & tragice ornare potuerunt: illa mors uulgaris nullam praebebat materiem ad ornatum. quare, quoniam tibi ita quadrat, omnia fuiſſe in Themiſtocle paria, et Coriolano; pateram quoque a me ſumas licet. praebebo etiam hoſtiam; ut Coriolanus ſit plane alter Themiſtocles. Sit ſane, inquam, ut lubet, de iſto: & ego cautius poſthac hiſtoriam attingam te audiente; quem rerum Romanarum auctorem laudare poſſum religioſiſſimum. ſed tum ferre Pericles, Xantippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam: quae quamquam tum nulla erat dicendi; tamen, ab Anaxagora phyſico eruditus, exercitationem mentis a reconditis abſtruſisq. rebus ad cauſſas forenſes popularesq. facile traduxerat. huius ſuauitate maxime hilaratae

laratae

364

laratae ſunt Athenae, huius ubertatem & copiam admiratae, eiuſdem uim dicendi terroremq. timuerunt. haec igitur aetas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. nec enim in conſtituentibus remp, nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis naſci cupiditas dicendi ſolet. pacis eſt comes, otijq. ſocia, et iam bene conſtitutae ciuitatis quaſi alumna quaedam eloquentia. itaque ait Ariſtoteles, cum, ſublatis in Sicilia tyrannis, res priuatae longo interuallo iudicijs repeterentur, tum primum, quod eſſet acuta illa gens, & controuerſa natura, artem & praecepta Siculos Coracem & Tiſiam conſcripſiſſe: nam antea neminem ſolitum uia, nec arte, ſed accurate tamen, & de ſcripto pleroſque dicere; ſcriptasq. fuiſſe & paratas a Protagora rerum illuſtrium diſputationes, quae nunc cómunes appellantur loci: quod idem feciſſe Gorgiam, cum ſingularum rerum laudes uituperationesq. conſcripſiſſet; quod iudicaret hoc oratoris eſſe maxime proprium, rem augere poſſe laudando, uituperandoq. rurſus affligere: huic Antiphontem Rhamnuſium ſimilia quaedam habuiſſe conſcripta: quo neminem unquam melius ullam orauiſſe capitis cauſſam, cum ſe ipſe defenderet, ſe audiente, locuples auctor ſcripſit Thucydides: nam Lyſiam primo profiteri ſolitum artem eſſe dicendi: deinde, quod Theodorus eſſet in arte ſubtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eũ ſcri-

ſcribere alijs coepiſſe, artem remouiſſe. ſimiliter Iſocratem primo artem dicendi eſſe negauiſſe: ſcribere autem alijs ſolitum orationes, quibus in iudicijs uterentur: ſed, cum ex eo, quia quaſi committeret contra legem, quo quis iudicio circumueniretur, ſaepe ipſe in iudicium uocaretur, orationes alijs deſtitiſſe ſcribere, totumq. ſe ad artes componendas tranſtuliſſe. Et Graeciae quidem oratorum partus, atque fontes uides, ad noſtrorum annalium rationem ueteres, ad ipſorum ſane recentes. nam, ante quam delectata eſt Athenienſium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domeſticis, & in bellicis rebus effecerat. hoc autem ſtudium non erat commune Graeciae, ſed proprium Athenarum. quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis? niſi quid de Epaminonda, docto homine, ſuſpicari libet. Lacedaemonium uero uſque ad hoc tempus audiui fuiſſe neminem. Menelaum ipſum dulcem illum quidem tradit Homerus, ſed pauca dicentem. breuitas autem laus eſt interdú in aliqua parte dicendi, in uniuerſa eloquentia laudem non habet. at uero extra Graeciam magna dicendi ſtudia fuerunt; maximiq. huic laudi habiti honores illuſtre oratorum nomen reddiderunt. nam, ut ſemel e Piraeeo eloquentia euecta eſt, omnes peragrauit inſulas, atque ita peregrinata tota Aſia eſt, ut ſe externis oblineret mo-

 ribus

ribus, omnemq. illam ſalubritatem Atticae dictionis, quaſi ſanitatem, perderet, ac loqui paene dediſceret. hinc Aſiatici oratores, non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, ſed parum preſſi, & nimis redundantes: Rhodij ſaniores, & Atticorum ſimiliores. Sed de Graecis hactenus: etenim haec ipſa forſitan fuerint non neceſſaria. Tum Brutus, Iſta uero, inquit, quam neeeſſaria fuerint, non facile dixerim: iucunda certe mihi fuerint, neque ſolum non longa, ſed etiam breuiora, quam uellem. Optime, inquam: ſed ueniamus ad noſtros: de quibus difficile eſt plus intelligere, quam quantum ex monumentis ſuſpicari licet. Quis enim putet aut celeritatem ingenij L. Bruto, illi nobilitatis ueſtrae principi, defuiſſe? qui de matre ſuauianda ex oraculo Apollinis tam acute arguteq. coniecerit; qui ſummam prudentiam ſimulatione ſtultitiae texerit; qui potentiſſimum regem, clariſſimi regis filium, expulerit; ciuitatemq. perpetuo dominatu liberatam, magiſtratibus annuis, legibus, iudicijsq. deuinxerit; qui collegae ſuo imperium abrogauerit, ut e ciuitate regalis nominis memoriam tolleret: quod certe effici non potuiſſet, niſi eſſet oratione perſuaſum. Videmus item, paucis annis poſt reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium conſediſſet, eumq. montem, qui Sacer appellatus eſt, occupauiſſet, M. Valerium dictatorem dicen

do

do ſedauiſſe diſcordias, eiq. ob eam rem honores ampliſſimos habitos, & eum primum ob eam ipſam cauſſam Maximum eſſe appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuiſſe dicendo, qui poſt decemuiralem inuidiam plebem in patres incitatam legibus & concionibus ſuis mitigauerit. Poſſumus App. Claudium ſuſpicari diſertum, quia ſenatum iá iá inclinatum a Pyrrhi pace reuocauerit: poſſumus C. Fabricium, quia ſit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis miſſus orator: Ti. Coruncanium, quod ex pontificum commentarijs longe plurimum ingenio ualuiſſe uideatur: Man. Curium, quod is tribunus pl. interrege Appio Caeco, diſerto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe conſulem non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit: quod fuerit permagnum, nondum lege Moenia lata. Licet aliquid etiam de M. Popillij ingenio ſuſpicari: qui cum conſul eſſet, eodemq. tempore ſacrificium publicum cum laena faceret, quod erat flamen Carmentalis; plebis contra patres concitatione & ſeditione nunciata, ut erat laena amictus, ita uenit in concionem, ſeditionéq. cum auctoritate, tum oratione ſedauit. ſed eos oratores habitos eſſe, aut omnino tum ullum eloquentiae praemium fuiſſe, nihil ſane mihi legiſſe uideor; tantummodo coniectura ducor ad ſuſpicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus pl. legem de agro Gallico & Piceno uiritim

diui-

366

diuidendo tulerit, qui conſul apud Traſimenum ſit interfectus, ad populum ualuiſſe dicendo. Quinctus etiam Maximus Verrucoſus orator habitus eſt temporibus illis; & Q. Metellus is, qui bello Punico ſecundo cum L. Veturio Philone conſul fuit. Quem uero extet, & de quo ſit memoriae proditum eloquentem fuiſſe, & ita eſſe habitum, primus eſt M. Cornelius Cethegus: cuius eloquentiae eſt auctor, & idoneus quidem mea ſentẽtia, Q. Ennius; praeſertim cum & ipſe eum audiuerit, & ſcribat de mortuo: ex quo nulla ſuſpicio eſt, amicitiae cauſſa eſſe mentitum. eſt igitur ſic apud illum in nono, ut opinor, annali:

» Additur orator Cornelius ſuauiloquenti
» Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega,
» Marci filius. -

& oratorem appellat; & ſuauiloquentiam tribuit: quae nunc quidem non tam eſt in pleriſque: latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur. ſed eſt ea laus eloquentiae certe maxima:

» - dictus ollis popularibus olim,
» Qui tum uiuebant homines, atque aeuum agebant,
» Flos delibatus populi, -

probe uero: ut enim hominis ingenium, ſic ingenij ipſius lumen eloquentia: qua uirum excellentem praeclare tum illi homines florem populi eſſe dixerunt:

» - Suadaeq. medulla.

πειθὼ quam uocant Graeci, cuius effector eſt orator, hanc ſuadam appellauit Ennius. eius autem Cethegum medullam fuiſſe uult, ut, quam deam in Periclis labris ſcripſit Eupolis ſeſſitauiſſe, huius hic medullam noſtrum oratorem fuiſſe dixerit. At hic Cethegus conſul cum P. Tuditano fuit bello Punico ſecundo, quaeſtorq. his conſulibus M. Cato, modo plane, annis CXL ante me conſulem: & id ipſum niſi unius eſſet Ennij teſtimonio cognitum, hunc uetuſtas, ut alios fortaſſe multos, obliuione obruiſſet. illius autem aetatis qui ſermo fuerit, ex Naeuianis ſcriptis intelligi poteſt. his enim conſulibus, ut in ueteribus commentarijs ſcriptum eſt, Naeuius eſt mortuus. quamquam Varro noſter, diligentiſſimus inueſtigator antiquitatis, putat in hoc erratum, uitamq. Naeuij producit longius. nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, uiginti annis poſt illos, quos ante dixi, conſulibus mortuus eſt, Catone cenſore. Hunc igitur Cethegum conſecutus eſt aetate Cato, qui annis IX poſt eum fuit conſul. eum nos ut peruet erem habemus, qui L. Marcio, Man. Manilio cos. mortuus eſt, annis LXXXVI ipſis ante me conſulem. nec uero habeo quemquã antiquiorem, cuius quidem ſcripta proferenda putem. niſi ſi quem Appij Caeci oratio haec ipſa de Pyrrho, & non nullae mortuorum laudationes forte delectant. & hercules hae quidem extant. ipſae enim familiae ſua quaſi ornamenta ac

monumenta ſeruabant, & ad uſum, ſi quis eiuſdem generis occidiſſet, & ad memoriam laudum domeſticarum, & ad illuſtrandam nobilitatem ſuam. quamquam his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarum eſt facta mendoſior. multa enim ſcripta ſunt in eis, quae facta non ſunt; falſi triumphi, plures conſulatus, genera etiam falſa, & a plebe tranſitiones, cum homines humiliores in alienum eiuſdem nominis infunderentur genus; ut, ſi ego me a Man. Tullio eſſe dicerem, qui patricius cum Ser. Sulpicio conſul anno decimo poſt exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus multae fere ſunt, quam Attici Lyſiae; cuius arbitror plurimas eſſe. eſt enim Atticus; quoniam certe Athenis eſt & natus, & mortuus, & functus omni ciuium munere: quamquam Timaeus eum quaſi Licinia & Mucia lege repetit Syracuſas: & quodam modo eſt non nulla in ijs etiam inter ipſos ſimilitudo. acuti ſunt, elegantes, faceti, breues: ſed ille Graecus ab omni laude felicior. habet enim certos ſui ſtudioſos, qui non tam habitus corporis opimos, quam gracilitates conſectentur: quos, ualetudo modo bona ſit, tenuitas ipſa delectat. quamquam in Lyſia ſunt ſaepe etiam lacerti, ſic, ut eo fieri nihil poſſit ualentius. uerum eſt certe genere toto ſtrigoſior. ſed habet tamen ſuos laudatores, qui hac ipſa eius ſubtilitate admodum gaudeant. Catonem uero quis noſtrorum oratorum, qui quidem nunc

ſunt, legit? aut quis nouit omnino? at quem uirum, dij boni. mitto ciuem, aut ſenatorem, aut imperatorem: oratorem enim hoc loco quaerimus. quis illo grauior in laudando? acerbior in uituperando? in ſententijs argutior? in docendo edisſerendoq. ſubtilior? refertae ſunt orationes amplius cẽtum quinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim, & legerim, & uerbis, & rebus illuſtribus. licet ex ijs eligant ea, quae notatione & laude digna ſint: omnes oratoriae uirtutes in eis reperientur. Iam uero Origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiae non habent? amatores huic deſunt, ſicuti multis iam ante ſaeculis et Philiſto Syracuſio, & ipſi Thucydidi. nam, ut horum conciſis ſententijs, interdum etiam non ſatis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione, atque altitudine orationis ſuae; quod idem Lyſiae Demoſthenes: ſic Catonis luminibus obſtruxit haec poſteriorum quaſi exaggerata altius oratio. ſed & in noſtris inſcitia eſt; quod ij ipſi, qui in Graecis antiquitate delectantur, eaq. ſubtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non nouerunt. quid enim? Hyperidae uolunt eſſe, & Lyſiae. laudo: ſed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt. ſapienter id quidem: atque utinam imitarentur, nec oſſa ſolum, ſed etiam ſanguinem: gratũ eſt tamen, quod uolunt. cur igitur Lyſias, & Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior

tiquior eſt huius ſermo, & quaedam horridiora uerba. Ita enim tum loquebantur. id muta; quod tum ille non potuit: & adde numeros, ut aptior ſit oratio: ipſa uerba compone, & quaſi coagmenta; quod ne Graeci quidem ueteres factitauerunt: iá neminem antepones Catoni. Ornari orationem Graeci putant, ſi uerborum immutationibus utantur, quos appellant τρόπους; & ſententiarum orationisq. formis, quae uocant σχήματα: non ueriſimile eſt, quam ſit in utroque genere & creber, et diſtinctus Cato. nec uero ignoro, nondum eſſe ſatis politum hunc oratorem, & quaerendum eſſe aliquid perfectius; quippe cum ita ſit ad noſtrorum temporum rationem uetus, ut nullius ſcriptum extet dignum quidem lectione, quod ſit antiquius: ſed maiore honore im omnibus artibus, quam in hac una dicendi, uerſatur antiquitas. quis enim eorum, qui haec minora animaduertunt, non intelligit Canachi ſigna rigidiora eſſe, quam ut imitentur ueritatem? Calamidis dura illa quidem, ſed tamen molliora, quam Canachi. nondum Myronis ſatis ad ueritatem adducta, iá tamen quae non dubites pulchra dicere. pulchriora etiam Polycleti, & iam plane perfecta, ut mihi quidem uideri ſolent. Similis in pictura ratio eſt: in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non ſunt uſi plus quam quattuor coloribus, formas, & lineamenta laudamus. at in Aetione, Nicomacho, Protogene,

Apelle iam perfecta ſunt omnia: & neſcio an reliquis in rebus omnibus idem eueniat. nihil eſt enim ſimul & inuentum, & perfectum. nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetae: quod ex eis carminibus intelligi poteſt, quae apud illum & in Phaeacum, & in procorum epulis canuntur. quid, noſtri ueteres uerſus ubi ſunt?

Quos olim Fauni, uatesq. canebant,
Cum neque muſarum ſcopulos:
Nec dicti ſtudioſus erat.
Ante hunc.

ait ipſe de ſe, nec mentitur in gloriando. ſic enim ſeſe res habet. nam & Odyſſea Latina eſt, ſic, tamquam opus aliquod Daedali: & Liuianae fabulae, non ſatis dignae, quae iterum legantur. atque hic Liuius, qui primus fabulam C. Clodio Caeci filio & M. Tuditano cos. docuit, anno ipſo ante, quam natus eſt Ennius, poſt Romam conditam autem quartodecimo & quingenteſimo, ut hic ait, quem nos ſequimur: eſt enim inter ſcriptores de numero annorum controuerſia. Attius autem a Q. Maximo, quinctum conſule, captum Tarento ſcripſit Liuium, annis XXX poſt, quá eum fabulam docuiſſe & Atticus ſcribit, & nos in antiquis commentarijs inuenimus: docuiſſe autem fabulam annis poſt XI, Cn. Cornelio, Q. Minucio cos. ludis Iuuentatis, quos Salinator Senenſi proelio uouerat. in quo tantus error Attij

369

tij fuit . ut his conſulibus XL annos natus Ennius fuerit : cui ſi aequalis fuerit Liuius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quã ij, qui multas docuerant ante hos conſules, & Plautus, & Naeuius. Haec ſi minus apta uidentur huic ſermoni Brute, Attico aſſigna, qui me inflammauit ſtudio illuſtrium hominum aetates & tempora perſequendi. Ego uero, inquit Brutus, & delector iſta quaſi notatione temporum: & ad id, quod inſtituiſti, oratorum genera diſtinguere aetatibus, iſtam diligentiam eſſe accommodatam puto. Recte, inquam, Brute intelligis. atque utinam extarent illa carmina, quae multis ſaeculis ante ſuam aetatem in epulis eſſe cantitata a ſingulis conuiuis de clarorum uirorum laudibus, in Originibus ſcriptum reliquit Cato. tamen illius, quem in uatibus, & Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum quaſi Myronis opus delectat. Sit Ennius ſane, ut eſt certe perfectior: qui ſi illum, ut ſimulat, contemneret, non, omnia bella perſequens, primum illud Punicum acerrimum bellum reliquiſſet. ſed ipſe dicit, cur id faciat:

» Scripſere, inquit, alij rem
» Verſibus:

Et luculente quidem ſcripſerunt, etiam ſi minus, quam tu, polite. nec uero tibi aliter uideri debet: qui a Naeuio uel ſumpſiſti multa, ſi fateris; uel, ſi negas, ſurripuiſti. Cum hoc Catone

grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Craſſus, qui cum ſuperiore Africano conſul fuit. Ipſum Scipionem accepimus non infantem fuiſſe. filius quidem eius, is, qui hunc minorem Scipionē a Paullo adoptauit, ſi corpore ualuiſſet, in primis habitus eſſet diſertus. indicant cum oratiunculae, tum hiſtoria quaedam Graeca, ſcripta dulciſſime. Numeroq. eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidem ciuilis omnium peritiſſimus, ſed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem C. Sulpicius Gallus; qui maxime omnium nobilium Graecis litteris ſtuduit; isq. & oratorum numero eſt habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. iam enim erat unctior quaedam ſplendidiorq. conſuetudo loquendi. nam, hoc praetore ludos Apollini faciente, cum Thyeſtem fabulam docuiſſet, Q. Marcio, C. Seruilio cos. mortem obijt Ennius. Erat ijſdem temporibus Ti. Gracchus P. F. qui bis conſul, & cenſor fuit: cuius eſt oratio Graeca apud Rhodios: quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem conſtat fuiſſe. P. etiam Scipionem Naſicam, qui eſt Corculum appellatus, qui item bis conſul, & cenſor fuit, habitum eloquentem aiunt, illius, qui ſacra acceperit, filium. dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo conſul fuit; Q. Nobiliorem, M. filiū, iam patrio inſtituto deditum ſtudio litterarum; qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Ae-

tolia

370

tolia militauerat, ciuitate donauit, cum III uir coloniam deduxiſſet. & T. Annium Luſcum, huius Q. Fuluij collegam, non indiſertum dicunt fuiſſe. Atque etiam L. Paullus, Africani pater, perſonam principis ciuis facile dicendo tuebatur. At uero, etiam tum Catone uiuo, qui annos quinque & LXXX. natus exceſſit e uita, cum quidem eo ipſo anno contra Ser. Galbam ad populum ſumma contentione dixiſſet, quam etiam orationem ſcriptam reliquit; ſed, uiuo Catone, minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. nam & A. Albinus, is, qui Graece ſcripſit hiſtoriam, qui conſul cum L. Lucullo fuit, & litteratus, & diſertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fuluius, & una Ser. Fabius Pictor, & iuris, & litterarum, & antiquitatis bene peritus. Quinctusq. Fabius Labeo fuit ornatus iiſdem fere laudibus. Nam Q. Metellus, is, cuius quattuor filij conſulares fuerunt, in primis eſt habitus eloquens: qui pro L. Cotta dixit, accuſante Africano: cuius & aliae ſunt orationes, & contra Ti. Gracchum expoſita eſt in C. Fannij annalibus. Tum ipſe L. Cotta ueterator habitus. Sed C. Laelius & P. Africanus in primis eloquentes: quorum extant orationes, ex quibus exiſtimari de ingenijs oratorum poteſt. ſed inter hos, aetate paullum his antecedens, ſine controuerſia Ser. Galba eloquentia praeſtitit: & nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum propria, & qua

ſi legitima opera tractauit, ut egrederetur a propoſito ornandi cauſſa, ut delectaret animos, ut per moueret, ut augeret rem, ut miſerationibus, ut communibus locis uteretur. ſed neſcio quo modo huius, quem conſtat eloquentia praeſtitiſſe, exiliores orationes ſunt, & redolentes magis antiquitatem, quam aut Laelij, aut Scipionis, aut etiam ipſius Catonis: itaque exaruerunt, uix iam ut appareant. De ipſius Laelij, & Scipionis ingenio, quamquam ea eſt iam opinio, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus eſt in Laelio illuſtrior. at oratio Laelij de collegijs non melior, quam de multis quam uoles Scipionis: non quo illa Laelij quidquam ſit dulcius, aut quod de religione dici poſſit auguſtius: ſed multo tamen ue tuſtior, & horridior ille, quam Scipio: &, cum ſint in dicendo uariae uoluntates, delectari mihi magis antiquitate uidetur, & lubenter uerbis etiam uti paullo magis priſcis Laelius. ſed eſt mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excel lere. nam, ut ex bellica laude aſpirare ad Africanum nemo poteſt; in qua ipſa egregium Viriati bel lo reperimus fuiſſe Laelium. ſic ingenij, litterarum, eloquentiae, ſapientiae denique, etſi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Laelio. nec mihi ceterorum iudicio ſolum uidetur, ſed etiam ipſorum inter ipſos conceſſu ita tributum fuiſſe. erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, ſic in hoc ipſo humanior, ut faciles eſſent

in

3171

in ſuum cuique tribuendo. memoria teneo, Smyrnae me ex P. Rutilio Rufo audiſſe, cum diceret, adoleſcentulo ſe accidiſſe, ut ex S. C. P. Scipio & D. Brutus, ut opinor, conſules de re atroci magnaq. quaererent. nam, cum in ſilua Scantia facta caedes eſſet, notiq. homines interfecti; inſimulareturq. familia, partim etiam liberi ſocietatis eius, quae picarias de P. Cornelio, L. Mummio cenſoribus redemiſſet; decreuiſſe ſenatum, ut de ea re cognoſcerent & ſtatuerent conſules: cauſſam pro publicanis accurate, ut ſemper ſolitus eſſet, eleganterq. dixiſſe Laelium: cum conſules, re audita, Amplius, de conſilij ſententia pronunciauiſſent, paucis interpoſitis diebus iterum Laelium multo diligentius, meliusq. dixiſſe: iterumq. eodem modo a conſulibus rem eſſe prolatam: tũ Laeliũ, cum eum ſocij domum reduxiſſent, egiſſentq. gratias, &, ne defatigaretur, orauiſſent, locutum eſſe ita: ſe, quae feciſſet, honoris eorum cauſſa, ſtudioſe accurateq. feciſſe, ſed ſe arbitrari cauſſam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo fortior, acriorq. eſſet, grauius, & uehementius poſſe defendi: itaque auctoritate C. Laelij publicanos cauſſam detuliſſe ad Galbam: illum autem, quod ei uiro ſuccedendum eſſet, uerecunde, & dubitanter recepiſſe: unum, quaſi comperendinatus, medium diem fuiſſe, quem totum Galbam in conſideranda cauſſa, componendaq. poſuiſſe: &, cum cognitionis dies eſſet; & ipſe

Rutilius

Rutilius rogatu ſociorum domum ad Galbam mane ueniſſet, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret; uſque illum, quoad ei nunciatum eſſet conſules deſcendiſſe, omnibus excluſis, commentatum in quadam teſtudine cum ſeruis litteratis fuiſſe, quorum aliud dictare eodem a tempore ſolitus eſſet: interim, cum eſſet ei nunciatum, tempus eſſe, exiſſe in aedes eo colore, & ijs oculis, ut egiſſe cauſſam, non commentatum putares. addebat etiam, idq. ad rem pertinere putabat, ſcriptores illos male multatos exiſſe cum Galba. ex quo ſignificabat, illum non in agendo ſolum, ſed etiam in meditando uehementem, atque incenſum fuiſſe. quid multa? magna exſpectatione, plurimis audientibus, coram ipſo Laelio, ſic illam cauſſam, tanta ui, tantaq. grauitate dixiſſe Galbam, ut nulla fere pars orationis ſilentio praeteriretur: itaque, multis querellis, multaq. miſeratione adhibita, ſocios, omnibus approbantibus, illa die quaeſtione liberatos eſſe. Ex hac Rutiliana narratione ſuſpicari licet, cum duae ſummae ſint in oratore laudes, una ſubtiliter diſputandi ad docendum, altera grauiter agendi ad animos audientium permouendos; multoq. plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quam ille, qui doceat; elegantiam in Laelio, uim in Galba fuiſſe. quae quidem uis tum maxime cognita eſt, cum, Luſitanis a Ser. Galba praetore contra interpoſitam, ut exiſtimabatur, fidem interfectis,

L. Libo

 372

L. Libone, tribuno pl. populum, incitante, & rogationem in Galbam priuilegij ſimilem ferente, ſumma ſenectute, ut ante dixi, M. Cato, legem ſuadens, in Galbam multa dixit; quam orationem in Origines ſuas retulit; paucis ante quam mortuus eſt an diebus, an menſibus? tum igitur recuſans Galba pro ſe ſe, & populi R. fidem implorans, cum ſuos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat: cuius orbitas, & fletus mire miſerabilis fuit propter recentem memoriam clariſſimi patris: isq. ſe tum eripuit flamma, propter pueros miſericordia populi commota, ſicut idem ſcriptum reliquit Cato. Atque etiam ipſum Libonem non infantem uideo fuiſſe, ut ex orationibus eius intelligi poteſt. Cũ haec dixiſſem, & paullum interquieuiſſem, Quid igitur, inquit, eſt cauſſae, Brutus, ſi tanta uirtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non poſſum in eis, qui nihil omnino ſcripti reliquerunt. Nec enim eſt eadem, inquam, Brute, cauſſa non ſcribendi, & non tam bene ſcribendi, quam dixerint. nam uidemus alios oratores inertia nihil ſcripſiſſe, ne domeſticus etiam labor accederet ad forenſem; pleraeque enim ſcribuntur orationes habitae iam, non ut habeantur: alios non laborare, ut meliores fiant; nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum ſcriptio; memoriam autem in poſterum ingenij ſui non deſiderant, cum ſe putant

ſatis

ſatis magnam adeptos eſſe dicendi gloriam,eamq. etiam maiorem uiſum iri, ſi in exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta non uenerint: alios, quod melius putent dicere ſe poſſe, quam ſcribere: quod peringenioſis hominibus, neque ſatis doctis, plerunque contigit, ut ipſi Galbae: quem fortaſſe uis non ingenij ſolum, ſed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatq. ut & incitata, & grauis, & uehemens eſſet oratio: dein, cum otioſus ſtylum prehenderat, motusq. omnis animi, tamquam uentus, hominem defecerat, flacceſcebat oratio: quod ijs, qui limatius dicendi conſectantur genus, accidere non ſolet: propterea quod prudentia numquam deficit oratorem; qua ille utens, eodem modo poſſit & dicere, & ſcribere: ardor animi non ſemper adeſt: isq. cum conſedit, omnis illa uis, & quaſi flamma oratoris extinguitur. hanc igitur ob cauſſam uidetur Laelij mens ſpirare etiam in ſcriptis, Galbae autem uis occidiſſe. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummij fratres, quorum extant amborum orationes: ſimplex quidem Lucius, & antiquus, Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, ſed tamen aſtrictior: fuit enim doctus ex diſciplina Stoicorum. Multae ſunt Sp. Albini orationes. ſunt etiam L. & C. Aureliorum Oreſtarum; quos aliquo uideo in numero oratorum fuiſſe. P. etiam Popilius cũ ciuis egregius, tum non indiſertus fuit: C. uero filius

373

lius eius diſertus. Caiusq. Tuditanus cum omni uita atque uictu excultus, atque expolitus, tum eius elegans eſt habitum etiam orationis genus. Eodemq. in genere eſt habitus is, qui, iniuria accepta, fregit Ti. Gracchum patientia, ciuis in rebus optimis conſtantiſſimus, M. Octauius. At uero M. Aemilius Lepidus, qui eſt Porcina dictus, iiſdem temporibus fere, quibus Galba, ſed paullo minor natu, & ſummus orator eſt habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, ſcriptor ſane bonus. hoc in oratore Latino primum mihi uidetur & lenitas apparuiſſe illa Graecorum, & uerborum comprehenſio, etiam artifex, ut ita dicam, ſtylus. hunc ſtudioſe duo adoleſcentes ingenioſiſſimi, & prope aequales, C. Carbo, & Ti. Gracchus audire ſoliti ſunt: de quibus iam dicendi locus erit, cum de ſenioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit; qui ſummos honores, homo per ſe cognitus, ſine ulla commendatione maiorum eſt adeptus. Tum L. Caſſius multum potuit, non eloquentia, ſed dicendo tamen; homo non liberalitate, ut alij, ſed ipſa triſtitia, & ſeueritate popularis: cuius quidem legi tabellariae M. Antius Briſo tribunus pl. diu reſtitit, M. Lepido conſule adiuuante. eaq. res P. Africano uituperationi fuit, quod eius auctoritate de ſententia deductus Briſo putabatur. Tum duo Caepiones multum clientes conſilio, & lingua, plus auctoritate tamen, &

gratia ſubleuabant: ſed Publij ſunt ſcripta nec nimis extenuata, (quamquam ueterum eſt ſimilis) & plena prudentiae. P. Craſſum ualde probatum oratorem iiſdem fere temporibus accepimus; qui & ingenio ualuit, & ſtudio, & habuit quaſdam etiam domeſticas diſciplinas. nam & cum ſummo illo oratore Ser. Galba, cuius Caio filio filiam ſuam collocauerat, affinitate ſeſe deuinxerat: &, cum eſſet P. Mucij filius, fratremq. haberet P. Scaeuolam, domi ius ciuile cognouerat. in eo induſtriam conſtat ſummam fuiſſe, maximamq. gratiam; cum & conſuleretur plurimum, & diceret. Horum aetatibus adiuncti duo C. Fannij, Caij Marci filij, fuerunt: quorum Caij filius, qui conſul cum Domitio fuit, unam orationem de ſocijs & nomine Latino contra Gracchum reliquit, ſane & bonam, & nobilem. Tum Atticus, Quid ergo? eſt ne iſta Fannij? nam uaria opinio pueris nobis erat. alij a C. Perſio, litterato homine, ſcriptam eſſe aiebant, illo, quem ſignificat ualde doctum eſſe Lucilius: alij multos nobiles, quod quiſque potuiſſet, in illam orationem contuliſſe. Tum ego, Audiui equidem iſta, inquam, de maioribus natu; ſed numquam ſum adductus, ut crederem: eamq. ſuſpicionem propter hanc cauſſam credo fuiſſe, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus eſſet, oratio autem uel optima eſſet, illo quidem tempore, orationum omnium. ſed nec eiuſmodi eſt, ut a pluribus confuſa uideatur; unus

enim

enim ſonus eſt totius orationis, & idem ſtylus: nec de Perſio reticuiſſet Gracchus, cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de ceteris obiecißet; praeſertim cum Fannius numquam ſit habitus elinguis. nam & cauſſas defenſitauit: & tribunatus eius, arbitrio & auctoritate P. Africani geſtus, non obſcurus fuit. Alter autem C. Fannius M. F. C. Laelij gener, & moribus, & ipſo genere dicendi durior, is ſoceri inſtituto; quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, praeſertim cum ille Q. Scaeuolam ſibi, minorem natu generum, praetuliſſet: cui tamen Laelius ſe excuſans, non genero minori dixit ſe illud, ſed maiori filiae detuliſſe: is tamen inſtituto Laelij Panaetium audiuerat. eius omnis in dicendo facultas ex hiſtoria ipſius, non ineleganter ſcripta, perſpici poteſt: quae neque nimis eſt infans, neque perfecte diſerta. Mucius autem augur, quod pro ſe opus erat, ipſe dicebat, ut de pecunijs repetundis contra T. Albutium. is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilis intelligentia, atque omni prudentiae genere praeſtitit. L. Caelius Antipater, ſcriptor, quemadmodum uidetis, fuit, ut temporibus illis, luculentus, iuris ualde peritus, multorum etiam, ut L. Craſſi, magiſter. Vtinam in Ti. Gracchо, Caioq. Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendum fuit: profecto nemo his uiris gloria praeſtitiſſet.

ſtitiſſet. ſed eorum alter, propter turbulentiſſimum tribunatum, ad quem ex inuidia foederis Numantini bonis iratus acceſſerat, ab ipſa rep. eſt interfectus: alter, propter perpetuam in populari ratione leuitatẽ, morte uoluntaria ſe a ſeueritate iudicũ uindicauit. ſed fuit uterque ſummus orator: atque hoc memoria patrum teſte dicimus. nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum ſatis ſplendidas uerbis, ſed acutas, prudentiaeq. pleniſſimas. Fuit Gracchus, diligentia Corneliae matris, a puero doctus, et Graecis litteris eruditus. nam ſemper habuit exquiſitos e Graecia magiſtros, in eis iam adoleſcens Diophanem Mitylenaeum, Graeciae temporibus illis diſertiſſimum: ſed & breue tempus ingenij augendi, & declarandi fuit. Carbo, quod uita ſuppeditauit, eſt in multis iudicijs cauſſisq. cognitus. hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noſter L. Gellius, qui ſe illi contubernalem in conſulatu fuiſſe narrabat, canorum oratorem, & uolubilem, & ſatis acrem, & uehementem, atque eundem & ualde dulcem, & perfacetum fuiſſe dicebat, induſtrium etiam, & diligentem, & in exercitationibus commentationibusq. multum operae ſolitum eſſe ponere. hic optimus illis temporibus eſt patronus habitus; eoq. forum tenente plura fieri iudicia coeperunt. nam & quaeſtiones perpetuae hoc adoleſcente conſtitutae ſunt, quae antea nullae fuerunt:

3/15

ſuerunt: (L. enim Piſo tribunus pl. legem primus de pecunijs repetundis Cenſorino & Manilio conſulibus tulit: ipſe etiam Piſo & cauſſas egit, & multarum legum auctor, aut diſſuaſor fuit: iſq; & orationes reliquit, quae iam euanuerunt, & annales ſane exiliter ſcriptos) & iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum deſiderabant, tabella data: quam legem L. Caſſius Lepido & Mancino conſulibus tulit. Veſter etiam D. Brutus M. filius, ut ex familiari eius L. Accio poeta ſum audire ſolitus, & dicere non inculte ſolebat, & erat cum litteris Latinis, tum etiam Graecis, ut temporibus illis, eruditus: quae tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo, L. Paulli nepoti. Et uero, ante Maximum, illum Scipionem, quo duce priuato Ti. Gracchus occiſus eſt, cum omnibus in rebus uehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuiſſe. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad remp. dumtaxat quod opus eſſet, ſatis habuiſſe eloquentiae dicitur. Iiſdemq; temporibus L. Furius Philus perbene Latine loqui putabatur, litteratiusque, quam ceteri. P. Scaeuola ualde prudenter, & acute. paullo etiam copioſius, nec multo minus prudenter M'. Manilius. Appij Claudij uolubilis, ſed paullo feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, & C. Cato, Africani ſororis filius, mediocres oratores: etſi Flacci ſcripta ſunt, ſed ut ſtudioſi litterarum. Flacci autem aemulus P. De-

citus fuit; non infans ille quidem, ſed ut uita, ſic oratione etiam turbulentus. M. Druſus C. filius, qui in tribunatu C. Gracchum collegam iterum tribunum fecit, uir & oratione grauis, & auctoritate: eiq. proxime adiunctus C. Druſus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Penus facile agitauit in tribunatu, C. Gracchum paullum aetate antecedens: fuit enim M. Lepido & L. Oreſte conſulibus quaeſtor Gracchus, tribunus Penus, illius M. filius, qui cum Q. Aelio conſul fuit: ſed is, omnia ſumma ſperans, aedilicius eſt mortuus. Nam de T. Flaminino quem ipſe uidi, nihil accepi, niſi Latine diligenter locutum. Iis adiuncti ſunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. de Scauro, & Rutilio breuiter licet dicere: quorum neuter ſummi oratoris habuit laudem, & uterque in multis cauſſis uerſatus. erat in quibuſdam laudandis uiris, etiam ſi maximi ingenij non eſſent, probabilis tamen induſtria: quamquam his quidem non omnino ingenium, ſed oratorium ingenium defuit. neque enim refert uidere, quid dicendū ſit, niſi id queas ſolute & ſuauiter dicere. ne id quidem ſatis eſt, niſi id, quod dicitur, ſit uoce, uultu, motuq. conditius. quid dicam opus eſſe doctrina? ſine qua, etiam ſi quid bene dicitur adiuuante natura, tamen id, quia fortuito fit, ſemper paratum eſſe non poteſt. In Scauri oratione, ſapientis hominis, & tecti grauitas ſumma, & naturalis quae-

dam

3176

dam inerat auctoritas, non ut cauſſam, ſed ut teſtimonium dicere putares, cum pro reo diceret. hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur, ad ſenatoriam uero ſententiam, cuius erat ille princeps, uel maxime: ſignificabat enim non prudentiam ſolum, ſed, quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc a natura ipſa, quod a doctrina non facile poſſet. quamquam huius quoque ipſius rei, quemadmodum ſcis, praecepta ſunt. huius & orationes ſunt, & tres ad L. Fufidium libri, ſcripti de uita ipſius acta, ſane utiles, quos nemo legit. at Cyri uitam, & diſciplinam legunt, praeclaram illam quidem, ſed neque tam rebus noſtris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipſe etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam triſti et ſeuero genere dicendi uerſatus eſt: & uterque natura uehemens, & acer. itaque cum una conſulatum petiuiſſent, non ille ſolum, qui repulſam tulerat, accuſauit ambitus deſignatum competitorem, ſed Scaurus etiam abſolutus Rutilium in iudicium uocauit: multaq. opera, multaq. induſtria Rutilius fuit: quae erat propterea gratior, quod idem magnum munus de iure reſpondendi ſuſtinebat. ſunt eius orationes ieiunae: multa praeclara de iure: doctus uir, & Graecis litteris eruditus, Panaetij auditor, prope perfectus in Stoicis; quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, ſed tamen & exile, nec

le, nec ſatis populari aſſenſioni accommodatum: itaque illa, quae propria eſt huius diſciplinae, philoſophorum de ſe ipſorum opinio, firma in hoc uiro & ſtabilis inuenta eſt. qui cum innocentiſſimus in iudicium uocatus eſſet, quo iudicio conuulſam penitus ſcimus eſſe remp. cum eſſent eo tempore eloquentiſſimi uiri, L. Craſſus, & M. Antonius conſulares, eorum adhibere neutrum uoluit, dixit ipſe pro ſeſe, & pauca C. Cotta, quod ſororis erat filius, & is quidem tamen ut orator, quamquam erat admodum adoleſcens: ſed Q. Mucius enucleate ille quidem, & polite, ut ſolebat, nequaquam autem ea ui, atque copia, quam genus illud iudicij, & magnitudo cauſſae poſtulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis: utrunque tamen laudemus; quoniam per illos ne haec quidem in ciuitate genera hac oratoria laude caruerunt. uolo enim, ut in ſcena, ſic etiam in foro non eos modo laudari, qui celeri motu & difficili utantur, ſed eos etiam, quos ſtatarios appellant, quorum ſit illa ſimplex in agendo ueritas non moleſta. Et quoniam Stoicorum eſt facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Paulli nepos, nullo in oratorum numero, ſed uita ſeuerus, & congruens cũ ea diſciplina, quã colebat, paullo etiam durior, qui quidem in triumuiratu iudicauerit contra P. Africani, auunculi ſui, teſtimonium, uacationem, augures, quo minus iudicijs operam darent, non habere:

 347

habere: ſed, ut uita, ſic oratione durus, incultus, horridus: itaque honoribus maiorum reſpondere non potuit. fuit autem conſtans ciuis, & fortis, & in primis Graccho moleſtus: quod indicat Gracchi in eum oratio. ſunt etiam in Gracchum Tuberonis. is fuit mediocris in dicendo, doctiſſimus in diſputando. Tum Brutus: Quam hoc idem in noſtris contingere intelligo, quod in Graecis, ut omnes fere Stoici prudentiſſimi in diſſerendo ſint, & id arte faciant, ſintq. architecti paene uerborum; ijdem, traducti a diſputando ad dicendum, inopes reperiantur. unum excipio Catonem, in quo perfectiſſimo Stoico ſummam eloquentiam nõ deſiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam uideo fuiſſe. Et ego, Non, inquam, Brute ſine cauſſa: propterea quod iſtorum in dialecticis omnis cura conſumitur; uagum illud orationis, & fuſum, et multiplex non adhibetur genus: tuus autem auunculus, quemadmodum ſcis, habet a Stoicis id, quod ab illis petendum fuit; ſed dicere didicit a dicendi magiſtris, eorumq. more ſe exercuit. quod ſi omnia a philoſophis eſſent petenda; Peripateticorum inſtitutis commodius fingeretur oratio: quo magis tuum, Brute, iudicium probo, qui eorum, id eſt ex uetere Academia, philoſophorum ſectam ſecutus es, quorum in doctrina, atque praeceptis diſſerendi ratio coniungitur cum ſuauitate dicendi, & copia. quamquam ea ipſa Peripate-

 ticorum,

ticorum, Academicorumq. conſuetudo in ratione dicendi talis eſt, ut nec perficere oratorem poſſit ipſa per ſeſe, nec ſine ea orator eſſe perfectus. nam ut Stoicorum aſtrictior eſt oratio, aliquantoq. contractior, quam aures populi requirunt: ſic illorum liberior, & latior, quam patitur conſuetudo iudiciorum, & fori. quis enim uberior in dicendo Platone? Iouem ſic, ut aiunt philoſophi, ſi Graece loquatur, loqui. quis Ariſtotele neruoſior? Theophraſto dulcior? lectitauiſſe Platonem ſtudioſe, audiuiſſe etiam Demoſthenes dicitur: idq. apparet ex genere & granditate uerborum. dicit etiam in quadam epiſtola hoc ipſe de ſeſe. ſed & huius oratio in philoſophiam tranſlata, pugnatior, ut ita dicam, uidetur; & illorum in iudicia, pacatior. Nunc reliquorum oratorum aetates, ſi placet, & gradus perſequamur. Nobis uero, inquit Atticus, & uehementer quidem; ut pro Bruto etiam reſpondeam. Curio fuit igitur eiuſdem fere aetatis, ſane illuſtris orator; cuius de ingenio ex orationibus eius exiſtimari poteſt: ſunt enim & aliae, & pro Ser. Fuluio de inceſtu nobilis oratio. nobis quidem pueris haec omnium optima putabatur: quae uix iam comparet in hac turba nouorũ uoluminum. Praeclare, inquit Brutus, teneo, qui iſtam turbam uoluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo Brute, quem dicas. certe enim & boni aliquid attulimus iuuentuti, magnificentius, quam fuerat, ge-

nus

nus dicendi, & ornatius: & nocuimus fortaſſe; quod ueteres orationes poſt noſtras, non a me quidem, (meis enim illas antepono) ſed a pleriſque legi ſunt deſitae. Enumera, inquit, me in pleriſque. quamquam uideo mihi multa legenda iam te auctore, quae antea contemnebam. Atqui haec, inquam, de inceſtu laudata oratio, puerilis eſt locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci ſane inanes, uerumtamen nondum tritis noſtrorum hominum auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. ſcripſit et alia non nulla; & multa dixit, & illuſtria; & in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cum & uita ſuppeditauiſſet, & ſplendor ei non defuiſſet, conſulem non fuiſſe. Sed ecce in manibus uir & praeſtantiſſimo ingenio, & flagranti ſtudio, & doctus a puero C. Gracchus. noli enim putare quemquam, Brute, pleniorem, & uberiorem ad dicendum fuiſſe. Et ille, Sic prorſus, inquit, exiſtimo: atque iſtum de ſuperioribus paene ſolum lego. Immo plane inquam, Brute, legas, cenſeo. damnum enim illius immaturo interitu res Romanae, Latinaeq. litterae fecerunt. utinam non tam fratri pietatem, quam patriae, praeſtare uoluiſſet. quam ille facile tali ingenio, diutius ſi uixiſſet, uel paternam eſſet, uel auitam gloriam conſecutus. eloquentia quidem neſcio an habuiſſet parem neminem. grandis eſt uerbis, ſapiens ſententijs, genere toto grauis. manus extrema non acceſſit operibus eius;

praeclare inchoata multa, perfecta non plane. legendus, inquam, eſt hic orator, Brute, ſi quiſquam alius, iuuentuti: non enim ſolum acuere, ſed etiam alere ingenium poteſt. Huic ſucceſſit aetati C. Galba, Seruij illius, eloquentiſſimi uiri, filius, P. Craſſi, eloquentis & iuris periti, gener. laudabant hunc patres noſtri, fauebant etiam propter patris memoriam; ſed cecidit in curſu. nam rogatione Manilia, Iugurthinae coniurationis inuidia, cum pro ſeſe dixiſſet, oppreſſus eſt. extat eius peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore pueris nobis erat, ut eum etiam ediſceremus. hic, qui in collegio ſacerdotum eſſet, primus poſt Romam conditam iudicio publico eſt condemnatus. P. Scipio, qui eſt in conſulatu mortuus, non multum ille quidem, nec ſaepe dicebat, ſed & Latine loquendo cuiuis erat par, & omnes ſale facetijsq. ſuperabat. eius collega L. Beſtia, bonis initijs orſus tribunatus, (nam P. Popillium, ui C. Gracchi expulſum, ſua rogatione reſtituit) uir & acer, & non indiſertus, triſtes exitus habuit conſulatus. nam inuidioſa lege Manilia quaeſtione C. Galbam ſacerdotem, & quattuor conſulares, L. Beſtiam, C. Catonem, Sp. Albinum, ciuemq. praeſtantiſſimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, a populo abſolutum, cum is contra populi ſtudium ſtetiſſet, Gracchani iudices ſuſtulerunt. Huius diſſimilis in tribunatu, reliquaq. omni uita, ciuis improbus C. Licinius Nerua non

indiſertus

indiſertus fuit. C. Fimbria temporibus iiſdem fere, ſed longius aetate prouectus, habitus eſt ſane, ut ita dicam, luculentus patronus, aſper, maledicus, genere toto paullo feruidior, atque commotior, diligentia tamen, & uirtute animi, atque uita bonus auctor in ſenatu. idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili; & cum uirtute, tum etiam ipſo orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire uix poſſumus. Atque etiam ingenio, & ſermone eleganti, ualetudine incommoda, C. Sextius Caluinus fuit: qui etſi, cum remiſerant dolores pedum, non deerat in cauſſis, tamen id non ſaepe faciebat. itaque conſilio eius, cum uolebant, homines utebantur; patrocinio, cum licebat.

Iiſdem temporibus M. Brutus: in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi ueſtro; qui cum tanto nomine eſſet, patremq. optimum uirum habuiſſet, & iuris peritiſſimum, accuſationem factitauerit, ut Athenis Lycurgus: is magiſtratus non petiuit, ſed fuit accuſator uehemens, & moleſtus; ut facile cerneres, naturale quoddam ſtirpis bonum degenerauiſſe uitio deprauatae uoluntatis. Atque eodem tempore accuſator de plebe L. Caeſidenus fuit: quem ego audiui iam ſenem, cum ab L. Sabelio multam lege Aquillia de iniuria petiuiſſet: non feciſſem hominis paene infimi mentionem, niſi iudicarem, qui ſuſpicioſius, aut criminoſius diceret, audiuiſſe me neminem. Doctus

ctus etiam Graecis T. Albutius, uel potius paene Graecus. loquor, ut opinor; ſed licet ex orationibus iudicare. fuit autem Athenis adoleſcens; perfectus Epicureus euaſerat, minime aptum ad dicendum genus. Iamq. Q. Catulus, non antiquo illo more, ſed hoc noſtro, niſi qu id fieri poteſt perfectius, eruditus. multae litterae: ſumma non uitae ſolum, atque naturae, ſed orationis etiam comitas: incorrupta quaedam Latini ſermonis integritas; quae perſpici cum ex orationibus eius poteſt, tum facillime ex eo libro, quem de conſulatu, & de rebus geſtis ſuis conſcriptum, molli, & Xenophonteio genere ſermonis, miſit ad A. Furium poetam, familiarem ſuum: qui liber nihilo notior eſt, quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri. Tum Brutus: Mihi quidem nec iſte notus eſt, nec illi: ſed nec mea culpa eſt, numquam enim in manus inciderunt: nunc autem & a te ſumam, & conquiram iſta poſthac curioſius. Fuit igitur in Catulo ſermo Latinus: quae laus dicendi non mediocris ab oratoribus pleriſque neglecta eſt. nam de ſono uocis, et ſuauitate appellandarum litterarum, quoniam filium cognouiſti, noli exſpectare quid dicam. quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero; ſed non deerat ei tamen in ſententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus. nec habitus eſt tamen pater ipſe Catulus princeps in numero patronorum: ſed erat talis, ut, cum quoſ-

dam

380

dam audires, qui tum erant praeſtantes, uideretur eſſe inferior; cum autem ipſum audires ſine comparatione, non modo contentus eſſes, ſed melius non quaereres. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Silanus, dicebant de rep. quod eſſet illis uiris, & conſulari dignitati ſatis. M. Aurelius Scaurus non ſaepe dicebat, ſed polite: Latine uero in primis eſt eleganter locutus. Quae laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero eſt habitus diſertorum. Q. etiam Caepio, uir acer, & fortis: cui fortuna belli, crimini; inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. & L. Memmij fuerunt, oratores mediocres, accuſatores acres, atque acerbi. itaque in iudicium capitis multos uocauerunt, pro reis non ſaepe dixerunt. Sp. Thorius ſatis ualuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum, uitioſa & inutili lege, uectigali leuauit. M. Marcellus, Aeſernini pater, non ille quidem in patronis, ſed & in promptis tamen, & non inexercitatis ad dicendum fuit, ut filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta praetorius in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude proceſſerat; ſed de induſtria cum uerbis, tum etiam ipſo ſono quaſi ſubruſtico perſequebatur atque imitabatur antiquitatem. atque ego & in hoc ipſo Cotta, & in alijs pluribus intelligo, me non ita diſertos homines & retuliſſe in oratorum numerum, & relaturum.

turum. eſt enim propoſitum colligere eos, qui hoc munere in ciuitate functi ſint, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem quae fuerit aſcenſio, & quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atque abſolutio, ex eo, quod dicam, exiſtimari poteſt. quam multi enim iam oratores cõmemorati ſunt, & quam diu in eorum enumeratione uerſamur; cum tamen ſpiſſe, atque uix, ut dudum ad Demoſthenem, & Hyperidem, ſic nũc ad Antonium, Craſſumq. peruenimus. nam ego ſic exiſtimo, hos oratores fuiſſe maximos, & in his primum cum Graecorum gloria Latine dicendi copiam aequatam. Omnia ueniebant Antonio in mentem: eaq. ſuo quaeque loco, ubi plurimum proficere & ualere poſſent, ut ab imperatore equites, pedites, leuis armatura, ſic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabãtur. erat memoria ſumma: nulla meditationis ſuſpicio: imparatus ſemper aggredi ad dicendum uidebatur, ſed ita erat paratus, ut iudices, illo dicente, non numquam uiderentur non ſatis parati ad cauendum fuiſſe. Verba ipſa, non illa quidem elegantiſſimo ſermone; itaque diligenter loquendi laude caruit; (neque tamen eſt admodũ inquinate locutus) ſed illa, quae proprie laus oratoris eſt in uerbis. nam ipſum, Latine loqui, eſt illud qaidem, ut paullo ante dixi, in magna laude ponendum, ſed non tam ſua ſponte, quam quod eſt a pleriſque neglectum. non enim tam praeclarum

rum

rum eſt, ſcire Latine, quam turpe, neſcire: neque tam id mihi oratoris boni, quam ciuis Romani proprium uidetur, ſed tamen Antonius in uerbis & eligendis, neque id ipſum tam leporis cauſſa, quam ponderis, & collocandis, & comprehenſione deuinciendis, nihil non ad rationem, & tamquam ad artem dirigebat: uerum multo magis hoc idem in ſententiarum ornamentis, & cōformationibus. quo genere quia praeſtat omnibus Demoſthenes, iccirco a doctis oratorum eſt princeps iudicatus. σχήματα enim quae uocát Graeci, ea maxime ornant oratorem: eaq. non tam in uerbis habent pondus, quam in illuminandis ſententijs. ſed cum haec magna in Antonio, tum actio ſingularis. quae ſi partienda eſt in geſtum, atque uocem: geſtus erat non uerba exprimens, ſed cum ſententijs congruens; manus, humeri, latera, ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omniſq. motus cum uerbis ſententijſq. conſentiens: uox permanens, uerum ſubrauca natura; ſed hoc uitium huic uni in bonum conuertebat: habebat enim flebile quiddam in quaeſtionibus, aptumq. cum ad fidem faciendam, tum ad miſericordiam commouendam: ut uerum uideretur in hoc illud, quod Demoſthenem ferunt ei, qui quaeſiuiſſet quid primum eſſet in dicendo, actionem, quid ſecundum, idem, & idem tertium, reſpondiſſe. nulla res magis penetrat in animos, eoſq. fingit, format, flectit; taleſq. oratores uideri facit, quales ipſi ſe

uideri

uideri uolunt. Huic alij parem eſſe dicebant, alij anteponebant L. Craſſum. illud quidem certe omnes ita iudicabant, neminem eſſe, qui, horum alterutro patrono, cuiuſquam ingenium requireret. equidem quamquam Antonio tantum tribuo, quantum ſupra dixi: tamen Craſſo nihil ſtatuo fieri potuiſſe perfectius. erat ſumma grauitas: erat cum grauitate iunctus facetiarum & urbanitatis oratorius, non ſcurrilis lepos: Latine loquendi accurata, & ſine moleſtia diligens elegantia: in diſſerendo mira explicatio: cum de iure ciuili, cum de aequo & bono diſputaretur, argumentorum & ſimilitudinum copia. nam, ut Antonius coniectura mouenda, aut ſedanda ſuſpicione, aut excitanda, incredibilem uim habebat: ſic in interpretando, in definiendo, in explicanda aequitate, nihil erat Craſſo copioſius: idq. cum ſaepe alias, tum apud centumuiros in Man. Curij cauſſa cognitum eſt. ita enim multa tum contra ſcriptum pro aequo & bono dixit, ut, hominem acutiſſimum, Q. Scaeuolam, & in iure, in quo illa cauſſa uertebatur, paratiſſimum, obrueret argumentorum exemplorumq. copia: atque ita tum ab his patronis aequalibus, etiam conſularibus, cauſſa illa dicta eſt, cum uterque ex contraria parte ius ciuile defenderet, ut eloquentium iuris peritiſſimus Craſſus, iuris peritorum eloquentiſſimus Scaeuola putaretur: qui quidem cũ peracutus eſſet ad excogitandum, quid in iure, aut

382

aut in aequo uerum aut eſſet, aut non eſſet; tum uerbis erat ad rem cum ſumma breuitate mirabiliter aptus. quare ſit nobis orator in hoc interpretandi, explanandique, & diſſerendi genere mirabilis, ſic, ut ſimile nihil uiderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis exiſtimator metuendus, quam admirandus orator. Verùm ad Craſſum reuertamur. Tum Brutus, Etſi ſatis, inquit, mihi uidebar habere cognitum Scaeuolam ex ijs rebus, quas audiebam ſaepe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scaeuolae noſtri: tamen iſta mihi eius dicendi tanta laus nota non erat: itaque cepi uoluptatem, tam ornatum uirum, tamq. excellens ingenium fuiſſe in noſtra rep. Hic ego, noli, inquam, Brute exiſtimare his duobus quidquam fuiſſe in noſtra ciuitate praeſtantiùs. nam, ut paullo ante dixi conſultorum alterum diſertiſſimum, diſertorũ alterum conſultiſſimum fuiſſe: ſic in reliquis rebus ita diſſimiles erant inter ſeſe, ſtat uere ut tamen non poſſes, utrius te malles ſimiliorem. Craſſus erat elegantium parciſſimus, Scaeuola parcorum elegantiſſimus. Craſſus in ſumma comitate habebat etiam ſeueritatis ſatis: Scaeuolae multa in ſeueritate, non deerat tamen comitas. licet omnia hoc modo. ſed uereor, ne fingi uideantur haec, ut dicantur a me, quodam modo. res ſe tamen ſic habet, cum omnis uirtus ſit, ut ueſtra, Brute, uetus Academia dixit, mediocritas;

tas; uterque horum medium quiddam uolebat ſequi: ſed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem ſuam totam haberet. Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi uideor, inquit, bene Craſſum, & Scaeuolam cognouiſſe: tum de te, & de Ser. Sulpicio cogitans, eſſe quandam uobis cum illis ſimilitudinem iudico. Quonam, inquam, iſtuc modo? Quia mihi & tu uideris, inquit, tantum iuris ciuilis ſcire uoluiſſe, quantum ſatis eſſet oratoris; & Seruius eloquentiae tantum aſſumpſiſſe, ut ius ciuile facile poſſit tueri: aetatesq. ueſtrae, ut illorum, nihil, aut non fere multum differunt. Et ego, De me, inquam, dicere nihil eſt neceſſe: de Seruio autem & tu probe dicis, & ego dicam, quod ſentio. Non enim facile quem dixerim plus ſtudii, quam illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum diſciplinas adhibuiſſe. nam & in iiſdem exercitationibus ineunte aetate fuimus: & poſtea Rhodum una ille etiam profectus eſt, quo melior eſſet, & doctior: &, inde ut rediit, uidetur mihi in ſecunda arte primus eſſe maluiſſe, quam in prima ſecundus. atque haud ſcio an par principibus eſſe potuiſſet: ſed fortaſſe maluit, id quod eſt adeptus, longe omnium non eiuſdem modo aetatis, ſed eorum etiam, qui fuiſſent, in iure ciuili eſſe princeps. Hic Brutus, Ain' tu, inquit? etiam ne Q. Scaeuolae Seruiū noſtrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute exiſtimo, iuris ciuilis ma-

383

magnum uſum & apud Scaeuolam, & apud multos fuiſſe, artem in hoc uno: quod numquam effeciſſet ipſius iuris ſcientia, niſi eam praeterea didiciſſet artem, quae doceret rem uniuerſam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando, ambiguam primum uidere, deinde diſtinguere, poſtremo habere regulam, qua uera & falſa iudicarentur, & quae quibus propoſitis eſſent, quaeq. non eſſent conſequentia. hic enim attulit hanc artem, omnium artium maximam, quaſi lucem ad ea, quae confuſe ab alijs aut reſpondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi uideris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis. ſed adiunxit etiam & litterarum ſcientiam, & loquendi elegantiam: quae ex ſcriptis eius, quorum ſimilia nulla ſunt, facillime perſpici poteſt. cumq. dicendi cauſſa duobus peritiſſimis operam dediſſet, L. Lucilio Balbo, C. Aquillio Gallo: Galli, hominis acuti, & exercitati, promptam in agendo, & in reſpondẽdo celeritatem ſubtilitate diligentiaq. ſuperauit: Balbi, docti & eruditi hominis, in utraque re conſideratam tarditatem uicit, expediendis conficiendisq. rebus. ſic & habet, quod uterque eorum habuit; & expleuit, quod utrique defuit. itaque, ut Craſſus mihi uidetur ſapientius feciſſe, quam Scaeuola: (hic enim cauſſas ſtudioſe recipiebat; in quibus a Craſſo ſuperabatur: ille ſe conſuli nolebat; ne qua in re inferior eſſet, quam Scae

uola) ſic Seruius ſapientiſſime. cum enim duae ciuiles artes ac forenſes plurimum & laudis haberent, & gratiae; perfecit, ut altera praeſtaret omnibus, ex altera tantum aſſumeret, quantum eſſet & ad tuendum ius ciuile, & ad obtinendam conſularem dignitatem ſatis. Tum Brutus, Ita prorſus, inquit, & antea putabam: audiui enim nuper eum ſtudioſe, & frequenter Sami, cum ex eo, ius noſtrum pontificium qua ex parte cum iure ciuili coniunctum eſſet, uellem cognoſcere: & nunc meum iudiciũ multo magis confirmo teſtimonio, & iudicio tuo: ſimul illud gaudeo, quod & aequalitas ueſtra, & pares honorum gradus, & artium ſtudiorumq. quaſi finitima uicinitas tantum abeſt ab obtrectatione, & inuidia, quae ſolet lacerare pleroſque, uti ea non modo non exulcerare ueſtram gratiam, ſed etiã conciliare uideatur. quali enim te erga illum perſpicio, tali illum in te uoluntate iudicioq. cognoui. itaque doleo, & illius conſilio, et tua uoce populum R. carere tamdiu. quod cum per ſe dolendum eſt, tum multo magis conſideranti, ad quos iſta non tranſlata ſint, ſed neſcio quo pacto deuenerint. Hic Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de rep. ut ſileremus: itaq. faciamus. nam ſi iſto modo uolumus ſingulas res deſiderare, non modo quaerendi, ſed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & inſtitutum ordinem perſequamur. Paratus igitur ueniebat

Craſſus:

Craſſus : exſpectabatur : audiebatur : a principio ſtatim, quod erat apud eum ſemper accuratum, exſpectatione dignus uidebatur : non multa iactatio corporis, non inclinatio uocis, nulla inambulatio, non crebra ſupploſio pedis : uehemens, & interdum irata, & plena iuſti doloris oratio : multae, & cum grauitate facetiae : quodq. difficile eſt, idem & perornatus, & perbreuis. iam in altercando inuenit parem neminem. uerſatus eſt in omni fere genere cauſſarum. mature in locum principum oratorum uenit. accuſauit C. Carbonem, eloquentiſſimum hominem, admodum adoleſcens : ſummam ingenij non laudem modo, ſed etiam admirationem eſt conſecutus. defendit poſtea Liciniam uirginem, cum annos XXVII. *natus eſſet : in ea ipſa cauſſa fuit eloquentiſſimus, orationisq. eius ſcriptas quaſdam partes reliquit. uoluit adoleſcens in colonia Narbonenſi cauſſae popularis aliquid attingere, eamq. coloniam, ut fecit, ipſe deducere. extat in eam legem ſenior, ut ita dicam, quam illa aetas ferebat, oratio. multae deinde cauſſae, ſed ita tacitus tribunatus, ut, niſi in eo magiſtratu cenauiſſet apud praeconem Granium, idq. nobis narrauiſſet Lucilius, tribunum pl. neſciremus fuiſſe. Ita prorſus, inquit Brutus. ſed ne de Scaeuolae quidem tribunatu quidquam audiuiſſe uideor ; & eum collegam Craſſi credo fuiſſe. Omnibus quidem alijs, inquam, in magiſtratibus ; ſed tribunus anno poſt*

ſuit; eoq. in Roſtris ſedente, ſuaſit Seruiliam legem Craſſus. nam cenſuram ſine Scaeuola geſſit. eum enim magiſtratum nemo unquam Scaeuolarum petiuit. ſed, haec Craſſi cum edita oratio eſt, quam te ſaepe legiſſe certo ſcio, quattuor & triginta tum habebat annos, totidemq. annis mihi aetate praeſtabat. ijs enim conſulibus eam legem ſuaſit, quibus nati ſumus, cum ipſe eſſet Q. Caepione conſule natus, & C. Laelio, triennio ipſo minor, quam Antonius. quod iccirco poſui, ut, dicendi Latine prima maturitas in qua aetate extitiſſet, poſſet notari; & intelligeretur, iam ad ſummum paene eſſe perductam; ut eo nihil ferme quiſquam addere poſſet, niſi qui a philoſophia, a iure ciuili, ab hiſtoria fuiſſet inſtructior. Erit, inquit M. Brutus, aut iã eſt iſte, quẽ exſpectas? Neſcio, inquã. ſed eſt etiam L. Craſſi in cenſura pro Q. Caepione, defenſione iũcta, nõ breuis, ut laudatio, ut oratio autẽ, breuis, poſtrema cẽſoris oratio, qua anno duodequinquageſimo uſus eſt. in his omnibus ineſt quidã, ſine ullo fuco, ueritatis color. quin etiã comprehenſio, & ambitus ille uerborum (ſi ſic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & breuis; & in membra quaedam, quae κῶλα Graeci uocant, diſpertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu iſtos oratores, inquit, tantopere laudas, uellem aliquid Antonio, praeter illum de ratione dicendi ſane exilem libellum, plura Craſſo libuiſſet ſcri-

ſcribere. cum enim omnibus memoriam ſui, tum etiam diſciplinam dicendi nobis reliquiſſent. nam Scaeuolae dicendi elegantiam ſatis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem a pueritia quaſi magiſtra fuit, inquam, illa in legem Caepionis oratio: in qua et auctoritas ornatus ſenatus, quo pro ordine illa dicuntur: & inuidia concitatur in iudicum, & in accuſatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa aſpere, multa facete dicta ſunt: plura etiam dicta, quam ſcripta: quod ex quibuſdam capitibus expoſitis, nec explicatis, intelligi poteſt. ipſa illa cenſoria contra Cn. Domitium collegam non eſt oratio, ſed quaſi capita rerum, & orationis commentarium paullo plenius: nulla eſt enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus. Et uero fuit in hoc & popularis dictio excellens: Antonij genus dicendi multo aptius iudicijs, quam concionibus. Hoc loco ipſum Domitium non relinquo. nam etſi non fuit in oratorum numero, tamen pono ſatis in eo fuiſſe orationis, atque ingenij, quo & magiſtratus perſonam, & conſularem dignitatem tueretur. quod idem de C. Coelio dixerim, induſtriam in eo ſummam fuiſſe, ſummasq. uirtutes, eloquentiae tantum, quod eſſet in rebus priuatis amicis eius, in rep. ipſius dignitati ſatis. Eodem tempore M. Herennius in me-

diocribus oratoribus Latine & diligenter loquentibus numeratus eſt: qui tamen ſumma nobilitate hominem, cognatione, ſodalitate, collegio, ſumma etiam eloquentia, L. Philippum in conſulatus petitione ſuperauit. Eodem tempore C. Clodius, etſi propter ſummam nobilitatem, & ſingularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiae quandam mediocritatem afferebat. Eiuſdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius: qui, meo iudicio, eo perueniſſe uidetur, quo potuit fere Latinus orator ſine Graecis litteris, & ſine multo uſu peruenire. huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut paene Attico ſtylo ſcriptae eſſe uideantur. eaſdem argutias in tragoedias ſatis ille quidem acute, ſed parum tragice tranſtulit. quem ſtudebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut ſcitis, diſertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui a ſenatu hoſtis cum C. Mario iudicatus eſt, acer & uehemens accuſator. In eo genere ſane probabilis, doctus autem Graecis litteris, propinquus noſter, factus ad dicendum, M. Gratidius, M. Antonij perfamiliaris: cuius praefectus cum eſſet in Cilicia, eſt interfectus: qui accuſauit C. Fimbriam, M. Marij Gratidiani pater. Atque etiam apud ſocios & Latinos oratores habiti ſunt Q. Vettius Vettianus e Marſis, quem ipſe cognoui, prudens uir, & in dicendo

breuis:

386

breuis: Q. & D. Valerij Sorani, uicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti & Graecis litteris & Latinis: C. Ruſticellus Bononienſis, is quidem & exercitatus, & natura uolubilis: omnium autem eloquentiſſimus extra hanc urbem T. Betutius Barrus Aſculanus, cuius ſunt aliquot orationes Aſculi habitae, illa Romae contra Caepionem, nobilis ſane: cui orationi Caepionis ore reſpondit Aelius; qui ſcriptitauit orationes multas, orator ipſe numquã fuit. Apud maiores autem noſtros uideo diſertiſſimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi P. F. fere aetate. eius autẽ oratio eſt pro Fregellanis colonisq. Latinis habita in ſenatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis iſtis externis quaſi oratoribus? Quid cenſes, inquam, niſi idem, quod urbanis, praeter unum, quod non eſt eorum urbanitate quadam quaſi colorata oratio? Et Brutus, Qui eſt, inquit, iſte tandem urbanitatis color? Neſcio, inquam: tantum eſſe quendam ſcio. Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam ueneris. audies tu quidem etiam uerba quaedam non trita Romae: ſed haec mutari, dediſcique poſſunt: illud eſt maius, quod in uocibus noſtrorum oratorum recinit quiddam, & reſonat urbanius. nec hoc in oratoribus modo apparet, ſed etiam in ceteris. ego memini, T. Tincam Placentinum, hominem facetiſſimum, cum familiari noſtro Q. Granio

praecone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Iſto ipſo. ſed Tincam, non minus multa ridicule dicentem, Granius obruebat neſcio quo ſapore uernaculo: ut ego iam non mirer illud Theophraſto accidiſſe, quod dicitur; cum percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid uenderet; & reſpondiſſet illa, atque addidiſſet, Hoſpes non pote minoris; tuliſſe eum moleſte, ſe non effugere hoſpitis ſpeciem, cum aetatem ageret Athenis, optimeq. loqueretur. omnium, ſicut opinor, in noſtris eſt quidam urbanorum, ſicut ille Atticorum, ſonus. ſed domum redeamus, id eſt ad noſtros reuertamur. Duobus igitur ſummis, Craſſo, & Antonio, L. Philippus proximus accedebat, ſed longo interuallo tamen proximus. itaque eum, etſi nemo intercedebat qui ſe illi anteferret, neque ſecundum tamẽ, neque tertium dixerim. nec enim in quadrigis eum ſecundum numerauerim, aut tertium, qui uix e carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit; nec in oratoribus, qui tantum abſit a primo, uix ut in eodem curriculo eſſe uideatur. ſed tamen erant ea in Philippo, quae qui ſine comparatione illorum ſpectaret, ſatis magna diceret, ſumma libertas in oratione, multae facetiae, ſatis creber in reperiendis, ſolutus in explicandis ſententijs. erat etiam in primis, ut temporibus illis, Graecis doctrinis inſtitutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus.

 387

tus. Horum aetati prope coniunctus L. Gellius, non tam uendibilis orator, quam ut neſcires quid ei deeſſet. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & uerbis ſolutus ſatis; ſed in magnos oratores inciderat eius aetas: multam tamen operam amicis, & utilem praebuit: atque ita diu uixit, ut multarum aetatum oratoribus implicaretur, multum etiã in cauſſis uerſaretur. Iiſdem fere temporibus D. Brutus, is, qui conſul cum Mamerco fuit, homo & Graecis doctus litteris, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite. Cneusque Pompeius Sex. F. aliquem numerorum obtinebat. nam Sextus frater eius praeſtantiſſimum ingenium contulerat ad ſummam iuris ciuilis, & ad perfectam geometriae, & rerum Stoicarum ſcientiam. Item in iure, & ante hos M. Brutus, & paullo poſt eum C. Bilienus, homo per ſe magnus, prope ſimili ratione ſummus euaſerat: qui conſul factus eſſet, niſi in Marianos conſulatus, & in eas petitionis anguſtias incidiſſet. Cn. autem Octauij eloquentia, quae fuerat ante conſulatum ignorata, in conſulatu multis concionibus eſt uehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, jam ad oratores reuertamur. Cenſeo, inquit Atticus: eloquentes enim uidebare, non ſedulos uelle conquirere. Feſtiuitate igitur, & facetijs, inquam, C. Iulius L. F. & ſuperioribus, & aequalibus

libus ſuis omnibus praeſtitit, oratorq. fuit minime ille quidem uehemens, ſed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo ſuauitate conditior. ſunt eius aliquot orationes, ex quibus, ſicut ex eiuſdem tragoedijs, lenitas eius ſine neruis perſpici poteſt. Eius aequalis P. Cethegus: cui de rep. ſatis ſuppeditabat oratio: totam enim tenebat eam, penitusq. cognorat: itaque in ſenatu conſularium auctoritatem aſſequebatur, ſed in cauſſis publicis nihil, priuatis ſatis ueterator uidebatur. Erat in priuatis cauſſis Q. Lucretius Veſpillo & acutus, & iuris peritus. nam Offella aptior concionibus, quam iudicijs. prudens etiam T. Annius Velina, & in eius generis cauſſis orator ſane tolerabilis. In eodem genere cauſſarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & paene frigidus, ſed & callidus, & in capiendo aduerſario uerſutus, & praeterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia. Cuius auditor P. Orbius, meus fere aequalis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem ciuili non inferior, quam magiſter fuit. Nam T. Aufidius, qui uixit ad ſummam ſenectutem, uolebat eſſe ſimilis horum, eratq. & bonus uir, & innocens, ſed dicebat parum. Nec ſane plus frater eius M. Virgilius, qui tribunus pl. L. Syllae imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius in dicendo paullo tamen copioſior. Sed omnium oratorum, ſiue rabularum,

rum, qui et plane indocti, aut inurbani, aut ruſti-ci etiam fuerunt, quos quidem ego cognouerim, ſolutiſſimum in dicendo, & acutiſſimum iudico noſtri ordinis Q. Sertorium, equeſtris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendum, & uitae ſplendore multo, & ingenio ſane probabili T. Iunius L. F. tribunicius: quo accuſante, P. Sextius, praetor deſignatus, damnatus eſt ambitus. is proceſſiſſet honoribus longius, niſi ſemper infirma, atque etiam aegra ualetudine fuiſſet. Atque ego praeclare intelligo, me in eorum commemoratione uerſari, qui nec habiti ſint oratores, neque fuerint, praeteririq. a me aliquot ex ueteribus commemoratione, aut laude dignos: ſed hoc quidem ignoratione. quid enim eſt ſuperioris aetatis, quod ſcribi poſſit de ijs, de quibus nulla monumenta loquuntur nec aliorum, nec ipſorum? de ijs autem, quos ipſi uidimus, neminem fere praetermittimus eorum, quos aliquando dicentes uidimus. uolo enim ſciri, in tanta, & tam uetere rep. maximis praemijs eloquentiae propoſitis, omnes cupiſſe dicere, non plurimos auſos eſſe, potuiſſe paucos. ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi poſſit, quem exiſtimé clamatorem, quem oratoré fuiſſe. Iiſdem fere temporibus, aetate inferiores paullo quam Iulius, ſed aequales propemodum fuerút C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fuſius, M. Druſus, P. Antiſtius:

nec

nec ulla aetate uberior oratorum ſoetus fuit. ex his Cotta & Sulpicius cum meo indicio, tum omnium, facile primas tulerunt. Hic Atticus, Quo modo iſtuc dicis, inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? ſemper ne in oratore probando, aut improbando uulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit: an alij probantur a multitudine, alij autem ab ijs, qui intelligunt? Recte requiris, inquam, Attice: ſed audies ex me fortaſſe, quod non omnes probent. An tu, inquit, id laboras, ſi huic modo Bruto probaturus es? Plane, inquam, Attice diſputationem hanc de oratore probando, aut improbando multo malim tibi, & Bruto placere; eloquentiam autem meá populo probari uelim. etenim neceſſe eſt, qui ita dicat, ut a multitudine probetur, eundem doctis probari. nam, quid in dicendo rectum ſit, aut prauum, ego iudicabo; ſi modo is ſum, qui poſſim, aut ſciam iudicare: qualis uero ſit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria ſunt enim, ut quidem ego ſentio, quae ſint efficienda dicendo; ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moueatur uehementius. quibus uirtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus uitijs orator aut non aſſequatur haec, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis iudicabit: efficiatur autem ab oratore, nec ne, ut ij, qui audiunt, ita afficiantur, ut orator uelit; uulgi aſſenſu, & populari

appro-

approbatione iudicari ſolet. itaque numquam de bono oratore, aut non bono doctis hominibus cum populo diſſenſio fuit. an cenſes, dum illi uiguerunt, quos ante dixi, non eoſdem gradus oratorum uulgi iudicio & doctorum fuiſſe? de populo ſi quem ita rogauiſſes, Quis eſt in hac ciuitate eloquentiſſimus? in Antonio & Craſſo aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. nemo ne Philippum, tam ſuauem oratorem, tam grauem, tam facetum, his anteferret, quem noſmet ipſi, qui haec arte aliqua uolumus expendere, proximum illis fuiſſe diximus? nemo profecto. id enim ipſum eſt ſummi oratoris, ſummum oratorem populo uideri. Quare tibicen Antigenidas dixerit diſcipulo ſane frigenti ad populum, Mihi cane, & muſis: ego huic Bruto, dicenti, ut ſolet, apud multitudinem, Mihi cane, & populo, mi Brute, dixerim: ut, qui audient, quid efficiatur, ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit ijs, quae dicuntur, qui audit oratorem; uera putat; aſſentitur; probat; fidem facit oratio. tu artifex quid quaeris amplius? Delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quaſi uoluptate quadam perfunditur. quid habes, quod diſputes? Gaudet, dolet: ridet, plorat: fauet, odit: contemnit, inuidet: ad miſericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum: iraſcitur, miratur: ſperat, timet: haec perinde accidunt, ut eorum, qui adſunt, mentes uerbis, & ſententijs, & actio-

ne

ne tractantur. quid eſt, quod exſpectetur docti alicuius ſententia? quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum eſt. Denique hoc ſpecimen eſt popularis iudicij, in quo numquam fuit populo cum doctis, intelligentibusq. diſſenſio. cum multi eſſent oratores in uario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus eſt uulgi iudicio, qui non idem a doctis probarctur? quando autē dubium fuiſſet apud patres noſtros eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Craſſum? aderant multi alij: tamen, utrum de his potius, dubitaſſet aliquis; quin alterum, nemo. Quid, adoleſcentibus nobis, cum eſſet Cotta, & Hortenſius, num quis, cui quidem eligendi poteſtas eſſet, quemquam his anteponebat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, quaeris alios? de te ipſo non ne quid optarent rei, quid ipſe Hortenſius iudicaret, uidebamus? qui cum partiretur tecum cauſſas, (ſaepe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, ſemper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam, & mihi, beneuolentia credo ductus, tribuebat omnia: ſed ego, quae de me populi ſit opinis, neſcio; de reliquis hoc affirmo; qui uulgi opinione diſertiſſimi habiti ſint, eoſdem intelligentiū quoque iudicio fuiſſe probatiſſimos. nec enim poſſet idem Demoſthenes dicere, quod dixiſſe Antimachum, clarum poetam, ferunt. qui cum, conuocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod noui-

nouiſtis, uolumen ſuum; & eum legentem omnes praeter Platonem reliquiſſent; Legam, inquit, nihilominus: Plato enim mihi unus inſtar eſt omnium. Haec illum: & recte: poema enim reconditum, paucorum approbatione; oratio popularis, aſſenſum uulgi debet mouere. at, ſi eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demoſthenes; cum eſſet relictus a ceteris, uerbum facere non poſſet. quid tu Brute poſſes, ſi te, ut Curionem quondam, concio reliquiſſet? Ego uero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam cauſſis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus eſt, non cum populo, tamen, ſi a corona relictus ſim, non queam dicere. Ita ſe, inquam, res habet. ut, ſi tibiae inflatae non referant ſonum, abiiciendas eas ſibi tibicen putet: ſic oratori populi aures tãquam tibiae ſunt: eae ſi inflatum non recipiunt, aut ſi auditor omnino tãquam equus non facit, agitandi finis faciendus eſt. hoc tamẽ intereſt, quod uulgus interdum non probandum oratorem probat, ſed probat ſine comparatione, cum a mediocri, aut etiam a malo delectatur: eo eſt contentus, eſſe melius non ſentit: illud quod eſt, qualecunque eſt, probat. tenet enim aures uel mediocris orator, ſit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominũ, quã ordo, et ornatus orationis ualet. Quare quis ex populo, cum Q. Scaeuolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea cauſſa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut

omni-

omnino melius aut exſpectaret, aut poſſe fieri putaret? Cum is hoc probare uellet, M'. Curium, cum ita heres inſtitutus eſſet, ſi pupillus ante mortuus eſſet, quam in ſuam tutelam ueniſſet, pupillo non nato heredem eſſe non poſſe; quid ille non dixit de teſtamentorum iure, de antiquis formulis? quid, quemadmodum ſcribi oportuiſſet, ſi etiam filio non nato heres inſtitueretur? quam captioſum eſſe populo, quod ſcriptum eſſet negligi, & opinione quaeri uoluntates; & interpretatione diſertorum, ſcripta ſimplicium hominum peruertere? Quam ille multa de auctoritate patris ſui, qui ſemper ius illud eſſe defenderat? quam omnino multa de conſeruando iure ciuili? quae quidem omnia cum perite, & ſcienter, tum & breuiter, & preſſe, & ſatis, ornate, & pereleganter diceret; quis eſſet in populo, qui aut exſpectaret, aut fieri poſſe quidquam melius putaret? At uero ut contra Craſſus ab adoleſcente delicato, qui in litore ambulans ſcalmum reperiſſet, ob eamq. rem aedificare nauem concupiuiſſet, exorſus eſt; ſimiliter Scaeuolam ex uno ſcalmo captionis centumuirale iudicium hereditatis effeciſſe; hoc in illo initio conſecutus, multis eiuſdem generis ſententijs delectauit, animosq. omnium, qui aderant, in hilaritatem a ſeueritate traduxit: quod eſt unum ex tribus, quae dixi ab oratore effici debere. deinde hoc uoluiſſe eum, qui teſtamentum feciſſet, hoc ſenſiſſe, quoquo modo filius non eſſet,
qui

qui in ſuam tutelam ueniret, ſiue non natus, ſiue ante mortuus, Curius heres ut eſſet: ita ſcribere pleroſque, & id ualere, & ualuiſſe ſemper. Haec & multa eiuſmodi dicens, fidem faciebat: quod eſt ex tribus oratoris officijs alterum. Deinde aequum bonum, teſtamentorum ſententias uoluntatesq. tutatus eſt: quanta eſſet in uerbis captio, cum in ceteris rebus, tum in teſtamentis, ſi negligerentur uoluntates; quantam ſibi potentiam Scaeuola aſſumeret, ſi nemo auderet teſtamentum facere poſtea, niſi de illius ſententia. Haec cum grauiter, cum ab exemplis copioſe, cum uarie, tum etiam ridicule, & facete explicans, eam admirationem aſſenſionemq. commouit, dixiſſe ut contra nemo uideretur. hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum.

Hic ille de populo iudex, qui ſeparatim alterum admiratus eſſet, idem, audito altero, iudicium ſuum contemneret: at uero intelligens, & doctus, audiens Scaeuolam, ſentiret eſſe quoddam uberius dicendi genus, & ornatius. Ab utroque autem cauſſa perorata, ſi quaereretur uter praeſtaret orator; numquam profecto ſapientis iudicium a iudicio uulgi diſcreparet. Qui praeſtat igitur intelligens imperito? magna re, & difficili: ſi quidem magnum eſt ſcire, quibus rebus efficiatur, amittatur ue dicendo illud quidquid eſt, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Praeſtat etiam illo doctus auditor indocto, quod

ſaepe, cum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum ſit, intelligit. nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari poteſt. ut enim ex neruorum ſono in fidibus, quam ſcienter ij pulſi ſint, intelligi ſolet: ſic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. itaque intelligens dicendi exiſtimator non aſſidens, & attente audiens, ſed uno aſpectu, & praeteriens de oratore ſaepe iudicat. uidet oſcitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnumquam etiam circulantem, mittentem ad horas, quaeſitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit oratorem in ea cauſſa non adeſſe, qui poſſit animis iudicum admouere orationem, tamquam fidibus manum. Idem ſi praeteriens aſpexerit erectos intuentes iudices, ut aut doceri de re, idq. etiam uultu probare uideantur; aut, ut auem cantu aliquo, ſic illos uiderit oratione quaſi ſuſpenſos teneri; aut, id quod maxime opus eſt, miſericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos eſſe uehementius: ea ſi praeteriens, ut dixi, aſpexerit, ſi nihil audierit, tamen oratorem uerſari in illo iudicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum iam eſſe, profecto intelliget. Cum haec diſſeruiſſem, uterque aſſenſus eſt: & ego, tamquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, a Cotta, & Sulpicio haec omnis fluxit oratio, cum hos maxime iudicio illorum

lorum hominum, & illius aetatis dixiſſem probatos; reuertar ad eos ipſos; tum reliquos, ut inſtitui, deinceps perſequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quaerimus) duo genera ſunt, unum attenuate, preſſeque, alterum ſublate, ampleq. dicentium: etſi id melius eſt, quod ſplendidius, & magnificentius; tamen in bonis omnia, quae ſumma ſunt, iure laudantur. ſed cauenda eſt preſſo illi oratori inopia, & ieiunitas, amplo autem inflatum, & corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acute Cotta, dicebat pure, ac ſolute; & ut ad infirmitatem laterum perſcienter contentionem omnem remiſerat, ſic ad uirium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. nihil erat in eius oratione niſi ſincerum, nihil niſi ſiccum, atque ſanum: illudq. maximum, quod, cum contentione orationis flectere animos iudicum uix poſſet, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a ſe commoti, quod a Sulpicio concitati. fuit enim Sulpicius uel maxime omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis, &, ut ita dicam, tragicus orator. uox cum magna, tum ſuauis, & ſplendida: geſtus, & motus corporis ita uenuſtus, ut tamen ad forum, non ad ſcenam inſtitutus uideretur: incitata, & uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Craſſum hic uolebat imitari, Cotta malebat Antonium: ſed ab hoc uis aberat Antonij, Craſ-

ſi ab illo lepos. O magnam, inquit, artem, Brutus: ſiquidem iſtis, cum ſummi eſſent oratores, duae res maximae, altera alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animaduertendum eſt, poſſe eſſe ſummos, qui inter ſe ſint diſſimiles. nihil enim tam diſſimile, quam Cotta Sulpicio: & uterque aequalibus ſuis plurimum praeſtitit. Quare hoc doctoris intelligentis eſt, uidere quo ferat natura ſua quemque; & ea duce utentem ſic inſtituere, ut Iſocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & leniſſimo Ephori dixiſſe traditum eſt, alteri ſe calcaria adhibere, alteri fraenos. Sulpicij orationes quae feruntur, eas poſt mortem eius ſcripſiſſe P. Canutius putatur, aequalis meus, homo extra noſtrum ordinem meo iudicio diſertiſſimus. ipſius Sulpicij nulla oratio eſt: ſaepeq. ex eo audiui, cum ſe ſcribere neque conſueſſe, neque poſſe diceret. Cottae pro ſe lege Varia quae inſcribitur, eam L. Aelius ſcripſit Cottae rogatu. fuit is omnino uir egregius, & eques Romanus cum primis honeſtus; idemq. eruditiſſimus & Graecis litteris, & Latinis, antiquitatisq. noſtrae, & in inuentis rebus, & in actis, ſcriptorumq. ueterum litterate peritus. quam ſcientiam Varro noſter, acceptam ab illo, auctáq. per ſeſe, uir ingenio preſtans, omniq. doctrina, pluribus, & illuſtrioribus litteris explicauit. ſed idem Aelius Stoicus eſſe uoluit, orator autem nec ſtuduit unquam, nec fuit: ſcribebat tamen orationes,

393

nes, quas alij dicerent, ut Q. Metello F. ut Q. Caepioni, ut Q. Pompeio Rufo: quanquam is etiam ipſe ſcripſit eas, quibus pro ſe eſt uſus, ſed non ſine Aelio. his enim ſcriptis etiam ipſe interfui, cum eſſem apud Aelium adoleſcens, eumq. audire perſtudioſe ſolerem. Cottam autem miror, ſummum ipſum oratorem, minimeq. ineptum, Aelianas leues oratiunculas uoluiſſe exiſtimari ſuas. His duobus eiuſdem aetatis annumerabatur nemo tertius: ſed mihi placebat Pomponius maxime, uel dicam minime diſplicebat. locus erat omnino in maximis cauſſis praeter eos, de quibus ſupra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in cauſſis recipiendis erat, faſtidioſior Craſſus, ſed tamen recipiebat: horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Caeſarem: Cotta & Sulpicius expetebantur. ita ab ijs ſex patronis cauſſae illuſtres agebantur: neque tam multa, quam noſtra aetate, iudicia fiebant: neque hoc, quod nunc fit, ut cauſſae ſingulae defenderentur a pluribus: quo nihil eſt uitioſius. reſpondemus ijs, quos non audiuimus. in quo primum ſaepe aliter eſt dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni intereſt, coram uidere me, quemadmodum aduerſarius de quaque re aſſeueret; maxime autem, quemadmodum quaeque res audiatur. ſed nihil uitioſius, quam, cum unum corpus debeat eſſe defenſionis, naſci de integro cauſſam, cum ſit

ab altero perorata. omnium enim cauſſarum unum eſt naturale principium, una peroratio: reliquae partes, quaſi membra ſuo quaeque loco locata, ſuam & uim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile ſit, in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut ſibi ipſe non conueniat: quanto difficilius cauere, ne quid dicas, quod non conueniat eius orationi, qui ante dixerit? ſed quia & labor multo maior eſt, totam cauſſam, quam partem, dicere; & quia plures ineuntur gratiae, ſi uno tempore dicas pro pluribus: iccirco hanc conſuetudinem lubenter aſciuimus. Erant tamen, quibus uideretur illius aetatis tertius Curio, quia ſplendidioribus fortaſſe uerbis utebatur, & quia Latine non peſſime loquebatur, uſu credo aliquo domeſtico: nam litterarum admodum nihil ſciebat. ſed magni intereſt, quos quiſque audiat quotidie domi, quibuſcum loquatur a puero, quemadmodum patres, paedagogi, matres etiam loquantur. legimus epiſtolas Corneliae, matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quam in ſermone matris. auditus eſt nobis Laeliae, Caij filiae, ſaepe ſermo: ergo illam patris elegantia tinctam uidimus, & filias eius Mucias ambas, quarum ſermo mihi fuit notus; & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc uero Scipionis etiam tu Brute, credo, aliquando audiſti loquentem. Ego uero, ac lubenter quidem, inquit Brutus, & eo lubentius,

tius, quod L. Craſſi erat filia. Quid Craſſum, inquam, illum cenſes iſtius Liciniae filium, Craſſi teſtamento qui fuit adoptatus? Summo iſte quidem dicitur ingenio fuiſſe, inquit. & uero hic Scipio, collega meus, mihi ſane bene & loqui uidetur, & dicere. Recte, inquam, iudicas Brute. etenim iſtius genus eſt ex ipſius ſapientiae ſtirpe generatum. nam & de duobus auis iam diximus, Scipione, & Craſſo; & de tribus proauis, Q. Metello, cuius quattuor filij; P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi priuatus in libertatem remp. uindicauit; Q. Scaeuola augure, qui peritiſſimus iuris, idemq. patronus eſt habitus. iam duorum abauorum quam eſt illuſtre nomen, P. Scipionis, qui bis conſul fuit, qui eſt Corculum dictus, alterius, omnium ſapientiſſimi, C. Laelij? O generoſam, inquit, ſtirpem, & tamquam in unam arborem plura genera, ſic in iſtam domum multorum inſitam atque illuminatam ſapientiam. Similiter igitur ſuſpicor, (ut conferamus parua magnis) Curionis, etſi pupillus relictus eſt, patrio fuiſſe inſtituto puro ſermone aſſuefactam domum: & eo magis hoc iudico, quod neminem ex ijs quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognoui in omni genere honeſtarum artium tam indoctum, tam rudem. nullum ille poetam nouerat; nullum legerat oratorem; nullam memoriam antiquitatis collegerat; non publicum ius, non priuatum, & ciuile cognouerat: quam-

quam id quidem fuit etiam in aliꝭs, & magnis quidem oratoribus, quos parum his inſtructos artibus uidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. ſed ꝭ tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum: idq. cum conſtaret ex quinque notiſſimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat: in quacunque enim una plane claudicaret, orator eſſe non poſſet. ſed tamen alius in alia excellebat magis, reperiebat, quid dici opus eſſet, & quo modo praeparari, & quo loco locari, memoriaq. ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantq. ei quaedam ex his paria cum Craſſo, quaedam etiam ſuperiora. at Craſſi magis enitebat oratio. nec uero, Sulpicio, neque Cottae, dicere poſſumus, neque cuiquam bono oratori rem ullam ex illis quinque partibus plane atque omnino defuiſſe. itaque in Curione hoc ueriſſime iudicari poteſt, nulla re una magis oratorem commendari, quam uerborum ſplendore, & copia. nam cum tardus in excogitando, tum in inſtruendo diſſipatus fuit. Reliqua duo ſunt, agere, & meminiſſe. in utroque cachinnos irridentium commouebat. motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in utranque partem toto corpore uacillāte quaeſiuit, quis loqueretur e lintre: & Cn. Sicinius, homo impurus, ſed admodum ridiculus; neque aliud in eo oratoris ſimile quidquam; is cum tribunus pl. Curionem, & Octauium conſules produxiſſet;

xiſſet; Curioq. multa dixiſſet ſedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat faſcijs, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus; numquam, inquit, Octaui collegae tuo gratiam referes; qui niſi ſe ſuo more iactauiſſet, hodie te iſtic muſcae comediſſent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quaereret. qui in iudicio priuato uel maximo, cum ego pro Titinia Cottae perorauiſſem, ille contra me pro Ser. Naeuio diceret, ſubito totam cauſſam oblitus eſt; idq. ueneficijs, & cantionibus Titiniae factum eſſe dicebat. Magna haec immemoris ingenij ſigna: ſed nihil turpius, quam quod etiam in ſcriptis obliuiſceretur quid paullo ante poſuiſſet, ut in eo libro, ubi ſe exeuntem e ſenatu, & cum Panſa noſtro, & cum Curione filio colloquentem facit, cum ſenatum Caeſar conſul habuiſſet, omnisq. ille ſermo ductus e percunctatione filij, quid in ſenatu eſſet actum. in quo multis uerbis cum inueheretur in Caeſarem Curio; diſputatioq. eſſet inter eos, ut eſt ut conſuetudo dialogorum; cum ſermo eſſet inſtitutus ſenatu miſſo, quem ſenatum Caeſar conſul habuiſſet, reprehendit eas res, quas idem Caeſar anno poſt, & deinceps reliquis annis adminiſtrauiſſet in Gallia. Tum Brutus admirans, Tantam ne fuiſſe obliuionem, inquit, in ſcripto praeſertim, ut ne legens quidem unquam ſenſerit quantum flagitij commiſiſſet? Quid autem,

inquam,

inquam, Brute ſtultius, quam, ſi ea uituperare uolebat, quae uituperauit, non eo tempore instituere ſermonem, cum illarum rerum iam tempora praeterijſſent? ſed ita totus errat, ut in eodem ſermone dicat, in ſenatum ſe Caeſare conſule non accedere, ſed id dicat ipſo conſule exiens e ſenatu. Iam, qui hac parte animi, quae cuſtos eſt ceterarum ingenij partium, tam debilis eſſet, ut ne in ſcripto quidem meminiſſet quid paullo ante poſuiſſet, huic minime mirum eſt ex tempore dicenti ſolitam effluere mentem. itaque, cum ei nec officium deeſſet, & flagraret ſtudio dicendi, perpaucae ad eum cauſſae deferebantur: orator autem, uiuis eius aequalibus, proximus optimis numerabatur, propter uerborum bonitatem, ut ante dixi, & expeditam, ac profluentem quodammodo celeritatem. itaque eius orationes aſpiciendas tamen cenſeo. ſunt illae quidem languidiores, uerumtamen poſſunt augere, & quaſi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuiſſe concedimus: quod habet tantam uim, ut ſolum ſine alijs in Curione ſpeciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad inſtituta redeamus. In eodem igitur numero eiuſdem aetatis C. Carbo fuit, illius eloquentiſſimi uiri filius, non ſatis acutus orator, ſed tamen orator numeratus eſt. erat in uerbis grauitas; & facile dicebat; & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniendis, nec

minus

 396

minus uerbis expeditus; fortis uero actor, & uehemens; & uerbis nec inops, nec abiectus, & quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius, lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminoſus. Multum ab ijs aberat L. Fuſius, tamen ex accuſatione M'. Aquillij diligentiae fructum ceperat. Nam M. Druſum, tum magnum auunculum, grauem oratorem, ita dumtaxat cum de rep. diceret; L. autem Lucullum etiam acutum; patremq. tuum Brute; iuris quoque & publici, & priuati ſane peritum M. Lucullum; M. Octauium Cn. filium; qui tantum auctoritate dicendoq. ualuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis ſuffragijs abrogauerit; M. Octauium M. filium, M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id eſt a iudicijs, & in praeſidijs reip. cui facile ſatisfacere poſſint, collocemus. Eodem Q. Caepionem referrem, niſi, nimis equeſtri ordini deditus, a ſenatu diſſediſſet. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere complures minime dignos elegantis conuentus auribus, aptiſſimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in his perturbem aetatum ordinem) nuper L. Quinctius fuit, aptior etiam Palicanus auribus imperitorum. Et quoniam huius generis facta mentio eſt, ſeditioſorum omnium poſt Gracchos L. Appuleius Saturninus eloquentiſſimus uiſus eſt: magis ſpecie tamen, &

motu, atque ipſo amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiae. Longe autem poſt natos homines improbiſſimus C. Seruilius Glaucia, ſed peracutus, & callidus, cum primisq. ridiculus. is ex ſummis & fortunae & uitae ſordibus in praetura conſul factus eſſet, ſi, rationem eius haberi licere, iudicatum eſſet. nam & plebem tenebat, & equeſtrem ordinem beneficio legis deuinxerat. is praetor eodem die, quo Saturninus tribunus pl. Mario & Flacco conſulibus publice eſt interfectus, homo ſimillimus Atinienſis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorum comoediae notauerunt. Quos Sex. Titius conſecutus, homo loquax ſane, & ſatis acutus, ſed tam ſolutus & mollis in geſtu, ut ſaltatio quaedam naſceretur, cui ſaltationi Titius nomen eſſet. Ita cauendum eſt, ne quid in agendo dicendo ue facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paullo ſuperiorem aetatem reuecti ſumus: nunc ad eam, de qua aliquantum locuti ſumus, reuertamur. Coniunctus igitur Sulpicij aetati P. Antiſtius fuit, rabula ſane probabilis: qui multos cum tacuiſſet annos, neque contemni ſolum, ſed irrideri etiam ſolitus eſſet, in tribunatu primum, contra C. Iulij illam conſulatus petitionem extraordinariam, ueram cauſſam agens eſt probatus, & eo magis, quod, eandem cauſſam cum ageret eius collega ille ipſe Sulpicius, hic plura, & acutiora dicebat. itaque poſt

tri-

tribunatum primo multae ad eum cauſſae, deinde omnes, maximae quaecumque erant, deferebantur. rem uidebat acute, componebat diligenter: memoria ualebat: uerbis non ille quidem ornatis utebatur, ſed tamen non abiectis. expedita autem erat, & perfacile currens oratio: & erat eius quidam tamquam habitus non inurbanus: actio paullum cum uitio uocis, tum etiam ineptijs claudicabat. hic temporibus floruit ijs, quibus inter profectionem reditumq. L. Syllae ſine iure fuit, & ſine ulla dignitate reſp. hoc autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quaedá in foro ſolitudo. Sulpicius occiderat: Cotta aberat, & Curio: uiuebat e reliquis patronis eius aetatis nemo praeter Carbonem, et Pomponium; quorum utrunque facile ſuperabat. Inferioris autem aetatis erat proximus L. Siſenna, doctus uir, & ſtudijs optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus reip. non ſine facetijs, ſed neque laboris multi, nec ſatis uerſatus in cauſſis; interiectusq. inter duas aetates, Hortenſij, & Sulpicij, nec maiorem conſequi poterat, & minori neceſſe erat cedere. huius omnis facultas ex hiſtoria ipſius perſpici poteſt: quae cum facile omnes uincat ſuperiores, tum indicat tamen, quantum abſit a ſummo, quamq. genus hoc ſcriptionis nondum ſit ſatis Latinis litteris illuſtratum. Ná Q. Hortenſij admodum adoleſcentis ingenium, ut Phidiae ſignum, ſimul aſpectum & probatum

eſt.

eſt. is, L. Craſſo Q. Scaeuola conſulibus, primum in foro dixit, & apud hos ipſos quidem conſules; & cum eorum, qui aſſuerunt, tum ipſorum conſulum, qui omnes intelligentia anteibant, iudicio diſceſſit probatus. undeuiginti annos natus erat eo tempore. eſt autem L. Paullo C. Marcello cōſulibus mortuus: ex quo uidemus eum in patronorum numero annos quattuor & XL fuiſſe. hoc de oratore paullo poſt plura dicemus: hoc autem loco uoluimus aetatem in diſparem oratorum includere. quamquam id quidem omnibus uſu uenire neceſſe fuit, quibus paullo longior uita contigit, ut & cum multo maioribus natu, quam eſſent ipſi, & cum aliquanto minoribus compararentur. ut Attius ijſdem aedilibus ait ſe & Pacuuium docuiſſe fabulā, cum ille octoginta, ipſe triginta annos natus eſſet: ſic Hortenſius non cum ſuis aequalibus ſolum, ſed & mea cum aetate, et cum tua, Brute, & cum aliquanto ſuperiore coniungitur: ſiquidem & Craſſo uiuo dicere ſolebat; & magis iam etiam uigebat Antonio; & cum Philippo iam ſene, pro Cn. Pompeij bonis dicente, in illa cauſſa, adoleſcens cum eſſet, princeps fuit; & in eorum, quos in Sulpicij aetate poſui, numerum facile peruenerat; & ſuos inter aequales, M. Piſonem, M. Craſſum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram, longe praeſtitit; & me adoleſcentem nactus octo annis minorem, quam erat ipſe, multos annos in ſtudio eiuſdem laudis exer-

exercuit; & tecum ſimul, ſicut ego pro multis, ſic ille pro Ap. Claudio dixit, paullo ante mortem. Vides igitur ut ad te oratorem Brute peruenerimus, tam multis inter noſtrum tuumq. initium dicendi interpoſitis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc ſermone noſtro ſtatui neminem eorum, qui uiuerent, nominare, ne uos curioſius eliceretis ex me quid de quoque iudicarem, eos, qui iam ſunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non eſt, inquit, iſta cauſſa, quam dicis, quamobrem de ijs, qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quaenam igitur, inquam, eſt? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic ſermo tuus emanet, & ij tibi ſuccenſeant, quos praeterieris. Quid uos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, faciliime: ſed tamen te arbitror malle id ipſum tacere, quam taciturnitatem noſtram experiri. Tum ego, Vere, inquam, tibi Brute dicam; non me exiſtimaui in hoc ſermone uſque ad hanc aetatem eſſe uenturum: ſed ita traxit ordo aetatum orationem, ut iam ad minores etiam peruenerim. Interpone igitur, inquit, ſi quos uidetur: deinde redeamus ad te, & ad Hortenſium. Immo uero, inquam, ad Hortenſium: de me alij dicent, ſi qui uolent. Minime uero, inquit. nam etſi me facile omni tuo ſermone tenuiſti: tamen is mihi longior uidetur, quod propero audire de te; nec uero tam de uirtutibus dicendi tuis, quae cum omnibus, tum certe mihi notiſſimae ſunt, quam quod gra-

dus

399

dem modo ſemper, ſed uarie, diſſimulanterq. con cluſis. Erant autem & uerborum, & ſententia rum illa lumina, quae uocant Graeci σχήματα; qui bus tamquam inſignibus in ornatu diſtinguebatur omnis oratio. Qua de re agitur autem, illud, quod multis locis in iuriſconſultorum includitur formulis, id ubi eſſet, uidebat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumq. di cendi placidum & ſanum genus. Quod ſi eſt optimum ſuauiter dicere: nihil eſt, quod melius hoc quaerendum putes. ſed cum a nobis paullo an te dictum ſit, tria uideri eſſe, quae orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moueret: duo ſumme tenuit, ut & rem illuſtraret diſſerendo, & animos eorum, qui audirent, deuinciret uoluptate: aberat tertia illa laus, qua permoueret atque incitaret animos, quam plu rimum pollere diximus: nec erat ulla uis, atque contentio: ſiue conſilio, quod eos, quorum altior oratio, actioq. eſſet ardentior, furere, & bacchari arbitraretur: ſiue quod natura non eſſet ita factus: ſiue quod non conſueſſet: ſiue quod non poſſet. hoc unum illi, ſi nihil utilitatis habebat, abſuit; ſi opus erat, deſuit. Quin etiam memini, cum in accuſatione ſua Q. Gallio crimini dediſſet, ſibi eum uenenum parauiſſe, idq. a ſe eſſe deprehenſum; ſeſeq. chirographa, teſtificationes, indicia, quaeſtiones, manifeſtam rem defer re diceret; deq. eo crimine accurate & exquiſi-

te diſputauiſſet; me in reſpondendo, cum eſſem ar gumentatus quantum res ferebat, hoc ipſum etiam poſuiſſe pro argumento, quod ille, cum peſtem capitis ſui, cum indicia mortis ſe comperiſſe manifeſto, & manu tenere diceret, tam ſolute egiſſet, tam leniter, tam oſcitanter. Tu iſtuc M. Calidi, niſi fingeres, ſic ageres? praeſertim cum iſta eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime ſoleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenijs elicere uoces, & querellas ſolet. nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percuſſa, non femur, pedis, quod minimum eſt, nulla ſupploſio. itaque tantum abfuit, ut inflammares noſtros animos: ſomnum iſto loco uix tenebamus. Sic nos ſummi oratoris uel ſanitate, uel uitio pro argumento ad diluendum crimẽ uſi ſumus. Tum Brutus, Atqui dubitamus, inquit, utrum iſta ſanitas fuerit, an uitium? quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe iſta ſit maxima, inflammare animos audientium, &, quocunque res poſtulet, flectere; qui hac uirtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuiſſe? Sit ſane ita, inquam: ſed redeamus ad eum, qui iam unus reſtat, Hortenſium: tum de nobiſmet ipſis, quoniam id etiam Brute poſtulas, pauca dicemus: quamquam faciẽda mentio eſt, ut quidem mihi uidetur, duorum adoleſcentium: qui ſi diutius uixiſſent, magnam

eſſent

400

eſſent eloquentiae laudem conſecuti. C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Recte, inquam, arbitraris. Quorum quidem alter, quod ueriſimile dixiſſet, ita facile ſoluteq. uerbis uoluebat ſatis interdum acutas, crebras quidem certe ſententias, ut nihil poſſet ornatius eſſe, nihil expeditius. atque hic a magiſtris parum inſtitutus naturam habuit admirabilem ad dicendum. induſtriam non ſum expertus: ſtudium certe fuit. qui ſi me audire uoluiſſet, ut coeperat; honores, quam opes, conſequi maluiſſet. Quidnam eſt, inquit, iſtuc? & quemadmodum diſtinguis? Hoc modo, inquam. Cũ honos ſit praemium uirtutis, iudicio ſtudioq. ciuium delatum ad aliquem; qui eum ſententijs, qui ſuffragijs adeptus eſt, is mihi & honeſtus, et honoratus uidetur. qui autem occaſione aliqua, etiam inuitis ſuis ciuibus, nactus eſt imperium, ut ille cupiebat; hunc nomen honoris adeptum, non honorem, puto. quae ſi ille audire uoluiſſet, maxima cum gratia & gloria ad ſummam amplitudinem perueniſſet, aſcendens gradibus magiſtratuum, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores uiri. Quae quidem etiam cum P. Craſſo M. F. cum initio aetatis ad amicitiam ſe meam contuliſſet, ſaepe egiſſe me arbitror, cum eum uehementer hortarer, ut eam laudis uiam rectiſſimam eſſe duceret, quam maiores eius ei tritam reliquiſſent. erat enim cum inſtitutus optime, tum

etiam perfecte planeq. eruditus: ineratq. & ingenium ſatis acre, & orationis non inelegans copia: praetereaq. ſine arrogantia grauis eſſe uidebatur, & ſine ſegnitia uerecundus. ſed hunc quoque abſorbuit aeſtus quidam inſolitae adoleſcentibus gloriae: qui quia nauarat miles operam imperatori, imperatorem ſe ſtatim eſſe cupiebat: cui muneri mos maiorum aetatem certam, ſortem incertam reliquit. ita grauiſſimo ſuo caſu, dum Cyri & Alexandri ſimilis eſſe uoluit, qui ſuum curſum tranſcurrerant, & L. Craſſi, & multorum Craſſorum inuentus eſt diſſimillimus. Sed ad Caluum (is enim nobis erat propoſitus) reuertamur: qui orator fuiſſet cum litteris eruditior, quam Curio; tum etiam accuratius quoddam dicendi & exquiſitius afferebat genus: quod quamquam ſcienter, eleganterq. tractabat, nimium tamen inquirens in ſe, atque ipſe ſeſe obſeruans, metuensq. ne uitioſum colligeret, etiam uerum ſanguinem deperdebat. itaque eius oratio, nimia religione attenuata, doctis & attente audientibus erat illuſtris; a multitudine autem, & a foro, cui nata eloquentia eſt, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum ſe, inquit, Caluus noſter dici oratorem uolebat: inde erat iſta exilitas, quam ille de induſtria conſequebatur. Dicebat, inquam, ita: ſed & ipſe errabat, & alios etiam errare cogebat. nam ſi quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odioſe, nec putide, Attice

putat

putat dicere, is recte, niſi Atticum, probat neminem: inſulſitatem enim & inſolentiam, tamquam inſaniam quandam orationis, odit, ſanitatem autem, & integritatem, quaſi religionem, & uerecundiam oratoris, probat. haec omnium, debet oratorum eadem eſſe ſententia. ſin autem ieiunitatem, & ſiccitatem, & inopiam, dum modo ſit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit: hoc recte dumtaxat: ſed, quia ſunt in Atticis alia meliora, uideat ne ignoret & gradus, & diſſimilitudines, & uim, & uarietatem Atticorum. Atticos, inquit, uolo imitari. quos? nec enim eſt unum genus. nam quid eſt tam diſſimile, quam Demoſthenes, & Lyſias? quam idem, & Hyperides? quam omnium horum Aeſchines? quem igitur imitaris? ſi aliquem, ceteri ergo Attice non dicebant: ſi omnes, qui potes, cum ſint ipſi diſſimillimi inter ſe? In quo illud etiam quaero, Phalereus ille Demetrius Attice ne dixerit? mihi quidem ex illius orationibus redolere ipſae Athenae uidentur. At eſt floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lyſias. Natura quaedam, aut uoluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus diſſimiles inter ſe, ſed Attici tamen: quorum Cariſius multarum orationum, quas ſcribebat alijs, cum cupere uideretur imitari Lyſiam; Demochares autem, qui fuit Demoſthenis ſororis filius, & orationes ſcri-

pſit aliquot, & earum rerum hiſtoriam, quae erant Athenis ipſius aetate geſtae, non tam hiſtorico, quam oratorio genere perſcripſit. At Chariſij uult Hegeſias eſſe ſimilis, isq. ſe ita putat Atticum, ut ueros illos prae ſe paene agreſtes putet. At quid eſt tam fractum, tam minutum, tam in ipſa, quam tamen conſequitur, concinnitate puerile? Atticorum ſimiles eſſe uolumus. Optime. Sunt ne igitur ij Attici oratores? Quis negare poteſt? Hos imitamur. Quo modo? qui ſunt & inter ſe diſſimiles, & aliorum. Thucydidem, inquit, imitamur. Optime, ſi hiſtoriam ſcribere, non ſi cauſſas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum geſtarum pronunciator ſincerus, & grandis etiam fuit, hoc forenſe concertatorium iudiciale non tractauit genus. orationes autem quas interpoſuit, (multae enim ſunt) eas ego laudare ſoleo, imitari neq. poſſim, ſi uelim, nec uelim fortaſſe, ſi poſſim. ut ſi quis Falerno uino delectetur, ſed eo nec ita nouo, ut proximis conſulibus natum uelit, nec rurſus ita uetere, ut Opimium, aut Anicium conſulem quaerat. Atqui eae notae ſunt optimae. credo: ſed nimia uetuſtas nec habet eam, quam quaerimus, ſuauitatem, nec eſt iam ſane tolerabilis. Num igitur, qui hoc ſentiat, ſi is potare uelit, de dolio ſibi hauriendum putet? Minime: ſed quandam ſequatur aetatem. ſic ego iſtis cenſuerim & nouá iſtam quaſi de muſto ac lacu feruidam orationem

fugien-

ſugiendam, nec illam praeclaram Thucydidi nimis ueterem, tamquam Anicianam notam, perſequendam. ipſe enim Thucydides ſi poſterius fuiſſet, multo maturior fuiſſet, & mitior. Demoſthenem igitur imitemur. O dij boni, quid quaſi nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non aſſequimur. Iſti enim uidelicet Attici noſtri, quod uolunt, aſſequuntur. Ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriae proditum eſſe, ſed ita neceſſe fuiſſe, cum Demoſthenes dicturus eſſet, ut concurſus, audiendi cauſſa, ex tota Graecia fierent. at, cum iſti Attici dicunt, non modo a corona, quod eſt ipſum miſerabile, ſed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare ſi, anguſte, & exiliter dicere, eſt Atticorum: ſint ſane Attici, ſed in Comitium ueniant, ad ſtantem iudicem dicant: ſubſellia grandiorem, & pleniorem uocem deſiderant. Volo hoc oratori cõtingat, ut, cum auditum ſit eum eſſe dicturum, locus in ſubſellijs occupetur, compleatur tribunal, gratioſi ſcribae ſint in dando & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cum ſurgit is, qui dicturus ſit, ſignificetur a corona ſilentium, deinde crebrae aſſenſiones, multae admirationes; riſus, cum uelit; cum uelit, fletus: ut, qui haec procul uideat, etiam ſi, quid agatur, neſciat, at placere tamen, & in ſcena eſſe Roſcium intelligat. Hæc cui cõtingant, eum ſcito Attice dicere; ut de Pericle audiuimus, ut de Hyperide, ut de Aeſchi-

ne, de ipſo quidẽ Demoſthene maxime. Sin autem acutum, prudens, & idem ſincerum, & ſolidum, & exiccatum genus orationis probant; nec illo grauiore ornatu oratorio utuntur; & hoc primum eſſe Atticorum uolunt: recte laudant. eſt enim in arte tanta, tamq. uaria, etiam huic minutae ſubtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui Attice, ijdem bene, ſed ut omnes, qui bene, ijdem etiam Attice dicant. Sed redeamus rurſus ad Hortenſium. Sane quidem, inquit Brutus: quamquam iſta mihi tua fuit periucunda a propoſita oratione digreſſio. Tum Atticus, Aliquoties ſum, inquit, conatus, ſed interpellare nolui. nunc, quoniam ad perorandum ſpectare uidetur ſermo tuus, dicam, opinor, quod ſentio. Tu uero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuiſſe, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Aeſchinis libris utitur, facetam, & elegantem puto. eſt enim & minime inepti hominis, & eiuſdem etiam faceti, cum de ſapientia diſceptetur, hanc ſibi ipſum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam ſibi arrogant. ut apud Platonem Socrates in caelum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros; ſe autem omnium rerum inſcium fingit, & rudem. decet hoc neſcio quo modo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, aſſentior. ſed in hiſtoria, qua tu es uſus in omni ſermone, cum, qualis quiſque orator fuiſſet, exponeres,

exponeres, uide quaeſo, inquit, ne tam repre-hendenda ſit ironia, quam in teſtimonio. Quorſum, inquam, iſtuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudauiſti quoſdam oratores; ut imperitos poſſes in errorem inducere. equidem in quibuſdam riſum uix tenebam, cum Attico Lyſiae Catonem noſtrum comparabas, magnum me hercule hominem, uel potius ſummum & ſingularem uirum; nemo dicet ſecus; ſed oratorem, ſed etiam Lyſiae ſimilem, quo nihil poteſt eſſe pictius, bella ironia, ſi iocaremur; ſin aſſeueramus, uide ne religio nobis tam adhibenda ſit, quam ſi teſtimonium diceremus. ego enim Catonem tuum, ut ciuem, ut ſenatorem, ut imperatorem, ut uirum denique cum prudentia, & diligentia, tum omni uirtute excellentem probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, ualde laudo: ſignificant enim quandam formam ingenij, ſed admodum impolitam, & plane rudem. Origines uero cum omnibus oratorijs laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philiſto, & Thucydide compares, Bruto ne id cenſebas, an mihi probaturum? quos enim ne e Graecis quidem quiſquam imitari poteſt, ijs tu comparas hominem Tuſculanum, nondum ſuſpicantem quale eſſet copioſe & ornate dicere? Galbam laudas: ſi, ut illius aetatis principem; aſſentior: ſic enim accepimus: ſin, ut oratorem; cedo, quaeſo, orationes; (ſunt enim) & dic hunc, quem tu plus quam te amas, Brutum,

uelle

uelle te, illo modo dicere. Probas Lepidi orationes. paullum hic tibi aſſentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Laelio, cuius tu oratione negas fieri quidquam poſſe dulcius: addis etiam neſcio quid auguſtius: nomine nos capis ſummi uiri, uitaeq. elegantiſſimae ueriſſimis laudibus. remoue haec: nae iſta dulcis oratio ita ſit abiecta, ut eam aſpicere nemo uelit. Carbonem in ſummis oratoribus habitum ſcio: ſed cum in ceteris rebus, tum in dicendo ſemper, cum nihil eſt melius, id laudari, qualecunque eſt, ſolet. Dico idem de Gracchis: etſi de eis ea ſunt a te dicta, quibus ego aſſentior. Omitto ceteros: uenio ad eos, in quibus iam perfectam putas eſſe eloquentiam, quos ego audiui, ſine controuerſia magnos oratores, Craſſum, & Antonium. de horum laudibus tibi prorſus aſſentior, ſed tamen non iſto modo, ut Polycleti Doryphorum ſibi Lyſippus aiebat, ſic tu ſuaſionem legis Seruiliae tibi magiſtram fuiſſe. haec germana ironia eſt: cur ita ſentiam, non dicam; ne me tibi aſſentari putes. Omitto igitur, quae de his ipſis, quae de Cotta, quae de Sulpicio, quae modo de Coelio dixeris: hi enim fuerunt certe oratores: quanti autē, & quales, tu uideris. Nam illud minus curo, quod congeſſiſti operarios omnes: ut mihi uideantur mori uoluiſſe non nulli, ut a te in oratorum numerum referrentur. Haec cum ille dixiſſet, Longi ſermonis initium detuliſti, inquam, Attice,

remq.

remq. commouiſti noua diſputatione dignam; quã in aliud tempus differamus. uoluendi enim ſunt libri cum aliorum, tum in primis Catonis: intelliges nihil illius lineamentis, niſi eorum pigmentorum, quae inuenta nondum erant, florem, & colorem defuiſſe. Nam de Craſſi oratione ſic exiſtimo, ipſum fortaſſe melius potuiſſe ſcribere, alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris eſſe, quod eam orationem mihi magiſtram fuiſſe dixerim. nam etſi tu melius exiſtimare uideris de ea, ſi quam nunc habemus, facultate: tamen adoleſcentes, quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures a nobis nominati ſunt, eo pertinuit, ut paullo ante dixi, quod intelligi uolui, in eo, cuius omnes cupidiſſimi eſſent, quam pauci digni nomine euaderent. quare εἴρωνα me, ne ſi Africanus quidem fuit, ut ait in hiſtoria ſua C. Fannius, exiſtimari uelim. Vt uoles, inquit Atticus: ego enim non alienum a te putabam, quod & in Africano fuiſſet, & in Socrate. Tum Brutus, De iſto poſtea, ſed tu (inquit, me intuens) orationes nobis ueteres explicabis? Vero, inquam, Brute, ſed in Cumano, aut in Tuſculano aliquando, ſi modo licebit: quoniam utroque in loco uicini ſumus. Sed iam ad id, unde digreſſi ſumus, reuertamur. Hortenſius igitur cum admodum adoleſcens orſus eſſet in foro dicere, celeriter ad maiores cauſſas adhiberi coeptus eſt: quamquam inciderat in Cottae,

tae, et Sulpicij aetatem, qui annis decem maiores, excellente tum Craſſo, & Antonio, deinde Phi-lippo, poſt Iulio, cum ijs ipſis dicendi gloria comparabatur. primum memoria tanta, quantam in nullo cognouiſſe me arbitror, ut, quae ſecum commentatus eſſet, ea ſine ſcripto uerbis eiſdem redderet, quibus cogitauiſſet. hoc adiumento ille tanto ſic utebatur, ut ſua & commentata, & ſcripta, &, nullo referente, omnia aduerſariorum dicta meminiſſet. ardebat autem cupiditate ſic, ut in nullo unquam flagrantius ſtudium uiderim. nullum enim patiebatur eſſe diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum: ſaepiſſime autem eodem die utrunque faciebat: attuleratq. minime uulgare genus dicendi, duas quidem res, quas nemo alius, partitiones, quibus de rebus dicturus eſſet, & collectiones, memor & quae eſſent dicta contra, quaeq. ipſe dixiſſet. erat in uerborum ſplendore elegans, compoſitione aptus, facultate copioſus: eaq. erat cum ſummo ingenio, tũ exercitationibus maximis conſecutus. rem complectebatur memoriter, diuidebat acute, nec praetermittebat fere quidquam, quo eſſet in cauſſa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum: uox canora, & ſuauis: motus & geſtus etiam plus artis habebat, quam erat oratori ſatis. hoc igitur floreſcente Craſſus eſt mortuus, Cotta pulſus, iudicia intermiſſa bello, nos in forum uenimus. erat Hortenſius in bello

primo

primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur una lege iudicium Varia, ceteris propter bellum intermiſſis: qui frequentes aderant, (quá quam pro ſe ipſi dicebant) oratores non illi quidem principes, L. Memmius & Q. Pompeius, ſed oratores tamen teſte diſerto uterque Philippo, cuius in teſtimonio contentio & uim accuſatoris habebat, & copiam. reliqui, qui tum principes numerabantur, in magiſtratibus erant, quotidieq. fere a nobis in concionibus audiebantur. erat enim tribunus pl. tum C. Curio: quamquam is quidem ſilebat, ut erat ſemel a concione uniuerſa relictus: Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, ſed tamen non infans: diſerti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius; & hi quidem habitabant in Roſtris. C. etiam Iulius, aedilis curulis, quotidie fere accuratas conciones habebat. ſed me cupidiſſimum audiendi primus dolor percuſſit, Cotta cum eſt expulſus. reliquos frequenter audiens, acerrimo ſtudio tenebar; quotidieq. & ſcribens, & legens, & commentans, oratorijs tamen exercitationibus contentus non eram. Iam, conſequente anno Q. Varius ſua lege damnatus exceſſerat. Ego autem iuris ciuilis ſtudio multum operae dabam Q. Scaeuolae P. F. qui quamquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen, conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. Atque huic anno proximus

mus Sylla conſule & Pompeio fuit. tum P. Sulpicij, in tribunatu quotidie concionantis, totum genus dicendi penitus cognouimus. Eodemq. tempore cum princeps Academiae Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Romamq. ueniſſet; totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus: in quo hoc etiam commorabar attentius; etſi rerum ipſarum uarietas, & magnitudo ſumma me delectatione retinebat; ſed tamen ſublata iam eſſe in perpetuum ratio iudiciorum uidebatur. occiderat Sulpicius illo anno; tresq. proximo trium aetatum oratores erant crudeliſſime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Iulius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romae dedimus operam, & actori ſummo cauſſarum, et magiſtro. Haec etſi uidentur eſſe a propoſita ratione diuerſa, tamen iccirco a me proferuntur, ut noſtrum curſum perſpicere, quoniam uoluiſti, Brute poſſis, (nam Attico haec nota ſunt) & uidere quemadmodum ſimus in ſpatio Q. Hortenſium ipſius ueſtigijs perſecuti. Triennium fere fuit urbs ſine armis: ſed, oratorum aut interitu, aut diſceſſu, aut fuga, (nam aberant etiam adoleſcentes M. Craſſus, & Lentuli duo) primas in cauſſis agebat Hortenſius, magis magisq. quotidie probabatur. Antiſtius, Piſo ſaepe dicebat, minus ſaepe Pomponius, raro Carbo, ſemel aut iterum Philippus. At uero ego hoc tempore omni

ni noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione uerſabar. eram cum Stoico Diodoto: qui cũ habitauiſſet apud me, mecumq. uixiſſet, nuper eſt domi meae mortuus. a quo cum in aliјs rebus, tum ſtudioſiſſime in dialectica exercebar, quae quaſi contracta & aſtricta eloquentia putanda eſt: ſine qua, etiam tu Brute iudicauiſti, te illam iuſtam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam eſſe putant, conſequi non poſſe. huic ego doctori, & eius artibus uariјs atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriјs nullus dies uacuus eſſet. commentabar declamitans (ſic enim nunc loquuntur) ſaepe cum M. Piſone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: idq. faciebam multum etiam Latine, ſed Graece ſaepius: uel quod Graeca oratio, plura ornamenta ſuppeditans, conſuetudinem ſimiliter Latine dicendi afferebat: uel quod a Graecis, ſummis doctoribus, niſi Graece dicerem, neque corrigi poſſem, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda republica, & crudelis interitus oratorum trium, Scaeuolae, Carbonis, Antiſtiј: reditus Cottae, Curionis, Craſſi, Lentulorum, Pompeiј: leges & iudicia conſtituta, recuperata reſp. ex numero autem oratorum Pomponius, Cenſorinus, Muraena ſublati. Tum primum nos ad cauſſas & priuatas & publicas adire coepimus, non ut in foro diſceremus, quod plerique fecerunt, ſed ut, quantum nos efficere potuiſſemus,

mus, docti in forum ueniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam. dictatore enim Sylla legatus ad ſenatum de Rhodiorum praemijs uenerat. itaque prima cauſſa publica, pro Sex. Roſcio dicta, tantum commendationis habuit, ut nō ulla eſſet, quae non noſtro digna patrocinio uideretur. deinceps inde multae; quas non minus diligenter elaboratas, & tamquam elucubratas afferebamus. Nunc, quoniam totum me non naeuo aliquo, aut crepundijs, ſed corpore omni uideris uelle cognoſcere, complectar nonnulla etiam, quae fortaſſe uideantur minus neceſſaria. Erat eo tempore in nobis ſumma gracilitas, & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: qui habitus, & quae figura non procul abeſſe putatur a uitae periculo, ſi accedit labor, & laterum magna contentio. eoq. magis hoc eos, quibus eram carus, commouebat, quod omnia ſine remiſſione, ſine uarietate, ui ſumma uocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici, & medici hortarentur, ut cauſſas agere deſiſterem; quoduis potius periculum mihi adeundum, quam a ſperata dicendi gloria diſcedendum, putaui. ſed cum cenſerem, remiſſione, & moderatione uocis, & commutato genere dicendi, me & periculum uitare poſſe, & temperatius dicere; ut conſuetudinem dicendi mutarem, ea cauſſa mihi in Aſiam proficiſcendi fuit. itaque cum eſſem biennium uerſatus in cauſſis, &

iam

iam in foro celebratum meum nomen eſſet, Roma ſum profectus. Cum ueniſſem Athenas, ſex menſes cum Antiocho, ueteris Academiae nobiliſſimo & prudentiſſimo philoſopho, fui; ſtudiumq. philoſophiae, numquam intermiſſum, a primaq. adoleſcentia cultum, & ſemper auctum, hoc rurſus ſummo auctore, & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetriũ Syrum, ueterem, & non ignobilem dicendi magiſtrum, ſtudioſe exerceri ſolebam. Poſt a me Aſia tota peragrata eſt, cum ſummis quidem oratoribus, quibuſcum exercebar ipſis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicenſis, meo iudicio tota Aſia illis temporibus diſertiſſimus: & ſi, nihil habere moleſtiarum, nec ineptiarum, Atticorum eſt, hic orator in illis numerari recte poteſt. Aſſiduiſſime autem mecum fuit Dionyſius Magnes: erat etiam Aeſchylus Gnidius, Adramitenus Xenocles. hi tum in Aſia rhetorum principes numerabantur. quibus non contentus, Rhodum ueni, meq. ad eundem, quem Romae audiueram, Molonem applicaui, cum actorem in ueris cauſſis, ſcriptoremq. praeſtantem, tum in notandis animaduertendisq. uitijs, & inſtituendo docendoq. prudentiſſimum. is dedit operam ſi modo id conſequi potuit, ut nimis redundantes nos, & ſuperfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate, & licentia, reprimeret, & quaſi extra ripas diffluentes coerceret.

ita recipi me biennio poſt, non modo exercitatior, ſed prope mutatus. nam & contentio nimia uocis reciderat, & quaſi deferuerat oratio, lateribusq. uires, & corpori mediocris habitus acceſſerat. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortenſius: quorum alter remiſſus, & lenis, & proprijs uerbis comprehendens ſolute & facile ſententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum Brute iam deflorescentem cognouiſti, ſed uerborum & actionis genere commotior. itaque cum Hortenſio mihi magis arbitrabar rem eſſe; quod & dicendi ardore eram propior, & aetate coniunctior. etenim uideram, in iiſdem cauſſis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella conſulari, cum Cotta princeps adhibitus eſſet, priores tamen agere partes Hortenſium. acrem enim oratorem, incenſum, & agentem, & canorum concurſus hominum, foriq. ſtrepitus deſiderat. unū igitur annum, cum rediiſſemus ex Aſia, cauſſas nobiles egimus, cum quaeſturam nos, conſulatum Cotta, aedilitatem peteret Hortenſius. interim me quaeſtorem Sicilienſis excepit annus: Cotta ex conſulatu eſt profectus in Galliam: princeps & erat, & habebatur Hortenſius. cum autē anno poſt e Sicilia me recepiſſem, iam uidebatur illud in me, quidquid eſſet, eſſe perfectum, & habere maturitatem quandam ſuam. Nimis multa uideor de me, ipſe praeſertim: ſed omni huic ſermoni

moni

moni propoſitum eſt, non ut ingenium, & eloquentiam meam perſpicias, unde longe abſum, ſed ut laborem, & induſtriam. Cum igitur eſſem in plurimis cauſſis, & in principibus patronis quinquennium fere uerſatus, tum in patrocinio Sicilienſi maxime in certamẽ ueni deſignatus aedilis cum deſignato conſule Hortenſio. Sed quoniam omnis hic ſermo noſter non ſolum enumerationem oratoriam, uerum etiam praecepta quaedam deſiderat: quid tamquam notandum, & animaduertendum ſit in Hortenſio, breuiter licet dicere. Nam is poſt conſulatum (credo quod uideret ex conſularibus neminem eſſe ſecum comparãdum, negligeret autem eos, qui conſules non fuiſſent) ſummum illud ſuum ſtudium remiſit, quo a puero fuerat incenſus, atque in omnium rerum abundantia uoluit beatius, ut ipſe putabat, remiſſius certe uiuere. Primus, et ſecundus annus, & tertius tantum quaſi de picturae ueteris colore detraxerat, quantum non quiuis unus ex populo, ſed exiſtimator doctus, & intelligens poſſet cognoſcere. longius autem procedens, & in ceteris eloquentiae partibus, tum maxime in celeritate & continuatione uerborum adhaereſcens, ſui diſſimilior uidebatur fieri quotidie. Nos autem non deſiſtebamus cum omni genere exercitationis, tum maxime ſtylo noſtrum illud, quod erat, augere, quantumcunque erat. Atque, ut multa omittam in hoc ſpatio, & in his poſt aedi-

litatem annis, & praetor primus, & incredibili populari uoluntate ſum factus. nam cum propter aſſiduitatem in cauſſis, & induſtriam, tum propter exquiſitius, & minime uulgare orationis genus animos hominum ad me dicendi nouitate conuerteram. nihil de me dicam: dicam de ceteris: quorum nemo erat, qui uideretur exquiſitius, quam uulgus hominum, ſtuduiſſe litteris, quibus fons perfectae eloquentiae continetur; nemo, qui philoſophiam complexus eſſet, matrem omnium bene factorum, beneq. dictorum; nemo qui ius ciuile didiciſſet, rem ad priuatas cauſſas, & ad oratoris prudentiam maxime neceſſariam; nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, ſi quando opus eſſet, ab inferis locupletiſſimos teſtes excitaret; nemo, qui, breuiter arguteq. incluſo aduerſario, laxaret iudicum animos, atque a ſeueritate paulliſper ad hilaritatem, riſumq. traduceret; nemo, qui dilatare poſſet, atque a propria ac definita diſputatione hominis, ac temporis, ad communem quaeſtionem uniuerſi generis orationem traducere; nemo, qui, delectandi gratia, digredi parumper a cauſſa; nemo, qui ad iracundiam magnopere iudicem, nemo, qui ad fletum poſſet adducere; nemo, qui animum eius, quod unum eſt oratoris maxime proprium, quocunque res poſtularet, impelleret. itaque, cũ iam paene euanuiſſet Hortenſius; & ego anno meo, ſexto autem poſt illum conſulem, conſul factus

ctus eſſem; reuocare ſe ad induſtriam coepit; ne, cum pares honore eſſemus, aliqua re ſuperiores uideremur. ſic duodecim poſt meum conſulatum annos in maximis cauſſis, cum ego mihi illum, ſibi me ille anteferret, coniunctiſſime uerſati ſumus: conſulatusq. meus, qui illum primo leuiter perſtrinxerat, idem nos rerum mearum geſtarũ, quas ille admirabatur, laude coniunxerat. maxime uero perſpecta eſt utriuſque noſtrum exercitatio paullo ante, quam perterritum armis hoc ſtudium Brute noſtrum conticuit ſubito, & obmutuit; cum, lege Pompeia ternis horis ad dicendũ datis, ad cauſſas ſimillimas inter ſe, uel potius eaſdem noui ueniebamus quotidie. quibus quidem cauſſis tu etiam Brute praeſto fuiſti, compluresq. & nobiſcum, & ſolus egiſti: ut, qui non ſatis diu uixerit Hortenſius, tamen hunc curſum confecerit. annis ante decem cauſſas agere coepit, quam tu es natus: idem quarto & ſexageſimo anno, perpaucis ante mortem diebus, una tecum ſocerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriuſque etiam poſteris noſtris indicabunt. Sed, ſi quaerimus, cur adoleſcens magis floruerit dicendo, quam ſenior Hortenſius: cauſſas reperiemus ueriſſimas duas: primum, quod genus erat orationis Aſiaticum, adoleſcentiae magis conceſſum, quam ſenectuti. Genera autem Aſiaticae dictionis duo ſunt: unum ſententioſum, & argutum,

ſententijs non tam grauibus, & ſeueris, quam concinnis, & uenuſtis: qualis in hiſtoria Timaeus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandeus, magis etiam Menecles, frater eius, fuit: quorum utriuſque orationes ſunt in primis, ut Aſiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus eſt, non tam ſententijs frequentatum, quam uerbis uolucre, atque incitatum; quali eſt nunc Aſia tota; nec flumine ſolum orationis, ſed etiam exornato & faceto genere uerborum; in quo fuit Aeſchylus Gnidius, & meus aequalis Mileſius Aeſchines. in his erat admirabilis orationis curſus, ornata ſententiarum concinnitas non erat. Haec autem, ut dixi, genera dicendi aptiora ſunt adoleſcentibus, in ſenibus grauitatem non habent. itaque Hortenſius, utroque genere florens, clamores faciebat adoleſcens. habebat enim & Meneclium illud ſtudium crebrarum uenuſtarumq. ſententiarum: in quibus, ut in illo Graeco, ſic in hoc erant quaedam magis uenuſtae dulcesq. ſententiae, quam aut neceſſariae, aut interdum utiles. & erat oratio cum incitata & uibrans, tum etiam accurata, & polita. non probantur haec ſenibus: ſaepe uidebam cum irridentem, tum etiam iraſcentem, & ſtomachantem Philippum: ſed mirabantur adoleſcentes, multitudo mouebatur. erat excellens iudicio uulgi, & facile primas tenebat adoleſcens. etſi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum,

tamen

410

tamen aptum eſſe aetati uidebatur: & certe, quod & ingenij quaedam forma lucebat; & exercitatione perfecta erat, uerborumq. aſtricta comprehenſio; ſummam hominum admirationem excitabat. ſed cum iam honores, & illa ſenior auctoritas grauius quiddam requireret; remanebat idẽ, nec decebat idem: quodq. exercitationem ſtudiumq. dimiſerat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa crebritasq. ſententiarum priſtina manebat, ſed ea ueſtitu illo orationis, quo conſueuerat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortaſſe placuit, quam placuiſſet, ſi illum flagrantem ſtudio, & florentem facultate audire potuiſſes. Tum Brutus, Ego uero, inquit, & iſta, quae dicis, uideo qualia ſint; & Hortenſium magnum oratorem ſemper putaui, maximeq. probaui pro Meſſalla dicentem, cum tu abfuiſti. Sic ferunt, inquam: idq. declarat totidem, quot dixit, ut aiunt, ſcripta uerbis oratio. Ergo ille a Craſſo conſule & Scaeuola uſque ad Paullum & Marcellum conſules floruit: nos in eodem curſu fuimus a Sylla dictatore ad eoſdem fere conſules. ſic Q. Hortenſij uox extincta fato ſuo eſt, noſtra publico. Melius, quaeſo, ominare, inquit Brutus. Sit ſane ut uis, inquam; & id non tam mea cauſſa, quam tua: ſed fortunatus illius exitus, qui ea non uidit, cum fierent, quae prouidit futura. ſaepe enim inter nos impendentes caſus defleuimus, cum belli ciuilis cauſſas in pri-

uatorum cupiditatibus incluſas, pacis ſpem a publico conſilio eſſe excluſam uideremus. ſed illum uidetur felicitas ipſius, qua ſemper eſt uſus, ab eis miſerijs, quae conſecutae ſunt, morte uindicaſſe. Nos autem, Brute, quoniam poſt Hortenſij, clariſſimi oratoris, mortem orbae eloquentiae quaſi tutores relicti ſumus, domi teneamus eam ſeptam liberali cuſtodia; & hos ignotos, atque impudentes procos repudiemus, tueamurq. ut adultam uirginem caſte, & ab amatorum impetu, quantum poſſumus, prohibeamus. Equidem, etſi doleo me in uitam paullo ſerius, tamquam in uiam, ingreſſum, prius, quam confectum iter ſit, in hanc reip. noctem incidiſſe; tamen ea conſolatione ſuſtentor, quam tu mihi, Brute, adhibuiſti tuis ſuauiſſimis litteris; quibus me forti animo eſſe oportere cenſebas, quod ea geſſiſſem, quae de me, etiam me tacente, ipſa loquerentur, mortuo uiuerent; quae, ſi recte eſſet, ſalute reip. ſin ſecus, interitu ipſo teſtimonium meorum de rep. conſiliorum darent. Sed in te intuens, Brute, doleo, cuius in adoleſcentiam, per medias laudes quaſi quadrigis uehentem, tranſuerſa incurrit miſera fortuna reip. hic me dolor tangit, haec me cura ſolicitat, & hunc mecum, ſocium eiuſdem & amoris, & iudicij: tibi fauemus: te tua frui uirtute cupimus, tibi optamus eam remp. in qua duorum generum ampliſſimorum renouare memoriam, atque augere poſſis.

tuum

tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc ueneras unus, qui non linguam modo acuiſſes exercitatione dicendi, ſed & ipſam eloquentiam locupletauiſſes grauiorum artium inſtrumento, & iiſdem artibus decus omne uirtutis cum ſumma eloquentiae laude iunxiſſes. Ex te duplex nos afficit ſolicitudo; quod & ipſe rep. careas, & illa te. tu tamen, etſi curſum ingenij tui, Brute, premit haec importuna clades ciuitatis, contine te in tuis perennibus ſtudijs, & effice id, quod iam propemodum, uel plane potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congeſſi in hunc ſermonem, turba patronorum. nec enim decet, te, ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non poſſes, accerſiuiſti ex urbe ea, quae domus eſt ſemper habita doctrinae, numerari in uulgo patronorum. nam quid te exercuit Pammenes, uir longe eloquentiſſimus Graeciae, quid illa uetus Academia, atque eius heres Ariſtus, hoſpes, & familiaris meus, ſi quidem ſimiles maioris partis oratorum futuri ſumus? non ne cernimus, uix ſingulis aetatibus binos oratores laudabiles conſtitiſſe? Galba fuit inter tot aequales unus excellens; cui, quemadmodum accepimus, & Cato cedebat ſenior, & qui temporibus illis aetate inferiores fuerunt, Lepidus poſtea, deinde Carbo. nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipſorum ad aetatem laus eloquentiae per-

fecta

*ſecta nondum fuit. Antonius, Craſſus, poſt Cotta, Sulpicius, Hortenſius. nihil dico amplius: tantum dico, ſi mihi accidiſſet, ut numerarer in multis, * ſi operoſa eſt concurſatio magis opportunorum.*

M. TVLLII CICERONIS AD MARCVM BRVTVM ORATOR.

VTRVM *difficilius, aut maius eſſet, negare tibi, ſaepius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu, multumque, Brute, dubitaui. nam & negare ei, quem unice diligerem, cuiq. me cariſſimum eſſe ſentirem, praeſertim & iuſta petenti, & praeclara cupienti, durum admodum mihi uidebatur: & ſuſcipere tantam rem, quantam non modo facultate conſequi difficile eſſet, ſed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar eſſe eius, qui uereretur reprehenſionem doctorum, atque prudentium. quid enim eſt maius, quam, cum tanta ſit inter oratores bonos diſſimilitudo, iudicare, quae ſit optima ſpecies, & quaſi figura dicendi? Quod quoniam me ſaepius rogas; aggrediar, non tam perficiundi ſpe, quam experiundi uoluntate. malo enim, cum ſtudio tuo ſim obſecutus, deſiderari a te prudentiam*

tiam

tiam meam, quam, ſi id non fecerim, beneuolentiam. Quaeris igitur, idq. iam ſaepius, quod eloquentiae genus probem maxime, & quale mihi uideatur illud, cui nihil addi poſſit, quod ego ſummum, & perfectiſſimum iudicem. In quo uereor, ne, ſi id, quod uis, effecero, eumq. oratorem, quem quaeris, expreſſero, tardem ſtudia multorum; qui deſperatione debilitati, experiri id nolent, quod ſe aſſequi poſſe diffidant. ſed par eſt omnes omnia experiri, qui res magnas & magnopere expetendas concupiuerunt. quodſi quem aut natura ſua, aut illa praeſtantis ingenij uis forte deficiet; aut minus inſtructus erit magnarum artium diſciplinis; teneat tamen eum curſum, quem poterit. prima enim ſequentem, honeſtum eſt, in ſecundis tertijsq. conſiſtere. an in poetis non Homero ſoli locus eſt, (ut de Graecis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro, ſed horum uel ſecundis, uel etiam infra ſecundos? nec uero Ariſtotelem in philoſophia deterruit a ſcribendo amplitudo Platonis: nec ipſe Ariſtoteles admirabili quadam ſcientia & copia ceterorum ſtudia reſtinxit. nec ſolum ab optimis ſtudijs excellentes uiri deterriti non ſunt, ſed ne opifices quidem ſe artibus ſuis remouerunt, qui aut Ialyſi, quem Rhodi uidimus, non potuerunt, aut Coae Veneris pulchritudinem imitari: nec ſimulacro Iouis Olympij, aut Dorypbori ſtatua deterriti reliqui, minus experti ſunt, quid efficere, aut quo

progredi

progredi poſſent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in ſuo cuiuſque genere laus, ut, cum ſumma miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus uero, Graecis quidem, admirabile eſt, quantum inter omnes unus excellat. attamen, cum eſſet Demoſthenes, multi oratores magni & clari fuerunt, & antea fuerant, nec poſtea defecerunt. Quare non eſt cur eorum, qui ſe ſtudio eloquentiae dediderunt, ſpes infringatur, aut languefcat induſtria. nam neque illud ipſum, quod eſt optimum, deſperandum eſt: & in praeſtantibus rebus magna ſunt ea, quae ſunt optimis proxima. Atque ego in ſummo oratore, fingendo talem informabo, qualis fortaſſe nemo fuit. non enim quaero, quis fuerit, ſed quid ſit illud, quo nihil poſſit eſſe praeſtantius, quod in perpetuitate dicendi non ſaepe, atque haud ſcio an unquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios denſius, apud alios fortaſſe rarius. Sed ego ſic ſtatuo, nihil eſſe in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id ſit, unde illud, ut ex ore aliquo quaſi imago, exprimatur; quod neque oculis, neque auribus, neque ullo ſenſu percipi poteſt, cogitatione tantum & mente complectimur. itaque & Phidiae ſimulacris, quibus nihil in illo genere perfectius uidemus, & ijs picturis, quas nominaui, cogitare tamen poſſumus pulchriora. Nec uero ille artifex, cum faceret Iouis formam, aut Mineruae, contemplabatur aliquem,

quem, e quo ſimilitudinem duceret: ſed ipſius in mente inſidebat ſpecies pulchritudinis eximia quaedam, quam intuens, in eaq. defixus, ad illius ſimilitudinem artem, & manum dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris eſt aliquid perfectum, & excellens, cuius ad excogitatam ſpeciem imitando referuntur ea, quae ſub oculos ipſa non cadunt: ſic perfectae eloquentiae ſpeciem animo uidemus, effigiem auribus quaerimus. Has rerum formas appellat ideas ille non intelligendi ſolum, ſed etiam dicendi grauiſſimus auctor & magiſter Plato: easq. gigni negat, & ait ſemper eſſe, ac ratione & intelligentia contineri; cetera naſci, occidere, fluere, labi, nec diutius eſſe uno & eodem ſtatu. Quidquid eſt igitur, de quo ratione, & uia diſputetur, id eſt ad ultimam ſui generis formam ſpeciemq. redigendum. Ac uideo, hanc primam ingreſſionem meam, non ex oratoris diſputationibus ductam, ſed e media philoſophia repetitam, & eam quidem cum antiquam, tum ſuboſcuram, aut reprehenſionis aliquid, aut certe admirationis habituram. nam aut mirabuntur, quid haec pertineant ad ea, quae quaerimus; quibus ſatisfaciet res ipſa cognita, ut non ſine cauſſa alte repetita uideatur: aut reprehendent, quod inuſitatas uias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me ſaepe noua uideri dicere intelligo, cum peruetera dicam, ſed inaudita pleriſque: & fateor me oratorem, ſi modo ſim, aut etiam

qui-

quicunque ſim, non ex rhetorum officinis, ſed ex Academiae ſpatijs extitiſſe. illa enim ſunt curricula multiplicium uariorumq. ſermonum, in quibus Platonis primum impreſſa ſunt ueſtigia: ſed & huius, & aliorum philoſophorum diſputationibus & exagitatus maxime orator eſt, & adiutus. omnis enim ubertas, & quaſi ſilua dicendi ducta ab illis eſt, nec ſatis tamen inſtructa ad forenſes cauſſas, quas, ut illi ipſi dicere ſolebant, agreſtioribus muſis reliquerunt. ſic eloquentia haec forenſis, ſpreta a philoſophis, & repudiata, multis quidem illa adiumentis magnisq. caruit, ſed tamen ornata uerbis, atque ſententijs iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium reprehenſionemq. pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & diſertis elegans doctrina defuit. Poſitum ſit igitur in primis, quod poſt magis intelligetur; ſine philoſophia non poſſe effici quem quaerimus eloquentem; non ut in ea tamen omnia ſint; ſed ut ſic adiuuet, ut palaeſtra hiſtrionem. parua enim magnis ſaepe rectiſſime conferuntur. nam nec latius, nec copioſius de magnis uarijsq. rebus ſine philoſophia poteſt quiſquam dicere. ſiquidem etiam in Phaedro Platonis hoc Periclem praeſtitiſſe ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagorae phyſici fuerit auditor: a quo cenſet eum, cum alia praeclara quaedam & magnifica didiciſſet, uberem, & foecundum fuiſſe, gnarumque, quod eſt eloquen-

tiae maximum, quibus orationis modis quaeque animorum partes pellerentur. quod idem de Demoſthene exiſtimari poteſt: cuius ex epiſtolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec uero ſine philoſophorum diſciplina genus & ſpeciem cuiuſque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes poſſumus; nec iudicare, quae uera, quae falſa ſint; neque cernere conſequentia, repugnantia uidere, ambigua diſtinguere. Quid dicam, de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis ſuppeditat copiam, de uita, de officijs, de uirtute, de moribus, ſine multa earum ipſarum rerum diſciplina aut dici, aut intelligi poſſe? Ad has tot, tantasq. res adhibenda ſunt ornamenta innumerabilia; quae ſola tum quidem tradebantur ab ijs, qui dicendi numerabantur magiſtri. Quo fit, ut ueram illam, & abſolutam eloquentiam nemo conſequatur: quod alia intelligendi, alia dicendi diſciplina eſt; & ab alijs rerum, ab alijs uerborum doctrina quaeritur. itaque M. Antonius, cui uel primas eloquentiae patrum noſtrorum tribuebat aetas, uir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, diſertos ait ſe uidiſſe multos, eloquentem omnino neminem. Inſidebat uidelicet in eius mente ſpecies eloquentiae, quam cernebat animo, re ipſa non uidebat. uir autem acerrimo ingenio, (ſic enim fuit) multa & in ſe, & in alijs deſiderans, neminem

nem plane, qui recte appellari eloquens poſſet, uidebat. Quod ſi ille nec ſe, nec L. Craſſum eloquentem putauit; habuit profecto comprehenſam animo quandam formam eloquẽtiae: cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inueſtigemus hunc igitur, Brute, ſi poſſumus, quem numquam uidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit: quem ſi imitari, atque exprimere non poſſumus, quod idem ille uix deo conceſſum eſſe dicebat; at, qualis eſſe debeat, poterimus fortaſſe dicere. Tria ſunt omnino genera dicendi, quibus in ſingulis quidam floruerunt; peraeque autem, id quod uolumus, perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt, cum ampla & ſententiarum grauitate, & maieſtate uerborum, uehementes, uarij, copioſi, graues, ad permouendos & conuertendos animos inſtructi, & parati; quod ipſum alij aſpera, triſti, horrida oratione, neque perfecta, neque concluſa, alij leui, & instructa, & terminata: & contra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora facientes, ſubtili quadam, & preſſa oratione limati. In eodemq. genere alij callidi, ſed impoliti, & conſulto rudium ſimiles, & imperitorum: alij in eadem ieiunitate concinniores, id eſt faceti, florentes etiam, & leuiter ornati. Eſt autem quidam interiectus inter hos medius, & quaſi temperatus, nec acumine poſteriorum,

ſteriorum, nec fulmine utens ſuperiorum, ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriuſque particeps, uel utriuſque, ſi uerum quaerimus, potius expers: isq. uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens praeter facultatem, & aequalitatem; aut addit aliquos ut in corona toros, omnemq. orationem ornamentis modicis uerborum ſententiarumq. diſtinguit. Horum ſingulorum generum quicunque uim ſinguli conſecuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt: ſed quaerendum eſt, ſatis ne id, quod uolumus, effecerint. Videmus enim fuiſſe quoſdam, qui ijdem ornate, ac grauiter, ijdem uerſute, & ſubtiliter dicerent. atque utinam in Latinis talis oratoris ſimulacrum reperire poſſemus: eſſet egregiũ non quaerere externa, domeſticis eſſe contentos. Sed ego idem, qui in illo ſermone noſtro, qui eſt expoſitus in Bruto, multum tribuerim Latinis, uel ut hortarer alios, uel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demoſthenem, qui uim accommodarit ad eam, quam ſentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipſe cognouerim. hoc nec grauior extitit quiſquá, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi ſunt ij, quorum ſermo imperitus increbuit, qui aut dici ſe deſiderant Atticos, aut ipſi Attice uolunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipſas magis credo fuiſſe Atticas. quid enim ſit Atticum, diſcant; eloquen-

tiamq. ipſius uiribus, non imbecillitate ſua, metiantur. nunc enim tantum quiſque laudat, quantum ſe poſſe ſperat imitari. ſed tamen eos, ſtudio optimo, iudicio minus firmo praeditos, docere quae ſit propria laus Atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiae moderatrix fuit auditorum prudentia. omnes enim, qui probari uolunt, uoluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, & ad eorum arbitrium, & nutum totos ſe fingunt, & accommodant. itaque Caria, & Phrygia, & Myſia, quod minime politae, minimeq. elegantes ſunt, aſciuerunt aptum ſuis auribus, opimum quoddam, & tamquam adipatae dictionis genus: quod eorum uicini, non ita lato interiecto mari, Rhodij numquam probauerunt, Graeci autem multo minus, Athenienſes uero funditus repudiauerunt: quorum ſemper fuit prudens ſincerumq. iudicium, nihil ut poſſent niſi incorruptum audire, & elegans. eorum religioni cum ſeruiret orator, nullum uerbum inſolens, nullum odioſum ponere audebat. itaque hic, quem praeſtitiſſe diximus ceteris, in illa pro Cteſiphonte oratione longe optima, ſummiſſius a primo; deinde, dum de legibus diſputat, preſſius; poſt, ſenſim incendens, iudices ut uidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Ac tamen in hoc ipſo, diligenter examinante uerborum omnium pondera, reprehendit Aeſchines quaedam, & exagitat; illudensque, dura, odioſa, intolerabi-

lia

lia eſſe dicit. Quin etiam quaerit ab ipſo, cum quidem eum belluam appellet, utrum illa uerba, an portenta ſint: ut Aeſchini ne Demoſthenes quidem uideatur Attice dicere. Facile eſt enim uerbum aliquod ardens, ut ita dicam, notare, idque, reſtinctis iam animorum incendijs, irridere. Itaque ſe purgans iocatur Demoſthenes: negat in eo poſitas eſſe fortunas Graeciae, in hoc in eum, huc, an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Myſus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demoſthenes exagitetur ut putidus? Cum uero inclinata, ululantiq. uoce, more Aſiatico, canere coepiſſet; quis eum ferret? aut quis potius non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aures, teretes, & religioſas, qui ſe accommodant, ij ſunt exiſtimandi Attice dicere. quorum genera plura ſunt: hi, unum modo quale ſit, ſuſpicantur. putant enim, qui horride inculteq. dicat, modo id eleganter enucleateq. faciat, eum ſolum Attice dicere. Errant, quod ſolum: quod Attice, non falluntur. iſtorum enim iudicio, ſi ſolum illud eſt Atticum, ne Pericles quidem dixit Attice; cui primae ſine controuerſia deferebantur. Qui ſi tenui genere uteretur, numquam ab Ariſtophane poeta fulgurare, tonare, permiſcere Graeciam dictus eſſet. Dicat igitur Attice uenuſtiſſimus ille ſcriptor, ac politiſſimus Lyſias; (quis enim id poſſit negare?) dum intelligamus, hoc eſſe Atticum in Lyſia, non quod tenuis ſit,

atque inornatus; ſed quod nihil habeat inſolens, aut ineptum. Ornate uero, & grauiter, & copioſe dicere, aut Atticorum ſit, aut ne ſit Aeſchines, ne ue Demoſthenes Atticus. Ecce autem aliqui ſe Thucydidios eſſe profitentur, nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lyſiam ſequuntur, cauſſidicum quendam ſequuntur, non illum quidem amplum, atque grandem, ſubtilem, & elegantem tamen, & qui in forenſibus cauſſis poſſit praeclare conſiſtere. Thucydides autem res geſtas & bella narrat, & proelia, grauiter ſane, & probe; ſed nihil ab eo transferri poteſt ad forenſem uſum, & publicum. Ipſae illae conciones ita multas habent obſcuras abditasq. ſententias, uix ut intelligantur; quod eſt in oratione ciuili uitium uel maximum. Quae eſt autem in hominibus tanta peruerſitas, ut, inuentis frugibus, glande ueſcantur? An uictus hominum, Athenienſium beneficio, excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro unquam Graecorum rhetorum a Thucydide quidquam duxit? At laudatus eſt ab omnibus. fateor: ſed ita, ut rerum explicator prudens, ſeuerus, grauis; non ut in iudicijs uerſaret cauſſas, ſed ut in hiſtorijs bella narraret. itaque numquam eſt numeratus orator. Nec uero, ſi hiſtoriam non ſcripſiſſet, nomen eius extaret, cum praeſertim fuiſſet honoratus, & nobilis. Huius tamen nemo neque uerborum, neque ſententiarum grauitatem imitatur: ſed

cum mutila quaedam, & hiantia locuti ſunt, quae uel ſine magiſtro facere potuerunt, germanos ſe putant eſſe Thucydidas. Nactus ſum etiam qui Xenophontis ſimilem eſſe ſe cuperet: cuius ſermo eſt ille quidem melle dulcior, ſed a forenſi ſtrepitu remotiſſimus. Referamus nos igitur ad eum, quem uolumus, inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognouit Antonius.

MAGNVM opus omnino, & arduum Brute conamur: ſed nihil difficile amanti puto. amo autem, & ſemper amaui ingenium, ſtudia, mores tuos. incendor porro quotidie magis, non deſiderio ſolum, quo quidem conficior, congreſſus noſtros, conſuetudinem uictus, doctiſſimos ſermones requirens tuos, ſed etiam admirabili fama uirtutum incredibilium; quae ſpecie diſpares, prudentia coniunguntur. quid enim tam diſtans, quam a ſeueritate comitas? quis tamen unquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? quid tam difficile, quam in plurimorum controuerſijs dijudicandis ab omnibus diligi? conſequeris tamen, ut eos ipſos, quos contra ſtatuas, aequos, placatosq. dimittas. itaque efficis, ut, cum gratiae cauſſa nihil facias, omnia tamen ſint grata, quae facis. Ergo omnibus terris una Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipſe te, cum in Italiae luce cognoſceris, uerſarisq. in optimorum ciuium uel flore, uel robore. Iam, quantum

illud eſt, quod in maximis occupationibus numquam intermittis ſtudia doctrinae, ſemper aut ipſe ſcribis aliquid, aut me uocas ad ſcribendum? itaque hoc ſum aggreſſus ſtatim, Catone abſoluto: quem ipſum numquam attigiſſem, tempora timens inimica uirtuti, niſi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas eſſe duxiſſem. ſed teſtificor, me, a te rogatum, & recuſantem, haec ſcribere eſſe auſum. uolo enim mihi tecum commune eſſe crimen: ut, ſi ſuſtinere tantam quaeſtionem non potuero, iniuſti oneris impoſiti tua culpa ſit, mea recepti. in quo tamen iudicij noſtri errorem laus tibi dati muneris compenſabit. Sed in omni re difficillimum eſt formam, quod χαρακτὴρ Graece dicitur, exponere optimi: quod aliud alijs uidetur optimum. Ennio delector, ait quiſpiam: quod non diſcedit a communi more uerborum. Pacuuio, inquit alius: omnes apud hunc ornati elaboratiq. ſunt uerſus, multa apud alterum negligentius. Fac alium Accio: uaria enim ſunt iudicia, ut in Graecis; nec facilis explicatio, quae forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, et opaca, contra alios nitida, laeta, colluſtrata delectant. Quid eſt, quo praeſcriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in ſuo quodque genere praeſtet, & genera plura ſint? Hac ego religione non ſum ab hoc conatu repulſus: exiſtimauiq. in omnibus rebus eſſe aliquid optimum, etiam

tiam ſi lateret; idq. ab eo poſſe, qui eius rei gnarus eſſet, iudicari. Sed, quoniam plura ſunt orationum genera, eaq. diuerſa; neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, ſcriptionum, & hiſtoriarum, & talium ſuaſionum, qualem Iſocrates fecit Panegyricum, multiq. alij, qui ſunt nominati ſophiſtae, reliquarumq. rerum formam, quae abſunt ab forenſi contentione, eiusq. totius generis, quod Graece ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod, quaſi ad inſpiciendum, delectationis cauſſa comparatum eſt, non complectar hoc tempore: non quo negligenda ſit: eſt enim illa quaſi nutrix eius oratoris, quem informare uolumus, & de quo molimur aliquid exquiſitius dicere: ab hac & uerborum copia alitur; & eorum conſtructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam uenia concinnitati ſententiarum; & arguti, certique, & circumſcripti uerborum ambitus conceduntur: de induſtriaque, nō ex inſidijs, ſed aperte ac palam elaboratur, ut uerba uerbis quaſi demenſa & paria reſpondeant, ut crebro conferantur pugnantia, comparenturq. cōtraria; & ut pariter extrema terminentur, eundemq. referant in cadendo ſonum: quae in ueritate cauſſarum & rarius multo facimus, & certe occultius. in Panathenaico autem Iſocrates ea ſtudioſe conſectatum fatetur: non enim ad iudiciorū certamen, ſed ad uoluptatem aurium ſcripſerat. Haec tractaſſe Thraſymachum Chalcedonium primum,

mum, & Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde Byzantium, multosq. alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phaedro Socrates: quorum ſatis arguta multa, ſed, ut modo primumq. naſcentia, minuta, & uerſiculorum ſimilia quaedam, nimiumq. depicta. Quo magis ſunt Herodotus, Thucydidesq. mirabiles: quorum aetas cum in eorum tempora, quos nominaui, incidiſſet, longiſſime tamen ipſi a talibus delicijs, uel potius ineptijs abſuerunt. alter enim ſine ullis ſalebris quaſi ſedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodam modo bellicum: primisq. ab his, ut ait Theophraſtus, hiſtoria commota eſt, ut auderet uberius, quam ſuperiores, & ornatius dicere. Horum aetati ſucceſſit Iſocrates: qui praeter ceteros eiuſdem generis laudatur ſemper a nobis, nonnumquam, Brute, leuiter & erudite repugnante te: ſed credas mihi fortaſſe, ſi, quid in eo laudem, cognoueris. nam cum conciſus ei Traſymachus minutis numeris uideretur, & Gorgias; qui tamen primi traduntur arte quadam uerba iunxiſſe; Thucydides autem praefractior, nec ſatis, ut ita dicam, rotundus; primus inſtituit dilatare uerbis & mollioribus numeris explere ſententias. in quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in ſcribendo principes extiterunt; domus eius officina habita eloquentiae eſt. itaque ut ego, cum a noſtro Catone laudabar, uel reprehendi me a ceteris

ris facile patiebar: ſic Iſocrates uidetur teſtimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere. eſt enim, ut ſcis, quaſi in extrema pagina Phaedri his ipſis uerbis loquens Socrates: Adoleſcens etiam nunc, o Phaedre, Iſocrates eſt: ſed, quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem, inquit ille? Maiore mihi ingenio uidetur eſſe, quam ut cum orationibus Lyſiae comparetur: praeterea ad uirtutem maior indoles: ut minime mirum futurum ſit, ſi, cum aetate proceſſerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc ſtudet, tantum, quantum pueris, reliquis praeſtet omnibus, qui unquam orationes attigerunt; aut, ſi contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiſcat. ineſt enim natura philoſophia in huius uiri mente quaedam. Haec de adoleſcente Socrates auguratur. At ea de ſeniore ſcribit Plato, & ſcribit aequalis; & quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur unum. Me autem, qui Iſocratem non diligunt, una cum Socrate, & cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & ſolutum, & effluens, ſententijs argutum, uerbis ſonans, eſt in illo epidictico genere, quod diximus propriũ ſophiſtarum, pompae, quam pugnae, aptius, gymnaſijs & palaeſtrae dicatum, ſpretum & pulſum foro. ſed, quod educata huius nutrimentis eloquentia, ipſa ſe poſtea colorat, & roborat; non alienum fuit, de oratoris quaſi incunabulis dicere.

re. uerum haec ludorum, atque pompae: nos autem iam in aciem, dimicationemq. ueniamus. Quoniam tria uidenda ſunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quo modo: dicendum omnino eſt, quid ſit optimum in ſingulis, ſed aliquãto ſecus, atque in tradenda arte dici ſolet. nulla praecepta ponemus; (neque enim id ſuſcepimus) ſed excellentis eloquentiae ſpeciem, & formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus, ſed qualis nobis eſſe uideatur. Ac duo breuiter prima: ſunt enim non tam inſignia ad maximam laudem, quam neceſſaria, & tamen cum multis paene communia. nam & inuenire, & iudicare quid dicas, magna illa quidem ſunt, & tãquam animi inſtar in corpore, ſed propria magis prudentiae, quam eloquentiae: qua tamen in cauſſa eſt uacua prudentia? Nouerit igitur hic quidem orator, quem ſummum eſſe uolumus, argumentorum & rationum locos. Nam quidquid eſt, quod in controuerſia aut in contentione uerſetur, in eo aut, ſit ne, aut, quid ſit, aut, quale ſit, quaeritur: ſit ne, ſignis: quid ſit, definitionibus: quale ſit, recti prauiq. partibus: quibus ut uti poſſit orator, non ille uulgaris, ſed hic excellens, a proprijs perſonis & temporibus ſemper, ſi poteſt, auocat controuerſiam. latius enim de genere, quam de parte, diſceptare licet: ut, quod in uniuerſo ſit probatum, id in parte ſit probari neceſſe. Haec igitur quaeſtio a proprijs perſonis

&

& temporibus ad uniuerſi generis orationem traducta appellatur theſis. in hac Ariſtoteles adoleſcentes, non ad philoſophorum morem tenuiter diſſerendi, ſed ad copiam rhetorum in utranque partem, ut ornatius, & uberius dici poſſit, exercuit: idemq. locos (ſic enim appellat) quaſi argumentorum notas tradidit, unde omnis in utranque partem traheretur oratio. Facile igitur hic noſter, (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, ſed doctiſſimum & perfectiſſimum quaerimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omnes, utetur aptis generatim, diſcet ex quo emanant etiam qui communes appellantur loci. Nec uero utetur imprudenter hac copia, ſed omnia expendet, & ſeliget. non enim ſemper, nec in omnibus cauſſis, ex iïſdem eadem argumentorum momenta ſunt. Iudicium igitur adhibebit: nec inueniet ſolum quid dicat, ſed etiam expendet. nihil enim eſt feracius ingeniïs, iïs praeſertim, quae diſciplinis exculta ſunt. Sed ut ſegetes foecundae, & uberes, non ſolum fruges, uerum herbas etiam effundunt inimiciſſimas frugibus: ſic interdum ex illis locis aut leuia quaedam, aut cauſſis aliena, aut non utilia gignuntur: quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. alioqui quonam modo ille in bonis haerebit & habitabit ſuis? ut molliet dura? aut occultabit, quae dilui non poterunt, atque omnino opprimet, ſi licebit? aut abducet animos?

419 big

mos? aut aliud afferet, quod oppoſitum probabilius ſit, quam illud, quod obſtabit? Iam uero ea, quae inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id ſecundum erat de tribus. Veſtibula nimirum honeſta, aditusq. ad cauſſam faciet illuſtres: cumq. animos prima aggreſſione occupauerit, infirmabit excludetq. contraria; de firmiſſimis alia prima ponet, alia poſtrema; inculcabitq. leuiora. Atque, in primis duabus dicendi partibus qualis eſſet, ſummatim breuiterq. deſcripſimus. Sed, ut ante dictum eſt, in his partibus, etſi graues atque magnae ſunt, minus & artis eſt, & laboris. Cum autem, quid & quo loco dicat, inuenerit; illud eſt longe maximum, uidere quonam modo. Scitum eſt enim, quod Carneades noſter dicere ſolebat, Clitomachum eadem dicere, Carneadem autem eodem etiam modo dicere. Quod ſi in philoſophia tantum intereſt, quemadmodum dicas; ubi res ſpectatur, non uerba penduntur: quid tandem in cauſſis exiſtimandum eſt, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis litteris ſentiebam, non te id ſcitari, qualem ego in inueniendo, & in collocando ſummum eſſe oratorem uellem: ſed id mihi quaerere uidebare, quod genus ipſius orationis optimum iudicarem: rem difficilem, dij immortales, atque omnium difficillimam. Nam cum eſt oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut ſequatur quocunque torqueas: tum & naturae uariae,

riae, & uoluntates multum inter ſe diſtantia effecerunt genera dicendi. Flumen alijs uerborum, uolubilitasq. cordi eſt; qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. diſtincta alios, & interpuncta, interualla, morae, reſpirationesq. delectát. quid poteſt eſſe tam diuerſum? tamen eſt in utroque aliquid excellens. Elaborant alij lenitate, et aequabilitate, & puro quaſi quodam & candido genere dicendi. ecce aliqui duritatem, & ſeueritatem quandam uerbis, & orationis quaſi maeſtitiam ſequuntur: quodq. paullo ante diuiſimus, ut alij graues, alij tenues, alij temperati uellent uideri, quot orationum genera eſſe diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et quoniam coepi iam cumulatiùs hoc munus augere, quam a te poſtulatum eſt, (tibi enim, tantum de orationis genere quaerenti, reſpondi etiam breuiter de inueniendo, & collocando) ne nunc quidem ſolum de orationis modo dicam, ſed etiam de actionis: ita praetermiſſa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil eſt hoc loco dicendum; quae communis eſt multarum artium. Quo modo autem dicatur, id eſt in duobus, in agendo, & in eloquendo. eſt enim actio quaſi corporis quaedam eloquentia, cum conſtet e uoce, atque motu. Vocis mutationes totidem ſunt, quot animorum, qui maxime uoce commouentur. itaque ille perfectus, quem iamdudum noſtra indicat oratio, utcunque ſe affectum uideri, & animum audientis moue-

moueri uolet, ita certum uocis admouebit ſonum: de quo plura dicerem, ſi hoc praecipiendi tempus eſſet, aut ſi tu hoc quaereres. dicerem etiam de geſtu, cum quo iunctus eſt uultus. quibus omnibus, dici uix poteſt, quantum interſit, quemadmodum utatur orator. nam & infantes, actionis dignitate, eloquentiae ſaepe fructum tulerunt: & diſerti, deformitate agendi, multi infantes putati ſunt: ut iam non ſine cauſſa Demoſthenes tribuerit & primas, & ſecundas, & tertias actioni. ſi enim eloquentia nulla ſine hac, haec autem ſine eloquentia tanta eſt: certe plurimum in dicendo poteſt. Volet igitur ille, qui eloquentiae principatum petet, & contenta uoce atrociter dicere, & ſummiſſa leniter, & inclinata uideri grauis, & inflexa miſerabilis. mira eſt enim quaedam natura uocis, cuius quidem e tribus omnino ſonis, inflexo, acuto, graui, tanta ſit, & tam ſuauis uarietas perfecta in cantibus. Eſt autem in dicendo etiã quidam cantus obſcurior, non hic e Phrygia, & Caria, rhetorum epilogis paene canticum, ſed ille, quem ſignificat Demoſthenes, & Aeſchines, cum alter alteri obÿcit uocis flexiones. dicit plura etiam Demoſthenes, illumq. ſaepe dicit uoce dulci, & clara fuiſſe. In quo illud etiam notandum mihi uidetur ad ſtudiũ perſequendae ſuauitatis in uocibus. ipſa enim natura, quaſi modularetur hominum orationem, in omni uerbo poſuit acutam uocem, nec una plus,

 {421}

nec a poſtrema ſyllaba citra tertiam; quo magis naturam ducem ad aurium uoluptatem ſequatur induſtria. Ac uocis quidem bonitas optanda eſt; non eſt enim in nobis, ſed tractatio, atque uſus in nobis. Ergo ille princeps uariabit, & mutabit; omnes ſonorum tum intendens, tum remittens perſequetur gradus: idemq. motu ſic utetur, nihil ut ſuperſit in geſtu. Status erectus, & celſus, rarus inceſſus, nec ita longus, excurſio moderata, eaq. rara, nulla mollitia ceruicum, nullae argutiae digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto ſe ipſe moderans, & uirili laterum flexione, brachij proiectione in contentionibus, contractione in remiſſis. Vultus uero, qui ſecundum uocem plurimum poteſt, quá tam affert tum dignitatem, tum uenuſtatem? in quo, cum effeceris, ne quid ineptum, aut uultuoſum ſit; tum oculorum eſt quaedam magna moderatio. nam ut imago eſt animi uultus, ſic indices oculi: quorum & hilaritatis, & uiciſſim triſtitiae modum res ipſae, de quibus agetur, temperabunt. Sed iam illius perfecti oratoris, & ſummae eloquentiae ſpecies exprimenda eſt; quem hoc uno excellere, id eſt oratione, caetera in eo latere, indicat nomen ipſum. non enim inuentor, aut compoſitor, aut actor haec complexus eſt omnia. ſed & Graece ab eloquendo ῥήτωρ, & Latine eloquens dictus eſt. caeterarum enim rerum, quae ſunt in oratore, partem alquam ſibi quiſque uindicat:

cat: dicendi autem, id eſt eloquendi, maxima uis ſoli huic conceditur. Quamquam enim & philoſophi quidam ornate locuti ſunt: (ſi quidem & Theophraſtus diuinitate loquendi nomen inuenit; & Areſtoteles Iſocratem ipſum laceſſiuit: & Xenophontis uoce Muſas quaſi locutas ferunt: & longe omnium, quicunque ſcripſerunt, aut locuti ſunt, extitit dicendi copia, et grauitate princeps Plato) tamen horum oratio neque neruos, neque aculeos oratorios ac forenſes habet. loquuntur cum doctis; quorum ſedare animos malunt, quam incitare: ſic de rebus placatis, ac minime turbulentis docendi cauſſa, non capiendi, loquuntur: ut in eo ipſo, quod delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nónullis, quam neceſſe ſit, facere uideantur. Ergo ab hoc genere non difficile eſt hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, ſecernere. mollis eſt enim oratio philoſophorum, & umbratilis, nec ſententijs, nec uerbis inſtructa popularibus, nec uincta numeris, ſed ſoluta liberius: nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil miſerabile, nihil aſtutum: caſta, uerecunda, uirgo incorrupta quodam modo: itaque ſermo potius, quam oratio dicitur. quã quam enim omnis locutio oratio eſt: tamen unius oratoris locutio hoc proprio ſignata nomine eſt. Sophiſtarum, de quibus ſupra dixi, magis diſtinguenda ſimilitudo uidetur: qui omnes eoſdem uolunt flores, quos adhibet orator in cauſſis, perſequi:

qui: ſed hoc differunt, quod, cum ſit his propoſitum non perturbare animos, ſed placare potius, nec tam perſuadere, quam delectare; & apertius id faciunt, quam nos, & crebrius: concinnas magis ſententias exquirunt, quam probabiles: a re ſaepe diſcedunt, intexunt fabulas, uerba apertius transferunt, eaq. ita diſponunt, ut pictores uarietatem colorum: paria paribus referunt, aduerſa contrarijs, ſaepiſſimeq. ſimiliter extrema definiunt. Huic generi hiſtoria finitima eſt: in qua & narratur ornate; & regio ſaepe, aut pugna deſcribitur: interponuntur etiam conciones, & hortationes: ſed in his tracta quaedam, & fluens expetitur, non haec contorta, & acris oratio. Ab his non multo ſecus, quam a poetis, haec eloquentia, quam quaerimus, ſeuocanda eſt. nam etiam poetae quaeſtionem attulerunt, quidnam eſſet illud, quo ipſi differrent ab oratoribus. numero maxime uidebantur antea, & uerſu: nunc apud oratores iam ipſe numerus increbuit. Quidquid eſt enim, quod ſub aurium menſuram aliquã cadit, etiam ſi abeſt a uerſu, (nam id quidẽ orationis eſt uitium) numerus uocatur, qui Graece ῥυθμὸς dicitur. itaque uideo uiſum eſſe nonnullis, Platonis, & Democriti locutionem, etſi abſit a uerſu, tamen, quod incitatius feratur, & clariſſimis uerborum luminibus utatur, potius poema putandum, quam comicorum poetarum: apud quos, niſi quod uerſiculi ſunt, nihil eſt aliud quo-

tidiani diſſimile ſermonis. Nec tamen id eſt poe
tae maximum: etſi eſt eo laudabilior, quod uirtu
tes oratoris perſequitur, cum uerſu ſit aſtrictior.
Ego autem, etiam ſi quorundam grandis, & or-
nata uox eſt poetarum, tamen in ea cum licentiá
ſtatuo maiorem eſſe, quam in nobis, faciendorum
iungendorumq. uerborum: tum etiam non nullo-
rum uoluptati uocibus magis, quam rebus, inſer-
uiunt. Nec uero, ſi quid eſt unum inter eos ſi-
mile, (id autem eſt iudicium, electioq. uerbo-
rum) propterea ceterarum rerum diſſimilitudo
intelligi non poteſt. ſed id nec dubium eſt, &, ſi
quid habet quaeſtionis, hoc tamen ipſum ad id,
quod propoſitum eſt, non eſt neceſſarium. Seiúctus
igitur orator a philoſophorum eloquentia, a ſophi
ſtarum, ab hiſtoricorum, a poetarum, explican-
dus eſt nobis qualis futurus ſit. Erit igitur elo-
quens (hunc enim auctore Antonio quaerimus)
is, qui in foro cauſſisq. ciuilibus ita dicet, ut pro
bet, ut delectet, ut flectat. probare, neceſſitatis
eſt; delectare, ſuauitatis; flectere, uictoriae. nam
id unum ex omnibus ad obtinendas cauſſas poteſt
plurimum. Sed quot officia oratoris, tot ſunt ge-
nera dicendi ſubtile in probando, modicum in de-
lectando, uehemens in flectendo; in quo uno uis
omnis oratoris eſt. Magni igitur iudicij, ſummae
etiam facultatis eſſe debebit moderator ille, &
quaſi temperator huius tripertitae uarietatis. ná
& iudicabit, quid cuique opus ſit; & poterit,

quocunque modo poſtulabit cauſſa, dicere. Sed eſt eloquentiae, ſicut reliquarum rerum, fundamentū ſapientia. ut enim in uita, ſic in oratione nihil eſt difficilius, quam, quid deceat, uidere. πρέπον appellant hoc Graeci, nos dicamus ſane decorum. de quo praeclare & multa praecipiuntur, & res eſt cognitione digniſſima. Huius ignoratione nō modo in uita, ſed ſaepiſſime & in poematis, & in oratione peccatur. Eſt autem, quid deceat, oratori uidendum, non in ſententijs ſolum, ſed etiā in uerbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis aetas, nec uero locus, aut tempus, aut auditor omnis eodē aut uerborum genere tractandus eſt, aut ſententiarum: ſemperq. in omni parte orationis, ut uitae, quid deceat, eſt conſiderandum: quod & in re, de qua agitur, poſitum eſt, & in perſonis, et eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. itaque hunc locum, longe & late patentem, philoſophi ſolent in officijs tractare, non cum de recto ipſo diſputant; nam id quid quidem unum eſt; grammatici in poetis, eloquentes in omni & genere et parte cauſſarum. quam enim indecorum eſt, de ſtillicidijs, cum apud unum iudicem dicas, ampliſſimis uerbis, & locis uti communibus, de maieſtate populi R. ſummiſſe, & ſubtiliter? Hic genere toto, at perſona alij peccant, aut ſua, aut iudicum, aut etiam aduerſariorum, nec re ſolum, ſed ſaepe uerbo. etſi ſine re nulla uis uerbi eſt: ta-

men eadem res ſaepe aut probatur, aut reijcitur, alio atque alio elata uerbo. In omnibusq. rebus uidendum eſt, quatenus. etſi enim ſuus cuique modus eſt: tamen magis offendit nimium, quam parum. in quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non ſentirent, quid eſſet ſatis. Magnus eſt locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum uolumen aliud deſiderat: ſed ad id, quod agitur, illud ſatis: cum hoc decere, quod ſemper uſurpamus in omnibus dictis, & factis, minimis, & maximis, cum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & uſquequaque, quantum ſit, appareat, in alioq. ponatur, aliudq. totum ſit, utrum decere, an oportere dicas. Oportere enim, perfectionem declarat officij; quo & ſemper utendum eſt, & omnibus: decere, quaſi aptú eſſe, conſentaneumq. tempori, & perſonae: quod cum in factis ſaepiſſime, tum in dictis ualet, in uultu denique, & geſtu, & inceſſu; contraq. itē dedecere. quod ſi poeta fugit ut maximum uitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo, ſtulto ue ſapientis; ſi denique pictor ille uidit, cum immolanda Iphigenia triſtis Calchas eſſet, maeſtior Vlyſſes, maereret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis eſſe, quoniam ſummum illum luctum penicillo non poſſet imitari; ſi denique hiſtrio, quid deceat, quaerit: quid faciendum oratori putemus? Sed cum hoc tantú ſit: quid in cauſſis, earumq. quaſi mem

bris

bris faciat, orator uiderit: illud quidem perſpicuum eſt, nó modo partes orationis, ſed etiam cauſſas totas, alias alia forma dicendi eſſe tractandas. Sequitur, ut cuiuſque generis nota quaeratur, & formula: magnum opus, & arduum, ut ſaepe iam diximus: ſed ingredientibus conſiderandum fuit, quid ageremus: nunc quidem iam, quocunque feremur, danda nimirum uela ſunt. Ac primum informandus eſt ille nobis, quem ſolum quidam uocant Atticum. Summiſſus eſt, & humilis, conſuetudinem imitans, ab indiſertis re plus, quam opinione, differens. itaque, eum qui audiunt, quamuis ipſi infantes ſint, tamen illo modo confidunt ſe poſſe dicere. nam orationis ſubtilitas imitabilis illa quidem uidetur eſſe exiſtimáti, ſed nihil eſt experienti minus. etſi enim nó plurimi ſanguinis eſt, habeat tamen ſuccum aliquē oportet; ut, etiam ſi illis maximis uiribus careat, ſit, ut ita dicam, integra ualetudine. Primum igitur eum tamquam e uinculis numerorum eximamus. ſunt enim quidam, ut ſcis, oratorij numeri, de quibus mox agemus, obſeruandi ratione quadam, ſed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. ſolutum quiddam ſit, nec uagum tamen; ut ingredi libere, non ut licenter uideatur errare. uerba etiam uerbis quaſi coagmentare negligat. habet enim ille tamquam hiatus concurſu uocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligētiam de re hominis ma-

gis, quam de uerbis, laborantis. Sed erit uidendum de reliquis, cum haec duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioq. uerborum. Illa enim ipſa contracta, & minuta non negligenter tractanda ſunt; ſed quaedam etiam negligentia eſt diligens. nam ut mulieres eſſe dicuntur non nullae inornatae, quas id ipſum deceat. ſic haec ſubtilis oratio etiam incompta delectat. fit enim quiddam in utroque, quo ſit uenuſtius, ſed non ut appareat. Tum remouebitur omnis inſignis ornatus, quaſi margaritarum. ne calamiſtri quidẽ adhibebuntur. Fucati uero medicamenta candoris, & ruboris omnia repellentur. elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & latinus: dilucide, planeq. dicetur: quid deceat, circumſpicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophraſtus in orationis laudibus, ornatum illud ſuaue, & affluens: acutae crebraeq. ſententiae ponentur, & neſcio unde ex abdito erutae: atque in hoc oratore dominabitur. Verecundus erit uſus oratoriae quaſi ſupellectilis: ſupellex eſt enim quodam modo noſtra, quae eſt in ornamentis, alia rerum, alia uerborum. Ornatus autem uerborum duplex, unus ſimplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in proprijs uſitatisq. uerbis, quod aut optime ſonat, aut rem maxime explanat: in alienis, aut tranſlatũ, aut ſactum aliunde, ut mutuo; aut factum ab ipſo, ut nouum; aut priſcum, & inuſitatum. Sed etiam

etiam inuſitata, ac priſca ſunt in proprijs, niſi quod raro utimur. Collocata autem uerba habent ornatum, ſi aliquid concinnitatis efficiunt, quod, uerbis mutatis, non maneat manente ſententia. Nam ſententiarum ornamenta, quae permanent etiam ſi uerba mutaueris, ſunt illa quidem permulta, ſed, quae emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo ſit elegans, nec in faciendis uerbis erit audax, & in transferendis uerecundus, & parcus in priſcis, reliquisq. ornamentis et uerborum & ſententiarum demiſſior; tranſlatione fortaſſe crebrior, qua frequentiſſime ſermo omnis utitur non modo urbanorum, ſed etiam ruſticorum: ſi quidem eſt eorum, gemmare uites, ſitire agros, laetas eſſe ſegetes, luxurioſa frumenta. nihil horum parum audacter: ſed aut ſimile eſt illi, unde transferas; aut, ſi res ſuum nullum habet nomen, docendi cauſſa ſumptum, non ludendi uidetur. Hoc ornamento liberius paullo, quam ceteris, utetur hic ſummiſſus; nec tam licenter tamen, quam ſi genere dicendi uteretur amplißimo. itaque illud indecorum, quod quale ſit, ex decoro debet intelligi, hic quoque apparet, cum uerbum aliquod altius transfertur, idq. in oratione humili ponitur, quod idem in alta deceret. Illam autem concinnitatem, quae uerborum collocationem illuminat ijs luminibus, quae Graeci, quaſi aliquos geſtus orationis, σχήματα appellant, quod idem uerbum ab his etiam in ſen-

inducimus. Accedit actio non tragica, nec ſcenae, ſed modica iactatione corporis, uultu tamen multa conficiens, non hoc, quo dicuntur os ducere, ſed illo, quo ſignificant ingenue, quo ſenſu quidque pronuncient. Huic generi orationis aſpergentur etiam ſales: qui in dicendo, mirum, quantum ualent: quorum duo genera ſunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroque, ſed altero in narrando aliquid uenuſte, altero in iaciendo mittendoq. ridiculo: cuius genera plura ſunt; ſed nunc aliud agimus. illud admonemus tamen, ridiculo ſic uſurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne ſcurrile ſit; nec ſubobſceno, ne mimicum; nec petulanti, ne improbum; nec in calamitatem, ne inhumanum; nec in facinus, ne odij locum riſus occupet; neque aut ſua perſona, aut iudicum, aut tempore alienum. haec enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quaeſita, nec ex tempore ficta, ſed domo allata, quae plerunque ſunt frigida. Parcet & amicitijs, & dignitatibus: uitabit inſanabiles contumelias: tantummodo aduerſarios figet, nec eos tamen ſemper, nec omnes, nec omni modo: quibus exceptis, ſic utetur ſale, & facetijs, ut ego ex iſtis nouis Atticis talem cognouerim neminem, cum id certe ſit uel maxime Atticum. Hanc ego iudico formam ſummiſſi oratoris, ſed magni tamen, & germani Attici: quoniam, quidquid eſt ſalſum, aut ſalubre in oratione, id proprium

Atticorum

Atticorum eſt. e quibus tamen non omnes face-ti, Lyſias ſatis, & Hyperides, Demades prae-ter ceteros fertur, Demoſthenes minus habetur: quo quidem mihi nihil uidetur urbanius. ſed non tam dicax fuit, quam facetus. eſt autem illud acrioris ingenij, hoc maioris artis. Vberius eſt aliud, aliquantoq. robuſtius, quam hoc humile, de quo dictum eſt; ſummiſſius autem, quam il-lud, de quo iam dicetur, ampliſſimum. Hoc in genere neruorum uel minimum, ſuauitatis au-tem eſt uel plurimum. eſt enim plenius, quam hoc enucleatum; quam autem illud ornatum, co-pioſumque, ſummiſſius. Huic omnia dicendi or-namenta conueniunt; plurimumq. eſt in hac ora-tionis forma ſuauitatis: in qua multi floruerunt apud Graecos, ſed Phalereus Demetrius, meo iudicio, praeſtitit ceteris: cuius oratio cum ſe-date placideq. loquitur; tum illuſtrant eam, qua-ſi ſtellae quaedam, tranſlata uerba, atque im-mutata. tranſlata ea dico, ut ſaepe iam, quae per ſimilitudinem ab alia re, aut ſuauitatis, aut ino-piae cauſſa, transferuntur: mutata, in quibus pro uerbo proprio ſubijcitur aliud, quod idem ſigni-ficet, ſumptum ex re aliqua conſequenti. quod quamquã transferendo fit, tamen alio modo tranſ-tulit, cum dixit Ennius, Arcem & urbem or-bas; alio modo, ſi pro patria arcem dixiſſet: & horridam Africam terribili tremere tumultu cũ dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc Hypal-

lagen

lagen rhetores, quia quaſi ſummutátur uerba pro uerbis, Metonymian grammatici uocant, quod nomina transferuntur. Ariſtoteles autem tranſlationi haec ipſa ſubiungit, & abuſionem, quam κατάχρησιν *uocant: ut cum minutum dicimus animum pro paruo, & abutimur uerbis propinquis, ſi opus eſt, uel quod delectat, uel quod licet. Iam cum fluxerunt plures continuae tranſlationes, alia plane fit oratio. itaque genus hoc Graeci appellant* ἀλληγορίαν*, nomine recte; genere melius ille, qui iſta omnia tranſlationes uocat. Haec frequentat Phalereus maxime, ſuntq. dulciſſima: & quamquam tranſlatio eſt apud eum multa, tamen immutationes nuſquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) uerborum cadunt lumina omnia, multa etiam ſententiarum: latae eruditaeq. diſputationes ab eodem explicantur, & loci communes ſine contentione dicuntur. Quid multa? e philoſophorum ſcholis tales fere euadunt: &, niſi coram erit comparatus ille fortior, per ſe hic, quem dico, probabitur. eſt enim quoddam & inſigne, & floxens orationis, pictum, & expolitum genus, in quo omnes uerborum, omnes ſententiarum illigantur lepores. Hoc totum e ſophiſtarum fontibus defluxit in forum; ſed ſpretum a ſubtilibus, repulſum a grauioribus, in ea, qua de loquor, mediocritate conſedit. Tertius eſt ille amplus, copioſus, gra-*

 uis,

uis, ornatus, in quo profecto uis maxima eſt. Hoc eſt enim, cuius ornatum dicendi & copiam admiratae gentes, eloquent iam in ciuitatibus plurimum ualere paſſae ſunt, ſed hanc eloquentiam, quae curſu magno ſonituq. ferretur, quam ſuſpicerent omnes, quam admirarentur, quam ſe aſſequi poſſe diffiderent. Huius eloquentiae eſt, tractare animos; huius, omni modo permouere. haec modo perfringit, modo irrepit in ſenſus: inſerit nouas opiniones, euellit inſitas. Sed multum intereſt inter hoc dicendi genus, & ſuperiora. Qui in illo ſubtili & acuto elaborauit, ut callide arguteq. diceret, nec quidquam altius cogitaret; hoc uno profecto magnus orator eſt, ſi non maximus; minimeq. in lubrico uerſabitur, &, ſi ſemel conſtiterit, numquam cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum uoco, ſi modo ſuum illud ſatis inſtruxerit, non extimeſcit ancipites dicendi incertosq. caſus: etiam ſi quando minus ſuccedet, ut ſaepe fit, magnum tamen periculum non adibit: alte enim cadere non poteſt. At uero hic noſter, quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, ſi ad hoc unum eſt natus, aut in hoc ſolo ſe exercuit, aut huic generi ſtudet uni, nec ſuam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime eſt contemnendus. ille enim ſummiſſus, quod acute & ueteratorie dicit, ſapiens iam; medius, ſuauis; hic autem copioſiſſimus, ſi nihil eſt aliud,

 428

uix ſatis ſanus uideri ſolet. qui enim nihil poteſt tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, diſtincte, facete dicere, praeſertim cum cauſſae partim totae ſint eo modo, partim aliqua ex parte tractandae: ſi is, non praeparatis auribus, inflammare rem coepit, furere apud ſanos, & quaſi inter ſobrios bacchari uinolentus uidetur. Tenemus igitur, Brute, quem quaerimus, ſed animo: nam manu ſi prehendiſſem; ne ipſe quidem ſua tanta eloquentia mihi perſuaſiſſet, ut ſe dimitterem. ſed inuentus profecto eſt ille eloquens, quem numquam uidit Antonius. Quis eſt igitur is? complectar breui, diſſeram pluribus. Is enim eſt eloquens, qui & humilia ſubtiliter, & magna grauiter, & mediocria tẽperate poteſt dicere. Nemo is, inquies, unquã fuit. Ne fuerit: ego enim, quid deſiderem, non quid uiderim, diſputo: redeoq. ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & ſpeciem: quam etſi non cernimus, tamen animo tenere poſſumus. non enim eloquentem quaero, neque quidquam mortale, & caducum, ſed illud ipſum, cuius qui ſit compos, ſit eloquens: quod nihil eſt aliud, niſi eloquentia ipſa, quam nullis niſi mentis oculis uidere poſſumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui poterit parua ſummiſſe, modica temperate, magna grauiter dicere. Tota mihi cauſſa pro Caecina de uerbis interdicti fui: res inuolutas definiendo expli-

caui-

cauimus : ius ciuile laudauimus : uerba ambigua diſtinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius : temperata oratione ornandi copiam perſecuti ſumus. Ius omne retinendae maieſtatis Rabirij cauſſa continebatur : ergo in omni genere amplificationis exarſimus. At haec interdum temperanda, & uarianda ſunt. Quod igitur in accuſationis ſeptem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis noſtris defenſionibus? quae exempla ſelegiſſem, niſi uel nota eſſe arbitrarer, uel poſſe eligere qui quaererent. nulla eſt enim ullo in genere laus oratoris, cuius in noſtris orationibus non ſit aliqua, ſi non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. non aſſequimur : at, quid deceat, uidemus. nec enim nunc de nobis, ſed de re dicimus. in quo tantum abeſt ut noſtra miremur, ut uſque eo difficiles, ac moroſi ſimus, ut nobis non ſatisfaciat ipſe Demoſthenes: qui quamquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non ſemper implet aures meas : ita ſunt auidae, & capaces, & ſemper aliquid immenſum infinitumq. deſiderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum eius ſtudioſiſſimo Pammene, cum eſſes Athenis, totum diligentiſſime cognouiſti; neque eum dimittis e manibus; & tamen noſtra etiam lectitas : uides profecto illum multa perficere, nos multa conari; illum poſſe, nos uelle, quocunque modo cauſſa poſtulet, dicere.

429

dicere: ſed ille magnus: nam & ſucceſſit ipſe magnis, & maximos oratores habuit aequales. nos nimis magnum feciſſemus, ſiquidem potuiſſemus, quo contendimus, peruenire, in ea urbe, in qua, ut ait Antonius, auditus eloquens nemo erat. Atqui, ſi Antonio Craſſus eloquens uiſus non eſt, aut ſibi ipſe: numquam Cotta uiſus eſſet, numquam Sulpicius, numquam Hortenſius. nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa grauiter Hortenſius. ſuperiores magis ad omne genus apti: Craſſum dico, & Antoniũ. Ieiunas igitur huius multiplicis, & aequabiliter in omnia genera ſuſae orationis aures ciuitatis accepimus: eaſq. nos primi, quicũque eramus, & quantulumcunque dicebamus, ad huius generis audiendi incredibilia ſtudia conuertimus. Quãtis illa clamoribus adoleſcẽtuli diximus de ſupplicio paricidarum; quae nequaquam ſatis deferuiſſe, poſt aliquanto ſentire coepimus: Quid enim tam commune, quam ſpiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita uiuunt, dum poſſunt, ut ducere animam de caelo non queant: ita moriuntur, ut eorum oſſa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, ut numquam alluantur: ita poſtremo eijciuntur, ut ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant. & quae ſequuntur. ſunt enim omnia ſicut adoleſcentis non tam re, & maturitate, quam ſpe, & exſpectatione laudati. Ab hac indole iam illa ma

tura:

di, nihil Lyſiae ſubtilitate cedit, nihil argutijs, & acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeſchini, & ſplendore uerborum. multae ſunt eius totae orationes ſubtiles, ut contra Leptinem: multae totae graues, ut quaedam Philippicae: multae uariae, ut contra Aeſchinem falſae legationis, ut contra eundem pro cauſſa Cteſiphontis. iam illud medium, quoties uult, arripit, & a grauiſſimo diſcedens, eo potiſſimum delabitur: clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimũ efficit, cum grauitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus; (quandoquidem de genere, non de homine quaerimus) rei potius, id eſt eloquentiae uim, & naturam explicemus. Illud tamen, quod iam ante diximus, meminerimus, nihil nos praecipiendi cauſſa eſſe dicturos, atque ita potius acturos, ut exiſtimatores uideamur loqui, nõ magiſtri. in quo tamẽ lõgius progredimur; quod uidemus non te haec ſolum eſſe lecturum, qui ea multo, quam nos, qui quaſi docere uideamur, habeas notiora; ſed hunc librum, etiam ſi minus noſtra commendatione, tuo tamen nomine diuulgari neceſſe eſt. Eſſe igitur perfecte eloquentis puto, non eam ſolum facultatem habere, quae ſit eius propria, fuſe lateq. dicendi, ſed etiam uicinam eius, atque finitimam dialecticorum ſcientiam aſſumere. quamquam aliud uidetur oratio eſſe, aliud diſputatio; nec idem loqui eſſe, quod dicere: attamen utrunque in diſſerendo eſt. diſputandi ratio,

& loquendi, dialecticorum ſit; oratorum autem, dicendi, & ornandi. Zeno quidem ille, a quo diſciplina Stoicorum eſt, manu demonſtrare ſolebat, quid inter has artes intereſſet. nam cum compreſſerat digitos, pugnumq. fecerat, dialecticam aiebat eiuſmodi eſſe: cum autem diduxerat, & manum dilatauerat, palmae illius ſimilem eloquentiam eſſe dicebat. Atque etiam ante hunc Ariſtoteles principio artis rhetoricae dicit, illam artem quaſi ex altera parte reſpondère dialecticae: ut hoc uidelicet differant inter ſe, quod haec ratio dicendi latior ſit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic ſummo omnem, quae ad dicendum trahi poſſet, loquendi rationem eſſe notam: quae quidem res, quod te his artibus eruditum minime fallit, duplicem habuit docendi uiam. nam & ipſe Ariſtoteles tradidit praecepta plurima diſſerendi: & poſtea, qui dialectici dicuntur, ſpinoſiora multa pepererunt. Ergo eum cenſeo, qui eloquentiae laude ducatur, non eſſe earum rerum omnino rudem: ſed uel illa antiqua, uel hac Chryſippi diſciplina inſtitutus, nouerit primum uim, naturam, genera uerborum, & ſimplicium, & copulatorum; deinde, quot modis quidque dicatur; qua ratione, uerum falſumne ſit, iudicetur; quid efficiatur e quoque; quid cui conſequens ſit, quidq. contrarium; cumq. ambigue multa dicantur, quo modo quidque eorum diuidi explanariq. oporteat. Haec tenenda ſunt oratori:

ratori: ſaepe enim occurrunt: ſed quia ſua ſponte ſqualidiora ſunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniam in omnibus, quae ratione docentur, & uia, primum conſtituendum eſt, quid quidque ſit; (niſi enim inter eos, qui diſceptant, conuenit, quid ſit illud, de quo ambigitur; nec recte diſſeri, nec unquam ad exitum perueniri poteſt) explicanda eſt ſaepe uerbis mens noſtra de quaque re, atque inuolutae rei notitia definiendo aperienda eſt: ſiquidem definitio eſt oratio, quae, quid ſit id, de quo agitur, oſtendit quambreuiſſime. Tum, ut ſcis, explicato genere cuiuſque rei, uidendum eſt quae ſint eius generis ſiue formae, ſiue partes; ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur haec facultas in eo, quem uolumus eſſe eloquentem, ut definire rem poſſit, neque id faciat tam preſſe, et anguſte, quam in illis eruditiſſimis diſputationibus fieri ſolet, ſed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad commune iudicium, popularemq. intelligentiam accommodatius. Idemq. etiam, cũ res poſtulabit, genus uniuerſum in ſpecies certas, ut nulla neque praetermittatur, neque redundet, partietur, ac diuidet. quando autem, aut quo modo id faciat, nihil ad hoc tempus; quoniam, ut ſupra dixi, iudicem me eſſe, non doctorem uolo. Nec uero dialecticis modo ſit inſtructus, ſed habeat omnes philoſophiae notos et tractatos locos. nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de

 pietate,

pietate, nihil de caritate patriae, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de uirtutibus, aut uitijs, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil de perturbationibus animi & erroribus, quae ſaepe cadunt in cauſſas, ſed ieiunius aguntur, nihil, inquam, ſine ea ſcientia, quam dixi, grauiter, ample, copioſe dici, & explicari poteſt. De materia loquor orationis etiam núc, non ipſo de genere dicendi. uolo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet, quibus uerbis quidque dicat, aut quo modo. Quem etiam, quo grandior ſit, & quodam modo excelſior, ut de Pericle dixi ſupra, ne phyſicorum quidem eſſe ignarum uolo. omnia profecto, cum ſe a caeleſtibus rebus referet ad humanas, excelſius, magnificentiusq. et dicet, & ſentiet. Cumq. illa diuina cognouerit, nolo ignoret ne haec quidem humana. Ius ciuile teneat; quo egent cauſſae forenſes quotidie. quid eſt enim turpius, quam legitimarum et ciuilium controuerſiarum patrocinia ſuſcipere, cum ſis legum & ciuilis iuris ignarus? Cognoſcat etiam rerum geſtarum, & memoriae ueteris ordinem, maxime ſcilicet noſtrae ciuitatis, ſed & imperioſorum populorum, & regum illuſtrium: quem laborem nobis Attici noſtri leuauit labor; qui, conſeruatis, notatisq. temporibus, nihil cum illuſtre praetermitteret, annorum ſeptingentorum memoriam uno libro colligauit. neſcire autem,

quid

432

quid antea, quam natus ſis, acciderit, id eſt ſemper eſſe puerum. quid enim eſt aetas hominis, niſi, memoria rerum ueterum, cum ſuperiorum aetate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumq. prolatio ſumma cum delectatione & auctoritatem orationi affert, & fidem. Sic igitur inſtructus ueniet ad cauſſas: quarum habebit genera primum ipſa cognita. Erit enim ei perſpectum, nihil ambigi poſſe, in quo non aut res controuerſiam faciat, aut uerba: res aut de uero, aut de recto, aut de nomine: uerba aut de ambiguo, aut de contrario. Nam ſi quando aliud in ſententia uidetur eſſe, aliud in uerbis; genus eſt quoddam ambigui, quod ex praeterito uerbo fieri ſolet; in quo, quod eſt ambiguorum proprium, res duas ſignificari uidemus. Cum tam pauca ſint genera cauſſarum, etiam argumentorum praecepta pauca ſunt. Traditi ſunt, e quibus ea ducantur, duplices loci: uni e rebus ipſis, alteri aſſumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. nam ipſae quidem res in perfacili cognitione uerſantur. quid enim iam ſequitur, quod quidem artis ſit, niſi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret ſe ad diſcendum? rem breuiter exponere, & probabiliter, & aperte; ut, quid agatur, intelligi poſſit: ſua confirmare, aduerſaria euertere; eaq. efficere non perturbate, ſed ſingulis argumentationibus ita concludendis, ut

efficiatur quod ſit conſequens ijs, quae ſumentur ad quamque rem confirmandam? poſt omnia, perorationem inflammantem, reſtinguentem ue concludere? Has partes quemadmodum tractet ſingulas, difficile dictu eſt hoc loco: nec enim ſemper tractantur uno modo. Quoniam autem non, quẽ doceam, quaero, ſed quem probem: probabo primum eum, qui, quid deceat, uidebit. haec enim ſapientia maxime adhibenda eloquenti eſt, ut ſit temporum perſonarumq. moderator. nam nec ſemper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcunque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum ſtatuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet, nec ſatura ieiune, nec grandia minute, nec item contra; ſed erit rebus ipſis par, & aequalis oratio. Principia uerecunda, non elatis intenſa uerbis, ſed acuta ſententijs, uel ad offenſionem aduerſarij, uel ad commendationem ſui. Narrationes credibiles, nec hiſtorico, ſed prope quotidiano ſermone explicatae dilucide. Dein, ſi tenues cauſſae, tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo; idq. ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat acceſſio. Cum uero cauſſa ea inciderit, in qua uis eloquentiae poſſit expromi; tum ſe latius fundet orator; tum reget, & flectet animos, & ſic afficiet ut uolet, id

eſt

eſt ut cauſſae natura, & ratio temporis poſtulabit. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem aſcendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis eſſe debet laudabilis, ſic ut uerbum nullum, niſi aut graue, aut elegans, excidat: tum ſunt maxime luminoſae, & quaſi actuoſae partes duae: quarum alteram in uniuerſi generis quaeſtione pono, quam, ut ſupra dixi, Graeci appellant θέσιν; alteram in augẽdis amplificandisq. rebus, quae ab eiſdem αὔξησις eſt nominata: quae etſi aequabiliter toto corpore orationis fuſa eſſe debet, tamen in communibus locis maxime excellet: qui communes appellati, quod uidentur multarum ijdem eſſe cauſſarum, ſed proprij ſingularum eſſe debebunt. At uero illa pars orationis, quae eſt de genere uniuerſo, totas cauſſas ſaepe continet. Quidquid eſt enim illud, in quo quaſi certamen eſt controuerſiae, quod Graece κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quaeſtionem, atque de uniuerſo genere dicatur, niſi cum de uero ambigetur, quod quaeri coniectura ſolet. Dicetur autem non Peripateticorum more, (eſt enim illorum exercitatio elegans, iam inde ab Ariſtotele conſtituta) ſed aliquanto neruoſius: & ita de re communia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in aduerſarios aſpere. Augendis uero rebus, & contra abijciendis, nihil eſt quod non perficere

poſſit oratio: quod & inter media argumenta faciendum eſt, quotieſcunque dabitur uel amplificandi, uel minuendi locus, & paene infinite in perorando. Duo ſunt, quae, bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant. Quorum alterum eſt, quod Graeci ἠθικὸν uocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem uitae conſuetudinem accommodatum: alterum, quod ÿdé παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi, & concitantur; in quo uno regnat oratio. illud ſuperius, come, iucundum, ad beneuolentiam conciliandam paratum: hoc, uehemens, incenſum, incitatum, quo cauſſae eripiuntur: quod cum rapide fertur, ſuſtineri nullo pacto poteſt. Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus; ſed magno ſemper uſi impetu, ſaepe aduerſarios de ſtatu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo ſummus orator non reſpondit Hortenſius. A nobis homo audaciſſimus Catilina in ſenatu accuſatus obmutuit. Nobis priuata in cauſſa, magna, & graui, cum coepiſſet Curio pater reſpondere, ſubito aſſedit, cum ſibi uenenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miſerationibus loquar? quibus eo ſum uſus pluribus, quod, etiam ſi plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. in quo ut uiderer excellere, non ingenio, ſed dolore aſſequebar. quae qualiacunque in me ſunt; me enim ipſum non paenitet, quanta ſint; ſed apparent in orationibus:

etſi

etſi carent libri ſpiritu illo, propter quem maiora eadem illa, cum aguntur, quam cum leguntur, uideri ſolent. Nec uero miſeratione ſolum mens iudicum permouēda eſt; (qua nos ita dolenter ut ſolemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus, ut alia in cauſſa, excitato reo nobili, ſublato etiam filio paruo, plangore & lamētatione compleremus forum) ſed etiam eſt faciendum, ut iraſcatur iudex, mitigetur; inuideat, faueat; contemnat, admiretur; oderit, diligat; cupiat, ſatietate afficiatur; ſperet, metuat; laetetur, doleat. qua in uarietate, duriorum accuſatio ſuppeditabit exempla, mitiorum defenſiones meae. nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri poteſt, qui modus a me nō tentatus ſit: dicerem perfectum, ſi ita iudicarem, nec in ueritate crimen arrogantiae extimeſcerem. Sed, ut ſupra dixi, nulla me ingenij, ſed magna uis animi inflammat, ut me ipſe non teneam: nec unquam is, qui audiret, incenderetur, niſi ardens ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domeſticis, niſi ea legiſſes: uterer alienis, uel Latinis, ſi ulla reperirem, uel Graecis, ſi deceret. ſed Craſſi perpauca ſunt, nec ea iudiciorum: nihil Antonij, nihil Cottae, nihil Sulpicij: dicebat melius, quam ſcripſit, Hortenſius. Verum, haec uis, quam quaerimus, quanta ſit, ſuſpicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, ſi exempla ſequimur, a Demoſthene ſumamus,

&

& quidem perpetuae dictionis ex eo loco, unde in Cteſiphontis iudicio de ſuis factis, conſilijs, meritis in remp. aggreſſus eſt dicere. ea profecto oratio in eam formam, quae eſt inſita in mentibus noſtris, includi ſic poteſt, ut maior eloquentia nõ requiratur. Sed iam forma ipſa reſtat, & χαρακτὴρ ille qui dicitur: qui qualis eſſe debeat, ex ipſis, quae ſupra dicta ſunt, intelligi poteſt. Nam et ſingulorum uerborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus ſic abundabit, ut uerbum ex ore nullum, niſi aut elegans, aut graue, exeat: ex omniq. genere frequentiſſimae translationes erunt; quod eae propter ſimilitudinem transferunt animos, & referunt, ac mouent huc & illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per ſe ipſe delectat. Et reliqua ex collocatione uerborum, quae ſumuntur quaſi lumina, magnũ afferunt ornatum orationi. ſunt enim ſimilia illis, quae in amplo ornatu ſcenae, aut fori appellantur inſignia: non quod ſola ornent, ſed quod excellant. Eadem ratio eſt horum, quae ſunt orationis lumina, & quodam modo inſignia: cum aut duplicantur, iteranturq. uerba, aut breuiter commutata ponuntur, aut ab eodem uerbo ducitur ſaepius oratio, aut in idem conijcitur, aut in utrunque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum uerbum non in eadem ſentẽtia ponitur: aut cum ſimiliter uel cadunt uerba, uel deſinunt: aut multis modis contrarijs

trarijs relata contraria: aut cum gradatim ſurſum uerſus reditur: aut cum, demptis coniunctionibus, diſſolute plura dicuntur: aut cum aliquid praetereuntes, cur id faciamus, oſtendimus: aut cum corrigimus noſmet ipſos quaſi reprehendentes: aut ſi eſt aliqua exclamatio uel admirationis, uel quaeſtionis: aut cum eiuſdem nominis caſus ſaepius commutantur. Sed ſententiarum ornamenta maiora ſunt: quibus quia frequentiſſime Demoſthenes utitur, ſunt qui putent iccirco eius eloquentiam maxime eſſe laudabilem. Et uero nullus fere ab eo locus ſine quadam conformatione ſententiae dicitur: nec aliud quidquam eſt dicere, niſi omnes, aut certe pleraſque aliqua ſpecie illuminare ſententias: quas cum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus. Sic igitur dicet ille, quem expetimus, ut uerſet ſaepe multis modis eandem & unam rem, & haereat in eadem commoreturq. ſententia; ſaepe etiam, ut extenuet aliquid; ſaepe, ut irrideat; ut declinet a propoſito, deflectatq. ſententiam; ut proponat quid dicturus ſit; ut, cum tranſegerit iam aliquid, definiat; ut ſe ipſe reuocet; ut, quod dixit iteret; ut argumentum ratione concludat; ut interrogando urgeat; ut rurſus quaſi ad interrogata ſibi ipſe reſpondeat; ut contra, ac dicat, accipi, & ſentiri uelit; ut addubitet, quid potius, aut quo modo dicat; ut diuidat in partes; ut aliquid relinquat,

436
innidos ſolum, quibus referta ſunt omnia, ſed fautores etiam mearum laudum, qui non cenſe-rent eius uiri eſſe, de cuius meritis tanta ſenatus iudicia feciſſet, comprobante populo R. quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. quibus ſi nihil aliud reſponderem, niſi, me M. Bruto negare roganti noluiſſe; iuſta eſſet excuſatio; cum & amiciſſimo, & praeſtantiſſimo uiro, & recta & honeſta petenti, ſatisfacere uoluiſſem. ſed ſi profitear, quod utinam poſſem, me ſtudioſis dicendi praecepta, & quaſi uias, quae ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id iuſtus rerum aeſtimator reprehenderet? Nam quis unquam dubitauit, quin in rep. noſtra primas eloquentia tenuerit ſemper urbanis placatisq. rebus, ſecundas iuris ſcientia? cum in altera gratiae, gloriae, praeſidij plurimum eſſet; in altera perſecutionum cautionumq. praeceptio; quae quidem ipſa auxilium ab eloquentia ſaepe peteret, ea uero repugnante uix ſuas regiones finesq. defenderet. Cur igitur, ius ciuile docere, ſemper pulchrum fuit; hominumq. clariſſimorum diſcipulis floruerunt domus: ad dicendū ſi quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, uituperetur? Nam ſi uitioſum eſt, dicere ornate: pellatur omnino e ciuitate eloquentia. ſin ea non modo eos ornat, penes quos eſt, ſed etiam uniuerſam remp. cur aut, diſcere, turpe eſt, quod ſcire honeſtum eſt; aut, quod noſſe pulcherrimum eſt,

eſt, id non glorioſum docere? At alterum factitatum eſt, alterum nouum. Fateor: ſed utriuſque rei cauſſa eſt. Alteros enim reſpondentes audire ſat erat; ut ij, qui docerent, nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent, ſed eodem tempore & diſcentibus ſatisfacerent, & conſulentibus. Alteri, cum domeſticum tempus in cognoſcendis componendisq. cauſſis, forenſe in agendis, reliquum in ſe ipſis reficiendis omne conſumerent, quem habebant inſtituendi, aut docendi locum? Atque haud ſcio, an plerique noſtrorum oratorum ingenio plus ualuerint, quam doctrina: itaque illi dicere melius, quam praecipere, nos contra fortaſſe poſſumus. At dignitatem, docere, non habet. Certe, ſi quaſi in ludo: ſed ſi monendo, ſi cohortando, ſi percunctando, ſi communicando, ſi interdum etiam una legendo, audiendo, neſcio, cum docendo etiam aliquid aliquando poſſis meliores facere, cur nolis. An, quibus uerbis ſacrorum alienatio fiat, docere honeſtum eſt, ut eſt: quibus ipſa ſacra retineri defendiq. poſſint, non honeſtum eſt? At ius profitentur etiam qui neſciunt: eloquentia autem illi ipſi, qui conſecuti ſunt, tamen ſe ualere diſſimulant; propterea quod prudentia hominibus grata eſt, lingua ſuſpecta. Num igitur aut latere eloquentia poteſt; aut id, quod diſſimulat, effugit; aut eſt periculum, ne quis putet in magna arte & glorioſa, turpe eſſe docere alios id, quod ipſi fue

rit

rit honeſtiſſimum diſcere? Ac fortaſſe ceteri tectiores; ego ſemper me didiciſſe prae me tuli. quid enim poſſem? cum & abfuiſſem adoleſcens; & horum ſtudiorum cauſſa mare tranſiſſem; & doctiſſimis hominibus referta domus eſſet; & aliquae fortaſſe ineſſent in ſermone noſtro doctrinarum notae; cumq. uulgo ſcripta noſtra legerentur; diſſimularem me didiciſſe? qui probarem? niſi quod parum fortaſſe profeceram. Quod cum ita ſit; tamen ea, quae ſupra dicta ſunt, plus in diſputando, quam ea, de quibus dicendum eſt, dignitatis habuerunt. De uerbis enim componendis, & de ſyllabis propemodum dinumerandis & dimetiendis loquemur: quae etiam ſi ſunt, ſicuti mihi uidentur, neceſſaria, tamen fiunt magnificentius, quam docentur. eſt id omnino uerum: ſed proprie in hoc dicitur. nam omnium magnarum artium, ſicut arborum, altitudo nos delectat; radices, ſtirpesq. non item: ſed eſſe illa ſine his non poteſt. Me autem ſiue peruagatiſſimus ille uerſus, qui uetat

Artem pudere proloqui, quam factites,

diſſimulare non ſinit, quin delecter; ſiue tuum ſtudium hoc a me uolumen expreſſit: tamen eis, quos aliquid reprehenſuros ſuſpicabar, reſpondendum fuit. Quod ſi ea, quae dixi, non ita eſſent; quis tamen ſe tam durum agreſtemq. praeberet, qui hanc mihi non daret ueniam, ut, cum meae forenſes artes, & actiones publicae concidiſſent, non

me

me aut deſidiae, quod facere non poſſum, aut mae ſtitiae, cui reſiſto, potius, quam litteris, dederem? quae quidem me antea in iudicia, atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi: nec uero talibus modo rebus, quales hic liber continet, ſed multo etiam grauioribus, & maioribus, quae ſi erunt perfectae, profecto forenſibus noſtris rebus etiam domeſticae litterae reſpondebunt. Sed ad inſtitutam diſputationem reuertamur. Collocabuntur igitur uerba, aut, ut inter ſe quamaptiſſime cohaereant extrema cum primis, eaq. ſint quamſuauiſſimis uocibus; aut, ut forma ipſa concinnitasq. uerborum conficiat orbem ſuum; aut, ut comprehenſio numeroſe, & apte cadat. Atque illud primum uideamus quale ſit, quod uel maxime deſiderat diligentiam: (eſt enim quaſi ſtructura quaedam) nec id tamen fiet operoſe: nam eſſet cum infinitus, tum puerilis labor: quod apud Lucilium ſcite exagitat in Albutio Scaeuola:

Quam lepide lexis cópoſtae, ut teſſerulae, omnes,
Arte, pauimento, atque emblemate uermiculato.

nolo tam minuta haec conſtructio appareat: ſed tamen ſtylus exercitatus efficiet facile hanc uiam componendi. nam ut in legendo oculus, ſic animus in dicendo proſpiciet quid ſequatur; ne extremorum uerborum cum inſequentibus primis concurſus aut hiulcas uoces efficiat, aut aſperas. quamuis enim ſuaues, graues ue ſententiae,

tentiae, tamen, ſi inconditis uerbis efferuntur, offendent aures, quarum eſt iudicium ſuperbiſſimum. quod quidem latina lingua ſic obſeruat, nemo ut tam ruſticus ſit, quin uocales nolit coniungere. in quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas litteras tantopere fugerit: etſi id magiſter eius Iſocrates, at non Thucydides, ne ille quidem, haud paullo maior ſcriptor, Plato, nec ſolum in ijs ſermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de induſtria id faciendum fuit, ſed in populari oratione, qua mos eſt Athenis laudari in concione eos, qui ſint in proelijs interfecti: quae ſic probata eſt, ut eam quotannis, ut ſcis, illo die recitari neceſſe ſit. in ea eſt crebra iſta uocalium concurſio, quam magna ex parte, ut uitioſam, fugit Demoſthenes. ſed Graeci uiderint: nobis ne ſi cupiamus quidem diſtrahere uocales conceditur. indicant orationes illae ipſae horridulae Catonis, indicant omnes poetae, praeter eos, qui, ut uerſum facerent, ſaepe hiabant, ut Naeuius,

Vos, qui accolitis Hiſtrum fluuium, atque Algidam:

Et ibidem,

Quam numquam nobis Graij, atque Barbari.

At Ennius ſemel,

Scipio inuicte. –

Et quidem nos,

Hoc motu radiantis Eteſiae in uada ponti.

hoc idem noſtri ſaepius non tuliſſent, quod Graeci laudare etiam ſolent. Sed quid ego uocales? ſine uocalibus ſaepe breuitatis cauſſa contrahebant, ut ita dicerent, multi' modis, uas' argenteis, palm' & crinibus, tecti, fractis. Quid uero licentius, quam quod hominum etiam nomina contrahebant, quo eſſent aptiora? nam ut duellum bellum, & duis bis, ſic Duellium, eum, qui Poenos claſſe deuicit, Bellium nominauerunt, cum ſuperiores appellati eſſent ſemper Duellij. Quin etiam uerba ſaepe contrahuntur, non uſus cauſſa, ſed aurium. quo modo enim ueſter Axilla Ahala factus eſt, niſi fuga litterae uaſtioris? quam litteram etiam e maxillis, e taxillis, & uexillo, & paxillo conſuetudo elegans Latini ſermonis euellit. Libenter etiam copulando uerba iungebant, ut ſodes, pro ſi audes; ſis, pro ſi uis. Iam in uno, capſis, tria uerba ſunt: ain', pro aisne: nequire, pro non quire: malle, pro magis uelle: nolle, pro non uelle. Dein etiam ſaepe, & exin, pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid illud, non olet unde ſit, quod dicitur, cum illis, cum autem nobis non dicitur, ſed nobiſcum? quia, ſi ita diceretur, obſcenius concurrerent litterae, ut etiam modo, niſi, autem, interpoſuiſſem, concurriſſent. Ex eo eſt mecum, & tecum, non, cum me, & cum te: ut eſſet ſimile illis, uobiſcũ, atque nobiſcum. Atque etiam a quibuſdam ſero iam emendatur antiquitas, qui haec reprehen-

dunt:

dunt: nam, pro deum, atque hominum fidem, deorum aiunt. Ita credo, hoc illi neſciebant; an dabat hanc licentiam conſuetudo? itaque idem poeta, qui inuſitatius contraxerat,

» Patris mei meum factum pudet, pro, meorum factorum: &,

» Texitur, exitium examen rapit; pro, exitiorum; non dicit liberum, ut plerique loquimur, cum, Cupidos liberum, aut, In liberum loco, dicimus; ſed, ut iſti uolunt,

» Neque tuum unquam in gremium extollas liberum ex te genus. & idem:

» Namque Aeſculapij liberorum. -

At ille alter in Chryſe non ſolum,

» Ciues antiqui amici maiorum meum,

quod erat uſitatum; ſed durius etiam,

» Conſilium ſocij, augurium, atque extum interpretes.

Idemq. pergit,

Poſtquam prodigium horriferum, portentum pauos: quae non ſane ſunt in omnibus neutris uſitata. nec enim dixerim tam libenter, armum iudicium, etſi eſt apud eundem,

» Nihilne ad te de iudicio armum accidit?

quam centuriam, ut cenſoriae tabulae loquuntur, fabrum, & procum, audeo dicere, non fabrorum, & procorum: planeque, duorum uirorum iuridicundo, aut trium uirorum capitalium, aut decē uirorum litibus iudicandis, dico numquam.

Atqui dixit Attius,

» *Video ſepulcra dua duorũ corporum: Idéq.,*
» *Mulier una duum uirum.*

Quid uerum ſit, intelligo: ſed alias ita loquor, ut conceſſum eſt, ut hoc uel, pro deum, dico, uel, pro deorum: alias ut neceſſe eſt, cum, trium uirum, non uirorum, cum, ſeſtertium nummum, non nummorum: quod in his conſuetudo uaria non eſt. Quid, quod ſic loqui, noſſe, indicaſſe, uetant; nouiſſe, iubent, & indicauiſſe? Quaſi uero neſciamus, in hoc genere & plenum uerbum recte dici, & imminutum uſitate. itaque utrunque Terentius:

» *Eho, tu cognatum tuum non noras? -*

Poſt idem:

» *Stilphonem, inquam, noueras.*

Siet, plenum eſt: ſit, imminutum: licet utare utroque: ergo ibidem:

» *Quam cara ſintque, poſt carendo intelligunt,*
» *Quamq. attinendi magni dominatus ſient.*

Nec uero reprehenderim, Scripſere alij rem. & ,ſcripſerunt, eſſe uerius ſentio: ſed conſuetudini, auribus indulgenti, libenter obſequor.

» *Idem campus habet, -* *inquit Ennius: &,*
» *In templis iſdem, -* *probauit: at, iiſdem, erat uerius: nec tamen, eiſdem, opimius: male ſonabat, iiſdem. impetratum eſt a conſuetudine, ut peccare ſuauitatis cauſſa liceret. Et, pomeridianas quadrigas, quam poſtmeridianas, libentius*

440
tius dixerim, & mehercule, quam mehercules. non ſcire, quidem barbarum iam uidetur; neſcire, dulcius. ipſum meridiem, cur non medidiem? credo, quod erat inſuauius. Vna praepoſitio eſt, eaq. nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium; in reliquo ſermone mutata eſt. nam amouit dicimus, & abegit, & abſtulit: ut iam neſcias, a ne uerum ſit, an abs. Quid ſi etiam, abſugit, turpe uiſum eſt, & abſer noluerunt, auſer maluerunt? quae praepoſitio, praeter haec duo uerba, nullo alio in uerbo reperietur. Noti erant, & naui, & nari: quibus cum in praeponi oporteret; dulcius uiſum eſt, ignoti, ignaui, ignari, dicere, quam ut ueritas poſtulabat. Ex uſu, dicunt, & e rep. quod in altero uocalis excipiebat, in altero eſſet aſperitas, niſi litteram ſuſtuliſſes, ut exegit, edixit, effecit, extulit, edidit, adiuncti uerbi primam litteram praepoſitio commutauit, ut ſubegit, ſummutauit, ſuſtulit. Quid in uerbis iunctis? quam ſcite inſipientem, non inſapientem? iniquum, non inaequum? tricipitem, non tricapitem? conciſum, non concaeſum? ex quo quidam pertiſum etiam uolunt: quod eadem conſuetudo non probauit. Quid uero hoc elegantius, quod non ſit natura, ſed quodam inſtituto? inclytus, dicimus breui prima littera, inſanus producta; inhumanus breui, infelix longa. & ne multis, quibus in uerbis eae primae litterae ſunt, quae inſapien

te, atque felice, producte dicitur, in ceteris omnibus breuiter. Itemq. compoſuit, conſueuit, concrepuit, confecit: conſule ueritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. quaere, cur? ita ſe dicent iuuari. uoluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipſe, cum ſcirem ita maiores locutos eſſe, ut nuſquam, niſi in uocali, aſpiratione uterentur, loquebar ſic, ut pulcros, & Cetegos, triumpos, Cartaginem dicerem: aliquando, idq. ſero, conuicio aurium cum extorta mihi ueritas eſſet, uſum loquendi populo conceſſi, ſcientiam mihi reſeruaui. Orciuios tamen, & Matones, Otones, Caepiones, ſepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudicium ſemper licet. Purrum ſemper Ennius, numquam Pyrrhum. Vi patefecerunt Fruges, non Phryges, ipſius antiqui declarant libri. nec enim Graecam litteram adhibebant, nunc autem etiam duas: & cum Phrygum, & cum Phrygibus dicendum eſſet, abſurdum erat aut tantum barbaris caſibus Graecam litteram adhibere, aut recto caſu ſolum Graece loqui. tamen & Phryges, & Pyrrhum aurium cauſſa dicimus. Quin etiam, quod iam ſubruſticum uidetur, olim autem politius, eorum uerborum, quorum eaedem erant poſtremae duae litterae, quae ſunt in optumus, poſtremam litteram detrahebant, niſi uocalis inſequebatur. ita non erat ea offenſio in uerſibus, quam nunc fugiũt poetae noui. ita enim loquebamur,

Qui

 441

Qui eſt omnibu' princeps : non, omnibus princeps. &

Vita illa dignu' locoque : non, dignus.

quod ſi indocta conſuetudo tam eſt artifex ſuauitatis : quid ab ipſa tandem arte, & doctrina poſtulari putamus? Haec dixi breuius, quam ſi hac de re una diſputarem; (eſt enim hic locus late patens, de natura, uſuq. uerborum) longius autem, quam inſtituta ratio poſtulabat. Sed quia rerum, uerborumq. iudicium prudentiae eſt, uocum autem, & numerorum aures ſunt iudices; & quod illa ad intelligentiam referuntur, haec ad uoluptatem: in illis ratio inuenit, in his ſenſus artem. aut enim negligenda nobis fuit uoluptas eorum, quibus probari uolebamus: aut ars eius conciliandae reperienda. Duae ſunt igitur res, quae permulceant aures, ſonus, & numerus. De numero mox, nunc de ſono quaerimus. Verba, ut ſupra diximus, legenda ſunt potiſſimum bene ſonantia, ſed ea non, ut poetae, exquiſita ad ſonum, ſed ſumpta de medio.

Qua pontus Helles, - ſuperat modum. at,

Auratus aries Colchorum, -

ſplēdidis nominibus illuminatus eſt uerſus: ſed proximus inquinatus, inſuauiſſima littera finitus,

Frugifera, & ferta arua Aſiae tenet.

quare bonitate potius noſtrorum uerborum utamur, quam ſplendore Graecorum. niſi forte ſic loqui paenitet,

Qua tempeſtate Paris Helenam. -

& quae ſequuntur. immo uero iſta ſequamur, aſperitatemq. fugiamus,

Habeo iſtam ego perterricrepam. - Idemque, Verſutiloquas malitias.

Nec ſolum componentur uerba ratione, ſed etiam finientur: quoniam id iudicium eſſe alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compoſitione ipſa, & quaſi ſua ſponte, aut quodam genere uerborum, in quibus ipſis concinnitas ineſt: quae ſiue caſus habent in exitu ſimiles, ſiue paribus paria redduntur, ſiue opponuntur contraria, ſuapte natura numeroſa ſunt, etiam ſi nihil eſt factum de induſtria. in huius concinnitatis conſectatione Gorgiam fuiſſe principem accepimus: quo de genere illa noſtra ſunt in Miloniana: Eſt enim, iudices, haec non ſcripta, ſed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus, uerum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus; ad quam non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus. Haec enim talia ſunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quae debent referri, intelligamus non quaeſitum eſſe numerum, ſed ſecutum. Quod fit item in contrarijs referendis: ut illa ſunt, quibus non modo numeroſa oratio, ſed etiam uerſus efficitur:

Eam, quam nihil accuſas, damnas.

condemnas, diceret, qui uerſum effugere uellet.

» *Bene quá meritá eſſe autumas, dicis male mereri.*

Id,

Id, quod ſcis, prodeſt nihil; id, quod neſcis, obeſt.

uerſum efficit ipſa relatio contrariorum: id eſſet in oratione numeroſum,

Quod ſcis, nihil prodeſt; quod neſcis, multú obeſt.

Semper haec, quae Graeci ἀντίθετα nominant, cum contrarijs opponuntur contraria, numerum oratorium neceſſitate ipſa efficiunt, & eum ſine induſtria. hoc genere antiqui iam ante Iſocratem delectabantur, & maxime Gorgias; cuius in oratione plerunque efficit numerum ipſa concinnitas. nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa ſunt in quarto accuſationis: Conferte hanc pacem cum illo bello, huius praetoris aduentum cum illius imperatoris uictoria, huius cohortem impuram cum illius exercitu inuicto, huius libidines cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas, ab hoc, qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas. Ergo & hi numeri ſint cogniti. Genus illud tertium, explicetur, quale ſit numeroſae & aptae orationis. quod qui non ſentiunt; quas aures habeant, aut quid in his hominis ſimile ſit, neſcio. meae quidem & perfecto completoq. uerborum ambitu gaudent, & curta ſentiunt, nec amant redundantia. quid dico meas? conciones ſaepe exclamare uidi, cum apte uerba cecidiſſent: id enim exſpectant aures, ut uerbis colligentur ſententiae. Non erat hoc apud antiquos. & quidem nihil aliud fere non erat. nam

&

& uerba eligebant: & ſententias graues, & ſuaues reperiebant, ſed eas haud uinciebant, aut explebant parum. Hoc me ipſum delectat, inquiunt. Quid? ſi antiquiſſima illa pictura paucorum colorum magis, quam haec iam perfecta, delectet; illa nobis ſit, credo, repetenda, haec ſcilicet repudianda. Nominibus ueterum gloriantur. habet autem ut in aetatibus auctoritatem ſenectus, ſic in exemplis antiquitas: quae quidem apud me ipſum ualet plurimum: nec ego id, quod deeſt antiquitati, flagito potius, quam laudo quod eſt; praeſertim cum ea maiora iudicem, quae ſunt, quam illa, quae deſunt: plus eſt enim in uerbis, & in ſententijs boni, quibus illi excellunt, quam in concluſione ſententiarum, quam non habent. Poſt inuenta concluſio eſt: qua credo uſuros ueteres illos fuiſſe, ſi iam nota, atque uſurpata res eſſet: qua inuenta, omnes uſos magnos oratores uidemus. ſed habet nomen inuidiam, cum in oratione iudiciali, & forenſi numerus Latine, Graece ῥυθμὸς ineſſe dicitur. nimis enim inſidiarum ad capiendas aures adhiberi uidetur, ſi etiam in dicendo numeri ab oratore quaeruntur. hoc freti iſti & ipſi infracta & amputata loquuntur; & eos uituperant, qui apta et finita pronunciant. ſi inanibus uerbis, leuibusq. ſententijs, iure: ſin probae res, lecta uerba, quid eſt, cur claudicare, aut inſiſtere orationem malint, quam cum ſententia pariter excurrere? hic enim inuidioſus nume-

rus

rus nihil affert aliud, niſi ut ſit apte uerbis comprehenſa ſententia: quod ſit etiam ab antiquis, ſed plerunque caſu, ſaepe natura: & quae ualde laudantur apud illos, ea fere, quia ſunt concluſa, laudantur. & apud Graecos quidem, iam anni prope CCCC *ſunt, cum hoc probatur: nos nuper agnouimus. ergo Ennio licuit, uetera contemnenti, dicere,*

Verſibu', quos olim Fauni, uatesq. canebant:

mihi de antiquis eodem modo non licebit? praeſertim cum dicturus non ſim,

Ante hunc, - ut ille: nec quae ſequuntur,

Nos auſi reſerare. - legi enim, audiuiq. non nullos, quorum propemodum abſolute concluderetur oratio. quod qui non poſſunt, non eſt eis ſatis non contemni, laudari etiam uolunt. ego autem illos ipſos laudo, idq. merito, quorum ſe iſti imitatores eſſe dicunt; (etſi in eis aliquid deſidero) hos uero minime, qui nihil illorum, niſi uitium, ſequuntur, cum a bonis abſint longiſſime. Quod ſi aures tam inhumanas, tamq. agreſtes habent: ne doctiſſimorum quidem uirorum eos mouebit auctoritas? omitto Iſocratem, diſcipulosq. eius, Ephorum, & Naucratem: quamquam orationis faciendae, & ornandae auctores locupletiſſimi, ſummi ipſi oratores eſſe debeant: ſed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus uel inueniendis, uel iudicandis acrior Ariſtotele fuit? quis porro Iſocrati eſt aduerſatus inſenſius?

ſenſius? is igitur uerſum in oratione uetat eſſe; numerum iubet. Eius auditor Theodectes, in primis, ut Ariſtoteles ſaepe ſignificat, politus ſcriptor, atque artifex, hoc idem & ſentit, & praecipit. Theophraſtus uero iiſdem de rebus etiam accuratius. quis ergo iſtos ferat, qui hos auctores non probent? niſi omnino haec eſſe ab his praecepta neſciunt. quod ſi ita eſt: (nec uero aliter exiſtimo) quid? ipſi ſuis ſenſibus non mouentur? nihil ne eis inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? in uerſu quidem theatra tota exclamant, ſi fuit una ſyllaba aut breuior, aut longior. nec uero multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet; nec, illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit. & tamen omnium longitudinum, & breuitatum in ſonis, ſicut acutarum grauiumq. uocum, iudicium ipſa natura in auribus noſtris collocauit. Vis ne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipſi, qui & haec, & alia nobis tradiderunt; an iis contenti eſſe, quae ab illis dicta ſunt, poſſumus? ſed quid quaero, uelis ne; cum litteris tuis, eruditiſſime ſcriptis, te id uel maxime uelle, perſpexerim? Primum ergo origo, deinde cauſſa, poſt natura, tum ad extremum uſus ipſe explicetur orationis aptae, atque numeroſae. Nam qui Iſocratem maxime mirantur, hoc in eius ſummis laudibus ferunt, quod uerbis ſolutis numeros primus

mus adiunxerit. cum enim uideret oratores cum ſeueritate audiri, poetas autem cum uoluptate; tum dicitur numeros ſecutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum iucunditatis cauſſa, tum ut uarietas occurreret ſatietati. Quod ab his uere quadam ex parte, non totum, dicitur. nam neminem in eo genere ſcientius uerſatum Iſocrate confitendum eſt: ſed princeps inueniendi fuit Thraſymachus: cuius omnia nimis etiam extant ſcripta numeroſe. nam, ut paullo ante dixi, paria paribus adiuncta, & ſimiliter definita, itéq. contrarijs relata contraria, quae ſua ſponte, etiam ſi id non agas, cadunt plerunque numeroſe, Gorgias primus inuenit: ſed his eſt uſus intemperantius. id autem eſt genus, ut ante dictum eſt, ex tribus partibus collocationis alterum. horum uterque Iſocratem aetate praecurrit: ut eos ille moderatione, non inuentione, uicerit. eſt enim, ut in transferendis, faciendisq. uerbis tranquillior, ſic in ipſis numeris ſedatior. Gorgias autem auidior eſt generis eius, & his feſtiuitatibus (ſic enim ipſe cenſet) inſolentius abutitur: quas Iſocrates, cum tamen audiuiſſet in Theſſalia adoleſcens ſenem iam Gorgiam, moderatius temperauit. quin etiam ſe ipſe tantum, quantum aetate procedebat, (prope enim centum confecit annos) relaxarat a nimia neceſſitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem ſcripſit, cum iam admodum eſſet ſenex:

in

in quo dicit ſeſe iam minus ſeruire numeris, quam ſolitus eſſet. ita non modo ſuperiores, ſed etiam ſe ipſe correxerat. Quoniam igitur habemus aptae orationis eos principes, auctoresque, quos dicimus, & origo inuenta eſt; cauſſa quaeratur. quae ſic aperta eſt, ut mirer ueteres non eſſe commotos, praeſertim cum, ut fit, fortuito ſaepe aliquid concluſe apteq. dicerent: quod cum animos hominum, auresq. pepuliſſet, ut intelligi poſſet, id, quod caſus effudiſſet, cecidiſſe iucunde; notandum certe genus, atque ipſi ſibi imitandi fuerunt. aures enim, uel animus aurium nuncio naturalem quandam in ſe continet uocum omnium menſionem. itaque & longiora, & breuiora iudicat; & perfecta, ac moderata ſemper exſpectat: mutila ſentit quaedam, & quaſi decurtata: quibus, tamquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, & quaſi immoderatius excurrentia: quae magis etiam aſpernantur aures: quod cum in pleriſque, tum in hoc genere, nimium quod eſt, offendit uehementius, quam id, quod uidetur parum. Vt igitur poetica, & uerſus inuentus eſt terminatione aurium, obſeruatione prudentium: ſic in oratione animaduerſum eſt, multo illud quidem ſerius, ſed eadem natura admonente, eſſe quoſdá certos curſus, concluſionesq. uerborum. Quoniam igitur cauſſam quoque oſtendimus, naturá nunc, (id enim erat tertium) ſi placet, explicemus: quae diſputatio non huius inſtituti ſermonis

nis eſt, ſed artis intimae. Quaeri enim poteſt, qui ſit orationis numerus, & ubi ſit poſitus, & natus ex quo, & is unus ne ſit, an duo, an plures, quaq. ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid uoluptatis afferat. Sed ut in pleriſque rebus, ſic in hac duplex eſt conſiderandi uia; quarum altera eſt longior, breuior altera, eadem etiam planior. Eſt autem longioris prima illa quaeſtio, ſit ne omnino ulla numeroſa oratio: (quibuſdam enim non uidetur; quia nihil inſit in ea certi, ut in uerſibus; & quod ipſi, qui affirmant eos eſſe numeros, rationem, cur ſint, non queant reddere) deinde, ſi ſit numerus in oratione, qualis ſit, aut quales, & e poeticis ne numeris, an ex alio genere quodam: &, ſi e poeticis, quis eorum ſit, aut qui: namque alijs unus modo, alijs plures, alijs omnes ijdem uidentur: deinde, quicunque ſint, ſiue unus, ſiue plures, communes ne ſint omni generi orationis; quoniam aliud genus eſt narrandi, aliud perſuadendi, aliud docendi; an diſpares numeri cuique orationis generi accommodentur: ſi communes, qui ſint: ſi diſpares, quid interſit, & cur non aeque in oratione, atque in uerſu numerus appareat: deinde, quod dicitur in oratione numeroſum, id utrum numero ſolum efficiatur, an etiam uel compoſitione quadam, uel genere uerborum: an eſt ſuum cuiuſque; ut numerus interuallis, compoſitio uocibus, genus ipſum

uerborum, quaſi quaedam forma & lumen orationis, appareat; ſitq. omnium fons compoſitio, ex eaq. & numerus efficiatur, & ea quae dicuntur orationis quaſi formae, & lumina, quae, ut dixi, Graeci uocant σχήματα. At non eſt unum, nec idem, quod uoce iucundum eſt, & quod moderatione abſolutum, & quod illuminatum genere uerborum: quamquam id quidem finitimum eſt numero, quia per ſe plerunque perfectum eſt: compoſitio autem ab utroque differt, quae tota ſeruit grauitati uocum, aut ſuauitati. Haec igitur fere ſunt, in quibus rei natura quaerenda ſit. Eſſe ergo in oratione numerum quendam, non eſt difficile cognoſcere: iudicat enim ſenſus. in quo iniquum eſt, quod accidit, non agnoſcere, ſi, cur id accidat, reperire nequeamus. neque enim ipſe uerſus ratione eſt cognitus, ſed natura, atque ſenſu: quem dimenſa ratio docuit quid acciderit. ita notatio naturae, & animaduerſio peperit artem. ſed in uerſibus res eſt apertior. quamquam etiam, a modis quibuſdam cantu remoto, ſoluta eſſe uideatur oratio, maximeq. id in optimo quoque eorum poetarum, qui λυρικοὶ a Graecis nominantur: quos cum cantu ſpoliaueris, nuda paene remanet oratio. quorum ſimilia ſunt quaedam etiam apud noſtros: uelut ille in Thyeſte,

Quemnam te eſſe dicam? qui tarda in ſenectute.

& quae ſequuntur: quae, niſi cum tibicen acceſſit, orationi ſunt ſolutae ſimillima. At comicorum

corum ſenarij propter ſimilitudinem ſermonis ſic ſaepe ſunt abiecti, ut non numquam uix in his numerus, & uerſus intelligi poſſit: quo eſt ad inueniendum difficilior in oratione numerus, quam in uerſibus. Omnino duo ſunt, quae condiant orationem, uerborum, numerorumq. iucunditas. In uerbis ineſt quaſi materia quaedam, in numero autem expolitio. ſed ut ceteris in rebus neceſſitatis inuenta antiquiora ſunt, quam uoluptatis: ita et in hac re accidit, ut multis ſaeculis ante oratio nuda, ac rudis ad ſolos animorum ſenſus exprimendos fuerit reperta, quam ratio numerorum, cauſſa delectationis aurium, excogitata. itaque & Herodotus, & eadem ſuperiorq. aetas numero caruit, niſi quando temere, ac fortuito: & ſcriptores perueteres de numero nihil omnino, de oratione praecepta multa nobis reliquerunt. nam, quod & facilius eſt, & magis neceſſarium, id ſemper ante cognoſcitur. itaque tranſlata, aut facta, aut iuncta uerba facile ſunt cognita, quia ſumebantur e conſuetudine quotidianoq. ſermone: numerus autem non domo depromebatur, neque habebat aliquam neceſſitudinem, aut cognationem cum oratione: itaque ſerius aliquanto notatus, & cognitus, quaſi quandam palaeſtram, & extrema lineamenta orationi attulit. Quod ſi & anguſta quaedam, atque conciſa, & alia eſt collatata, & diffuſa oratio: neceſſe eſt, id non litterarum accidere natura, ſed interuallorum

longorum & breuium uarietate: quibus implicata, atque permiſta oratio, quoniam tum ſtabilis eſt, tum uolubilis, neceſſe eſt eiuſmodi naturam numeris contineri. nam circuitus ille, quem ſaepe iam diximus, incitatior numero fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem, & inſiſtat. Perſpicuum eſt igitur, numeris aſtrictam orationem eſſe debere, carere uerſibus: ſed, hi numeri poetici ne ſint, an ex alio genere quodam, deinceps uidendum. Nullus eſt igitur numerus extra poeticos: propterea quod definita ſunt genera numerorum: nam omnis talis eſt, ut unus ſit e tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut neceſſe ſit partem pedis aut aequalem eſſe alteri parti, aut altero tanto, aut ſeſqui eſſe maiorem. ita fit aequalis dactylus, duplex iambus, ſeſquiplex paeon: qui pedes in orationem non cadere qui poſſunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numeroſum ſit neceſſe eſt. ſed quaeritur, quo numero, aut quibus potiſſimum ſit utendum. incidere uero omnes in orationem, etiā ex hoc intelligi poteſt, quod uerſus ſaepe in oratione per imprudentiam dicimus: quod uehementer eſt uitioſum: ſed nō attēdimus, neque exaudimus noſmet ipſos. ſenarios uero, & Hypponacteos effugere uix poſſumus. magnam enim partem ex iambis noſtra conſtat oratio. ſed tamen eos uerſus facile agnoſcit auditor: ſunt enim uſitatiſſimi. Inculcamus autem per imprudentiam ſaepe

ſaepe etiam minus uſitatos, ſed tamen uerſus, uitioſum genus, & longa animi prouiſione fugiendum. Elegit ex multis Iſocratis libris triginta fortaſſe uerſus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, pleroſque ſenarios, ſed etiam anapaeſticos: quo quid poteſt eſſe turpius? etſi in eligendo fecit malitioſe: prima enim ſyllaba dempta in primo uerbo ſententiae, poſtremum ad uerbum primam rurſus ſyllabam adiunxit inſequentis. ita factus eſt anapaeſticus is, qui Ariſtophaneus nominatur. quod ne accidat, obſeruari nec poteſt, nec neceſſe eſt. ſed tamen hic corrector in eo ipſo loco, quo reprehendit, ut a me animaduerſum eſt ſtudioſe inquirente in eum, immittit imprudens ipſe ſenarium. Sit igitur hoc cognitum, in ſolutis etiá uerbis ineſſe numeros, eoſdemq. eſſe oratoris, qui ſint poetici. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam numeri, uidendum ſit. ſunt enim, qui iambicum putent, quod ſit orationi ſimillimus: qua de cauſſa fieri, ut is potiſſimum propter ſimilitudinem adhibeatur in fabulis; quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiae ſit accommodatior. Ephorus autem, leuis ipſe orator, ſed profectus ex optima diſciplina, paeona ſequitur, aut dactylum; fugit autem ſpondeum, & trochaeum. quod enim paeon habeat tres breues, dactylus autem duas; breuitate, & celeritate ſyllabarum labi putat uerba procliuius: contraq. accidere in ſpondeo, et

trochaeo; quod alter e longis conſtaret, alter e breuibus fieret; alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant; & Ephorus in culpa eſt. nam qui paeona praetereunt, non uident molliſſimum a ſeſe numerum, eundemq. ampliſſimum praeteriri. quod longe Ariſtoteli uidetur ſecus; qui iudicat heroum numerum grandiorem, quam deſideret ſoluta oratio; iambum autem nimis e uulgari eſſe ſermone. ita neque humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam & exaggeratam probat: plenam tamen eam uult eſſe grauitatis, ut eos, qui audient, ad maiorem admirationem poſſit traducere. Trochaeum autem, qui eſt eodem ſpatio, quo choreus, cordacem appellat; quia contractio & breuitas dignitatem non habeat. ita paeona probat; eoq. ait uti omnes, ſed ipſos non ſentire cum utantur; eſſe autem tertium, ac medium inter illos; ſed ita factos eos pedes eſſe, ut in eis ſingulis modus inſit aut ſeſquiplex, aut duplex, aut par. itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. iambus enim, & dactylus in uerſum cadunt maxime. itaque, ut uerſum fugimus in oratione, ſic hi ſunt euitandi continuati pedes. aliud enim quiddam eſt oratio: nec quidquam inimicius, quam illa uerſibus. Paeon autem minime eſt aptus ad uerſum: quo libentius eum recepit oratio.

tio. Ephorus uero ne ſpondeum quidem, quem fugit, intelligit eſſe aequalem dactylo, quem probat: ſyllabis enim metiendos pedes, non interuallis, exiſtimat. quod idem facit in trochaeo; qui temporibus, & interuallis eſt par iambo; ſed eo uitioſus in oratione, ſi ponatur extremus, quod uerba melius in ſyllabas longiores cadunt. Atque haec, quae ſunt apud Ariſtotelem, eadem a Theophraſto, Theodecteq. de paeone dicuntur. Ego autem ſentio omnes in oratione eſſe quaſi permiſtos, & confuſos pedes. nec enim effugere poſſemus animaduerſionem, ſi ſemper iiſdem uteremur: quia nec numeroſa eſſe, ut poema, neque extra numerum, ut ſermo uulgi eſt, debet oratio. alterum nimis eſt uinctum, ut de induſtria factum appareat; alterum nimis diſſolutum, ut peruagatum, ac uulgare: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur, ut ſupra dixi, permiſta & temperata numeris, nec diſſoluta, nec tota numeroſa, paeone maxime, (quoniam optimus auctor ita cenſet) ſed reliquis etiam numeris, quos ille praeterit, temperata. Quos autem numeros cum quibus, tamquam purpuram, miſceri oporteat, nunc dicendum eſt, atque etiã quibus orationis generibus ſint quique accommodatiſſimi. Iambus enim frequentiſſimus eſt in iis, quae demiſſo atque humili ſermone dicuntur; paeon autem in amplioribus; in utroque dactylus. ita in uaria, & perpetua oratione

hi ſunt inter ſe miſcendi, & temperandi. ſic minime animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandae orationis induſtria: quae latebit eo magis, ſi & uerborum, & ſententiarum ponderibus utemur. nam qui audiunt, haec duo animaduertunt, & iucunda ſibi cenſent, uerba dico, & ſententias: eaq. dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos & praeteruolat numerus: qui tamen ſi abeſſet, illa ipſa delectarent. Nec uero nimius is curſus eſt numerorum, orationis dico; (nam eſt longe aliter in uerſibus) nihil ut fiat extra modum: nam id quidem eſſet poema. ſed omnis nec claudicans, nec quaſi fluctuans, & aequaliter conſtanterq. ingrediens, numeroſa habetur oratio. Atque id in dicendo numeroſum putatur, non quod totum conſtat e numeris, ſed quod ad numeros proxime accedit. quo etiam difficilius eſt oratione uti, quam uerſibus: quod in illis certa quaedam & definita lex eſt, quam ſequi ſit neceſſe; in dicendo autem nihil eſt propoſitum, niſi aut ne immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta, aut fluens ſit oratio. itaque non ſunt in ea, tamquam tibicini, percuſſionum modi; ſed uniuerſa comprehenſio, & ſpecies orationis clauſa, & terminata eſt; quod uoluptate aurium iudicatur. Solet autem quaeri, totone in ambitu uerborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus, atque in extremis. pleriq. enim cenſent, cadere tantum numeroſe oportere, terminariq. ſententiam.

tentiam. Eſt autem, ut id maxime deceat, non id ſolum: ponendus eſt enim ille ambitus, non abijciendus. quare, cum aures extremum ſemper exſpectent, in eoq. acquieſcant; id uacare numero non oportet: ſed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet uerborum illa comprehenſio, & tota a capite ita fluere, ut ad extremum ueniens ipſa conſiſtat. id autem bona diſciplina exercitatis, qui et multa ſcripſerint, et, quaecunque etiam ſine ſcripto dicerent, ſimilia ſcriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circumſcribitur mente ſententia, confeſtimq. uerba concurrunt: quae mens eadem, qua nihil eſt celerius, ſtatim dimittit, ut ſuo quodque loco reſpondeat; quorum deſcriptus ordo alias alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima, & media uerba ſpectare debent ad ultimum. interdum enim curſus eſt in oratione incitatior, interdum moderata ingreſſio: ut iam a principio uidendum ſit, quemadmodum uelis uenire ad extremum, nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus quae poetae, effugimus tamen in oratione poematis ſimilitudinem. eſt enim in utroque et materia, et tractatio; materia in uerbis, tractatio in collocatione uerborum. Ternae autem ſunt utriuſque partes uerborum, tranſlatum, nouum, priſcum: nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. Collocationes autem eae, quas diximus, compoſitio, concinnitas, numerus:

ſed in utroque frequentiores ſunt, & liberiores poetae. nam & transferunt uerba cum crebrius, tum etiam audacius; & priſcis libentius utuntur, et liberius nouis. quod idem fit in numeris; in quibus quaſi neceſſitati parere coguntur. ſed tamen, haec nec nimis eſſe diuerſa, neque ullo modo coniuncta, intelligi licet. ita fit, ut non item in oratione, ut in uerſu, numerus extet; idque, quod numeroſum in oratione dicitur, non ſemper numero fiat, ſed non numquam aut concinnitate, aut conſtructione uerborum. Ita ſi numerus orationis quaeritur qui ſit: omnis eſt, ſed alius alio melior, atque aptior. ſi locus: in omni parte uerborum. ſi, unde ortus ſit: ex aurium uoluptate. ſi componendorum ratio: dicetur alio loco; quia pertinet ad uſum, quae pars quarta, & extrema nobis in diuidendo fuit. ſi, ad quam rem adhibeatur: ad delectationem. ſi, quando: ſemper. ſi, quo loco: in tota continuatione uerborum. ſi, quae res efficiat uoluptatem: eadem, quae in uerſibus; quorum modum notat ars, ſed aures ipſae tacito eum ſenſu ſine arte definiunt. Satis multa de natura: ſequitur uſus, de quo eſt accuratius diſputandum. In quo quaeſitum eſt, in toto ne circuitu illo orationis, quem Graeci περίοδον, *nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehē ſionem, aut continuationem, aut circumſcriptionem dicimus, an in principijs ſolum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus ſit:*

Deinde,

Deinde, cum aliud uideatur eſſe numerus, aliud numeroſum; quid interſit: Tum autem, in omnibus ne numeris aequabiliter particulas deceat incidere, an facere alias breuiores, alias longiores: idq quando, aut cur, quibusq. partibus, pluribus ne, an ſingulis, imparibus, an aequalibus, et quando aut iſtis, aut illis ſit utendum; quaeq. inter ſe aptiſſime collocētur, et quo modo, an omnino nulla ſit in eo genere diſtinctio; quodq. ad rem maxime pertinet, qua ratione numeroſa fiat oratio. Explicandum etiam eſt, unde orta ſit forma uerborum: dicendumque, quantos circuitus facere deceat; deq. eorum particulis, et tamquam inciſionibus diſſerendum eſt: quaerendumque, utrum una ſpecies et longitudo ſit earum, an ne plures; et, ſi plures, quo loco, aut quando, quoq. genere uti oporteat. Poſtremo, totius generis utilitas explicanda eſt: quae quidem patet latius: non ad unā enim rem aliquā, ſed ad plures accōmodatur. Ac licet non ad ſingulas res reſpondentem de uniuerſo genere ſic dicere, ut etiam ſingulis ſatis reſponſum eſſe uideatur. Remotis igitur reliquis generibus, unum ſelegimus hoc, quod in cauſſis foroq. uerſatur, de quo diceremus. Ergo in aliјs, id eſt in hiſtoria, et in eo quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, *placet omnia dici Iſocrateo, Theopompeoq. more, illa circumſcriptione, ambituque, ut tamquam in orbe incluſa currat oratio, quoad inſiſtat in ſingulis perfectis, abſolutisq. ſententiјs. itaque poſteaquam*

eſt

eſt nata haec uel circumſcriptio, uel comprehenſio, uel continuatio, uel ambitus, ſi ita licet dicere; nemo, qui aliquo eſſet in numero, ſcripſit orationem generis eius, quod eſſet ad delectationem comparatum, remotumq. a iudicijs, forenſiq. certamine, quin redigeret omnes fere in quadrũ numerumq. ſententias. nam cum is eſt auditor, qui non uereatur, ne compoſitae orationis inſidijs ſua fides attentetur; gratiam quoque habet oratori, uoluptati aurium ſeruiẽti. Genus autem hoc orationis neque totum aſſumendum eſt ad cauſſas forenſes, neque omnino repudiandum. ſi enim ſemper utare; cum ſatietatem affert, tum, quale ſit, etiam ab imperitis agnoſcitur. detrahit praeterea actionis dolorem, aufert humanum ſenſum actoris, tollit funditus ueritatem, & fidem. ſed quoniam adhibenda nonnumquam eſt; primum uidendum eſt, quo loco; deinde, quam diu retinenda ſit; tum, quot modis commutanda. Adhibenda eſt igitur numeroſa oratio, ſi aut laudandum eſt aliquid ornatius, ut nos in accuſationis ſecundo de Siciliae laude diximus, aut in ſenatu de conſulatu meo: aut exponenda narratio; quae plus dignitatis deſiderat, quam doloris, ut in quarto accuſationis de Ennenſi Cerere, de Segeſtana Diana, de Syracuſarum ſitu diximus. Saepe etiam in amplificanda re conceſſu omnium funditur numeroſe, & uolubiliter oratio. id nos fortaſſe non perfecimus, conati quidem ſaepiſſime ſumus: quod plurimis

rimis locis perorationes noſtrae uoluiſſe nos, atque animo contendiſſe, declarant. id autem tum ualet, cum is, qui audit, ab oratore iam obſeſſus eſt, ac tenetur. non enim id agit, ut inſidietur, & obſeruet; ſed iam fauet, proceſſumq. uult; dicendiq. uim admirans, non inquirit quod reprehendat. Haec autem forma retinenda non diu eſt, nec dico in peroratione, quam ipſe includit, ſed in orationis reliquis partibus. nam cum ſis ijs locis uſus, quibus oſtendi licere; transferenda tota dictio eſt ad illa, quae neſcio cur, cum Graeci κόμματα, & κῶλα *nominent, nos non recte inciſa, & membra dicamus. neque enim eſſe poſſunt, rebus ignotis, nota nomina: ſed cum uerba aut ſuauitatis, aut inopiae cauſſa transferre ſoleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut cum id appellandum ſit, quod propter rerum ignorationem ipſarum nullum habuerit ante nomen, neceſſitas cogat aut nouum facere uerbum, aut a ſimili mutuari. Quo autem pacto deceat inciſe, membratim ue dici, iam uidebimus. nunc, quot modis mutentur comprehenſiones, concluſionesque, dicendum eſt. Fluit omnino numerus a primo tum incitatus breuitate pedum, tum proceritate tardius: curſum contentiones magis requirunt; expoſitiones rerum tarditatem. Inſiſtit autem ambitus modis pluribus: e quibus unum eſt ſecuta Aſia maxime, qui dichoreus uocatur, cum duo extremi chorei ſunt, id eſt e ſingulis longis, et*

breuibus.

breuibus. explanandum eſt enim: quod ab alijs ijdem pedes alijs nominantur uocabulis. Dichoreus non eſt ille quidem ſua ſponte uitioſus in clauſulis; ſed in orationis numero nihil eſt tam uitioſum, quam ſi ſemper eſt idem. cadit autem per ſe ille præclare: quo etiam ſatietas formidanda eſt magis. me ſtante, C. Carbo. C. F. tribunus pl. in concione dixit his uerbis: O Marce Druſe: patrem appello. haec quidem duo binis pedibus inciſim: dein membratim: Tu dicere ſolebas, ſacram eſſe remp. haec item membra ternis: poſt ambitus: Quicunque eam uiolauiſſent, ab omnibus eſſe ei poenas perſolutas. dichoreus: nihil enim ad rem, extrema illa longa ſit, an breuis. deinde: Patris dictum ſapiens temeritas filij comprobauit. hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus eſt, ut admirabile eſſet. Quaero, non ne id numerus effecerit? uerborum ordinem immuta, fac ſic, Comprobauit filij temeritas: iam nihil erit: etſi, temeritas, ex tribus breuibus & longa eſt: quem Ariſtoteles, ut optimum, probat; a quo diſſentio. At eadem uerba, eadem ſententia. animo iſtuc ſatis eſt, auribus non ſatis. Sed id crebrius fieri non oportet. primum enim numerus agnoſcitur, deinde ſatiat, poſtea, cognita facilitate, contemnitur. Sed ſunt clauſulae plures, quae numeroſe & iucunde cadant. nam & creticus, qui eſt e longa, & breui, & longa, & eius aequalis paeon, qui ſpatio par eſt, ſyllaba longior, quam commodiſſi-

me putatur in ſolutam orationem illigari, cum ſit duplex. nam aut e longa, & tribus breuibus, qui numerus in primo uiget, iacet in extremo; aut totidem breuibus, & longa, in quem optime cadere cenſent ueteres, ego non plane reijcio, ſed alios antepono. Ne ſpondeus quidem funditus eſt repudiandus: etſi, quod eſt e longis duabus, hebetior uidetur, & tardior: habet tamen ſtabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum: in inciſionibus uero multo magis, & in membris: paucitatem enim pedum grauitatis ſuae tarditate compenſat. Sed hos cum in clauſulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo: adiungo, quod minimum ſit, proximum ſuperiorem, ſæpe etiam tertium. Ne iambus quidem, qui eſt e breui, & longa; aut par choreus, qui habet tres breues, ſed ſpatio par, non ſyllabis; aut etiam dactylus, qui eſt e longa, & duabus breuibus, ſi eſt proximus a poſtremo, parum uolubiliter peruenit ad extremum, ſi eſt extremus choreus, aut ſpondeus. numquam enim intereſt, uter ſit eorum in pede extremo. Sed ijdem hi tres pedes male concludunt, ſi quis eorum in extremo locatus eſt, niſi cum pro cretico poſtremus eſt dactylus. nihil enim intereſt, dactylus ſit extremus, an creticus: quia, poſtrema ſyllaba breuis, an longa ſit, ne in uerſu quidem refert. Quare etiam paeona qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, uidit parum: quoniam nihil

ad

ad rem eſt, poſtrema quam longa ſit. Iam paeon, quod plures habeat ſyllabas, quam tres, numerus a quibuſdam, non pes habetur. eſt quidem, ut inter omnes conſtat antiquos; Ariſtotelem, Theophraſtum, Theodectem, Ephorum, unus aptiſſimus orationi uel orienti, uel mediae: putant illi, etiam cadenti: quo loco mihi uidetur aptior creticus. Dochimus autem e quinque ſyllabis, breui, duabus longis, breui, longa, ut eſt hoc, Amicos tenes, quouis loco aptus eſt, dum ſemel ponatur; iteratus, aut continuatus numerum apertum, & nimis inſignem facit. Hic igitur tot commutationibus, tamq. uarijs ſi utemur; nec deprehendetur manifeſto quid a nobis de induſtria fiat, & occurretur ſatietati. Et quia non numero ſolum numeroſa oratio, ſed & compoſitione fit, et genere, quod ante dictum eſt, concinnitatis: compoſitione, poteſt intelligi, cum ita ſtructa uerba ſunt, ut numerus non quaeſitus, ſed ipſe ſecutus eſſe uideatur: ut apud Craſſum: Nam ubi lubido dominatur, innocentiae leue praeſidium eſt. Ordo enim uerborum efficit numerum ſine ulla aperta oratoris induſtria. itaque, ſi quae ueteres illi (Herodotum dico, & Thucydidem, totamq. eam aetatem) apte numeroſeq. dixerunt, ea non numero quaeſito, ſed uerborum collocatione ceciderunt. Formae uero quaedam ſunt orationis, in quibus ea concinnitas ineſt, ut ſequatur numerus neceſſario. nam cum aut par pari refertur, aut contrarijs

contrario

contrario opponitur, aut quae ſimiliter cadunt uerba uerbis comparantur; quidquid ita concluditur, plerunque fit ut numeroſe cadat: quo de genere cum exemplis ſupra diximus: ut haec quoque copia facultatem afferat, non ſemper eodem modo deſinendi: nec tamen haec ita ſunt arcta, & aſtricta, ut ea, cum uelimus, laxare nequeamus. Multum intereſt, utrum numeroſa ſit, id eſt ſimilis numerorum, an plane e numeris conſtet oratio. alterum ſi fit, intolerabile uitium eſt: alterum niſi fit, diſſipata, & inculta, & fluens eſt oratio. Sed quoniam non modo non frequenter, uerum etiam raro in ueris cauſſis, aut forenſibus circumſcripte numeroſeq. dicendum eſt: ſequi uidetur, ut uideamus quae ſint illa, quae ſupra dixi, inciſa, quae membra. haec enim in ueris cauſſis maximam partem orationis obtinent. Conſtat enim ille ambitus, & plena comprehenſio e quattuor fere partibus, quae membra dicimus, ut et aures impleat, & ne breuior ſit, quam ſatis ſit, neque longior. quamquam utrunque nonnumquã, uel potius ſaepe accidit, ut aut citius inſiſtendum ſit, aut lõgius procedendum; ne breuitas defraudaſſe aures uideatur, ne ue longitudo obtudiſſe. ſed habeo mediocritatis rationem: nec enim loquor de uerſu; et eſt liberior aliquãto oratio. E quattuor igitur, quaſi hexametrorum inſtar uerſuũ quod ſit, cõſtat fere plena cõprehenſio. His igitur ſingulis uerſibus quaſi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniũgimus.

gimus. Sin mẽbratim uolumus dicere, inſiſtimus: idq. cũ opus eſt, ab iſto curſu inuidioſo facile nos & ſaepe dijungimus. Sed nihil tam debet eſſe numeroſum, quam hoc, quod minime apparet, & ualet plurimum. Ex hoc genere illud eſt Craſſi: Miſſos faciant patronos, ipſi prodeant. Niſi interuallo dixiſſet, Ipſi prodeant; ſenſiſſet profecto effugiſſe ſenarium. omnino melius caderet, prodeant ipſi: ſed de genere nunc diſputo. Cur clandeſtinis conſilijs nos oppugnant? cur de perfugis noſtris copias comparant contra nos? Prima ſunt illa duo, quae κόμματα Graeci uocant, nos inciſa dicimus: deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum. Sequitur non longa: ex duobus enim uerſibus, id eſt membris, perfecta comprehenſio eſt, & in ſpondeos cadit. & Craſſus quidem ſic plerunque dicebat; idq. ipſe genus dicendi maxime probo. Sed quae inciſim, aut membratim efferuntur, ea uel aptiſſime cadere debent, ut eſt apud me: Domus tibi deerat? at habebas. pecunia ſuperabat? at egebas. Haec inciſe dicta ſunt quattuor: at mẽbratim quae ſequuntur duo: Incurriſti amens in columnas: in alienos inſanus inſaniſti. Deinde omnia, tamquam crepidine quadam, comprehenſione longiore ſuſtinentur. Depreſſam, caecam, iacentem domum pluris, quam te, & quam fortunas tuas, aeſtimaſti. dichoreo finitur. at diſpondeo proximum illud. nam in ijs, quibus ut pugiunculis uti oportet, breuitas facit ipſa liberiores pedes. ſaepe enim

nim ſingulis utendum eſt, plerunque binis: & utriſque addi pedis pars poteſt: non fere ternis amplius. Inciſim autem, & membratim tractata oratio in ueris cauſſis plurimum ualet, maximeq. his locis, cum aut arguas, aut refellas: ut noſtra in Corneliana ſecunda: O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda. Membratim adhuc, deinde caeſim diximus, rurſus membratim: Teſtes dare uolumus. Extrema ſequitur comprehenſio, ſed ex duobus membris, qua non poteſt eſſe breuior: Quem, quaeſo, noſtrum fefellit, ita uos eſſe facturos? Nec ullum genus eſt dicendi aut melius, aut fortius, binis aut ternis ferire uerbis, non numquam ſingulis, paullo alias pluribus: inter quas uarijs clauſulis interponit ſe raro numeroſa comprehenſio: quam peruerſe fugiens Hegeſias, dum ille quoque imitari Lyſiam uult, alterum paene Demoſthenem ſaltat, incidens particulas. & is quidem non minus ſententijs peccat, quam uerbis. ut non quaerat, quem appellet ineptum, qui illũ cognouerit. Sed ego illa Craſſi, et noſtra poſui, ut, qui uellet, auribus ipſis, quid numeroſum etiam in minimis particulis orationis eſſet, iudicaret. Et quoniam plura de numeroſa oratione diximus, quam quiſquam ante nos; nunc de eius generis utilitate dicemus. Nihil enim eſt aliud, Brute, quod quidem tu minime omnium ignoras, pulchre, & oratorie dicere, niſi optimis ſententijs, uerbiſq. lectiſſimis dicere. et nec ſententia

ulla eſt, quae fructum oratori ferat, niſi apte expoſita, atque abſolute: nec uerborum lumen appa ret, niſi diligenter collocatorum: & horum utrunque numerus illuſtrat; numerus autem (ſaepe enim hoc teſtandum eſt) non modo non poetice iunctus, uerum etiam fugiens illum, eiq. omnium diſ ſimillimus: non quin ijdem ſint numeri non modo oratorum, et poetarum, uerum omnino loquentiũ, denique etiam ſonantium omnium, quae metiri au ribus poſſumus: ſed ordo pedum facit, ut id, quod pronunciatur, aut orationis, aut poematis ſimile uideatur. Hanc igitur ſiue compoſitionem, ſiue perfectionem, ſiue numerum uocari placet, & ad hibere neceſſe eſt, ſi ornate uelis dicere; non ſolum quod ait Ariſtoteles, & Theophraſtus, ne infinite feratur ut flumen oratio, quae non aut ſpiritu pronunciantis, aut interductu librarij, ſed numero coacta debet inſiſtere; uerum etiam, quod multo maiorem habent apta uim, quam ſoluta. ut enim athletas, nec multo ſecus gladiatores, uidemus nihil nec uitando facere caute, nec petendo uehementer, in quo non motus hic habeat palaeſtram quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad aſpectum etiam ſit uenuſtum: ſic oratio nec plagam grauem facit, niſi petitio fuerit apta; nec ſatis tecte declinat impetum, niſi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit. itaque qualis eorũ motus, quos ἀπαλαίςους Graeci uocant, talis horum mihi uidetur oratio, qui

non

non claudunt numeris ſententias: tantumq. abeſt, ut, quod ij, qui hoc aut magiſtrorum inopia, aut ingenij tarditate, aut laboris fuga non ſunt aſſecuti, ſolent dicere, eneruetur oratio compoſitione uerborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec uis eſſe poſſit. ſed magnam exercitationẽ res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc ſecuti non tenuerunt, ſimile faciamus, ut uerba traijciamus aperte, quo melius aut cadat, aut uoluatur oratio: quod ſe L. Coelius Antipater in prooemio belli Punici, niſi neceſſario, facturum negat. O uirum ſimplicem, qui nos nihil celat; ſapientem, qui ſeruiendum neceſſitati putet. ſed hic omnino rudis: nobis autem in ſcribendo, atque in dicendo neceſſitatis excuſatio non probatur: nihil eſt enim neceſſe; &, ſi quid eſſet, id neceſſe tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Laelio, ad quem ſcripſit, cui ſe purgat, ueniam petit, & utitur ea traiectione uerborum, & nihilo tamen aptius explet, concluditq. ſententias. apud alios autem, & Aſiaticos maxime numero ſeruientes, inculcata reperias inania quaedam uerba, quaſi complementa numerorum. Sunt etiam, qui illo uitio, quod ab Hegeſia maxime fluxit, infringendis concidendisq. numeris in quoddam genus abiectum incidant Siculorum ſimillimum. Tertium eſt, in quo fuerunt fratres illi, Aſiaticorum rhetorum principes, Hierocles, & Menecles, minime mea ſententia conte--

 mnendi.

mnendi. etſi enim a forma ueritatis, et ab Attico rum regula abſunt: tamen hoc uitium compenſant uel facultate, uel copia. ſed apud eos uarietas non erat; quod omnia fere concludebantur uno modo. quae uitia qui fugerit, ut neque uerbum ita traijciat, ut id de induſtria factum intelligatur; neque, inferciens uerba, quaſi rimas expleat; nec, minutos numeros ſequens, concidat, delumbetq. ſententias; nec ſine ulla commu tatione in eodem ſemper uerſetur genere numerorum; is omnia fere uitia uitauerit. nam de lau dibus multa diximus: quibus ſunt alia perſpicue uitia contraria. Quantum autem ſit, apte dice re, experiri licet, ſi aut compoſiti oratoris bene ſtructam collocationem diſſoluas permutatione uerborum: corrumpatur enim tota res: ut haec noſtra in Corneliana, & deinceps omnia: Neque me diuitiae mouent, quibus omnes Africanos, & Laelios multi uenalicij, mercatoresq. ſuperarunt. Immuta paullulum, ut ſit, Multi ſu perarunt mercatores, uenalicijque: perierit tota res. Et quae ſequuntur: Neque ueſtis, aut cae latum aurum, & argentum, quo noſtros ueteres Marcellos, Maximosq. multi eunuchi e Syria, Aegyptoq. uicerunt. Verba permuta ſic, ut ſit, Vicerunt eunuchi e Syria, Aegyptoque. Adde tertium: Neque uero ornamenta iſta uillarum, quibus L. Paullum, & L. Mūmium, qui rebus his urbem Italiamq. omnem referſerunt, ab

ab aliquo uideo perfacile Deliaco, aut Syro potuiſſe ſuperari. Fac ita, Potuiſſe ſuperari ab aliquo Syro, aut Deliaco: uides ne, ut, ordine uerborum paullum commutato, iiſdem uerbis, ſtante ſententia, ad nihilum omnia recidant, cũ ſint ex aptis diſſoluta? aut, ſi alicuius inconditi arripias diſſipatam aliquam ſententiam, eamq., ordine uerborum paullum commutato, in quadrũ redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerat antea diffluens, ac ſolutum. Age, ſume de Gracchi apud cenſores illud, Abeſſe non poteſt, quin eiuſdem hominis ſit, probos improbare, qui improbos probet. Quanto aptius, ſi ita dixiſſet, quin eiuſdem hominis ſit, qui improbos probet, probos improbare. Hoc modo dicere nemo unquam uoluit, nemoq. potuit, quin dixerit. qui autem aliter dixerunt, hoc aſſequi non potuerunt: ita facti ſunt repente Attici. quaſi uero Trallianus fuerit Demoſthenes. cuius non tam uibrarent fulmina illa, niſi numeris contorta ferrentur. ſed ſi quos magis delectant ſoluta, ſequantur ea ſane, modo ſic, ut ſi quis Phidiae clypeũ diſſoluerit, collocationis uniuerſam ſpeciem ſuſtulerit, non ſingulorum operum uenuſtatem: ut in Thucydide orbem modo orationis deſidero, ornamenta comparent. iſti autem cum diſſoluũt orationem, in qua nec res, nec uerbum ullum eſt, niſi abiectum, non clypeum, ſed, ut in prouerbio eſt, (etſi humilius dictum eſt, tamen ſi-

 mile

mile eſt) ſcopas, ut ita dicam, mihi uidentur diſſoluere. atque, ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempſiſſe uideantur, aut ſcribant aliquid uel Iſocrateo more, uel quo Aeſchines aut Demoſthenes utitur: tum illos exiſtimabo non deſperatione formidauiſſe genus hoc, ſed iudicio refugiſſe: aut reperiam ipſe, eadem condicione qui uti uelit, ut aut dicat, aut ſcribat, utra uoles lingua, eo genere, quo illi uolunt. facilius eſt enim apta diſſoluere, quam diſſipata connectere. Res autem ſe ſic habet: (ut breuiſſime dicam, quod ſentio) compoſite, & apte, ſine ſententiis, dicere, inſania eſt: ſententioſe autem, ſine uerborum & ordine, & modo, infantia, ſed eiuſmodi tamen infantia, ut, ea qui utantur, non ſtulti homines haberi poſſint, etiam plerunque prudentes: quo qui eſt contentus, utatur. Eloquens uero, qui non approbationes ſolum, ſed admirationes, clamores, plauſus, ſi liceat, mouere debet, omnibus, oportet, ita rebus excellat, ut ei turpe ſit quidquam aut ſpectari, aut audiri libentius. Habes meum de oratore, Brute, iudicium: quod aut ſequere, ſi probaueris; aut tuo ſtabis, ſi aliud quoddam eſt tuũ. in quo neque pugnabo tecum; neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro aſſeueraui, unquam affirmabo eſſe uerius, quam tuum. poteſt enim non ſolum aliud mihi, ac tibi, ſed mihi ipſi aliud alias uideri. nec in hac modo re, quae ad uulgi aſſenſum ſpectat, & ad aurium uoluptatem, quae duo ſunt ad iudicandum

eandum leuiſſima, ſed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inueni, firmius quod tenerē, aut quo iudicium meum dirigerem, quam id, quodcunque mihi quamſimillimum ueri uideretur, cum ipſum illud uerum in occulto lateret. Tu autem, uelim, ſi tibi ea, quae diſputata ſunt, minus probabuntur, ut aut maius opus inſtitutum putes, quam effici potuerit; aut, dum tibi roganti uoluerim obſequi, uerecundia negandi ſcribendi me impudentiam ſuſcepiſſe.

M. TVLLII CICERONIS

DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

ORATORVM *genera eſſe dicuntur tamquam poetarum. id ſecus eſt. nam alterum eſt multiplex. poematis enim tragici, comici, epici, melici etiam, ac dithyrambici, quod magis eſt tractatum a Latinis, ſuum cuiuſque eſt diuerſum a reliquis. itaque & in tragoedia comicum uitioſum eſt, & in comoedia turpe tragicum: & in ceteris ſuus eſt cuiuſque certus ſonus, & quaedam intelligentibus nota uox. Oratorum autem ſi quis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graues, aut copioſos, alios tenues, aut ſubtiles, aut breues, alios eis interie-*

ctos, & tamquam medios putet; de hominibus dicet aliquid, de re parum. in re enim, quod optimum ſit, quaeritur: in homine dicitur, quod eſt. itaque licet dicere & Ennium ſummum epicum poetam, ſi cui ita uidetur, & Pacuuium tragicum, & Caecilium fortaſſe comicum. Oratorem genere non diuido: perfectum enim quaero. Vnum eſt autem genus perfecti: a quo qui abſunt, non genere differunt, ut ab Attio Terentius, ſed in eodem non ſunt pares. optimus eſt enim orator qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere, debitum eſt; delectare, honorarium; permouere, neceſſarium. haec ut alius melius, quam alius, concedendum eſt: uerum id fit non genere, ſed gradu. optimum quidem unum eſt, & proximum quod ei ſimillimum: ex quo perſpicuum eſt, quod optimo diſſimillimum ſit, id eſſe deterrimum. nam quoniam eloquentia conſtat ex uerbis, & ſententijs; perficiendum eſt, ut pure, & emendate loquentes, quod eſt Latine, uerborum praeterea & propriorum, & translatorum elegantiam perſequamur; in proprijs, ut aptiſſima eligamus; in tranſlatis, ut, ſimilitudinem ſecuti, uerecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera ſunt, quot diximus eſſe laudum. ſunt enim docendi, acutae; delectandi, quaſi argutae; commouendi, graues. Sed & uerborum eſt ſtructura quaedam, duas res efficiens, numerum, & leni-

 457

lenitatem, & ſententiae ſuam compoſitionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem: ſed earum omnium rerum, ut aedificiorum, memoria eſt quaſi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo ſumma, erit orator peritiſſimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus. & appellabuntur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter ſeſe, ſed facultatibus different. itaque nemo eſt orator, qui ſe Demoſthenis ſimilem eſſe nolit. at Maenander Homeri noluit: genus enim erat aliud. id non eſt in oratoribus: aut, etiamſi eſt, ut alius, grauitatem ſequens, ſubtilitatem fugiat; contra, alius acutiorem ſe, quam ornatiorem, uelit; etiam ſi eſt in genere tolerabili, certe non eſt in optimo: ſiquidem, quod omnes laudes habet, id eſt optimum. Haec dixi, breuius equidem, quam res petebat: ſed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum ſit genus; id quale ſit, quaerimus. eſt autem tale, quale floruit Athenis; ex quo Atticorum oratorum ipſa uis ignota eſt, nota gloria. nam alterum multi uiderunt, uitioſi nihil apud eos; alterum pauci, laudabilia eſſe multa. Eſt enim uitioſum in ſententia, ſi quid abſurdum, aut alienum, aut non acutum, aut ſubinſulſum eſt: in uerbis, ſi inquinatum, ſi abiectum, ſi non aptum, ſi durum, ſi longe petitum. Haec uitauerunt fere omnes, qui aut Attici numeran-

merantur, aut dicunt Attice: ſed, quatenus ualuerunt, ſani & ſicci dumtaxat habeantur, ſed ita, ut palaeſtrice ſpatiari in xyſto ut liceat, non ab Olympijs coronam petant. qui cum careant omni uitio, non ſunt contenti quaſi bona ualetudine, ſed uires, lacertos, ſanguinem quaerunt, quandam etiam ſuauitatem coloris eos imitemur, ſi poſſumus: ſin minus, illos potius, qui incorrupta ſanitate ſunt, quod eſt proprium Atticorum, quam eos, quorum uitioſa abundantia eſt, quales Aſia multos tulit. quod cum faciemus; (ſi modo id ipſum aſſequemur: eſt enim permagnum) imitemur, ſi poterimus, Lyſiam, & eius quidem tenuitatem potiſſimum. eſt enim multis in locis grádior: ſed, quia & priuatas ille pleraſque, & eas ipſas alijs, & paruarum rerum cauſſulas ſcripſit; uidetur eſſe ieiunior; quoniam ſe ipſe conſulto ad minutarum genera cauſſarum limauerat. quod qui ita faciet, ut, ſi cupiat uberior eſſe, non poſſit: habeatur ſane orator, ſed de minoribus. magno autem oratori etiam illo modo ſaepe dicendum eſt in tali genere cauſſarum. Ita fit, ut Demoſthenes certe poſſit ſummiſſe dicere, elate Lyſias fortaſſe non poſſit. Sed, ſi eodem putat, exercitu in foro, & in omnibus templis, quae circum forum ſunt, collocato, dici pro Milone decuiſſe, ut ſi de re priuata ad unum iudicem diceremus; uim eloquentiae ſua facultate, non rei natura, metiuntur. Quare, quoniam non nullorum ſermo iam increbuit,

458

buit, partim ſe ipſos Attice dicere, partim neminem noſtrum dicere: alteros negligamus: ſatis enim his res ipſa reſpondet; cum aut non adhibeantur ad cauſſas, aut adhibiti derideantur: nam, ſi arrideantur, eſſet id ipſum Atticorum. ſed, qui dici a nobis Attico more nolunt, ipſi autem ſe non oratores eſſe profitentur: ſi teretes aures habent, intelligensq. iudicium, tamquam ad picturam probandam adhibentur etiam inſcij faciendi, cum aliqua ſolertia iudicandi. ſin autem intelligentiam ponunt in audiendi faſtidio, neque eos quidquam excelſum, magnificumq. delectat: dicant ſe ſubtile quiddam, & politum uelle, graue, ornatumq. contemnere: id uero deſinant dicere, qui ſubtiliter dicunt, eos ſolos Attice dicere. id eſt quaſi ſicce, & integre, & ample, & ornate, & copioſe, cum eadem integritate, Atticorum eſt: quid dubium eſt, utrum orationem noſtram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem eſſe cupiamus? non enim iam quaerimus, quid ſit Attice, ſed quid optime dicere. ex quo intelligitur, quoniam Graecorum oratorum praeſtantiſſimi ſunt ij, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demoſthenes; hunc ſi quis imitetur, eum & Attice dicturum, & optime: ut, quoniam Attici nobis propoſiti ſunt ad imitandum, bene dicere id ſit Attice dicere. Sed cum in eo magnus error eſſet, quale eſſet id dicendi genus;

putaui

putaui mihi ſuſcipiendũ laborem utilem ſtudioſis, mihi quidem ipſi non neceſſarium. conuerti enim ex Atticis duorum eloquentiſſimorum nobiliſſimas orationes inter ſe contrarias, Aeſchinis, Demoſthenisque: nec conuerti ut interpres, ſed ut orator, ſententijs iiſdem, & earum formis tamquam figuris, uerbis ad noſtram conſuetudinem aptis: in quibus non uerbum pro uerbo neceſſe habui reddere, ſed genus omnium uerborum, uimq. ſeruaui. non enim ea me annumerare lectori putaui oportere, ſed tamquam appendere. hic labor meus hoc aſſequetur, ut noſtri homines, quid ab illis exigant, qui ſe Atticos uolunt, & ad quam eos quaſi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed exoritur Thucydides: eius enim quidam eloquentiam admirantur: id quidem recte, ſed nihil ad eum oratorem, quem quaerimus. aliud eſt enim, explicare res geſtas narrando; aliud, argumentando criminari, crimen ue diſſoluere: aliud, narratione tenere auditorem; aliud, concitare. At loquitur pulchre: num melius, quam Plato? neceſſe tamen eſt oratori, quem quaerimus, controuerſias explicare forenſes, dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. quare ſi quis erit, qui ſe Thucydidio genere cauſſas in foro dicturum eſſe profiteatur; is abhorreat etiam a ſuſpicione eius, quae uerſatur in re ciuili & forenſi: qui Thucydidem laudabit, aſcribat ſuae noſtram ſententiam. Quin ipſum Iſocratem,

quem

quem diuinus auctor Plato ſuum, fere aequalem, admirabiliter in Phaedro laudari fecit a Socrate, quemq. omnes docti ſummum oratorem eſſe dixerunt, tamen hoc in numero non repono. non enim in acie uerſatur, & ferro, ſed quaſi rudibus eius eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobiliſſimum inducitur, Aeſchines, tamquam Aeſerninus, ut ait Lucilius,

Non ſpurcus homo, ſed doctus, & acer.
Cum Pacidiano hic componitur, optimu' longe
Poſt homines natos.

nihil enim illo oratore arbitror cogitari poſſe diuinius. Huic labori noſtro duo genera reprehenſorum opponuntur: unum hoc: Verum melius Graeci. a quo quaeratur, ecquid poſſit ipſe melius Latine? alterum, Quid iſtas potius legam, quam Graecas? Iidem Andriam, et Synephebos, nec minus Terentium, & Caecilium, quam Maenandrum, legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant: ſed tamen Ennium, & Pacuuium, et Attium potius, quam Euripidem, & Sophoclem, legunt. Quod igitur eſt eorum in orationibus e Graeco conuerſis faſtidium, nullum cum ſit in uerſibus? Sed aggrediamur iam quod ſuſcepimus; ſi prius expoſuerimus, quae cauſſa in iudicium deducta ſit.

Cum eſſet lex Athenis, ne quis populi ſcitum faceret, ut quiſquam corona donaretur in magiſtra-

tu

tu prius, quam rationes retuliſſet; et altera lex, eos, qui a populo donarentur, in concione donari debere; quia in ſenatu Demoſthenes curator muris reficiendis fuit, eosq. refedit pecunia ſua: de hoc igitur Cteſiphon ſcitum fecit, nullis ab ipſo rationibus relatis, ut corona aurea donaretur, eaq. donatio fieret in theatro, populo conuocato, qui locus non eſt concionis legitimae; atque ita praedicaretur, eum donari uirtutis ergo, beneuolentiaeque, quam erga populum Athenienſem haberet. hunc igitur Cteſiphontem in iudicium adduxit Aeſchines, quod contra leges ſcripſiſſet, ut et, rationibus non relatis, corona donaretur, & ut in thearo; & quod de uirtute eius, & beneuolentia falſa ſcripſiſſet; quoniam Demoſthenes nec uir bonus eſſet, nec bene meritus de ciuitate. Cauſſa ipſa abhorret illa quidem a formula conſuetudinis noſtrae, ſed eſt magna: habet enim & legum interpretationem ſatis acutam in utranque partem, et meritorum in remp. contentionem ſane grauem. itaque cauſſa fuit Aeſchini, quoniam ipſe a Demoſthene eſſet capitis accuſatus, quod legationem ementius eſſet, ut, ulciſcendi inimici cauſſa, nomine Cteſiphontis iudicium fieret de factis, famaq. Demoſthenis. non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod ciuis improbus, ut optimus, laudatus eſſet. Hanc multam Aeſchines a Cteſiphonte petijt quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: ſed iudicium

460

factum eſt aliquot annis poſt, Alexandro iam Aſiam tenente: ad quod iudicium concurſus dicitur e tota Graecia factus eſſe. quid enim aut tam uiſendum, aut audiendum fuit, quam ſummorum oratornm, in grauiſſima cauſſa, accurata, & inimicitijs incenſa contentio? quorum ego orationes ſi, ut ſpero, ita expreſſero, uirtutibus utens illorum omnibus, id eſt ſententijs, & earum figuris, & rerum ordine, uerba perſequens eatenus, ut ea non abhorreant a more noſtro; quae ſi e Graecis omnia conuerſa non erunt, tamen, ut generis eiuſdem ſint, elaborauimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Attice uolunt dicere. Sed de nobis ſatis. aliquando enim Aeſchinem ipſum Latine dicentem audiamus.

S C H O L I A

P A V L I   M A N V T I I

IN LIBROS CICERONIS

D E   O R A T O R E.

6: QVIS muſicis &c.] *pro, arti muſicae. ſic enim ueteres libentius loquebantur, quod multorum obſeruatione locorum intelligere potuerim. infra, 34: Omnia fere, quae ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa, & diſſipata quondam fuerunt: ut in muſicis, numeri, et uoces, et modi; in geometria lineamenta, formae, interualla. Et ad Atticum epiſt. 17. lib. 4. Ex quibus nullos puto te litteris, aut muſicis eruditos exſpectare. Tuſc. v. Muſicorum perſtudioſum accepimus Dionyſium, tragicum etiam poetam. Terentius in Eun. Fac periculum in muſicis. ſic, in grámaticis, pro, in arte grammatica, 34:*

7: Eruditio libero digna] *ne quis hic putet, eruditionis nomine, ut alibi, doctrinam ſignificari: nam eam inter illa, quae ſunt oratori neceſſaria, primo loco poſuit, ſic inquiens: Scientia comprehendenda rerum plurimarum, ſine qua uerborum uolubilitas inanis, atque irridenda eſt. Eruditio igitur ualet, hoc quidem in loco, prompta quaedam & expedita minime hebetis ingenij uis; qua qui carent, rudes appellantur, nec ita*

uidentur inſtituti, ut liberos decet: propterea dixit Cicero, Eruditio libero digna. nam qui liberaliter inſtituti non ſunt, uel facetias ignorant prorſus, uel ijs ita abutuntur, ut in ſcurrilitatem prolabantur. poteſt igitur eſſe eruditio ſine doctrina, ſine eruditione uero doctrina non poteſt. & ut diſſimilitudo intelligatur, coniunguntur interdum, ut Tuſc. 2. de off. lib. 1. & in hoc libro infra, Doctus, atque eruditus.

8. Percepta, et cognita,] *haec Cicero ſolet coniungere, ordine mutato: quaſi poſſet aliquid percipi, non cognoſci; aut cognoſci, non percipi. infra, 35: Quo facilius, inquit, percipi, cognoſciq. ius ciuile poſſit. contra uero, 37: Ad ſtudium cognoſcendae, percipiendaeq. uirtutis. & lib. 2. 52. Nihil mihi uidetur in Craſſi, & Antonij ſermone eſſe praeteritum, quod quiſquam a ſummis ingenijs, acerrimis ſtudijs, optima doctrina, maximo uſu cognoſci, ac percipi potuiſſe arbitraretur. Et lib. 1. Acad. Cognitioni, & perceptioni praecurrere aſſertionem, approbationemq. turpe eſt.*

9. Ludorum Romanorum diebus] *quos dabat aedilis curulis M. Marcellus: de quo ſic infra. Haec ego cum ipſis philoſophis tum Athenis diſſerebam. cogebat enim me M. Marcellus hic noſter, qui nunc aedilis cur. eſt: & profecto, niſi ludos nunc faceret, huic noſtro ſermoni intereſſet. Dabantur autem & Romani ludi, & Megalenſes*

galenſes ab aedilibus cur. ſcenici utrique, Romani in foro, menſe Septembri per dies nouem, a pridie non. ad pridie idus: quod ex uetere marmoreo lapide, in quo dierum ordo deſcriptus eſt, cognoſcitur. & Craſſus extremo ludorum Romanorum die Romam reuerſus, mane idibus Sept. in ſenatum uenit: quod infra, in prooemio lib. 3. ſcriptum eſt. ex quo liquet, ultimum ludorum Romanorum diem fuiſſe pridie idus Sept. Megalenſes autem in Palatio dabantur Aprili menſe, per unum diem, pridie idus: de quo ſic Liuius lib. 29. In aedem Victoriae, quae eſt in Palatio, pertulere deam pridie idus Apr. isque dies feſtus fuit. populus frequens dona deae in Palatio tulit: lectiſterniumq. & ludi fuere, Megaleſia appellata. et Cicero in oratione de haruſp. reſp. cum ait, hos ludos ante templum in Palatio datos, de templo loquitur non ipſius Matris magnae, ſed Victoriae, cuius eſt in aede locatum ſimulacrum Matris magnae, e Phrygia aduectum. unum etiam Megalenſium diem ſignificat Cicero epiſt. 11. ad Coelium, lib. 2. cum ait: Ipſa dies me admonebat: ſcripſi enim haec ipſis Megalenſibus. Quamquam fortaſſe licere non pridie idus, quo die ludos illos dari coeptos ex Liuio demonſtraui, ſed primum ludorum diem, id eſt pridie nonas, Cicero ſignificauit: ut Megalenſes per octo dies, itidem ut Romani, poſtremo dati ſint, a pridie nonas ad pridie idus Aprili menſe, ut dabantur Ro-

mani a pridie nonas ad prid. idus Septembri menſe. quod utrunque ex lapide uetere iam nominato c gnoſcitur.

9. Quaſi colligendi ſui cauſſa,] *quaſi, dixit: ne tales uiri in Tuſculanum ueniſſe animi cauſſa putarentur. uenerant enim, ut de rep. colloquerentur: itaque ſubiunxit paullo poſt: Hi primo die de temporibus illis, deq. uniuerſa rep. quam ob cauſſam uenerant, multum inter ſe uſque ad extremum tempus diei collocuti ſunt. Videbatur igitur ueniſſe in Tuſculanum tres illi conſulares, Scaeuola, Antonius, Craſſus, colligendi ſui cauſſa: ſed re uera uenerant, ut de reip. ſtatu colloquerentur.*

9. Veniſſe eodem, ſocer eius qui fuerat, Q. Mucius dicebatur,] *ſi locus mendo uacat, placet haec diſtinctio: ut, Mucij filiam, Craſſi, uxorem, iam perijſſe oſtendatur. alij ſic intcrpungunt: Veniſſe eodem ſocer eius, qui fuerat Q. Mucius, dicebatur. quibus non aſſentior: nam illud, Qui fuerat Q. Mucius, ineptum, inſulſumq. uideri non dubito. omnino mallem ita legi: Veniſſe eodem ſocer eius Q. Mucius dicebatur. non enim, cum in Tuſculanum conuenere, uidetur iam e uita exceſſiſſe Mucij filia: ut oportuerit a Cicerone ſcribi, Socer eius qui fuerat: & ipſe Mucius infra, generum ſuum nominat Craſſum, tamquam uiua filia. Aſſentior, inquit, Craſſo, ne aut de C. Laelij, ſoceri mei, aut deterius generi aut arte,*

te, aut gloria detraham. Augent ſuſpicionem antiqui libri: plerique enim habent, Socer eius qui fuiſſe: in nullo autem, Socer eius qui fuerat. Hic eſt autem Q. Mucius Q. F. Scaeuola, augur, gener C. Laelij, ſocer L. Craſſi oratoris, iuris peritiſſimus, collega in conſulatu L. Metelli Dalmatici: de quo in Bruto ſic: Mucius augur, quod pro ſe opus erat, ipſe dicebat, ut de pecunijs repetundis contra T. Albutium. is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilis intelligentia, atque omni prudentiae genere praeſtitit. Et infra ibidem: Q. Scaeuola augur peritiſſimus iuris, idéq. patronus eſt habitus. De eodem in Laelio. Altero Q. Mucius Scaeuola, P. F. pontifex max. iuris peritorum eloquentius, collega L. Craſſi oratoris in conſulatu, is eſt, de quo infra in hoc libro, his uerbis: Potes igitur, inquit Craſſus, oratores putare eos, quos multas horas exſpectauit, cum in campum properaret, et ridens, et ſtomachans Scaeuola? Et paullo poſt: P. Craſſum, illum diuitem, & multis alijs in rebus elegantem hominem, & ornatum, & praecipue in hoc efferendum, & laudandum puto, quod cum P. Scaeuolae frater eſſet, ſolitus eſt ei perſaepe dicere: neque illum in iure ciuili ſatis illi arti facere poſſe, niſi dicendi copiam aſſumpſiſſet: quod quidem hic, qui mecum conſul fuit, filius eius eſt conſecutus: neque ſe ante cauſſas amicorum tractare, atque agere coepiſſe, quam ius ciuile didiciſſet. Et infra ſic

 idem

idem Craſſus: Q. Scaeuola, aequalis, & collega meus, homo omnium & diſciplina iuris ciuilis eruditiſſimus, et ingenio, prudentiaq. acutiſſimus, & oratione maxime limatus, atque ſubtilis, atque, ut ego ſoleo dicere, iuris peritorum eloquentiſſimus, eloquentium iuris peritiſſimus. Et in prooemio lib. 3. Collegae ſui, pontificis max. ſanguine ſimulacrum Veſtae reſperſum eſſe non uidit. Et lib. 3. de nat. dc. Temperantiae, prudentiaeq. ſpecimen, ante ſimulacrum Veſtae pontifex max. eſt Q. Scaeuola trucidatus. Idem in epitome Liuiana lib. 86.

12. Audiui ſummos homines, cum quaeſtor ex Macedonia ueniſſem Athenas florente Academia; quod eam Carneades, & Clitomachus, & Aeſchines obtinebant.] *uidetur his uerbis uidiſſe Carneadem Craſſus: idq. paullo poſt apertius oſtenditur, in eo: Athenis diligentius legi cum Carneade Platonis Gorgiam. uerum ego, cum tempora ad rationem reuoco, antiquiorem inuenio Carneadem, quam ut eum uel L. Craſſus, uel M. Antonius, qui & ipſe, auditum a ſe Carneadem, infra dicit, cognoſcere potuerint. diſtat enim longiſſime Carneadis aetas ab eo anno, quo uel quaeſtor Craſſus, uel proconſul Antonius Athenas uenit. perijt enim Carneades, ut ait Laertius, olympiadis* CLXII *anno quarto, ideſt circiter annũ urbis cõditae* DCXXIV. *Craſſus autem, cum conſul fuerit* DCLVIII,

quaeſtor

quaeſtor eſſe potuit, legitimo magiſtratuum interuallo, anno urbis DCL, *ideſt annis* XXVI *poſt obitum Carneadis. de Antonio idem dico: nam is proconſul in Ciliciam iuit, ut ſcripſit Obſequés, C. Mario* IIII, *et Q. Catulo cos. anno urbis* DCLI. *nam etſi praetor in eam prouinciam profectus eſt Antonius: proconſul tamen a Cicerone infra nominatur: quod nouum non eſt. Quod ſi Carneades non annis* LXXXIII, *ut Laertius dixit, ſed* XC *uixit, ut ſcripſit Cicero Academicorum priorum lib. 2: tamen ne ſic quidem prope ad Craſſi quaeſturam acceſſerit, quippe qui Romam uenerit legatus Athenienſium uiuo Catone cenſorio, ut Plutarchus docet. praeterea, cum ipſe Craſſus lib. 3. dicat, affectum aetate Carneadem a Q. Metello Numidico adoleſcente auditum eſſe; Metellus autem aliquot annis ante Craſſi quaeſturam conſul fuerit: hoc etiam argumento coniÿcitur, aetatem Carneadis ad Craſſi quaeſturam non eſſe perductam. ſed placet ipſa Craſſi uerba recitare: quibus indicat, non a ſe auditum eſſe Carneadem, cum eius auditorum teſtimonio utatur. Multos, inquit, Carneadis auditores cognoui Athenis, auctores tamen certiſſimos laudare poſſum, & ſocerum meum Scaeuolam, qui eum Romae audiuit adoleſcens, & Q. Metellum L. F. clariſſimum uirum, qui illum a ſe adoleſcente Athenis, iam affectum ſenectute, multos dies auditum eſſe dicebat. Fortaſſe igitur memoriae uitio la-*

pſus eſt Cicero noſter: aut nos temporum ratio-nem recte non tenemus.

13: Vimq. omnem humanitatis] *humanitatis nomen pro ipſo uſurpauit humano genere. infra enim idem iterauit hoc modo: Num admoueri poſſit oratio ad ſenſus animorum, atque motus uel inflammandos, uel etiam extinguendos, quod unum in oratore dominatur, ſine diligentiſſima perueſtigatione earum omnium rationum, quae de naturis humani generis, ac moribus a philoſophis explicantur?*

14: Vel noſtros decemuiros,] *cum dixerit, Vel Graeci Lycurgum, aut Solonem: apte reſponderet, Vel noſtri decemuiros. ſed ueteres aduerſantur libri: itaque nihil muto: uerbum quidem, Anteponant, quod ſequitur, non reſpicit ad illud ſuperius, Graeci: ſed omnino ſubaudiendum eſt, noſtri, uel ſimile aliquid.*

16: Cum ego praetor Rhodum ueniſſem,] *opinor Q. Mucium augurẽ ex praetura in Achaiam iuiſſe. nam alter Q. Mucius Pontifex max. non Achaiam, ſed Aſiam rexit, ut legitur ep. 17. lib. 5. ad Att. hoc ut putem, adducor Ciceronis teſtimonio, qui lib. 1. de Fin. Albutium a Scaeuola praetore graece ſalutatum Athenis dicit. Athenas autem ad Achaicam adminiſtrationem pertinuiſſe, cognoſcitur ex epiſtolis duabus, quarta, & duodecima lib. 4. fam. & duabus itẽ libri 6. prima, & quarta. Occurrit illud. extra*

Acha-

Achaiam Rhodus eſt: quid igitur Mucius praetor Rhodum; cum neque occurrat illa inſula nauigantibus Athenas; neque, ut eo ex prouincia proficiſcatur, ei leges permitterent. excedere enim prouinciae finibus nemini per leges licebat. Opinor Mucium, abſoluto Achaiae annuo imperio, Rhodum iuiſſe ante quam Roma rediret: quod leges non uetabant. iam enim definitum legibus annum Prouinciae praefuerat. ſic Cicero, cum Ciliciae annum praefuiſſet, Rhodum, inquit, uolo puerorum cauſſa, ep. 7. lib. 6. ad Att.

17: Cum Proconſul in Ciliciam proficiſcens Athenas ueniſſem,] *Proconſul, ideſt propraetor, dixit. nam in Ciliciam iuit ex praetura, quo anno & piratas deleuit, ut in epitome lib. 68. & apud Obſequentem ſcriptum eſt. nec mirum appellari proconſulem, qui conſulatum non geſſerit. ſic Q. Metellus Celer in epiſt. 1. lib. 5. fam. ſic & Gellius lib. 1. de legibus, & C. Coſconius in interrogatione in Vatinium, & C. Conſidius in oratione pro Ligario, & L. Aemilius Paullus in Liuio lib. 37. praeterea C. Caninius Rebilus, C. Salluſtius Criſpus, Allienus apud Hirtium in libro de bello Africano, & Caeſar, & Auguſtus a Suetonio Proconſules dicuntur, conſulatu tamen non geſto.*

19: Quibus dicere Carneades ſolebat,] *Hoc ad ea, quae proxime dicta ſunt, non poteſt referri: ad illud, opinor, ſpectat, ſatis longe remo-*

tum

tum: Diſputabant contra diſerti homines .ijs enim hoc dicere Carneades ſolebat.

21. Vt in critionibus ſcribi ſolet,] *duo ueteres Cardinalis Borromei libri habent, Vt in cautionibus: duo Fuluij Vrſini, Vt in critionibus. quos ſum ſecutus, ut minus mendoſos. opinor enim legendum, Vt in cretionibus. notiſſimum iuriſconſultis uerbum eſt.*

31. Stomachans Scaeuola?] *Scaeuola pontifex max. collega L. Craſſi, non augur, qui paullo poſt reſpondet, ſignificatur.*

32: Antea ueniſſet.] *ſic antiquus Borromei liber, & recte: quod ſententia demonſtrat. nam petitor eius pecuniae, cuius nondum perſoluendae dies adueniſſet, cauebat ſibi ea exceptione, Cuius pecuniae dies fuiſſet. quod ſi exceptione illa uſus non eſſet; excludebatur, ideſt ius iterum petendi non habebat; exceptione, ob exceptionem omiſſam priore petitione. excludebatur autem ob eam cauſſam, quod ea res in iudicium antea ueniſſet, nec ipſe ſibi, nondum debitam pecuniam petens, exceptione legitima cauiſſet.*

31: P.Craſſum, illum diuitem,] *Faſti Capitolini huic Craſſo, qui Mucianus fuit, cognomen Diuitis non addunt, ſed alteri P. Craſſo, qui & ipſe pontifex max. fuit. in quo Ciceronem ſequi malo: cui aſſentiri uidetur Gellius lib. 1. cap. 13. loquitur enim de Craſſo iuriſconſulto, qui fuit P. Scaeuolae frater. praeterea cũ de ſuperiore Craſſo*

ſo mentio ſit, additur, ille uetus: cum de inferiore, ille diues. libro 3. 140. Haec ſuit P. Craſſi, illius ueteris, haec Ti. Coruncanij ſapientia.

31: P. Scaeuolae frater.] *non patruelis, aut conſobrinus, uerum germanus: nam ex Mucia Scaeuolarum gente in Liciniam Craſſorum adoptione tranſierat: itaque P. Licinius Craſſus Mucianus uocabatur. Velleius lib. 2. Gellius lib. 1. cap. 13. Cicero Acad. lib. 2. Eſt autem hic P. Scaeuola pater Q. Scaeuolae pontificis max. collegae L. Craſſi. 40. 45: qui & ipſe pontifex max. fuit.*

32: Cum Marcelli ab liberti filio ſtirpe, Claudii patricii eiuſdem hominis hereditatem gente ad ſe rediſſe dicerent.] *mortuus erat Claudius quidam liberti filius; cuius hereditatem petebant omnes Claudij, ſed diuerſo iure, Claudij plebeij iure ſtirpis, Claudij patricij iure gentis. propius autem ſtirpe attingimur, quam gente: nec neceſſe eſt, qui ſunt eiuſdem gentis, eiuſdem quoque ſtirpis eſſe: at uero diuerſarum ſtirpium homines eiuſdem gentes eſſe poſſunt. itaque non omnes Claudij ſunt eiuſdem ſtirpis: ſunt enim Claudij Pulchri, & Claudij Nerones, utrique patricij, & Claudij Marcelli, plebeij. qui cum ſint omnes Claudij, eiuſdem ſunt gentis, diuerſarum tamen ſtirpium. iuſtior igitur Marcellorum petitio uidebatur. nam ſi ſeruus a Marcello aliquo liberatur, accipit nomen gentis, & Claudius uoca-*

us uocatur, gentiliſq. fit omnium Claudiorum: ſed quoniam non ab omnibus Claudijs, uerum ab uno Claudio Marcello liberatur, ideo gente quidem omnes Claudios, ſtirpe autem ſolos Marcellos attingit. ut igitur libertus patroni, qui filios, aut propinquos non habuit, ſi is inteſtato obijt, heres eſt: ſic hereditas liberti, eius ue poſterorum, eadem ratione patrono debetur. quod ſi patronus uita iam exceſſit; in eius iura gentiles ſuccedunt, & omnes quidem, ſi una tantum familia eſt; ſin plures familiae in eadem gente, ut Pulchri, Nerones, Marcelli in Claudia, tum non omnes gentiles, ſed ea tantum familia hereditatem conſequitur, ex qua patronus fuerat: ad eam enim libertus ille, eiuſq. poſteri ſtirpis, iure pertinent. Hic aliquis dixerit, libertos non proprie dici eorum gentiles, quorum in gente cum ſeruijſſent, ab ijſdem poſtea liberati ſunt. Quis hoc negat? uerumtamen, quod in eam gentem manumiſſione tranſijſſent, patronorumq. non modo nomina, ſed etiam, tamquam parentum filij, praenomina ipſa ſimul accepiſſent, eiuſdem gentis & ipſi, & eorum poſteri dicebantur. cuius generis multas familias Romae fuiſſe non dubito. nam priſcis temporibus, ante Appij Caeci cenſoris aetatem, & aliquandiu poſt, tribus quaſi gradibus ad ingenuitatem libertos perueniſſe animaduerto. primum enim liberti erant, qui aliquando ſeruierant: deinde ex his nati, libertini: tum ex libertinis ingenui.

genui . ingenuorum autem duo genera , prius , & poſterius . prius appello , qui ex libertinis naſcebantur : poſterius , qui ex ingenuis , libertinorum filijs . non enim a libertinis modo ingenui differebant : ſed ipſorum quoque ingenuorum diuerſa condicio erat : & quo longius a prima origine diſcedebant , eo meliora iura conſequebantur . nam prioris generis ingenui non modo ſuffragium , ut eorum patres libertini , & aui etiam liberti , in tribu ferebant ; ſed & in tribu ruſtica ; cum illi in quattuor tantum urbanis ferre ſoliti eſſent , quae ignobiliores erant ; & in ordinem quoque publicorum ſcribarum adſcribi poterant : ad honores autem , & magiſtratus aditum non habebant . nam etſi Cn. Flauius ſcriba , qui dies faſtos publicauit , patre libertino natus , aedilitatem curulem adeptus eſt : id tamen quam nouum, inuſitatumq. fuerit , ex eo patet , quod plerique nobilium , indignatione commoti , anulos aureos , & Phaleras depoſuere: ut apud Liuium lib . 9 . & L. Piſonem annali tertio ſcriptum eſt . Addo illud : huic ingenuorum generi , qui libertinorum fiŋ uocabantur , curia non patebat . ait enim Liuius lib.9. de Appio cenſore : Senatum primus libertinorum filijs lectis inquinauerat : & poſtea quam eam lectionem nemo ratam habuit ; humilibus per omnes tribus diuiſis , forum , & campum corrupit . non enim , ſi quis eſſet ingenuus , & patre libertino natus , id ſatis erat ad obtinendam ordinis amplissimi

pliſſimi dignitatem: ſed qui ita erat ingenuus, ut patre equite Romano natus eſſet, is in ſenatum legebatur. argumento ſunt Suetonij uerba. Latum clauum, ait in Claudio, libertini filio tribuit, ſed ſub condicione ſi prius ab equite R. adoptatus eſſet. Horum autem ingenuorum filijs, quod poſterius genus appellaui, ſi modo equeſtre, ſenatoriumq. cenſum haberent, aſcenſus dabatur lectione cenſoria. equitibus uero, nondum a cenſore in ſenatum lectis, iure tamen magiſtratuum, quos nondum ſenatores interdum tamen conſequebantur, aditus in curiam patebat. qui uero equites non eſſent; neque magiſtratum petendi ius habebant, & in ſenatum perquam raro legebantur. Haec propterea dixi, plane ut intelligatur illud, Ab liberti filio. poteſt enim aliquis mirari, cur Cicero non dixerit, Ab libertino: cum libertini libertorum filij fuerint. Hic diſtinguendum. aetate L. Craſſi, qui haec loquitur apud Ciceronem, libertorum filij, non dicebantur libertini, ſed libertinorum filij: erant enim ingenui: libertinorum autem nomen ad ipſos libertos attinebat. apud ueteres alia ratio fuerat: nam libertorum filij libertini uocabantur: qui ingenui non erant. hoc intelliget, qui Suetonij uerba, quae ſunt in Claudio, perpendet. Latum clauum, inquit, quamuis initio affirmaſſet, non lecturum ſe ſenatorem, niſi ciuis Romani abnepotem, etiam libertini filio tribuit, ſed ſub condicione, ſi prius

ab

ab equite Romano adoptatus eſſet. ac ſic quoque reprehenſionem uerens, etiam Appium Caecum cenſorem, generis ſui proauctorem, libertinorum filios in ſenatum allegiſſe docuit; ignarus, temporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos non ipſos, qui manumitterentur, ſed ingenuos ex his procreatos. Cum dixit, Libertini filio tribuit: non dubito quin, liberti filio, ſignificauerit. id oſtendit ſubiungens: temporibus Appij libertinos dictos non ipſos, qui manumitterentur, ſed ingenuos ex his procreatos. quibus uerbis indicat, mutatam conſuetudinem, quae Appij temporibus fuerat, & libertinos aetate Claudij imperatoris dictos eos ipſos, qui manumitterentur: aetate uero Appij, eos, qui ex manumiſſis procreabantur: qui, ſcribente Suetonio, ingenui erant: propterea enim dixit, habita ratione ſui temporis: Ingenuos ex his procreatos. Idem Suetonius, Menam, qui Pompeio Magno ſeruierat, inter libertinos nominat in Auguſto. Et in uita Seruij Nicanoris liberti: Satyram fecit, in qua libertinum ſe oſtendit. Cicero etiam manifeſte de libertis loquitur ep. 1. lib. 2. ad Att. cum ait, An libertinis, atque etiam ſeruis ſeruiamus? nam liberti, & ſerui condicione proximi ſunt, nihil intereſt medium. & alibi libertum, & libertinum eundem uocat. Ad hanc & poſteriores iuriſconſulti conſuetudinem reſpexere, ingenuum ſic definientes: Ingenuus eſt, qui ſtatim,

ut

ut natus eſt, liber eſt. Inſtit. de ingenu. & alibi. Dixit igitur Cicero: Ab liberti filio: ideſt, ab ingenuo, liberti, aut libertini filium. nam ſi, Ab libertino, dixiſſet, libertum, non liberti filium, ſignificare uiſus eſſet.

34: In grammaticis] *artem ſignificat, non homines. ſic proxime dixit, In Muſicis, pro, in arte muſica. quinque enim artium colligit exempla, cum ait: In muſicis in geometria, in aſtrologia, in grammaticis, in ratione dicendi.*

36: Qui cum ingenio ſibi auctore dignitate reperiſſent; perfecerunt, ut in reſpondendo iure auctoritate plus etiam, quam ipſo ingenio, ualerent.] *non placet, neque puto ſatis latine dici, Ingenio auctore. neque hic ingenium cum dignitate, ſed cum auctoritate comparatur. itaque, niſi ueteres libri diſſentirent, a quibus diſcedendum non arbitror, ita legerem: Qui cum ingenio ſibi auctoritatem reperiſſent, perfecerunt, ut in reſpondendo iure auctoritate plus etiam, quam ipſo ingenio, ualerent.*

40. P. Mucius] *pater Q. Mucij Scaeuolae, pontificis max. collegae L. Craſſi in conſulatu. hic eſt P. Scaeuola frater P. Craſſi, de quo* 31:

41: Eripite nos ex miſeriis] *uerba L. Craſſi, ex oratione, qua legem Seruiliam ſuaſit. uide* 90. & 178: & *in paradoxo* V.

41: Eorum,] *iudicum & accuſatorum. uide* 178:

Q. Mu-

42: Q. Mucius] *de pontifice max. loquitur, non de augure, qui huic ſermoni intererat. dixiſſet enim, Hic Q. Mucius.* 178:

46. Deinde, quod ſit plena delectationis.] *coniunge cum illa parte: Quod inertiam accuſas adoleſcentium, qui iſtam artem primum facillimam non ediſcant: deinde, quod ſit plena delectationis. quorum alterum, quam ſit facilis, ipſe uideris: in altero, tibi remittunt omnes iſtam uoluptatem.*

47: Paeanem, aut Munionem] *niſi fallor, hic potius de hymnis, quam de pedibus, ut putarunt non nulli, mentio fit. nam paean hymnus eſt, non pes: paeon autem pes, non hymnus. at hic non paeon, ſed paean nominatur. quem eſſe hymnum, uel hic unus Homeri uerſus indicat* ἰλ. α.

οἱ δὲ πανήμεροι μολπῇ θεὸν ἱλάσκοντο
καλὸν ἀείδοντες παιήονα κοῦροι ἀχαιῶν.

praeterea uerbum, Citarimus, mihi quidem conuenire magis in hymnum, quam in pedem, uidetur. & Catullus:

» *Dicite o Hymenaee hymen*
» *Hymen o Hymenaee:*
» *Vt lubentius audiens*
» *Se citarier ad ſuum*
» *Munus, huc aditum ferat.* & *Horat. Sat. 3.*
» *- Si collibuiſſet; ab ouo*
» *Vſque ad mala citaret, Io Bacche. - Aſſentior igitur uiro in primis erudito, & ingenioſo, Ha-*

driano Turnebo; qui, pro Munionem, quod mendoſum uidetur, arbitratur eſſe reponendum, Nomionem. Arcades enim νομιῶνα uocabant Apollinem, quod eis dediſſe leges putaretur, ut ait Cicero lib. 3. de nat. de. hinc hymni nomen, ut Paean, Apollini cantatus. Proclus etiam legendus περὶ τραγῳδίας.

50. Laelio :] *miror hunc Laelium, de quo antea nulla facta mentio eſt, ſine praenomine nominari. non enim, ſignificari C. Laelium, Q. Mucij auguris ſocerum, temporis ratio patitur : de quo iam, ut de mortuo, quater aut quinquies in hoc libro ſermo habitus eſt.*

IN LIBRVM II. DE ORAT.
SCHOLIA.

51. Multos & inegniis, & magna laude dicendi ſine ſumma rerum omnium ſcientia fuiſſe fateor.] *ſic puto Ciceronem ſcripſiſſe : uerbum enim, Fuiſſe, ad illud propinquius retulit, Magna laude dicendi. ſed, Ingenijs fuiſſe, non dicitur uſitate. diceret, excellentibus ingenijs fuiſſe : ualde probarem.*

51: Alter non multum, alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet;] *non multum ſcripti Craſſus, nihil admodum reliquit Antonius. Craſſi extabant haec, partes quaedam orationis, quam pro Licinia uirgine, annos* XXVII *na-*

tus,

tus, habuit: oratio de colonia Narbonenſi deducenda: oratio, qua ſuaſit legem Seruiliá Caepionis, de iudicijs ab equeſtri ordine ad ſenatum transferendis, quam habuit anno aetatis XXXIV. *praeterea non oratio, ſed orationis commentarium paullo plenius, pro Q. Caepione, contra Cn. Domitium collegam ſuum in cenſura. haec tantum extabant a Craſſo ſcripta; quae nominantur in Bruto,* 186. *Ab Antonio autem nihil fere dicit relictum, quia reliquerat libellum unum de ratione dicendi, eumq. ſatis exilem: de quo* 19: & 187.224:

52: Adoleſcens] *adoleſcentiam igitur Cicero per ducit ad annum* 34. *nam eo anno Craſſus orationé habuit, quae extabat, pro lege Seruilia.*

58. Qui laudabit quempiam, intelliget exponenda ſibi eſſe fortunae bona.] *putabam deeſſe, naturae: quia ſubiunguntur exempla non earum modo rerum, quae a fortuna, ſed earum etiam, quae a natura proficiſcuntur, generis, pecuniae, propinquorum, amicorum, opum, ualetudinis, formae, uirium, ingenij, ceterarumq. rerum, quae ſunt aut corporis, aut extraneae. Pleraque pertinent ad naturam: & haec tamen fortunae bona uocauit. praeterea, cum dicat: Aut corporis, aut extraneae: quis non intelligit, ea, quae ſunt corporis, naturae eſſe, non fortunae? extranea uero ne ipſa quidem fortunae ſunt omnia. nam nobilitas generis, amici-*

tiae, propinquitates, extranea ſunt, quia nec ad animum, nec ad corpus pertinent: fortunae tamen bona non eſſe, nemo uere dixerit. His de cauſſis mutilum eſſe locum opinabar: ſed infra quoque, III. confundi fortunae & naturae bona animaduerti, propoſito tantum fortunae nomine. Perſpicuum eſt, inquit, alia eſſe in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiae, ceteraq. quae fortuna det, aut extrinſecus, aut corpori, non habent in ſe ueram laudem, quae deberi uirtuti uni putatur. ſed tamen, quod ipſa uirtus in earum rerum uſu, ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus haec ſunt naturae, & fortunae bona. Primum dixit, Quae fortunae det, uni fortunae tribuens ea, quae proxime nominauerat, genus, formam, uires, opes, diuitias: quorum pars a natura eſt: deinde ſubiunxit, Haec naturae, & fortunae bona: quaſi iam de utraque locutus eſſet. itaque nihil ſtatuo: & aliorum induſtriae libenter locum relinquo.

59: P. Mucium pontificem max.] *miror hunc putari eum Scaeuolam, quo magiſtro uſus eſt Cicero in iure ciuili: ut in libro de amicitia ſcriptum eſt. nam is eſt Q. Mucius; qui & ipſe pontifex max. fuit: hic autem P. Mucius, Q. Mucii pater proxime nominati, conſul anno urbis DCXX. de quo in oratione pro domo, lib. 2. de leg. lib. 1. de nat. de. & epiſt. 5. lib. 12. ad Att.*

In

60: In philoſophos ueſtros ſi quando incidi,] *malim, In philoſophos uero. quo uidetur accedere unus Borromaei Cardinalis antiquus liber, in quo eſt, In philoſophos uero noſtros.*

67. Innumeri principes] *meri principes, legit Nonius.*

69: Nonnulli praecipiunt, ut uerbum illud, quod cauſſam facit, lucide, breuiter uterque definiat.] *uerbum, Vterque, mihi non placet: ac malim ita legere: Dilucide, breuiterq. definiatur. in quo non nihil ſuffragantur ueteres libri. nam unus Borromaei ſic habet: Dilucide, breuiterq. definiat. alter Fuluij Vrſini: Breuiter, dilucide utrunque definiat.*

76: Haec magna ſunt.] *quis non uidet, hoc aut mendoſum eſſe, aut perperam diſtinctum? mihi autem eo maior de mendo oritur ſuſpicio, quia in altero Borromaei libro haec tria uerba, Haec magnas ſunt, non leguntur. quod ſi diuinare liceat; quod ego equidem mihi non aſſumo: hoc ordine locum reſtituerem. Vt ſit cura, & cogitatione intentus; ut his rebus adhibeat, tamquam lumen aliquod, memoriam, ut uocem, ut uires; diligentia eſt. inter ingenium quidem &c.*

82. Vt boni uiri eſſe uideantur.] *ſic libri ſcripti. uideamur, magis placeret.*

95: Aliter enim minime eſt liberale.] *omnes antiqui libri, Alterum minime eſt liberale. repoſui olim, pro alterum, aliter enim. neque nunc*

ſententiam muto. tria enim exponuntur ridiculi genera: quorum duo, primum, & tertium oratorum non ſunt, medium ita licet, ſi furtim, & curſim uſurpetur: aliter illiberale eſt.

96: Socius Scauro ſtomachanti;] *antiqui libri omnes, Satius, non Socius. ex eo tamen, quod ſequitur, legendum, Socius, putaui. ex eo enim L. Craſſus conſul in ſocios legem tulit, ut ab urbe Roma diſcederent, & in ſuas ciuitates redirent, quia moleſte tulerat, principem ſenatus M. Aemilium Craſſum a ſocio contumelioſe tractatum. hac de lege Pedianus, & alij.*

97. Aſellus] *opinor hunc eſſe Claudium Aſellum, Aemiliani Scipionis inimicum, de quo ſic Gellius lib. 3. cap. 4. In libris, quos de uita P. Scipionis Africani compoſitos legimus, ſcriptum eſſe animaduerti, P. Scipioni, Paulli filio, poſtquam de Poenis triumphauerat, cenſorq. fuerat, diem dictum eſſe ad populum a Claudio Aſello trib. pl. cui equum in cenſura ademerat: eumq. cum eſſet reus, neque barbam deſiſſe radi, neque non candida ueſte uti, neque fuiſſe cultu ſolito reorum. Fortaſſe igitur, cum Scipio cenſor equum adimeret Aſello; & ille quereretur, iniuriam ſibi fieri, quoniam pro rep. diu militaſſet; reſpondit Scipio, Agas aſellum. quod prouerbium in uiles homines, quorum opera eſſet inutilis, uſurpari ſolebat. hoc ſcilicet Scipio ſignificabat: diu eques militaſti: nunc, adempto tibi equo, aſellum*

lum agas. de hoc Aſello ignominia leuato ab altero cenſore, L. Mummio, infra.

98: Sub Nouis] *erant in foro tabernae nouae, & ueteres. Caeſar orator agebat ſub Veteribus. ex aduerſo erat ſub Nouis Marianum ſcutum Cimbricum. Varro lib. 5. Sub Nouis, dicta pars in foro aedificiorum. & Plinius lib. 35. cap. 4. hac ipſa de re ſic. Hinc ille L. Craſſi oratoris lepos, agentis ſub Veteribus, cum teſtis compellatus inſtaret: Dic ergo Craſſe, qualem me reris? Talem, inquit, oſtendens in tabula pictum inficetiſſime Gallum exerentem linguam. Quo loco memoria lapſus Plinius Craſſum nominauit pro Caeſare. is enim ea recitat in hoc lib. 2. de orat.*

101. Cum obiurgaret Albutium Granius,] *omnes antiqui libri, quos ego uiderim, Albius Granius. placet tamen, Albutium. is enim Q. Scaeuolam augurem de repetundis accuſauit. in Bruto, 176. & lib. 1. de Fin.*

101. Cum eius tabulis] *unus Fuluij Vrſini liber, Cum, non habet. utroque modo recte.*

101: Lege Thoria,] *quae agrum publicum uectigali leuauerat, ut in Bruto.*

108: Decem uerſiculis] *aut, uerſiculis, dixit, pro uerbis; quod mihi nouum eſt: aut, uerbis, legendum, non uerſiculis.*

108: Si ſic conſiſtitur aliquando,] *libri ſcripti omnes, Conſtituitur, pro Conſiſtitur. magis ta-*

men placet, Conſiſtitur: quia ſequitur, Percurritur: ut a alterum alteri opponatur.

111: Ferunt enim aures hominum,] *antea, Feriunt, non recte. ferunt, ex ingenio repoſuerat Victorius, homo eruditus, beneque de litteris meritus. ſed quia ſignificauit, locum a ſe, coniectura tantum, nulla ueterum librorum ope, reſtitutum: nos, ut eius opinio magis probetur, nec uocari iam in dubium poſſit, indicandum putauimus, in antiquis libris, uno Borromaei, altero Fuluij Vrſini libro diſerte legi, Ferunt.*

113. Hanc partem ingenii] *partem ingenij uocat memoriam. quod paullo ante ſignificauit, in eo: Non ſum tanto ingenio, quanto Themiſtocles fuit, ut obliuionis artem, quam memoriae, malim. Et in Bruto, 197: Qui hac, inquit, parte animi, quae cuſtos eſt ceterarum ingenij partium, tam debilis eſſet, ut ne in ſcripto quidem meminiſſet, quia paullo ante poſuiſſet, huic minime mirum eſt ex tempore dicẽti ſolitam effluere mẽtem.*

IN LIBRVM III. DE ORAT. SCHOLIA.

116: Sic eſſe tum iudicatum,] *antiquus liber Fuluij Vrſini: Sic eſſe tum iudicatum audiui. quod probo. aut legendum: Sic eſt tum iudicatum.*

117. Craſsũ inſtitit coercere.] *ſic placet: quamquam libri ueteres omnes, inſtituit, non inſtitit.*

Pro

117. Pro Pignore] *ſic puto legendum, uel, pro pignere, ut ſcribebant ueteres. antiqui tamẽ libri, Propugnare: quod plane mendoſum eſt. in uno Borromaei libro abraſas uideo duas litteras, et repoſitas totidem, ut ex pignere factum ſit pugnare. praeterea in eodem libro ſeparatum eſt illud, pro, a ſequentibus litteris. quo maior ſit ſuſpicio mutationis.*

117. Caedenda,] *pignora mihi ablata: quae caedi, & ſecari dicebantur, cum in auctione uenderentur: unde ſectio, & ſectores.*

117. Auctoritatibus praeſcriptis] *antea, Perſcriptis: ego, Praeſcriptis, repoſui, ex antiquo Borromaei libro. quod ſententia comprobat. nam in ſenatuſconſultis praeſcribebantur nomina ſenatorum, qui affuerant: quae auctoritates praeſcriptae dicebantur. uide epiſt. 2. lib. 5. fam. & interpretationem noſtram.*

117: Exſilium generi] *hic eſt P. Scipio Naſica, a Dione lib. 40. nominatus, pater eius Scipionis, qui Pompeij Magni ſocer fuit. conſulatum non geſſit. huius pater, auus, & proauus paternus, in Bruto 196. nominatur. iiſdem autem alter Scipio temporibus exſulauit: ſed is Lucius fuit, & conſul cum Norbano, ſocer P. Sextij, pro quo extat Ciceronis oratio, ut ipſa oratio indicat. de eodem uide 118.*

117: Horum ipſorum,] *non omnium: nam Scaeuola augur, Craſſi ſocer, interfectus non eſt: is autem*

tem

tem Scaeuola, qui paullo poſt nominatur, non fuit ſocer Craſſi, ſed collega in conſulatu, nec augur, ſed pontifex max.

118. P. Craſſum] *a quibuſdam uideo dubitari, quis hic fuerit P. Craſſus. dubitationē tollit Aſconius: ait enim eum fuiſſe patrē eius Craſſi, qui aemulus potentiae Cn. Pompeij fuit.*

118. C. Carbonis, inimiciſsimi hominis] *non eſt hic Carbo, ut non nulli putarunt, is, quē L. Craſſus adoleſcentulus accuſauit: nam ille, reus cum eſſet, ueneno ſumpto, deceſſit, ut eſt in Bruto, 176. & in epiſt. 21. lib. 9. fam. ſed eſt eius filius, quem eodem die cum Scaeuola pontifice max. & alijs nobilibus uiris praetor Damaſippus occidit, ut ex epitome Liuiana, & Appiano cognoſcitur. Fuit autem L. Craſſi inimiciſſimus, quia patrem ſuum accuſauerat. de hoc in Oratore ſic: Me ſtante, C. Carbo, C. F. tribunus pl. in concione dixit his uerbis: O M. Druſe: patrem appello. &c. Et in Bruto, 197: In eodem numero eiuſdem aetatis C. Carbo fuit, illius eloquentiſſimi uiri filius, non ſatis acutus orator, ſed tamen orator numeratus eſt. Nec dubito, quin legendum ſit Caius, non Cnaeus, in Valerio Max. lib. 3. cap. 7. ubi agit de L. Craſſo. quo loco foedus error Valerij deprehenditur: qui eius Carbonis patrem in exſilium a L. Craſſo miſſum putat: cum eum, ueneno ſumpto, reum obijſſe, Cicero dicat in Bruto, 176: & epiſt. 21. lib. 9. fam. in eodem, lib. 6. cap. 2. C. Carbo tri*

bunus pl. legendú opinor, non Cn. Carbo. Qui uero hunc C. Carbonem a Craſſo accuſatum arbitrantur, in quo, ut oſtendi, falluntur; iidem in eo rurſus peccant, quod eum putant a Cn. Pompeio necatum: nam is non fuit C. Carbo, quem accuſauit Craſſus, ſed Cn. Carbo, qui ter conſul fuit: ut docet Valerius Max. lib. 6. cap. 2. Appianus, Plutarchus, Velleius, epitome, alij.

125: Nemo extulit eum uerbis, qui ita dixiſſet, ut, qui adeſſent, intelligerent quid dicerent; ſed contempſit eum, qui minus, id facere potuiſſet.] *uidetur deeſſe, quo referatur uerbum, Contempſit. nam etſi, Nemo, anteceſſit: tamen repugnat ſententiæ, Nemo contempſit. affirmat enim Cicero in hoc poſteriore membro, & ait eum eſſe contemptum, qui minus id facere potuiſſet. quo modo igitur hic modus expeditur? educta ſcilicet affirmatione ex uerbo, Nemo: in quo duplex ineſt uis, negandi, & affirmandi. negatio patet in eo, Nemo extulit eum uerbis. affirmatio autem, quia ſequitur, Contempſit eum: nam ſubauditur, aliquis, quod elici neceſſe eſt ex Nemo: Sic Horatius Sat. 1. lib. 1.*

Qui fit, Maecenas, ut nemo, quam ſibi ſortem
Seu ratio dederit, ſeu fors obiecerit, illa
Contentus uiuat, laudet diuerſa ſequentes?

nam, laudet, affirmat, non negat: affirmatio autem non niſi ex antecedente uerbo, Nemo, exprimitur. Simile illud in Oratore, 256. Prima illa

quae-

quaeſtio, ſit ne ulla numeroſa oratio: quibuſdam enim non uidetur; quia nihil inſit in ea certi, ut in uerſibus. Quo loco ex, Nihil, elicitur, aliquid: ut hoc dicatur: quia nihil inſit certi in oratione, ut in uerſibus aliquid ineſt certi.

125: Qui idem ita moderantur,] *malim, Qui ijdem.*

126. Verum enim oratori,] *uerum enim, pro uerum, aut uerum enimuero, dictum eſt. ſic Terentius actu 2. Scena 1. Verum enim, quando bene promeruit, fiat.*

132. Nihil enim curat aliud. atque uelocius puer addidicerat.] *mendoſum. aliter, & fortaſſe recte, in antiquo libro Fuluij Vrſini. nihil enim curat aliud, atque ea, quæ uelocius puer addidicerat.*

133: Vt grauis, ut ſuauis, ut erudita ſit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita.] *cum dicat, Admirabilis; cur ſequatur, Polita? nam, quod admirabile eſt, continet omnes laudes. malim igitur, loco mutato; ita legi: Vt polita, ut admirabilis.*

136. Atque hactenus loquuntur] *Ciuilem omnem orationem in duo genera, unum temporibus, locis, reis definitum, alterum infinitum, Peripatetici, & Academici diuidebant. eam diuiſionem non modo cum loquerentur, uerũ etiam cum inſtituerent, oſtendebant. Hic diſſentire cogor a uiro docto, beneq. de litteris merito: qui putat uerbum,*

uerbum , Rhetores , deſiderari , ita legens id , quod ſequitur : Rhetores etiam hac inſtituendo diuiſione utuntur. nó enim hanc diuiſionem Cicero, hactenus tributam Peripateticis , & Academicis philoſophis , rurſus eandem rhetoribus aſſignat : ſed ait , eoſdem philoſophos , qua diuiſione uterentur in ſermone , eadem inſtituendo uti ſolere . id ex ijs quoque uerbis intelligitur. Atque hactenus loquuntur . tranſit enim ab eorum communi ſermone ad inſtitutionem ; ut exercitationem diſſerendi in utranque partem , quae apud antiquos oratorum fuerat, Peripateticorum, & Academicorum propriam eſſe demonſtret . nam quo modo , a rhetoribus obtineri genus illud, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, Craſſus poteſt dicere ; cum ſupra rhetores non modo improbauerit , quos negauit docere quidquam poſſe, niſi ut adoleſcentes auderent ; uerum etiam urbe eiectos a ſe cenſore oſtenderit ? itaque uerbum, Inſtituendo , non uideo qui referri ad rhetores poſſit, qui nulli tunc in urbe erant. Praeterea, qui poteſt haec inſtituentium rhetorum eſſe diuiſio; cum ſupra dictum ſit , hanc exercitationem, oratoribus ereptam, duarum philoſophiarum eſſe propriam? ut nullae iam rhetorum partes in hac facultate uideantur eſſe. quo ſpectat illud quoque . item ſupra : Quoniam de noſtra poſſeſſione depulſi, in paruo & litigioſo praediolo relicti ſumus ; & aliorum patroni noſtra tenere, tueriq. non potuimus;

ab

ab ijs, quod indigniſſimum eſt, qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis, mutuemur. Et infra: Sumenda ſunt nobis ab ijs ipſis, a quibus expilati ſumus. Quare nihil omnino haec inſtitutio, & exercitatio ad rhetores pertinet. nam ſi de poſſeſſione pulſi ſunt, & ſuum patrimonium amiſerunt; quo modo inſtituunt? Sed uidere mihi uideor, quid erroris cauſſam attulerit homini certe ingenioſo, & diligenti. notauerat illud, Recuperare amiſſam poſſeſſionem: quod ad philoſophos non attinere, qui poſſeſſionem nullam amiſerant, intelligebat: in rhetores, quorum ius, & patrimonium philoſophi occupauerant, optime cadere uidebatur. Verum ego contra ſic arguo. Si rhetor, & orator, non idem eſt; quod uideri poteſt; cum alter inſtituat priuata diligentia, alter in foro cauſſas agat: non poteſt illud, de recuperanda poſſeſſione amiſſa, ad rhetores pertinere: non enim ipſi, ſed oratores damnũ illud fecerant. ſin confunduntur interdum, quia finitimi ſunt, & actione potius, quam ſcientia, diſſimiles: cur ſubiungitur, Alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris eſſe dicunt? quibus uerbis manifeſte diſtinguitur a rhetore orator. nam ſi de rhetoribus Cicero loqueretur, non dixiſſet, Et oratoris eſſe dicunt: ſed, Et ſuum eſſe dicunt. Iam illa, quae ſequuntur: Neque uim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt: aptius conferun- 36.

tur

tur in philoſophos, quam in rhetores: ut accuſentur ij, qui in alienum patrimonium irruperant. itaque ſubiungitur: Vt praeteriri omnino fuerit, ſatius, quam attentatum deſeri. nam, Attentatum, eos indicat, qui alienam poſſeſſionem inuaſerant, non eos, qui uerſarentur in ſua. Hoc igitur dicit Cicero, uel Craſſus a Cicerone inductus: Etiam hac diuiſione inſtituendo utuntur Peripatetici, & Academici, ſed ita, ut alienam uſurpare poſſeſſionem uideantur: quod qui faciunt, ſurculum defringunt: ſic iſti, non utranque diuiſionis partem copioſe tractant, ſed unam quaſi lacinia obtinent, alteram uix attingunt. non imitantur igitur eos, qui recuperare amiſſam poſſeſſionem iure, aut iudicio, ui denique conantur; ſed eos potuis, qui alienam inuadunt. nam qui recuperare amiſſam uolunt, non ſurculum defringunt, ſed totam occupant uel iure, uel iudicio, uel ui denique: qui uero alienam uſurpare, ſurculum tantum defringunt, ut aliquid ſibi eſſe iuris in ea ſimulent. quo de genere formulae tunc exſtabant in iure ciuili. Perſpicuum iam exiſtimo, quae ſit Ciceronis ſententia. locũ etiã emendauimus, et pro, Vt denique, Vi denique, repoſuimus, cõtra omnes & ſcriptos, & impreſſos libros. in quo non uereor ne mihi non aſſentiantur non modo iuris periti, ſed quicunque etiam paullo ſolertius litteras colunt. iure enim, iudicio, ui poſſeſſio recuperatur.

136. Atque id ipſum lacinia] *his uerbis ſignificat,*

cat, Academicos ne illud quidem genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, plane complexos eſſe, ſed, quaſi apprehenſum lacinia, quae, Feſto teſte, ueſtimenti pars eſt, obtinere. ſequitur enim: Nunc apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audio, etiam harum iam cauſſarum cognitio, exercitatioq. celebratur. Et illud, Etiam harum iam cauſſarum cognitio, ad laciniam ſpectat. uerſari enim Philonem in aliena facultate, demonſtratur. & , lacinia aliquem tenere, eſt, inuitum, & fugientem tenere. Plautus in Aſinaria, actu 3. Lacrymantem lacinia tenet lacrymans.

140. P. Craſsi, illius ueteris] *non eſt hic P. Craſſus, qui nominatur in prooemio libri 3. ut quidam ſcripſere. nam ille, mortuo L. Craſſo, eſt interfectus: ut ipſe locus indicat: hic autem L. Craſſum aetate plurimum anteceſſit: itaque addit Cicero, Illius ueteris: ut eum diſtinguat a poſteriore P. Craſſo, qui & ipſe pontifex max. fuit. duos enim inuenio P. Craſſos, utrunque pontificem max. prior conſul fuit cum Scipione Africano maiore anno urbis 548. ut eſt in faſtis Capitolinis. pontifex max. a Liuio nominatur lib. 25. et 27. & 28. Cognomen Diuitis ei tribuunt lapides Capitolini: quod neque Liuij, neque cuiuſquam teſtimonio comprobatur. & fortaſſe alterius P. Craſſi, qui & ipſe pontifex max. poſt aliquot annos fuit, cognomine deceptus eſt is, qui faſtos compo-*

compoſuit . nam Cicero cum de priore Craſſo loquitur, addit, Illius ueteris : cum de poſteriore, Illum Diuitem . uide lib. 1. 31 : poſterior autem Mucianus dictus eſt, de quo in libro de ſenectute mentio fit, quod ex gente Mucia tranſiſſet in Liciniã, adoptatus fortaſſe a ſuperiore P. Craſſo, uel eius filio.

140. Proaui generi mei Scipionis.] *Qui errarunt in P. Craſſi notitia, ut proxime oſtendi; ijdẽ in hoc Scipione turpiter lapſi ſunt, arbitrati hunc eſſe Scipionem Africanum. quaſi uero Africanum pontificem max. fuiſſe quiſquam ſcripſerit: (nam hic de tribus pontificibus eſt ſermo) aut hic Scipio, Craſſi gener, ab Africano originem ducere potuerit: eſt enim hic pater eius Scipionis, qui ſocer fuit Pompeij Magni : ut in Bruto 196. & in Dione lib. 40. plane cognoſcitur. eius pater fuit Scipio ille, de quo in Bruto 180: auus autem is, qui Ti. Gracchum pontifex max. occidit, de quo 177. proauus Scipio Naſica Corculum, & ipſe pontifex max. quem Craſſus hic ſignificat. Eundem pontificem max. Cato Maior nominat in libro de Senectute, his uerbis : De P. Licinij Craſſi, & pontificij, & ciuilis uiris ſtudio loquar? aut de huius P. Scipionis, qui his paucis diebus pont. max. factus eſt.*

141: Pythagoreus ille Lyſis] *alij legunt, Lyſias, rati hunc eſſe Lyſiam oratorem, cui Cicero ſupra, 121. ſubtilitatem tribuit, decepti fortaſſe*

conſenſu ueterum librorum. nam in omnibus, quos uidi, legitur Lyſias. ego tamen, adductus hiſtoriae teſtimonio, non dubitaui, Lyſias delere, & Lyſis, reponere in noſtris libris. nam Lyſias orator Athenis uixit, & oratoria laude, non philoſophia, praeſtitit. Thebanum autem Epaminondam Cicero in Bruto 166. doctum quidem hominem indicat fuiſſe, eloquentiam tamen ei nó tribuit. quo uidetur non ab oratore Lyſia, ſed a philoſopho Lyſide, Pythagorae diſcipulo, eruditus. idq. plane docet Dio Chryſoſtomus in oratione, quae inſcribitur, παραίτησις ἀρχῆς ἐν βουλῇ. *ſic enim de Epaminonda.* ὃς οὐκ ἀπὸ ταυτομάτου τοσούτων ἴσχυσεν ἐν τοῖς ἕλλησι, καὶ τοσαύτην μεταβολὴν ἐποίησεν, ὥστε καταλῦσαι λακεδαιμονίους, τοσοῦτον χρόνον ἄρχοντας, ἀλλὰ λυσίδι ὁμιλήσας, τῷ πυθαγόρου μαθητῇ. *Patet igitur & Epaminondae magiſtrum, & Pythagorae diſcipulum Lyſidem fuiſſe. accedit locus Ciceronis, lib. 1. off. Thebanum, inquit, Epaminondam, Lyſis Pythagoreus, Syracuſium Dionem Plato erudijt. Eiuſdem Lyſidis extat ad Hipparchum epiſtola, edita cum ijs, quas ante me genitum e tenebris in lucem protulit Aldus pater meus.*

144. Tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo expectorat:] *Ennij uerſus. in duobus Fuluij Vrſini libris, Exanimato expectorat. unus Borromaei, Examinato: alter, Exinanito. apud Nonium quoque, qui hunc uerſum recitat, Exanimato.*

nimato. quod ſi probamus, eodem modo legendum erit infra, 156. & in Tuſc. 4. praeſertim cum, expectorare ex animo, non congruat. ſed Attij locus in Phoeniſſis, cuius teſtimonio utitur Nonius, aduerſari uidetur. Opibus, inquit, Omnibus deſertum, abiectum, afflictum ex animo expectorat. quo in loco cum legi nullo modo poſſit, exanimato: ſuſpicari interdum cogor, ita ueteres locutos, &, Ex animo, retinendum.

141. Vt ille, ſenſus diſertus indigenitalis.] *non caret mendo locus. unus Borromaei liber, Vt ille ſenius ut dij genitales. alter nihil differt ab impreſſis. unus Fuluij Vrſini, Vt ille Ennius ut dij genitales. alter, Vt ille ſenſus diſertus uidi genitalis. librorum uarietatem oſtendo: meam ſententiam non dico, quia nondum reperi quod probarē.*

145. - Viue Vlyſſes, dum licet:
Oculis poſtremum lumen radiatum rape.
non dixit, cape, non pete: haberet enim moram ſperantis diutius eſſe ſeſe uicturum.] *ſic in peruulgatis omnibus libris. ego ſuſtuli, Seſe; ut legatur, Diutius eſſe uicturum. non enim, Victurum, de ipſo Aiace, cuius inſanientis hæc ſunt uerba, poeta loquitur, ſed de Vlyſſe. fortaſſe priorem uerſum Cicero, ut nonnumquam ſolet, immutauit: nam lib. 2. Acad. integer uerſus recitatur. Quid ille, qui,*

» Video, uideo te uiuum Vlyſſes: dum licet.

nonne etiam bis exclamauit ſe uidere, cum omni-

no non uideret? Noſtram ſententiam confirmant libri tres antiqui, unus Borromaei, duo Fuluij. eſt etiam in Fuluianis, Aptum, pro aptatum: quod ſtatim ſequitur.

156: Quae, nemo eſt tam firmo ingenio, & tanta confidentia, Quin refugiat timido ſan guen.] *et ſentẽtia uidetur poſtulare, Timido ſan guine: & ita eſt in quattuor ueteribus libris, qui bus nunc ad hanc emendationem utor. Sanguẽ ta men lib.5. de Fin. legitur: & id agnoſcunt Nonius, & Priſcianus lib. 6. quod ſi, Sanguẽ, legatur; patebit, aut mendoſum eſſe illud, Quae, aut abundare. in antiquo quidẽ Borromaei libro coniungitur cum ſuperiore uerſu. hoc modo, Cru ciatum, necemq. ſed metri ratio repugnat.*

SCHOLIA IN BRVTVM.

SCRIPTVS *hic liber poſt uictum Pharſalico proelio Pompeium, ante confectum Africanum bellum. nominatur enim infra, tamquam uiuus, P. Scipio, Pompeij ſocer, qui ſuperatus a Caeſare in Africa ſibi ipſe necem conſciuit. prae terea, cum de mortuis oratoribus hic mentio fiat, non omiſiſſet Cicero M. Catonem, ſi iam obijſſet. is autem ſe ipſe interfecit Vticae, profligatis a Caeſare Pompeianorum & regis Iubae copijs. omiſit autem eum Cicero, ne Caeſarẽ offenderet, contra quem eo tempore Cato bellum acerrime gerebat,*

rebat, tum reip. cauſſa, tum etiam ob ueteres inimicitias.

161: Impendiis,] *uſuris. quod enim accedit ad ſortem, impendium eſſe, Varro ait lib.* IV. *ut igitur ſors augetur impendijs, ita munus Attici fructuoſum ipſi Attico fore Cicero pollicetur: quandoquidem libros ad illum mittet, tãquam uſurae nomine, pro eo, quod debeat. Huc pertinet illud ep.* I. *lib.* VI. *ad Att. Impendium, & fenus recuſabimus.*

165. Maiorq. uis agnoſcitur in Piſiſtrato. denique hunc proximo ſaeculo Themiſtocles inſecutus eſt.] *mutaui diſtinctionem, &, puto, recte. non enim placet, Denique hunc: aptius uiſum hoc modo: Maiorq. uis agnoſcitur in Piſiſtrato denique. hunc proximo ſaeculo etc.*

167. Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto,] *alterum, aut, deſideratur: nec tamen corruptum locum ſuſpicor. familiare enim Ciceroni, ut ipſe ſibi non reſpondeat in uerbis. itaque interdum, cum dixerit, primum, non ſubiungit, deinde: ut epiſt. 9. ad Coelium, lib. 2. & ep. 23. ad Gallum, lib. 7. eodem modo, cum hic ſubiuncturus eſſet, Aut M. Valerio; inſtitutum orationis filum interrupit, & dixit, Videmus item M. Valerium etc.*

168. Additur orator Cornelius ſuauiloquenti
Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega,
Marci filius.

Ita placet hoc in loco uiri optimi, ac doctiſſimi, Octauij Pantagathi coniectura, ut eam in libro noſtro, diſſentientibus antiquis libris, ſcribere non dubitauerim. ac libri quidem antiqui, quos ego uiderim, ſic: Cethegus Marcus ſtudio collegá filius. Pantagathus autem meus, hiſtoriam ſequens, nec a ueſtigijs longe diſcedens ueterum exemplarium, ita olim, me adoleſcentulo, reſtituit: Cethegus Marcus, Tuditano collega, Marci filius. fortaſſe enim ex, Tudit.° quod celeritatis cauſſa ſcriptum erat, factum eſt a deſcribente librario, ſtudio. nam ex, Collega M. filius, facilis lapſus in Collegam filius. porro M. Cethegum & Marci filium fuiſſe, & conſulem cum P. Sempronio Tuditano, ex lapidibus Capitolinis, & hiſtoria, atque etiam ex ipſo Cicerone conſtat: ſequitur enim: At hic Cethegus conſul cum P. Tuditano fuit bello Punico ſecundo. Miror autem, unde in libros quoſdam, qui uulgo ueneunt, tanta labes irrepſerit, ut pro, Cethegus Marcus Tuditano collega Marci filius, legatur, Cethegus Veturio collega Philoni. quod non modo a ueteribus libris, uerum etiam ab hiſtoria diſcrepat. non enim Veturium Cethegus hic, ſed Tuditanum collegam habuit. Integri autem Ennij uerſus, quos Cicero diſiunctos recitat, hi ſunt.

Additur orator Cornelius ſuauiloquenti
Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega
Marci filius, dictus ollis popularibus olim,

Qui

Qui tum uiuebant olim, atque aeuum agebant,
Flos delibatus populi, ſuadaeq. medulla.
ſecundus uerſus, a Pantagatho emendatus, habet ſpondeum in quincta ſede: quod poetis uſitatū: & Virgilius ipſe lib. 2. Aen. Phrygia agmina circumſpexit. in tertio uel eſt dactylus, Dictus o. ut Terentius quoque primam in, Ille, ſyllabam, corripuit: uel ſpondeus, abiectis duabus litteris, us, hoc modo, Dict' ol - quam ſibi ueteres poetae licentiam aſſumpſere. in quarto ego repoſui, Aeuum agebant, ex antiquo hominis bene docti, ingenioq. praeſtantis, Latini Latinij, Viterbienſis libro: cum quo Borromaei liber congruit. in peruulgatis, Aeuum agitabant. error manauit ex ignoratione ueteris licentiae, cum omitteretur colliſio. eſt enim dactylus, Aeuum a: & dixit annalium x, ut ait Priſcianus, idem Ennius, eadem licentia, & in eadem ſede,
" *Inſignita fere tum millia militum octo.*

168. Flos delibatus populi] *ne quis hunc locum in dubium reuocet, & legendum putet, Illibatus, aut, Delibutus; in quo, propter breuitatem ſecundae ſyllabae, metri ratio repugnat; ſciendum eſt, in duobus antiquis libris, Borromaei, & Latinij, legi, Delibatus: quod probat ſententia: nam ut ex multis floribus delibatur is, qui ſpecie, odoreq. excellit: ſic, ut excellere in ciuitate Cethegum Ennius oſtenderet, non modo florem populi, ſed florem delibatum appellauit, eodem mo-*

 do,

do , florem hominum libare , pro , eos , qui praecipua laude excelluerant , nominare , dixit Plinius lib. 7. cap. 37.

168. Vt enim hominis ingenium , ſic ingenii ipſius lumen eloquentia :] *ſic in Borromaei libro , & apte , atque eleganter: quod aliter uiſum eſt imperitis : itaque uerbum addiderunt , quaſi deeſſet , legendumq. putarunt , Vt enim hominis decus ingenium: quod uitium e ſcriptis aliquot libris etiam in eos irrepſerat , qui typis aeneis impreſſi diuulgantur .*

168: Modo plane,] *in mendo , ſatis aperto , conſentiunt ueteres libri : nec ingenio quidquam licuit inuenire , quod probarem .*

168: Hercules] *in Oratore : Pomeridianas quadrigas , quam poſtmeridianas , libentius dixerim , & mehercule , quam mehercules . Bis tamen in Verrem, Mehercules, dixit, et in Catilinā, & pro Plancio. pro Amerino autem , Hercules .*

A plebe tranſitiones] *moneo lectorem , in antiquis omnibus , quos ego uiderim , libris legi, Ad plebem tranſitiones. poſtulare tamen ſententia uidetur , A plebe : quod ea , quae ſequuntur , declarant .*

169. Man. Tullio] *miror , hominem in Romanarum antiquitatum ſtudio uerſatum , qui hunc librum explanandum ſuſcepit , exiſtimaſſe , hunc eſſe M. Manlium Tullium Longum . nam ita coniungerentur duarum gentium nomina . quis enim*

Man-

Manlios & Tullios ignorat? quod uero idem ait, a Dionyſio quoque lib. 5. ſic eum appellari: hoc quam ſit falſum, intelliget qui graecam Dionysij hiſtoriam legerit. nam ea, quae conuertuntur, ita ſaepe a ueritate aberrant, ut lectorem in turpiſſimos errores inducant. Dionyſius quidem, Manium Tullium cum Ser. Sulpicio conſulem factum, plane oſtendit. & Manium praenomen eſſe, quod, M', ſcribebatur, ita notum iam eſt, ut docere paene pudeat.

169. Anno decimo poſt exactos reges] *ſic libri ueteres Borromaei & Latinij, & recte: ſic enim poſtulat uſus Latinae linguae. alijs, annos decem, magis placet: quibus non aſſentior.*

169. Non nulla in iis etiam inter ipſos ſimilitudo.] *hic non Lyſias, & Cato, ut alij putarunt, ſed Lyſias, & Timaeus comparantur: ut ideo Syracuſanus uideri fortaſſe poſſit Lyſias, quod inter eius, Timaeiq. ſcripta eſt quaedam ſimilitudo. Timaeus autem Siculus. nam, quod ſubiungit, Ille Graecus ab omni laude felicior; non diſtinguitur Graecus Lyſias a Romano Catone, ſed a Siculo Timaeo. nam etſi graeca lingua Siculi uterentur; non tamen Graeci, ſed Siculi dicebantur. & ep. 12. lib. 2. ad Q. fr. ubi Calliſthenem & Philiſtum comparat, perſpicue Siculum a Graeco diſtinguit.*

169: Hanc in Catone non nouerunt. quid enim? Hyperidae uolunt eſſe, & Lyſiae.] *antiqui*

antiqui libri: Hanc in Catone non nouerunt quidem. Hyperidae etc. utrunque recte: ſed malo, Quid enim? aut, Quod enim: ut haec legantur coniuncte: Quod enim Hyperidae uolunt eſſe, & Lyſiae, laudo: ſed cur nolunt Catonis?

170. Similis in pictura ratio eſt: in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non ſunt uſi plus quam quattuor coloribus, formas, & lineamenta laudamus. at in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle iam perfecta ſunt omnia.] *diſſentit a Cicerone Plinius. nam libro 35. cap. 10. commemoratis operibus Apellis, haec ſubiungit: Legentes meminerint, omnia ea conſtare quattuor coloribus. idemq. confirmat eodem libro, cap. 7. Cicero igitur plus quam quattuor colores Apelli, Plinius quattuor tantum tribuit. nec de mendo ſuſpicio eſt: ſed uel memoriae uitium in alterutro, uel opinionum diſſimilitudo ex ueterum annalium uarietate: ut multa ſaepe ab alijs aliter ſcripta animaduertimus. certiora tamen a Plinio narrari, cum de pictura proprie ſcriberet, quam a Cicerone, aliud agente, fortaſſe aliquis non iniuria crediderit.*

170: Cum neque muſarum ſcopulos:] *deeſt finis uerſus. antiquus Borromaei liber hoc ſubiungit: Neque dicti ſtudioſus quiſquam ante hunc. Latinij: Nec dicti ſtudioſus quiſquam erat ante hunc. utrocunque modo, remanet mendum, nec*

uidetur

uidetur ſine ueterum librorum ope tolli poſſe.

173. In dicendo fortior, acriorq.] *ueteres libri pro, Fortior, habent Adortor. quod etiam ante nos uiri docti animaduerterunt. omnino, Fortior, ad ſententiam uidetur pertinere: quia ſequitur, Acrior: nec tamen in hac plane coniectura conquieſco. Alij legunt, Ardentior: quod placeret, ſi dixiſſet Cicero, Acrior, ardentiorq. ſic enim adderetur ſententiae uis: uerum, Ardentior, acriorq. ideo mihi non probatur, quia poſteriore uerbo minuitur quae potius eſt augenda ſententia.*

173: Quorum aliud dictare eodem a tempore ſolitus eſſet:] *ſic & Borromaei liber, & alij. legendum fortaſſe, Quorum alij aliud.*

173: Male multatos] *cum ita ſcriptum uideam in duobus, quibus utor, antiquis libris; cauſſae nihil uideo, cur locus mutetur, praeſertim aperta ſententia. Alij legunt, Mulcatos.*

183. Hoc uitium huic uni in bonnm conuertebat:] *ſic antiqui libri: ſic etiam uſus requirit latinae linguae. Caeſar lib.3.de bello ci. Detrimentum in bonum uerteret. Liuius lib.10. Auſpicia in bonum uerterunt. & lib.39. Haec in perniciem adoleſcenti uerterunt. Virgilius lib. 3. Ge. Et totae ſolidam in glaciem uertere lacunae. ſimilia quaedam notauit Gellius lib. 18. cap.12. Antea mendoſe, Conuertebatur.*

191: Antimachum, clarum poetam, ferunt.] *Dubitare uidentur eruditi homines, quorum indu*

ſtriam

ſtriam ualde probo, utrum ſit rectius, Clarium, an clarum: ſed omnem dubitationem tollit Plutarchus in Lyſandro: hunc enim Antimachum non Clarium, ſed Colophonium nominat. præterea duo ueteres libri, quos ſæpe appello, clarum, non Clarium, habent.

205: Quantum obruſſa] *ſic antiqui libri nonnulli: alij, obruſa: quidam, obruſſat. Puto legendum, Tamquam obruſſa. ut obruſſa ſit aurum ſincerum, & omni uacans uitio. quo uerbo uſus eſt Seneca ep. 1. lib. 2. & Nat. Quæſt. lib. 4. cap. 5. & apud Plinium lib. 33. cap. 3. in quibusdam antiquis libris legitur, Obruſſam, nó Obryzum, in eo loco: Auri experimento ignis eſt, ut ſimili colore rubeat, igneſcatq. & ipſum obruſſam uocant.*

212. Quid quaſi nos aliud agimus?] *malim, Quid, quæſo, nos aliud agimus? eodemq. modo in Oratore legendum opinor: Quem, quæſo, noſtrum fefellit, ita nos eſſe facturos? & epiſt. 1. lib. 5. ad Att. Quid, quæſo, iſtuc erat? & in epiſtola ad Hirtium, apud Nonium: Dicis, quid, quæſo, iſtuc intererat? in oratione autem pro Roſcio Am. ita plane legitur: Quid, quæſo, iſtuc intererat? Verba ſunt eadem, quæ in epiſtola ad Hirtium: ut locus ex loco facile poſſit emendare.*

IN ORATOREM SCHOLIA.

225: Horum ſingulorum generum quicunque

que uim ſingulis conſecuti ſunt.] *ſic antiquus Borromaei liber, & recte, antea, Vim ſingulis. alij ueteres libri, Vim in ſingulis, non recte: quorſum enim addat, In ſingulis, cum dixerit iam, ſingulorum generum?*

226. Negat in eo poſitas eſſe fortunas Graeciae, in hoc in eum, huc an illuc manū porrexerit.] *mendum patet. Graece ſic apud Demoſthenem:* πάνυ γὰρ παρὰ τοῦτ', οὐχ ὁρᾷς, γέγονε τὰ τῶν ἑλλήνων πράγματα, εἰ τουτὶ τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ μὴ τουτὶ διελέγχθην ἐγώ, ἢ δευρὶ τὴν χῆρα, ἀλλὰ μὴ δευρὶ παρήνεγκα. *itaque et ex graecis uerbis, et auctoritate beati Ambroſij, qui libro emendato uſus uidetur, ita legi poteſt: Negat in eo poſitas eſſe fortunas Graeciae, hoc, an illo uerbo uſus ſit, huc, an illuc manū porrexerit. Recitat hunc locum Ambroſius in Lucam lib. 2. cap. 2. tit. de natiuitate Saluatoris.*

233: Inter eos] *malim, Inter nos: id eſt, inter poetas, & oratores.*

235: Atque in hoc oratore dominabitur.] *Puto rectius: Atque in hoc orator dominabitur: uel, Atque hoc in oratore dominabitur. ſic enim locutus eſt lib. 1. de orat. 14. Quod unum, inquit, in oratore dominatur.*

235: Aut translatum, aut factum aliunde, ut mutuo;] *quis ignorat, uerba tranſlata a factis differre? itaque mihi magis placeret, ſic: Aut trāſlatum aliunde, ut mutuo. nam de factis uerbis mentio ſtatim ſequitur.*

Quid

243. Quid enim eſt aetas hominis, niſi cum memoria rerum ueterum, cum ſuperiorum ætate contexitur?] *ſic legitur in peruulgatis libris: uerum aliter in antiquis, & rectius, ut opinor: Quid enim eſt aetas hominis, niſi, memoria rerum ueterum, cum ſuperiorum aetate contexitur? quorum uerborũ haec ſententia eſt: quod eſt aetas hominis, niſi cum ſuperiorum aetate contexitur? quo modo autem contexitur? memoria rerum ueterum.*

247: Neſcio, cum docendo etiam] *antiquus Borromaei liber: Neſcio, cur cum docendo. ſuſtuli, Cur: quia ſequitur, Cur nolis. alterutrum enim, Cur, uidetur abundare: & poſterius numeri cauſſa retineri malui.*

249. Quin uocales nolit coniungere.] *ſic Borromaei libri tres antiqui, ſic & unus Latinij. alijs placuit, Qui, pro Quin. mihi non modo ſcripti libri, ſed etiam ſententia perſuadet, Quin, legendũ eſſe, non Qui. dicit enim hoc: cum ſuauitas quaedá ſit in concurſu uocalium, quam ruſtici homines ignorant; neminé tamen eſſe tam ruſticum, quin uocales nolit coniungere. hoc autem inferiora illa confirmant: Nobis ne ſi cupiamus quidem diſtrahere uocales conceditur. ideſt: uocales diſiungere, uitato earum concurſu, non modo nemo uult, ſed nec permittitur, ſi quis uelit.*

250: In templis iſdem, probauit: at, iiſdem, erat uerius: nec tamen, eiſdem, opimius:

male

male ſonabat, iiſdem.] *mondi ſuſpicionem parit antiquorum librorum diſſenſio. nam tres Borromaei, & unus Latinij habent, In templis idem. ubi uero eſt in uulgatis, Eiſdem, in illis eſt, Isdem: ubi Maleſonabat, ijsdem, in illis, Isdem. ut hoc fortaſſe Cicero ſignificet: cum dicendum ſit, Templis ijsdem, uel eisdem, uel ſaltem isdem, Ennium tamen dixiſſe, Templis idem, omnino contra conſuetudinem, uerum ſuauitatis cauſſa.*

251. Adiuncti uerbi primam litteram præpoſitio commutauit,] *corruptum locum putamus: idem ſenſit homo eruditus M. Antonius Maioragius: qui etiam corrigere hoc modo conatus eſt: Ad iuncti uerbi prima littera praepoſitionem commutauit. nos autem ſic fortaſſe rectius: Ad iuncti uerbi primam litteram praepoſitio commutauit. ut hoc dicatur: ad primam iuncti uerbi litteram praepoſitio uit, pro, commutata eſt. Sic enim ueteres interdum loquebantur: & Gellius lib. 18. cap. 12. notat quaedam uerba, quae cum agere uideantur, patiuntur tamen: in quibus, mutant, pro mutantur, dictum a Varrone demonſtrat. Cicero etiam in libro de claris orat. ita dixit: Hoc uitium huic uni in bonum conuertebat.*

252. Indocta conſuetudo tam eſt artifex ſuauitatis:] *ſic omnes antiqui libri, quos ipſe uiderim: nec obſcura ſententia: quid tamen, ſi legatur pro, tam, tamen? ut conſuetudo, quamuis indocta, artifex tamen ſuauitatis eſſe dicatur.*

257. Numerus autem non domo depromeba tur,] *ſic placet, ut homini bene docto uiſum eſt Petro Victorio. tres tamen Borromaei libri, & unus Latinij, Modo, habent non Domo. quod ideo dixi, ut ſtudioſorum omnium coniecturae locus eſſe poſſit.*

265. Inciſim autem, & membratim tractata oratio] *ſic antea: repoſui, Tracta: quod uerbum & ad ſententiá, & ad uſum latinae linguae aptius exiſtimaui: idq. poſtea comprobarunt duo ueteres Borromaei libri.* διῃρημένην ἑρμηνείαν *uocat Demetrius rhetor,* εἰς κῶλα λελημένην: *Ariſtoteles lib. 3. rhetor.* εἰρομένην λέξιν: *alterum genus* κατεστραμμένην *appellat, quae periodis conſtat. nec diſſentit alter ab altero. nam* εἰρομένη λέξις *eſt, non connexa, & uincta, ut alij interpretantur, ſed potius, ut opinor, pendens, & producta, cathenarum inſtar. ſic & Cicero eam nominauit lib. 3. de orat. Rudis, ait, & indocta illa ſine interuallis loquacitas perennis, & profluens. Et ibidem, paullo poſt: Continuata, ac producta uerborum continuatio.* εἰρομένη *igitur, quæ pendet, nondum terminata:* διῃρημένη, *quae diſiungitur, & in membra diſſoluitur. haec enim diſſolutio productior, quia caret orbe illo, & ambitu orationis,* εἰρομένην *facit eſſe* λέξιν, *fine non inuento.*

265: Quem, quæſo, noſtrum fefellit,] *ſciat lector, in omnibus antiquis libris eſſe, Quaſi; a nobis autem, Quæſo, repoſitum ex ingenio. uide locum*

cum, in Bruto, 212.

265. Et nec ſententia ulla eſt,] *ſuſpicor, Et, abundare: non enim, Et nec, placet coniungi.*

265: Hanc igitur ſiue compoſitionem, ſiue perfectionem, ſiue numerũ uocari placet, et adhibere neceſſe eſt] *Cũ opinarer particulam, Et, induci oportere; ſuffragatus eſt opinioni meae unus Borromaei liber: itaque tum demum eã delere ſum auſus. eſt autem haec ſententia. neceſſe eſt hanc adhibere ſiue compoſitionem, ſiue perfectionem, ſiue numerum uocari placet.*

SCHOLIA IN LIBRVM DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

Hic liber, Chariſij teſtimonio, cui ſane multum tribuo, (nam Pedianus in argumento orationis pro Milone, ita loquitur, ut non affirmet) Ciceronis eſt: mutilus tamen mihi uidetur. nam & ſuſpectã habeo breuitatem nimiam: & illa pars de conuerſis duabus graecis orationibus, Demoſthenis, & Aeſchinis, nullam cum hoc libro ſocietatem uidetur habere poſſe. aut enim prooemium hoc eſt, prae poſitum duabus illis orationibus; aut liber eſt de optimo genere oratorum. ſi prooemiũ: quorſum illa de graecis oratoribus? quae, ſi Chariſio credimus, ad librum pertinent. ſin liber eſt: unde illa de conuerſione orationum? Praeterea, in parte, quae ad oratores pertinet, oratio ſignificatur pro Milone

 habita,

Digitized by Google

habita, Cicerone iam ſeneſcente: at illas duas orationes non ſenior, ſed adoleſcerns potius conuertiſſe Cicero uidetur. ideoq. diuus Hieronymus non admodum in ea conuerſione Ciceronis probauit induſtriam.

269: Sed ita, ut palaeſtrice ſpatiari in xyſto ut liceat,] *uel inferius, Vt, abundat, uel ſuperius eſt pro tamquam.*

270. Si arrideantur,] *nouum, opinor, loquendi genus: & malim, Arrideatur.*

270. Tamquam ad picturam probandam adhibentur] *rectius puto, Adhibeantur.*

Id eſt quaſi ſicce, & integre] *deſtitutus ueterum librorum ope, quod affirmem, nihil habeo. placeret ſic: Quia ſi ſicce, & integre, etc. nam illud, Ideſt, natum uidetur ex Quaſi, non neceſſarium e corrupto.*

Digitized by Google

REGISTRVM.

ABCDEFGHIKLMNOPQRSTVX YZ Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp.

Omnes ſunt quaterniones, praeter Pp, qui eſt duernio.

VENETIIS, M. D. LXIIII.

Digitized by Google

AL DVS

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

FINE

Digitized by Google